

Oross András

Udvari kamarai tanácsosok jelentései
a Magyar Királyság törököktől visszafoglalt területeiről
(1687–1690)

FONTES ET LIBRI
FORRÁSOK / SOURCES

Sorozatszerkesztő:
Papp Sándor

OROSS ANDRÁS

**Udvari kamarai tanácsosok
jelentései a Magyar Királyság
törököktől visszafoglalt területeiről**
(1687–1690)

SZTE BTK
Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék
Szeged
2021

Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/245/13) és
az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport, ELKH (TKP2020 Tématerületi
Kiválósági Program 2020 NKFIH-1279-2/2020) támogatásával

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Szakmai lektorok:
Géra Eleonóra, Varga Szabolcs

Felelős szerkesztő:
Tóth Hajnalka

© *Oross András, 2021*

ISSN 2786-2739
ISBN 978-963-306-823-6

Kiadó:
SZTE BTK
Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék
Felelős kiadó: Papp Sándor
Borító- és belívterv: Annus Gábor
A borítón a *Descriptio ac delineatio totius Hungariae et Transylvaniae plaga
in qua hodierno die bellum geritur* (1664) térkép részlete látható
(Országos Széchényi Könyvtár, Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár, Jelzet: TK 1.872)
Technikai szerkesztés: Annus Gábor

Készült:
Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Felelős vezető: Drágán György
www.innovariant.hu

Tartalom

<i>Köszönetnyilvánítás</i>	7
1. A kamarai tanácsosi jelentések bemutatása	9
1. 1. A jelentések keletkezésének háttere	9
1. 2. A katonaság ellátásának központi témaköre	15
1. 3. A források keletkezése és a jelentések írói	19
1. 4. A jelentések tartalma és általános bemutatása	24
1. 5. A kiadás alapelvei, átírási szabályok	25
1. 6. Összegzés	27
2. Forrásközlés	33
1. Siegfried Christoph Breüner, Karl Gottlieb Aichpichl, Tullius Miglio udvari kamarai tanácsosok az Udvari Kamarának. [Bécs, 1687. június előtt]	33
2. Ferdinand Öttrich Rez udvari kamarai írnok kivonatoja Christian Vincenz pécsi prefektus jelentését. [Bécs, 1687. július előtt]	37
3. Christian Vincenz pécsi prefektus az Udvari Kamarának. Pécs, 1687. augusztus 16.	40
4. Karl Gottlieb Aichpichl, Tullius Miglio, Jakob Theobald Mayeren udvari kamarai tanácsosok az Udvari Kamarának. [Bécs(?), 1687. szeptember előtt]	44
5. Karl Gottlieb Aichpichl, Tullius Miglio udvari kamarai tanácsosok az Udvari Kamarának. [Bécs, 1687. október előtt]	49
6. Christoph Dietmayr Schallenberg vezérőrnagy az Udvari Haditanácsnak. Pozsega, 1688. január 6.	56
7. Michael Fischer felső-magyarországi kamarai adminisztrátor az Udvari Kamarának. Kassa, 1688. január 10.	65
8. Christoph Dietmayr Schallenberg vezérőrnagy az Udvari Kamarának. Eszék, 1688. február 4.	74
9. Sigfried Christoph Breüner udvari kamarai tanácsos az Udvari Kamarának. [Bécs(?), 1688. április 6. előtt]	82
10. Karl Gottlieb Aichpichl udvari kamarai tanácsos az Udvari Kamarának. Bécs, 1688. július 13.	86

11. Johann Stephan Werlein budai kamarai inspektor jelentése az Udvari Kamarának (válasz Karl Aichpichl jelentésére). Buda, 1688. november 6.	149
12. Karl Gottlieb Aichpichl udvari kamarai tanácsos az Udvari Kamarának (válasz Johann Stephan Werlein válaszára). [Bécs(?)], 1689. február 16.	160
13. Tullius Miglio udvari kamarai tanácsos és Johann Dietrich Melmek udvari kamarai titkár a hátrahagyott Udvari Kamarának. Simontornya, 1689. szeptember 26.	165
14. Tullius Miglio udvari kamarai tanácsos és Johann Dietrich Melmek udvari kamarai titkár a jelenlévő Udvari Kamarának. Pécs, 1689. december 15.	171
15. Tullius Miglio udvari kamarai tanácsos és Johann Dietrich Melmek udvari kamarai titkár az Udvari Kamarának. Alsólendva, 1690. április 27.	180
16. Johann Stephan Werlein budai kamarai inspektor a Dél-Dunántúlra küldött bizottságnak. (Válasz Nagy György László csáktornyai kamarai adminisztrátor jelentésére). [Buda(?)] 1690. június előtt	186
17. Karl Gottlieb Aichpichl udvari kamarai tanácsos az Udvari Kamarának. [Bécs(?), 1690. július előtt]	198
Levéltári források	207
Felhasznált szakirodalom	208
Kronológia 1686–1690	213
Mértékegységek, pénzek	215
Személynévmutató	217
Helynévmutató	223
Tárgymutató	228
<i>Reports of Court Chamber councillors on the Hungarian Neoacquistica (1687–1690)</i>	239
<i>Berichte von Hofkammerräten über die ungarischen Neoacquistica (1687–1690)</i>	242

Köszönetnyilvánítás

Jelen kötet egy hosszabb kutatómunka terméke. A forrásokra az Udvari Kamara levéltárának magyar sorozatában, az ún. *Hofffinanz Ungarnban* találtam rá. Az Osztrák Állami Levéltár (Österreichisches Staatsarchiv) egyik részlegeként működő *Finanz- und Hofkammerarchiv*ban folytatott kutatásaimat több esetben is a Collegium Hungaricum pályázat támogatása tette lehetővé.

Maga a kötet azonban a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja segítségével jöhetett létre. Pályázatom támogatása és az évről évre a leadott kutatási jelentésekre kapott pozitív visszajelzések jelentősen hozzájárultak a munka folytatásához és befejezéséhez. A 2017-ben lezárult Bolyai-ösztöndíj befogadását köszönöm a Magyar Nemzeti Levéltárnak. Jelen munka kéziratát 2018-ban fejeztem be.

Külön köszönöm Géra Eleonóranak, hogy a kötet elkészítése során tanácsaival támogatott, ismereteit megosztotta velem, sőt, a kötet egyik lektoraként a végleges szöveg kialakítását is egyengette. Hálával tartozom továbbá Varga Szabolcsnak, aki munkám lektorálása során értékes megjegyzésekkel segített.

A Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatása nélkül jelen kötet bizonyosan nem készült volna el. Nagyon hálás vagyok ugyanakkor azért, hogy a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéke és az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport vezetője, Papp Sándor felkarolta a kéziratot, és biztosította megjelenését a *Fontes et Libri* című könyvsorozata *Források* alsorozatában. Kiemelt köszönet illeti Tóth Hajnalkát lelkiismeretes és alapos szerkesztői munkájáért.

Bécs, 2021. június 30.

1.

A kamarai tanácsosi jelentések bemutatása

1. 1. A JELENTÉSEK KELETKEZÉSÉNEK HÁTTERE

A Szent Liga szövetségébe tömörült keresztény csapatok Buda 1686. szeptember 2-ai visszafoglalása, majd a sikeres felső-magyarországi, Dráva-menti és dél-dunántúli hadműveletek következtében jelentős hadi sikereket értek el az oszmánok ellen. Az 1687. év sorsdöntő volt, hiszen a „második mohácsi csatának” is nevezett, győztes nagyharsányi csata (augusztus 12.) és azt követően Eszék, valamint több Dráva–Száva közti vár elfoglalása már biztosítani is látszott a frissen megszerzett területeket. Az eszéki híd ugyanis a szultáni haderő mindenkori fő felvonulási vonalának részét képezte, így ennek elvesztése után a Duna jobb partján már nem jelenhetett meg számottevő oszmán sereg. A Dunántúlon még török kézen maradt, utánpótlási vonalaiktól és egy várható felmentő seregtől is elvágtatott várakat (Székesfehérvár, Szigetvár és Kanizsa) 1688–1690 között ostrom nélkül, blokád segítségével sikerült kapitulációra kényszeríteni. Az újabb eredmény a történeti Magyarország egykori déli kulcsa, Belgrád megszerzése volt 1688 szeptemberében. 1689–1690 folyamán pedig a hadi események már nem is elsősorban Magyarországon, hanem a Balkánon és Havasalföldön zajlottak. Az optimista kortársak számára valóban úgy tűnhetett, hogy közel az idő, amikor a szövetséges haderő akár Konstantinápolyig is eljuthat.

A nagyharsányi győzelem után a Pozsonyba, az uralkodó személyes részvételével meghirdetett országgyűlés bizakodó légkörben indulhatott.¹ Ha azonban az ország általános politikai és gazdasági helyzetére tekintünk, sokkal negatívabb kép rajzolódik ki. Túl az 1683-tól az országba folyamatosan érkező és itt áttelelő állandó hadsereg visszaélései miatti meg-
rázkódtatáson, a sokat emlegetett, felső-magyarországi „Caraffa-járáson”, a rendszertelen és nehezen nyomon követhető adó-, illetve porcióbehajtásokon,² a katonaság kegyetlenkedésein és a vallásügyi sérelmeken több megoldásra váró feladattal kellett a magyar törvényhozásnak szembenéznie. Mindeközben a bécsi udvari körök részéről folyamatosan merült fel az igény a jelentős területtel növekedett Magyar Királyság új berendezkedésének megalkotására, hiszen számukra a Habsburg Monarchia kiemelt érdeke volt, hogy a törököktől megszerzett területeket megtartsák, és egy-

¹ Az országgyűlés eseményeire lásd: Baranyai, *Hogyan történt*; legújabban lásd: Bérenger – Kecskeméti, *Országgyűlés*, 101–112.

² Varga J., *Insurrekció*.

úttal a hátszág gazdaságát megerősítsék, annak politikai helyzetét stabilizálják. Az utóbbi kettő ingatagsága és bizonytalansága ugyanis veszélybe sodorhatta az addig elért komolyabb katonai sikereket is. A korszakra olyannyira jellemző kettősség e téren is jól tetten érhető: egyrészt I. Lipót király (1657–1705) a magyarok, pontosabban a magyar „rendi nemzet” háláját várta el az oszmánok oly régóta várt kiűzéséért, másrészt viszont az ország lakossága a háborús helyzet miatt rengeteg panasszal fordult uralkodójához. A sérelmek középpontjában az ország visszavételéhez nélkülözhetetlen idegen és magyar katonaság által elkövetett kegyetlenkedések álltak.

Ebben a légkörben az ország jövőjére kiható közjogi és politikai döntések is születtek. A „hála” jele volt, hogy a magyar rendek elismerték a Habsburg-dinasztia ausztriai és spanyol ága fiági örökösödési jogát, illetve beleegyeztek a II. András által az 1222:XXXI. törvénycikkellyel „szentesített”, úgynevezett Aranybulla ellenállási záradékának eltörlésébe. I. Lipót egyúttal Kollonich Lipót győri püspök – a Magyar Kamara volt elnöke – javaslatára és a magyar rendek tiltakozása ellenére konferenciát hívott össze, amelynek fő témája éppen a Magyar Királyság új politikai, jogi, egyházi, hadügyi és gazdasági berendezkedése volt. A magyar rendek álláspontja ezzel szemben az volt, hogy az új berendezkedés kidolgozásában ők is kapjanak szerepet.³ A Habsburg Monarchia és a magyar rendiség érdekeinek ezen újabb konfliktusában az előbbi kerekedett felül, hiszen az uralkodó rendelkezésére állt, és ebben a tekintetben messzemenőig támaszkodhatott is az immár másfél évszázada fejlődő, egyre modernebbé váló, bécsi székhelyű központi hivatalszervezetre.

Az 1688 folyamán megalakított, Magyarország új berendezkedésével foglalkozó udvari főbizottság elnöke, Ferdinand Dietrichstein főudvarmester, azaz a bécsi Habsburg-udvar legkiemelkedőbb főméltósága volt, tagjai pedig Franz Ulrich Kinsky cseh főkancellár, Theodor Athlet Heinrich Strattmann udvari kancellár, Wolfgang Andreas Orsini von Rosenberg, az Udvari Kamara elnöke és Ernst Rüdiger Starhemberg, az Udvari Haditanács elnöke lettek. A bizottság páratlanul előkelő összetétele nemcsak a Magyar Királyság megnövekedett fontosságát, hanem a politikai, pénzügyi és katonai kérdések fentiekben bemutatott szoros összefonódását is érzékletesen jelezte.

A konkrét munkálatokat ugyanakkor már a Dietrichstein elnök által kijelölt albizottság végezte 1688. július 29. és 1689. november 15. között, mintegy nyolcvan ülésen. A mai mértékkel is hatalmasnak tekinthető előkészítő munkában az említett Kollonich Lipót elnökletével Franz Joseph Krapf, Christoph Siegfried Breüner, Friedrich Julius Buccellini, Karl

³ Varga J., *Kollonich Lipót*, 457.

Maximilian Thurn, Christoph Dorsch, Johann Georg Hoffmann és Karl Gottlieb Aichpichl vettek részt. Az albizottság mindegyik tagja rendelkezett már ebben az időszakban is magyarországi tapasztalatokkal, de a későbbiekben is találkozunk velük több, a Magyar Királyság területére küldött, valamilyen (elsősorban kamarai) kérdés részletes kivizsgálására küldött bizottságban is.⁴ Egyesek közülük magyarországi birtokokkal is rendelkeztek, Breüner kamarai alelnök például 1685 óta az északnyugat-magyarországi Illava uradalmát bírta, többségük pedig a 17. század utolsó éveiben szerzett nagyobb birtoktesteket. Mind a főbizottság, mind az albizottság tagjainak egy része az 1688. évi XXVII., XXVIII. és XXIX. törvénycikkék értelmében magyar indigenátust, azaz „magyarokul bevételtek” kapott.⁵

Kollonich még az albizottsági munka megkezdése előtt felkérte a nádort, Esterházy Pált, hogy fejtse ki véleményét az ország új berendezését illetően. Bár a bizottsági ülésekre a magyar főméltóság meghívót nem kapott, az Esterházy által 1688. április 3-án leírtakat a résztvevők megismerték, és minden bizonnyal használták is.⁶ I. Lipót újabb országgyűlést az ország berendezésének megtárgyalására a tovább zajló háború közepette ugyan nem hívott össze, de 1688 őszén megbízta a nádort és Széchenyi György esztergomi érseket, azaz a magyar világi és egyházi elit vezetőit, hogy elnökletükkel egy rendi bizottság is terjesszen be javaslatokat a felvetett kérdésekkel kapcsolatban. Bár ez az úgynevezett „*Magyar Einrichtungswerk*” sok tekintetben a nádor által lejegyzetteket követte, hangvételében mégis erősebb volt, és a rendi érdekeket összességében még jobban képviselte.⁷

Az alább közölt források jobb megértéséhez érdemes röviden bemutatni az abban szereplő hivatalokat és feladatkörüket.⁸ Ezen hivatalok személyzete, valamint alárendelt tisztviselőik az aktőrök, akik a forrásokból kiolvasható események alakítói, résztvevői. A hadügyek intézését az egész Habsburg Monarchiára kiterjedő területi illetékességgel 1556 óta a Bécsben működő Udvari Haditanács (*Wiener Hofkriegsrat*) végezte. Ügykörét

⁴ Varga J., *Berendezkedési tervek*, 5.

⁵ Pontosabban Kinsky, Strattmann, Rosenberg-Orsini, Breüner, Buccellini és Aichpichl szerepelnek a törvényben. Lásd: Kolosvári – Óvári, *Corpus Juris Hungarici*, 353–363. A Királyi Könyvekben még Hoffmann 1688. évi (MNL OL A 57, 19. köt. fol. 326–328.) és Krapf 1695. évi indigenátusa (MNL OL A 57, 24. köt. fol. 254–255.) dokumentálható.

⁶ Az *Einrichtungswerk* mellékletei között „F” betűvel szerepelt a tervezet. Iványi, *Esterházy Pál nádor*, 139. Kiadta: Iványi, *Esterházy Pál nádor*, 140–147.; tartalmát ismerteti: Varga J., *Berendezkedési tervek*, 9–11.

⁷ Ismertetése: Iványi, *Esterházy Pál nádor*, 154–158. p.; Iványi, *A „Magyar Einrichtungswerk”*; Varga J., *Berendezkedési tervek*, 11–14.; fordítását kiadta: Soós, *A pozsonyi rendi bizottság terveze*.

⁸ A hadsereg ellátásáért felelős hivatalokra, valamint a magyarországi kamarai rendszerre: Oross, *A Magyar Királyság* 43–62.

tekintve az 1675-ben kapott újabb instrukció értelmében ez felelt az összes hadügyi kérdésért, továbbá az uralkodó katonai rendelkezéseinek közvetítéséért az egyes katonai parancsnokok felé. Háború idején pedig a haditanácsosok dolgozták ki a haditervet és adták ki a parancsokat az akciók végrehajtására. Itt döntöttek továbbá a legfontosabb katonai személyi kérdésekről is, úgymint a várak parancsnokainak, az ezredek tulajdonosainak személyéről, speciális katonai személyzet (mérnökök, hadszertárnokok, tüzérségi alkalmazottak stb.) kinevezéséről, továbbították a Haditanács kancelláriáján kiállított kinevezési okiratokat, instrukciókat. Mivel a Haditanács pénzültványozási funkcióval csak csekély összeg erejéig rendelkezett, az Udvari Kamarával (*Hofkammer*) való folyamatos érintkezésben próbált befolyással lenni a hadsereget illető pénzügyi kérdésekre. Az ezredek keretlétszámainak megállapítása, a feltöltöttség szintjének ellenőrzése, kiegészítése, ellátásuk megszervezése szintén feladata volt, igaz, a Főhadbiztossággal (*Generalkriegskommissariatamt*) való szoros együttműködésben.

Bár általában alárendelt szervként szokás megnevezni, a katonaság ellátása szempontjából a nagy török háború idején hatalmas jelentőséggel bírt a Főhadbiztosság, amely az Udvari Kamara és az Udvari Haditanács alatt és részben velük egy szinten működött. A feladata volt a formálódó állandó hadsereg alakulatai, illetve az ezen kívüli egyéb katonaság, úgymint a szabad századok és a magyarországi (végvári) katonaság ellátásának és (téli) szállásának biztosítása, működésük felügyelete. Továbbá a Főhadbiztosság ellenőrizte az ezredek létszámadatait, gondoskodott a keretlétszámra történő feltöltésükről, és a beérkezett adatok alapján ellenőrizte az általuk átvett élelmet és egyéb szolgáltatásokat. Az ezredektől és más alakulatoktól a hivatalba beérkezett jelentések alapján fogalmazott meg állásfoglalásokat, és azokat terjesztette tovább/fel a központi kormányservek döntéshozói elé.

A Bécsben, illetve az uralkodó mellett működő Udvari Kamara gyakorlatilag az egész Habsburg Monarchia központi pénzügyigazgatási szerve volt, hatásköre annak összes országára és tartományára kiterjedt. Különösen szorosan vonta fennhatósága alá a Cseh Korona országainak kamaráit (Cseh Kamara, Sziléziai Kamara), valamint az örökös tartományok közül Alsó-Ausztriát. Az Enns folyón inneni és túli terület kamarája 1635 óta az Udvari Kamara részét képezte, csak az ún. Alsó-ausztriai Számvevőség (*Niederösterreichische Buchhalterei*) látott el komolyabb feladatot. Az utóbbi felügyelte az egyes tartományi kamarák által beküldött elszámolásokat és jelentéseket. A Belső-ausztriai és a Tiroli Kamara, valamint a Magyar Kamara viszonylag nagyobb önállósággal rendelkezett, sőt személyzetüket tekintve részben még helyi rendi befolyás alatt is álltak, bár utóbbi 1672 után egyre szorosabb függésbe került a központtól.

A Magyar Királyságot tekintve az 1630-as évektől egyértelműen az Udvari Kamara igazgatása alá tartozott az Alsó-magyarországi Főkamaragróf (amely feladatot a beolvadt Alsó-ausztriai Kamarától vette át), valamint 1670 után a Szepesi Kamara is.

A törököktől elfoglalt területek igazgatására 1686-ban létrehozott Budai Kamarai Inspekciót is teljes egészében az Udvari Kamara alá rendelték. 1690 után pedig Erdély jövedelmei felett is a bécsi központi kormány-szerv rendelkezett. Az újszerzeményi területeket egyébként nem csak a Magyar Királyság területén rendelték közvetlenül központi irányítás alá, ugyanezt az eljárást követték az 1718. évi pozsareváci békével megszerzett temesközi, szerbiai és havasalföldi területekkel is. Ugyancsak létrehozta egy kamarai adminisztrációt a kamarai jövedelmek és a közigazgatás felügyeletére, miközben az egész tartományt kamarai-katonai igazgatás alá helyezték.

Az Udvari Kamara hatásköre a kamarai-kincstári birtokok felügyeletére és irányítására, az udvartartás költségeinek folyamatos fedezésére terjedt ki, továbbá az „államköltségvetés” és a katonai kiadások összeállítása, a befolyt jövedelmek szétosztása, valamint az azok feletti ellenőrzés is feladatai közé tartozott. Talán legfontosabb jogköre mégis a pénzek feletti szinte korlátlan rendelkezés, az utalványozási jog volt, amit az alatta álló kamarák és pénztárak felé valósított meg. Felügyelte továbbá az élelmezési szervezetet és közvetve az egyes élésházakat is, ami a katonaság ellátása szempontjából volt jelentős. Rendelkezett az Élelmezési Főhivatal (*Oberstproviandtamt*) felé a katonaság számára kiosztandó élelem mennyiségéről, és többek között a beérkezett jelentések alapján élelemszállításokat szervezett. A hadsereg élelmiszerral való ellátásában több hivatal is közreműködött. A Bécsben székelő Élelmezési Főhivatal a várak állandó helyőrségeinek élelmiszerral való ellátásáért, a raktárhálózat megfelelő működtetéséért, továbbá az élelmiszerkészletek előteremtéséért felelt. Élén *Oberstleutnant* rangban olyan vezető állt, akinek a munkáját egy ellenőr és az alárendeltségében működő élelmezési igazgatók, élelmezési biztosok segítették. A formálódó állandó hadsereg alakulatainak és a mozgó haderőnek az ellátásáért viszont a tábori élelmezési biztosok kiterjedt hálózatán keresztül a Tábori Élelmezési Hivatal (*Feldproviandtamt*) felelt. A szerv élén egy adminisztrátor állt – a nagy török háború idején szinte végig Christian Vorster –, aki a különféle pénztárakból átutalt összegek felett rendelkezett, továbbá élelmiszer-vásárlásokat intézett, az élelem szétosztását felügyelte, felmérte a szükséges igényeket, és kezdeményezte az élelemszállításokat. Mivel komoly „bevételekkel” rendelkezett, számadási és tájékoztatási kötelezettséggel tartozott az Udvari Haditanács, az Udvari Kamara és a Főhadbiztosság felé is, jelentései pedig az élelmiszerkészletek tekintetében a következő évi hadjáratra való felkészü-

léshez elengedhetetlenek voltak. A bécsi kollégájával ellentétben a tábori élésmester folyamatosan úton volt, legtöbbször személyesen a helyszínen intézkedett a mezei seregek élelmezése ügyében.

A Magyar Királyság a 17. század végén, a törökök kiűzésével párhuzamosan nagy kihívás előtt állt. A Habsburg-dinasztia uralma alatt kellett megtalálnia a helyét a Habsburg Monarchiában, és meg kellett harcolnia a többi tartomány rendjeivel és az udvarral az ország minél jobb pozícióiért. A jelen kötetben közreadott források sajátos képet nyújtanak a 17. század végi Magyar Királyság törököktől visszafoglalt területeiről. A választás, válogatás céltudatosan irányult erre a többé-kevésbé elfeledett forráscsoportra. Ezek az anyagok az *Österreichisches Staatsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv* részlegében, az egykori Udvari Kamara magyar sorozatában, az úgynevezett *Hoffinanz Ungarn*ban található. Ezt a több mint kétezer dobozból álló iratsorozatot már sok-sok magyar és környező országokból származó történész használta: különösen a törökök elleni küzdelem ideje, azaz a 16–17. század tekintetében bír kiemelkedő fontossággal. Az alább közreadott udvari kamarai tanácsosi jelentéseket részben már használta a szakirodalom. Magyarországon elsősorban 19. század végi, 20. század eleji helytörténeti témák feldolgozása során kerültek előtérbe. De valójában csak kiragadott momentumok ismertetése történt meg – mint például Pécs városa esetében.⁹ A nemzetközi szakirodalom ennél szélesebb körben, olykor országos tendenciák láttatására is felhasznalta a jelentéseket.

Bár udvari kamarai bizottsági jelentések a Magyar Királyság területére vonatkozóan tömegével maradtak fenn, mindaddig kevés figyelmet irányult rájuk. Súlyukra már Theodor Mayer felhívta a figyelmet, sőt, Karl Gottlieb Aichpichl nagy terjedelmű jelentéséből közölt is kivonatokat. Könyvéből látszik is, hogy nemcsak használta, de fel is dolgozta ezeket a jelentéseket, és a belőlük is kirajzolódó kép visszaköszön következtetéseiben. Nála is az *Einrichtungswerk* a központi téma, mint általában a magyar történettudományban, ha a 17. század végi politikai, igazságügyi, hadügyi vagy gazdasági ügyekről van szó.¹⁰ Az *Einrichtungswerk* központi szerepe ugyanis a korszak kutatásában megkérdőjelezhetetlen, így az sem véletlen, hogy e forrás köré csoportosíthatók az időszakra vonatkozó legújabb és előre mutató kutatási eredmények is. A hosszú várakozás után megjelent új kiadás, amely már a mellékleteket is tartalmazza, minden bizonnyal alapvető kézikönyvvé válik.¹¹

⁹ Babics, *Kamarai igazgatás*.

¹⁰ Mayer, *Verwaltungsreform in Ungarn*.

¹¹ Kalmár – Varga J., *Einrichtungswerk*.

A horvát történettudomány mindeddig a magyar előtt járt a kamarai tanácsosi jelentések megismerésében és kiadásában. A Duna–Dráva és a Dráva–Száva-köz vidékére, az ottani új szerzemények kamarai berendezkedésére kiküldött Ferdinand Karl Caraffa kamarai tanácsos által vezetett bizottság 1698. és 1702. évi jelentése¹² alapján a császárvárosban kimerítő képet kaptak a felmerült problémákról. A horvát történész, Ive Mažuran által kiadott szöveghez tartozik egy közel ötven oldalas horvát nyelvű bevezető, de a források közlése csak szövegmagyarázó lábjegyzetekkel történt meg. A kevés magyar felhasználó ellenére ez a forráskiadvány igen fontos előképnek tekinthető, hiszen a jelentés kiváló összefoglaló a korabeli viszonyokról, látélet a korszak problémáiról a kamarai tanácsos által bejárt területeken. Anton Tafferner német történész éveken keresztül szorgalmasan gyűjtötte a magyarországi német betelepítésekre vonatkozó forrásokat. Forráskiadványaiban az alább közölt jelentések is megjelennek, igaz, szinte kivétel nélkül csak egy-egy töredéket publikált.¹³

A 18. század elején keletkezett kamarai tanácsosi vagy éppen helyi kamarai tisztviselők által készített jelentések egy, a korabeli élet szinte minden területének megismerésére használható forrástípus. A helyben tapasztalt mindennapi problémákat meg kellett ismertetni a döntéshozókkal is. Ezért a társadalom-, had-, gazdaság- és pénzügytörténet mellett az agrár-, a kultúr- vagy éppen az egyháztörténet is eredményesen nyerhet értékes információkat ezekből a forrásokból.

1. 2. A KATONASÁG ELLÁTÁSÁNAK KÖZPONTI TÉMAKÖRE

Az 1683-ban megindult nagy törökellenes háború egészen az 1699. januári karlócai békéig óriási megterhelést jelentett a Magyar Királyság lakossága számára. Hatásai mind a mai napig érezhetők, akár az épített környezetre, akár az ország etnikai összetételére gondolunk. A tizenhét évig tartó háború – kiegészülve az 1670-es évektől Felső-Magyarországon, majd az 1703–1711 között szinte az egész ország területén folyó Habsburg-ellenes harcokkal – gyakorlatilag negyven éven keresztül állandó hadszíntérré változtatta az országot. Azt a Magyar Királyságot, amelynek területe immár 150 éve két világbirodalom – az Oszmán Birodalom és a Habsburg Monarchia – frontvonalát jelentette. Az évszázadokon átívelő szembenállásnak ez az egyik utolsó nagy fejezete, hiszen a győztes keresztény fél végérvényesen kiűzte a Magyar Királyság területéről az oszmán haderőt.

¹² A bizottság jelentéseinek kiadását lásd: Mažuran, *Izvyestaji Caraffine komisije*. Az 1698. évi jelentés: uo. 57–139.; a katonai berendezkedésről szóló jelentés: uo. 141–165.; a kamarai berendezkedésről szóló összefoglaló: uo. 167–267.

¹³ Tafferner, *Quellen*, Bd. 5., Nr. 814.: Fischer és Breüner javaslatai Egerről (a jelentés kivonata), Nr. 815.: Aichpichl jelentésének kivonata.

A 18. században akadtak ugyan összeütközések a két birodalom között, de azok súlya már nem vehető össze a korábbi évszázadok háborúi által okozott szenvedésekkel. Igaz, az 1716–1718 közötti háborúban megszerzett területek közül Belgrád és környéke az 1738–1739. évi újabb háborúban elveszett a Habsburg Monarchia számára. Ezzel együtt a 17. század végi nagy török háború bevonulhatott a magyar történelembe is, mint a törököket végérvényesen kiűző háború.¹⁴ Ez a nemzetközi összefogással végbe ment háború az első pillanataitól kezdve folyamatos terhelést jelentett a lakosság számára, és mindennapjaikban érezték annak hátrányos hatásait. A magyar történettudományban gyakran visszatérő elem a nagy háború szenvedéseinek leírása, sok-sok kortársi idézettel, akik olykor elborzadva számoltak be a katonaság kegyetlenkedéseiről, valamint az adókkal és egyéb szolgáltatásokkal túlterhelt lakosság helyzetéről. Az ördögi kör ugyanis jól kirajzolódott: az ellátatlan katonaság garázdálkodott, elvette a neki járó (vagy olykor annak többszörösére rúgó) terményeket a védtelen lakosoktól. Nemzetiségre és vallásra való tekintet nélkül zajlottak a kegyetlenkedések, és a lakosság úgy védekezett, ahogy tudott: elmenekült, elrejtette vagy titkolta kisebb-nagyobb vagyonát. Így a kamara vagy a hadbiztosok részéről kiküldött adószedők sem tudták behajtani a kivetett adókat, amiket pedig éppen a katonaság ellátására fordítottak volna. Láthatóan „rendszerhibáról” volt szó, hiszen a korszakban sem a Habsburgok, sem Európa más államai nem voltak képesek teljességgel megoldani az egyre nagyobb létszámú fegyverben tartott katonaság ellátásának nehézségeit. Az adminisztráció fejlődött, voltak előre mutató jelek, kezdeményezések, de ez nem volt elég: ez a gazdasági-társadalmi probléma egészen a 19. század közepéig igazi megoldásra várt.¹⁵

A katonaság ellátása, szükségleteinek biztosítása nem véletlenül okozott ekkora gondot. A számoknál maradván idézhetjük, hogy a körülbelül 50 000 katona számára havonta minimum 1500 tonna kenyeret, 750 tonna húst, 12 750 hektoliter bort vagy 76 500 hektoliter sört kellett biztosítani.¹⁶ Ehhez vehetjük hozzá a közel 30 000 állatot kitevő loállományt: számukra 2700 tonna zabot, 3600 tonna szénát és mintegy 300 000 kötés szalmát kellett biztosítani. Mindent összevetve – és durván becsülve – havonta nagyjából 700 000 forint értékben kellett csak a fenti létszámú katonaság

¹⁴ A teljesség igénye nélkül néhány hadtörténeti összefoglaló: Sugár, *Lehanyatlak a török félhold; Szakály, Hungaria eliberata; Varga J., A fogzó félhold árnyékában; R. Várkonyi, Magyarország visszafoglalása. Forráskiadványok: Nagy–Szita, Budától–Belgrádig; Szita, Dokumentumok; uő., Újabb adatok; uő., A törökök kiűzése; Szita–Seewann, A karlócai béke. A Habsburg Monarchia állandó hadseregének fejlődésére két magyar nyelvű alapmunka: Czigány, *Reform* és Zachar, *Habsburg-uralom*.*

¹⁵ Hogy ez mennyire nehéz volt a helyi adminisztráció szintjén is, arról kiváló összefoglalót ad Pest megye példáján keresztül Schramek, *Az állandó hadsereg ellátásának problémái*.

¹⁶ Varga J., *A fogzó félhold árnyékában*, 238.

szükségleteit kielégíteni. És ehhez még vegyük hozzá a törökök elleni hadakozásban résztvevő egyéb csapatokat, vagy éppen a magyarországi végvári katonaságot! Nem véletlen, hogy a hatalmas költségek előteremtése komoly anyagi nehézségek elé állította a Habsburg Monarchiát.¹⁷

Mindezek önmagukban is óriási mennyiségek, de gondoljunk bele, hogy az alapanyagok beszerzése, feldolgozása, raktározása, szállítása és a katonák közötti szétosztása is kiemelkedő szervező munkát igényelt. Ehhez nagyon fejlett logisztikai szaktudásra lett volna szükség – ráadásul egy háború közepette. A katonai adminisztráció a 17. század végén is folyamatosan fejlődött, a létszámot egyre duzzasztották, egyre több hadbiztos, élelmezési igazgató, szekeres, írnok stb. jelent meg. Ők nemcsak a beszerzést és a feldolgozást, valamint a szétosztást végezték, de mindenről kötelesek voltak pontos számadást is vezetni. A korszak forrásai fényt vetnek arra, hogy ez utóbbi munka nem ment minden zökkenő nélkül. Kicsit általánosságban fogalmazva: sokszor nem is tudta összeállítani egy udvari kamarai számvevő az év végi számadást a katonaság ellátásáról, mivel sok pontatlanság, egyenetlenség, hiba és hiányosság jellemezte a beküldött anyagokat. Ha egyáltalán beérkeztek. Hiszen gondoljunk bele: úgy kellett évről évre új adóterheket kivetni, hogy még az előző évek pontos egyenlegei sem álltak rendelkezésre!¹⁸ Az ellátás egyik kulcsa tehát az élelmezési szervezet volt, amit az állandó hadsereg ellátása esetében a Tábori Élelmezési Hivatal, az állandó várőrségek esetében pedig az Élelmezési

¹⁷ A 17. század végi katonaság-finanszírozási rendszerre lásd újabban: Oross, *A Magyar Királyság*, 209–273. Egy újabb kutatás szerint a Magyar Királyság 17. század végén mintegy 1 000 000 forint kamarai/kincstári jövedelemmel járult hozzá a Habsburg Monarchia összebevételéhez: Kenyeres, *A Magyar és a Szepesi Kamara*, 50–52. A hadsereg-finanszírozás korabeli összetettségét és nehézségeit a nemzetközi szakirodalom Michael Hochedlinger kiváló összefoglalásából ismerheti meg: Hochedlinger, *Onus militare*.

¹⁸ Példaként álljon itt egy az Udvari Kamara számvevőségeiről alkotott – szintén lesújtó – jelentés. Az Udvari Kamarának a 17–18. század fordulóján három számvevősége is volt: az Alsó-ausztriai, a Hadi és az Udvari Számvevőség (*Niederösterreichische, Kriegs- und Hofbuchhalterei*). Az 1702. évi elszámolás kapcsán a Hadi Számvevőség azt írta, hogy az alárendelt hivatalok a havi számadások beküldésében nagy elmaradásban voltak. Néha pedig olyan emberek kaptak pénzt és eszközöket, akik arról nem számoltak el. Csak általuk 138 olyan eset ismert, ahol a számadást vezető tisztviselő vagy katona elhunyt, és több esetben az örökös sem volt ismert. 1705-ben már ott tartott a panasz, hogy a világon nem volt olyan számvevőség, ami az ott lévő káoszról egy katonai év elszámolását meg tudta volna csinálni. Természetesen magát a Hadi Számvevőséget is komoly kritika érte: nemcsak az alárendelt hivatalok, de maga a számvevőség is hanyag volt, és nem tudta feldolgozni a beérkezett adatokat. 1704-ben pedig maga az Udvari Számvevőség kérvényezte a könyvelés teljes reformját a hivatal rossz működése miatt. Az okok részben a fizetőhivatalok, pénztárak nem egységes alapelvek szerinti működésére, valamint a számvevőségi tisztviselők alkalmatlanságára voltak visszavezethetők – fejtette ki előterjesztésében maga a Hadi Számvevőség vezetője. 1700 körül egy olyan Udvari Számvevőség kívánalma is felmerült, ahol egy minden bevételt és kiadást adminisztráló könyvet vezettek volna, aminek segítségével szinte bármely pillanatban meg lehetett volna mondani, hogyan áll az államkassza. Holl, *Hofkammerpräsident Gundaker Thomas Graf Starhemberg*, 91–93. és Hengerer, *Herz der Hofkammer*, 215–218.

Főhivatal működtetett. Beosztottjaik a tábori és az állandó élelmezési igazgatók (*Proviantverwalter*), élelmezési tisztek (*Proviantoffiziere*) voltak, akik helyben végezték a közvetlen munkát.

A magyarországi kamarai szervezet szintén részt vett a katonaság élelemmel való ellátásában. A kamarai birtokok irányításáért felelős provizorok rendszeres kapcsolatban álltak a környéken működő élelmezési igazgatókkal a gabona, a bor és egyéb termények előteremtésében. A forrásokból szépen kirajzolódnak azok a területi illetékességi és hatásköri viták, amik a két szervezet (kamarai és élelmezési) között zajlottak. A Magyarországon illetékes kamarák folyamatos átszervezése (lásd a *Kronológiát*) és területi illetékességük változása egy éppen alakuló rendszert tükröznek. Az 1680–1690-es években egyébként a Magyar Királyság területén több megváltozott feladatkörrel felruházott kamara, azaz pénzügyigazgatási szerv működött és járult hozzá a császári-királyi hadsereg finanszírozásához – velük rendszeresen találkozunk a közölt forrásokban is. Az ország nyugati és északnyugati területein a Magyar Kamara, az északkeleti területen a Szepesi Kamara volt illetékes, a Budai Kamarai Adminisztráció a visszafoglalt területek nagyobb részét, a Csáktornyai Kamarai Adminisztráció változó nagyságrendben a dél-dunántúli és a Dráván túli részeket felügyelte, nem beszélve a 17. század végén kialakuló szlavóniai (pénzügy-)igazgatási szervekről és az alsó-magyarországi bányászatot irányító Udvari Kamaráról. A Budai Kamarai Adminisztráció 1691-ig Budai Kamarai Inspekció néven működött, ugyanis csak ekkor nyerte el vezetője az adminisztrátori rangot. A Magyar Kamara kiemelkedett a többi pénzügyigazgatási szerv közül, és rendszeresen nyilvánított véleményt országos ügyekben. A rendszert az Udvari Kamara oly módon egészítette ki, hogy egyrészt illetékes volt a bányászat és pénzverés tekintetében, másrészt az előbb említett magyarországi pénzügyi szervek munkáját központilag felügyelte. Látható tehát, hogy egyidejűleg hat pénzügyigazgatási szerv is illetékes volt a Magyar Királyság területén.¹⁹

Azért is írtam ilyen hosszan a katonaság ellátásáról, mert a közölt források egyik leggyakrabban előforduló témája és a jelentések íróinak következtetése mindig az, hogy a katonasággal való konfliktusokat az ellátás minősége javításán keresztül kell megoldani. De ugyancsak a megjelenő témák között vannak ezzel összefüggésben a tizedügylek, adóügylek, a gazdaság élénkítése és beindítása a visszafoglalt területeken.

¹⁹ A kamarákról és területi illetékességükről részletesen lásd: Oross, *A magyarországi kamarák területi illetékessége*.

1. 3. A FORRÁSOK KELETKEZÉSE ÉS A JELENTÉSEK ÍRÓI

Sosem szabad elfelejteni, hogy kik és milyen céllal írták ezeket a dokumentumokat. Történészként csak a fennmaradt anyagokból tudunk dolgozni, de ha a sok-sok fennmaradt forrás szempontjait összevetjük, talán egy rendszerszintű ismeret is kirajzolódhat. Maradjunk most az udvari kamarai tanácsosok által írt jelentéseknél! Ezek fő keletkezési célja hivatali volt. A központ, az Udvari Kamara küldte ki saját, magas beosztású embereit, hogy az alsóbb hatóságok által jelzett, különböző problémákat kivizsgálják. A megírt jelentések bekerülve a hivatali ügymenetbe általában azonnali utasítást vontak maguk után. Sok esetben azonban a jelentést és több, az ügyben bérkező információt (más hatóságok véleményét) az Udvari Kamara összefoglalta és az uralkodó elé terjesztette tárgyalásra – ezt a formát hívjuk *Referat*nak. A felmerült kérdéseket magas rangú, nem csak az Udvari Kamara soraiból kikerülő tanácsosok vitatták meg egy, az uralkodó jelenlétében zajló audiencián. Ezt követően került sor a császárkirály döntésére az ügyben, amelynek sokszor írásos nyoma is van az ügyiraton. Az Udvari Kamara alsóbb tisztségviselői (titkárok, fogalmazók) ezt követően elkészítették az ügyben az uralkodó parancslevelét, amit az aláírást követően intézkedésre megküldtek az alárendelt hatóság(ok)nak. Látható, hogy ebben a folyamatban a kamarai tanácsosok jelentései a döntéselőkészítés egyik fontos, ha nem a legjelentősebb állomását képezték. A magas rangban lévő tanácsosok tényleges hivatalnokként végezték a rájuk bízott munkát, és a kiküldetéseket igyekeztek hivatalnoki lelkiismeretességük szerint elvégezni. Utóbbit nyilván lehetetlen megítélni annak meglehetősen szubjektív volta miatt. Tény azonban – és ezt bizonyítják a közölt források keletkezési helyei is –, hogy magas beosztásuk ellenére igenis jártak a Magyar Királyság visszafoglalt területein, és saját szemükkel láthatták az ország lakosságának mindennapjait. A jelentéseket egy esetben kiegészítettem egy, az adott ügyben készített uralkodói előterjesztéssel (*Forrásközlés, 5/a.*). Bár ez formailag más, mint a többi közölt forrás, úgy vélem, hogy alkalmas az adott forrástípus és a döntéshozatal bemutatására.

Kijelenthető, hogy az egyes esetekben egy-egy Bécsből kirendelt, tapasztalt, magas rangú hivatalnok vette szemügyre a visszafoglalt városokat, falvakat, majd saját tapasztalatait összegezve írta meg jelentését a területről. Mindez alátámasztja azt is, hogy a hivatalnokok nem légből kapott információkkal dolgoztak, hanem munkájuk során a ténylegesen begyűjtött információkat továbbították feletteseik felé. Értéknek tekinthető az is, hogy a megbízottak személyesen találkoztak a helyszínen olyan emberekkel, akik valószínűleg Bécsben csak kis eséllyel juthattak volna az adott tanácsos közelébe. Így azonban lehetőségük nyílt saját álláspont-

juk kifejtésére, személyes fellépésükkel pedig esetleg befolyásolhatták a jelentésbe bekerülő információkat. Két dolgot ezzel kapcsolatban fontosnak tartok hangsúlyozni: egyrészt a tanácsosok a bécsi központi államigazgatásból érkeztek, és a periférián félig-meddig hadi viszonyok között működő hivatalokat találtak; másrészt a lehetőségek sem voltak ugyanazok, mint a bécsi központokban, de az emberanyag sem, amit a jelentések egyes pontjait olvasva mindenképpen érdemes szem előtt tartani. Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy ők udvari kamarai tanácsosokként végezték feladataikat, és munkájuk sok esetben feltételezett visszaélések, hűtlen kezelések igazolása volt. Szintén hangsúlyozandó, hogy a talált visszaélések nem egyedi esetek voltak, szinte mindegyik pénzzel gazdálkodó hivatalnál találhatunk hasonló ügyeket a Habsburg Monarchiában. Talán a legismertebb magának az Udvari Kamara elnökének, Georg Ludwig Sinzendorfnak a letartóztatása, hivatali visszaélései, hűtlen és káros gazdálkodása miatti perbe fogása, majd pedig elítélése.²⁰ A korszak egyik legnagyobb vihart kavaró pénzügyi botránya eredményeként született meg egyébként 1681-ben az Udvari Kamara új hivatali utasítása, amelyben igyekeztek a visszaéléseket csökkenteni és egy átláthatóbb, szabályozottabb rendszert bevezetni.

A kiküldött tanácsosok a hivatali ügymenetben és a Habsburg Monarchia gazdasági viszonyaiban igencsak jártas szakemberek voltak. A személyek és jelentéseik hatása felbecsülhetetlen, de ha belegondolunk, hogy ők a közvetlen döntéshozatalra is befolyást tudtak gyakorolni, akkor kijelenthető, hogy minden bizonnyal nagy hatással voltak a Magyar Királyság új berendezkedésére is. A jelentésekben tükröződő véleményük, tapasztalataik a legmagasabb szintű döntéshozókig eljutottak. Így túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ezen források meghatározók lehettek a Magyar Királyság gazdasági szerepének új alapokra helyezésében, a visszafoglalt országrészek további sorsának megalkotásában. Néhányukkal érdemes közelebbről is megismerkedni.²¹

Karl Gottlieb Aichpichl az egyik legjelentősebb „magyar” szakértőnek számított a 17. század utolsó évtizedeiben az Udvari Kamarán belül. 1681–1704 között udvari kamarai tanácsos volt, de emellett az egyik legjövendelmzőbb hivatal, az Alsó-ausztriai Sóhivatal (*Niederösterreichisches Salzamt*) is ő vezette ezekben az évtizedekben. Magyarországi kiküldetései mellett sok esetben más tartományok ügyeiben is eljárta. 1688-ban például nemcsak az alább közölt budai utat járta meg, és vett részt az

²⁰ A Sinzendorf-per lefolyásával, háttérével és következményivel részletesen foglalkozik Körbl, *Die Hofkammer*.

²¹ Az Udvari Kamara tanácsosainak rövid életrajzait Körbl tanulmánya (Körbl, *Die Hofkammer*, 354–371.) alapján közlöm. Az egyes bizottsági kiküldetésekre való hivatkozások az Udvari Kamara lajstromkönyveiből származnak.

Einrichtungswerk albizottság munkájában, hanem biztosként kiküldték többek között az Oppenheimer-ház 1686. évi élelmiszerszállításainak és egyéb magyarországi birtokügyek felülvizsgálatára is. Magyarországi kamarai viszonylatban volt még egy kiemelkedően fontos munkája: 1694 őszén a Szepesi Kamara felülvizsgálatára küldték ki egy háromtagú bizottság élén. Munkája eredménye többek között a Szepesi Kamarának kiadott új hivatali utasítás volt, amely a szervezeti kereteken túl több igazgatási kérdésben is irányt szabott.²²

Siegfried Christoph Breüner egy ősi alsó-ausztriai család leszármazottja volt, közeli rokonai is magas pozíciókat töltöttek be a Habsburg Monarchia gazdaságának irányításában és a katonaság ellátásának adminisztrációjában (Max Ludwig Breüner például legfőbb hadbiztos volt a 17–18. század fordulóján). Breüner nemcsak, hogy udvari kamarai tanácsos volt, de a ranglétrán is magasra kapaszkodott, hiszen 1694–1698 között ő irányította elnökként az Udvari Kamarát. Magyarországi tevékenysége leginkább az általa az 1689–1690. évi felső-magyarországi kiküldetéséről készített jelentése miatt ismert, ami a Szepesi Kamara működésének felügyeletével megbízott bizottsági munkájának eredménye. Vaskos jelentése azonban nemcsak a pénzügyigazgatási szerv különféle ügyeiről, hanem például a területen folyó bányászatról, a kamarai birtokok gazdálkodásáról, a kül- és belkereskedelem jövedelmeiről és az ott állomásozó katonaság ellátásáról is szolt.²³

A Comói-tó környékéről származó Miglio család tagja, Tullio Miglio 1687–1704 között volt udvari kamarai tanácsos. Egyébként – több más kamarai tanácsoshoz hasonlóan – családjával együtt bankházat is működtetett Bécsben, és a Keleti Társaság (*Orientalische Kompanie*) egyik fő részvényese volt. Több Magyarországra kiküldött bizottság tagja is volt.

Jakob Theobald Mayeren az 1670-es években titkárként kezdte pályafutását az Udvari Kamaránál, 1681–1700 között pedig udvari kamarai tanácsosként tevékenykedett. Ő is sok magyarországi kiküldetés részese volt, mielőtt az alább publikált bizottsági jelentéseket jegyezte volna. Többek között 1684-ben a magyarországi tábori élelmezés és fuvarozás ügyében járt el, 1686-ban az érsekújvári erődítésekéről és a környék kamarai berendezkedéséről jelentett társaival együtt, 1687-ben pedig már a budai fürdők ügyében kiküldött bizottság tagjai közt találjuk. Később is sok magyarországi kérdésben kérték ki a véleményét, sőt, Budán házat is szerzett magának és családjának.²⁴

²² Szűcs, *A Szepesi Kamarai Levéltár*, 241–243.

²³ A jelentés lelőhelye: MNL OL E 266. Felmerült a jelentés publikálása, de annak terjedelme (174 oldal) miatt erre csak külön kötetben kerülhet sor.

²⁴ Simon, *Az 1723-as budai tűzvétség*, 500., 539. A felesége az év egy részét bizonyára itt töltötte, hiszen ő bérelte a Margit-szigetet, ahol ökröket hizlalt, minden bizonnyal a katonaság élelmezése

Johann Dietrich Melmek végigjárta a ranglétrát az Udvari Kamarán belül: 1681-től fogalmazó, majd lajstromozó volt, végül udvari kamarai titkár lett, 1700-ban, közvetlenül a halála előtt pedig már tanácsosként szerepelt.

Michael Fischer felső-magyarországi kamarai adminisztrátor kicsit ki-lóg a sorból, hiszen nem az Udvari Kamara embere volt. Az ő Egerről írt jelentését azért választottam ki közlésre az iratanyagból, mert Siegfried Breüner kamarai tanácsos jelentése erre reflektált. Így egyfajta előmunkálatnak tekinthető amellet, hogy egyben ez az első kamarai felvétel a pár hónappal korábban visszafoglalt Egerről. A Zólyom megyei birtokos Fischer család több generációja is a Szepesi Kamaránál tevékenykedett különféle pozíciókban. Fischer Mihály előbb a Besztercebányai Bányakamara pénztárosa volt, majd 1684–1698 között a Szepesi Kamara adminisztrátoraként irányította a hivatalt.²⁵

A korszak egyik méltatlanul elfeledett kulcsfigurája Johann Stephan Werlein budai kamarai inspektor volt. Mivel életrajza a magyar szakirodalomban teljesen ismeretlen, álljon itt néhány közelebbi információ róla! 1642-ben született a Würzburg melletti Lauda városában, ahol apja polgármester is volt. Tanulmányai során több egyetemen is tanult jogot, majd doktorátust is szerzett. Ezt követően került Wenzeslaus von Thun passauai és gurki püspök (1664/1665–1673) szolgálatába. Sok ügyben segíthette urát, aki többek között Regensburgba is elküldte a birodalmi gyűlésre delegált követe segítőjeként. Werlein egy éves regensburgi szolgálat után vette át a passauai és gurki püspökség kamarai igazgatói posztját. Ura halálát követően lépett császári szolgálatba, és a katonaság ellátása terén tevékenykedett mint hadbiztos (*Oberkriegskommissar*). Az 1680-as évek elején már a salzburgi érsekséghez tartozó neuburgi kolostor udvarbírója (*Hof- und Urbarrichter*) volt, ebben a tisztségében nyerte el a birodalmi nemességet (1684. október 29.).²⁶ Magyarországi karrierje az 1685. augusztus 29-ei érsekújvári élelmezési igazgatói kinevezésével indult, amikor is nemcsak ezt a posztot nyerte el, hanem a visszafoglalt területek kamarai igazgatásának és gazdasági berendezkedésének további feladatait is rá bízták.²⁷ Munkáját annyira eredményesen végezhette, hogy már nyolc nappal Buda elfoglalását követően kinevezték budai kamarai inspektorrá.

céljából. Egy időben, amikor megkapta a Császárfürdő melletti telkeket szőlőtermesztés céljából, szóba került az is, hogy az asszony kapja meg az addig ráfizeteses fürdőt ingyen. Vállalta is az újjáépítést, valamint egy fogadó létesítését a vendégeknek. Az üzlet ismeretlen okból végül nem jött össze. Géra, *Házasság Budán*, 115.

²⁵ Fallenbüchl, *A Szepesi Kamara tisztviselői*.

²⁶ ÖStA AVA RAA Werlein, Kt. 452.

²⁷ H. Pálfy, *A kamarai igazgatás bevezetése*, 482–487.; ÖStA FHKA HFU 1685.08.29. (Kt. 699. fol. 424–433.), kiadva: Taffermer, *Quellen*, Bd. 3., 37–39., Nr. 429–433.

Az ő feladata volt a Buda központtal létrehozott új hivatal vezetése. Oroszlánrésze volt az új magyarországi berendezkedés megalkotásában, jelentései, intézkedései hosszú évekre meghatározták a környék viszonyait. 1690 júliusában kapta meg a várva várt adminisztrátori címet, de azzal már nem igazán tudott élni, hiszen 1691 januárjában elhunyt. Óriási munkát végzett, rengeteg nehézséggel kellett szembenéznie, igaz, mindehhez megvolt a képzettsége is.

Szintén „külsősnek” számít Christoph Dietmayr Schallenberg, aki bár katonai jelentést is írt, nem tudta szó nélkül hagyni a kirendelési helyén, azaz az Eszék környékén tapasztalt kamarai ügyeket, valamint a katonaság ellátásának nehézségeit sem. Őt éppen pár hónappal jelentésének kelte előtt nevezték ki generális főstrázsamesterré (*Generalfeldwachtmeister*, mai terminológiával vezérőrnagy, 1687. november). Katonai pályafutás az övé, és csak epizód szerepet töltött be az időszakban a magyarországi kamarai berendezkedés kérdésében.

Nagy György Lászlótól ugyan jelentést nem közlök, de a szövegekben rendszeresen előfordul mint csáktornyai kamarai adminisztrátor. A többiekől eltérően az ő pályafutása a pozsonyi székhelyű Magyar Kamarához kötődött, hiszen a konfiskált Zrínyi–Frangepán birtokok igazgatásában kezdett el tevékenykedni. Az 1680-as évek elején Kollonich Lipót győri püspök támogatásával a Zágráb megyei božjakovinai uradalom provizora lett, egyúttal valamiféle kincstári ügyészi feladatot is ellátott a Magyar Kamarához tartozó horvát királysági területen (*Procurator Regni Croatiae*). Ebből a minőségéből került 1686 májusában a Csáktornyai Kamarai Adminisztráció élére.²⁸ A pozíció eleve sok vitát váltott ki, mert a Magyar Kamara már egyébként is megszüntette volna a Zrínyi–Frangepán birtokok egykori központjában működő adminisztrációt, és egy tőle függő provizort nevezett volna ki a Muraközbe. Nagy magyar nemességgel is rendelkezett, és a Szentgyörgyi előnevet használta. 1694. január elején Makár János ezredes ejtett rajta sebet, és sérülésébe Kőszegen belehalt. A Csáktornyai Kamarai Adminisztrációt a halála után egy éven belül megszüntették, így látható, hogy mennyire erősen az ő személyéhez kötődött ez a hivatal. 1695-ben Makárt felmentették az emberölés vádjá alól.²⁹

²⁸ Kinevezése: ÖStA FHKA HFU 1686.05.07. (Kt. 709. fol. 80–93.) Az ő kinevezését támogató udvari kamarai tanácsulésen egyébként Aichpichl és Mayeren is részt vettek.

²⁹ MNL OL A 57, 23. köt. fol. 525.

1. 4. A JELENTÉSEK TARTALMA ÉS ÁLTALÁNOS BEMUTATÁSA

A nemrég nyomtatásban is publikált, Kollonich Lipót nevével fémjelzett *Einrichtungswerk* teljessége látványos, kiter többek között az egyházi, hadügyi, politikai, közigazgatási és kamarai berendezkedésre is. Nem véletlenül, hiszen ez a dokumentum valóban a legfontosabbnak tekinthető a korabeli összefoglaló tervezetek közül. A kulcsszó azonban az, hogy csak tervezet, ami a tapasztalatokat követően a jövő számára mutat irányt. Ezzel szemben a most közölt kamarai tanácsosi jelentések a kiküldötték személyes tapasztalatait összegző dokumentumok, amik arra fókuszálnak, ami addig az adott helyen történt. Maga az *Einrichtungswerk* összeállítója is ezekből a jelentésekből merített a kamarai (gazdasági) rész megírása során.³⁰

Annak ellenére, hogy az Udvari Kamara iratai között feltárt anyagokat az eredeti célkitűzéshez képest időben és térben redukálni kellett, behatárolt keretek között, de kirajzolódik belőlük egy általános kép. A *Hoffmanz Ungarn* sorozatban egyéb iránt találhatunk jelentéseket Erdély gazdasági helyzetére, a Dráva–Száva-köz katonai és gazdasági viszonyaira vagy éppen a közölt forrásokban előforduló Nagy György László által vezetett Csáktornyai Kamarai Adminisztráció működésének felülvizsgálataira is.

Munkám során végül az 1687–1690 közötti évekből kifejezetten az újonnan elfoglalt országrész kamarai berendezkedésével kapcsolatos ügyekben kiküldött bizottságok jelentéseire fókuszáltam. De még ezen belül is szelektálnom kellett, így Buda 1686. szeptember eleji visszafoglalása és a Budai Kamarai Inspekció 1686. novemberi megalakulása jelenti a válogatás kezdő, Belgrád 1690. októberi elvesztése pedig a záró időpontját. Ekkor már igencsak megváltoztak a viszonyok a pár évvel korábbihoz képest: míg az ország belső területén sikerült több nagy vár és ezzel régió (1688: Székesfehérvár, 1689: Szigetvár, 1690: Kanizsa) elfoglalása, a Habsburg Monarchia nyugati határán a francia király kétfrontos háborúra kényszerítette I. Lipótot. Hiába volt 1689-ben a célkitűzés a Balkán meghódítása, a hadi helyzet realitása mást mutatott, Belgrád elvesztése pedig kijózanítóan hatott. Legyen elég példaként említeni az ország közepén fekvő budai vár erődítését, amit éppen Belgrád 1688. évi elfoglalása után állítottak le, de 1690 őszén gözerővel indították újra – éppen az éledező Oszmán Birodalomtól való félelem jegyében, és a kétfrontos háború árnyékában.

A kamarai és katonai érdekek összecsapása is állandó jelenségei ezen éveknél. A rendszer működése magában hordozta, hogy a katonaság el-

³⁰ Az *Einrichtungswerk* javaslatai nem új keletűek, már a tizenöt éves háború idején is születtek hasonló elképzelések. Vö. Bagi, *Császári-királyi*, 65–66.

látása miatt az élelmezési szervezet és a kamarai hatóság emberei nem minden esetben jutottak egyetértésre. Kemény személyes (ennek sajnos nehéz utánamenni) és sokszor komoly üzleti érdekek csaptak össze. A várak katonaságának ellátása – kimondhatjuk – üzlet is volt, anyagi érdeke fűződött hozzá a társadalom több szereplőjének is. Legyen szó egy a magyar rendiség képviselőjeként megjelenő arisztokratáról vagy egy városi polgárról, illetve a mindezt koordináló élelmezési tisztekről, kamarai tisztviselőkről vagy éppen a jobbágyságról. A magyarországi szereplőknek teljesen mások voltak az érdekeik, mint a Habsburg Monarchia nagy hadsereg-beszállítóinak és a hiteleket folyósító bankházaknak. Komoly történelmi kihívást jelent, hogy például a sok tekintetben ismert Oppenheimer-bankház tevékenysége mellett a dél-német, az itáliai vagy az osztrák örökös tartományokban érdekeltéssel bíró cégek, bankok, hitelezők érdekeit, tevékenységét is feltérképezzük. Meggyőződésem, hogy a háttérben formálisan és informálisan ők is befolyással voltak a korszak döntéshozatali mechanizmusaira. A korban is bevett szokás volt, hogy a bankházat működtető család vagy érdekeltiség egyik tagja az udvari hivataloknál töltött be magas pozíciót.³¹

A szövegekben rendszeresen megjelenő hatásköri összeütközések nem a korszak sajátosságai, azok az állam működésében rejlő rendszerszintű nehézségek. Ahogy a modern államigazgatás formálódott és hivatalok alakultak, megszűntek, érdekeket képviseltek, ez a fajta konfliktus mindig jelen volt az igazgatásban – és mindig jelen is lesz. Éppen ezért messze-menő következtetéseket két hivatalnok olykor személyeskedő vagy két hivatal egymás elleni panaszából nem lehet levonni, ugyanakkor az esetek mögött meghúzódhatnak olyan tényleges motívumok, amelyek csak a közölt források feldolgozását követően válnak világossá számunkra.

1. 5. A KIADÁS ALAPELVEI, ÁTÍRÁSI SZABÁLYOK

Az átírás során az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport (ELKH) által készített szövegkiadási szabályzat alapelveit követtem. A szavak átírása, valamint egybe és különírása betűhíven követi a forrásszöveget (kivéve a zu+infinitív szerkezetet), de az i, j, v, w betűket a mai helyesírás szerint alkalmaztam. Az s, ss, ß, sz, z rengeteg különböző előfordulását meghagytam a leírt módon, az ss és a ß között nem tettem különbséget. A központozásnál a fő cél az érthetőség volt, ezért a terjedelmes mondatokat ennek

³¹ Az egyik leghíresebb a Bartolotti család és bankház volt, de a Palm család is nagy kölcsönöket folyósított a bécsi udvarnak. A családok stratégiája azt volt, hogy egy tagot bejuttattak egy magas udvari pozícióba, és rajta keresztül igyekeztek a befektetett vagyonukat gyarapítani. A Bartolotti családra újabban lásd: Körbl, *Die Familie Bartholotti*. A Palm családra lásd: Kollmer, *Die Familie Palm* és Oross, *Johann David Palm jelentése*.

megfelelően és a mai mondattani szabályok alkalmazásával tagoltam. A szóvégi -en, illetve a szóközi -ti- szótagokat, valamint a további egyértelműen rövidített szóvégződéseket, hiányzó betűket jelölés nélkül feloldottam. A szöveg oldalához írt mellékleteket jelölő betűket, amennyiben azok a szövegben is előfordulnak, elhagytam, míg a kvázi címnek szánt szöveg melletti szavakat a megfelelő résznél a szövegbe írtam.

Alapvetően minden szót kis kezdőbetűvel írtam át. Nagy kezdőbetűvel szerepelnek a mondatkezdések, a személy- és helynevek, a hónapok nevei, a népek és vallások megnevezései, valamint a hivatalok teljes, a korszakban használt pontos megnevezései (például „Camerale Inspection zu Ofen”, „Hofcammer”, „Hofkriegsrat” stb.), ugyanakkor a tisztségneveket már kis kezdőbetűvel írtam át. A császár említésére használt sokféle rövidítést egységesen a ksl. Mt. rövidítéssel jeleztem, és a megszólításához tartozó königlich kifejezést is rövidítettem: kgl., továbbá a kaiserlich kifejezést minden egyéb esetben is rövidítve (ksl.) használtam. A megszólítás részeként szereplő euer szó többféle előfordulását egységesen e. rövidítéssel jelöltem. A számokat tizenkettőig betűvel írtam át. A dátumokban a napokat számokkal adtam meg, a latin genitívust jelölő 'y'-t -ii-vel írtam át. A kötőjellel írt szavakat egybeírtam. Ha az évszámból hiányzott az 1-es, kiegészítettem, például „688” helyett 1688. A mennyiségi számjelöléseket feloldottam, például az „m/70” helyett 70 000 vagy „2do” helyett secundo. A pénznemeket egységes rövidítéssel írtam át (lásd *Mértékegységek, pénzek*). A korabeli zárójelformát / módosítottam, és egységesen ()-t használtam. A bizonytalan olvasatokat [?] jellel jelöltem. Az értelmet nem zavaró dupla mássalhangzókat (például „unndt”) meghagytam, a betűelhagyásokat (például „gnugsam”) kiegészítettem.

A forrásközlések fejlécében a levéltári jelzetben szereplő föliójelöléseket elhagytam, hiszen a szövegben való tájékozódást az egyes bekezdésekhez írt magyar nyelvű összefoglalók teszik lehetővé. A forrásszövegek előtti kivonatok (regeszták) nem szó szerinti fordítások, inkább egy-egy gondolatmenet tartalmát adják vissza. A különböző témák és gondolatmenetek elkülönítését számozással oldottam meg, a forrásszövegekben is feltüntetett regesztapontok segítik a tájékozódást. A szövegek közlés során az elköszönő és aláíró formulákat egységesen elhagytam, mivel a közölt szöveg fejlécében a legfontosabb információk szerepelnek. Kivételt képez ez alól az 5/a. dokumentum, amely – mint ahogy arról volt már szó – nem kamarai tanácsosi jelentés, hanem az uralkodóhoz szóló előterjesztés. Ebben az esetben meghagytam az uralkodói döntés szövegét és az audiencián résztvevő személyek nevét.

A jelzetben mindig a teljes „ügyiratra” történik a hivatkozás. A Hoffmannz Ungarn sorozatba tartozó iratok év–hónap–nap rendben követik egymást. Egy adott nap dátuma alatt irattározott iratot megtalálhatunk ugyan-

azon dátum alatt a sorozathoz tartozó lajstromkönyvekben is. A jelzetben megadtam, hogy az irat mely dobozban, mely fóliók alatt fekszik. Mivel egy-egy ügyiratból csak a kiválasztott jelentések kerülnek közlésre, ezért a fóliószámok feltüntetésénél az „itt:” szóval jelöltem, hogy az adott jelentés az ügyíraton belül pontosan mely fóliókon található.

A forrásközlés után a kötet tartalmaz egy kronológiát az 1686–1690 közötti évek eseményeire vonatkozóan, illetve egy a mértékegységeket értelmező táblázatot. A felhasznált levéltári források és szakirodalom jegyzéke után a kötetet személynév-, helynév- és tárgymutató egészíti ki.

1. 6. ÖSSZEGZÉS

A Magyar Királyság 17. századi történetét a magyar történetírás elsősorban a Habsburg-ellenes „függetlenségi” mozgalmak látószögéből kísérelte meg modellezni. Ezen szemléleten alapuló elmélet a tizenöt éves háború és a törökök kiűzésével végződött háború – kb. az 1608–1681. évek – közötti időszakot a magyar rendiség és a Habsburgok bécsi udvara közötti kiegyezések mentén értelmezi.³² Az újabb kutatások fényében a 17–18. század fordulója tekintetében is világos, hogy nemcsak a magyar rendiség háttérbe szorítása lehet az egyetlen láttatása ennek az újrakezdéssel egyenértékű korszaknak.

Az utóbbi években megkísérelték több szempontból is értékelní a 17–18. század fordulójának világát. Ha a katolikus megújulás felől nézzük, egy óriási, megoldandó feladatot látunk: a rengeteg új lélek, akiknek gondozása az újra a területen gyökeret vert római katolikus egyházszervezet feladata. Az egyháztörténet-írás elsősorban az újjáépítésre helyezte a hangsúlyt. Elemzésre kerültek komplett egyházmegyék előtt álló kihívások, amiket a kutatók különösen éppen a visszafoglalt területek vonatkozásában tártak fel igen alaposan. Intézményes keretek között szervezett konferenciák tanulmányai vagy éppen forráskiadványok egészítik ki a korszakról alkotott ismereteinket: legyen szó a plébániahálózat újratertetéséről, a szerzetesrendek újratelepítéséről vagy éppen egyházlátogatási jegyzőkönyvekben rejtőzű értékes adatok kiaknázásáról.³³

A várostörténet is hozott egy teljesen új perspektívát. Itt az újabb irányzat egyre inkább azt hangsúlyozza, hogy a Magyar Királyságban a 17. szá-

³² Pálffy, *A szakítások és kiegyezések évszázada*.

³³ A teljesség igénye nélkül csak néhány újabb munkára hívom fel a figyelmet, elsősorban a Pécsi Egyháztörténeti Intézet szerepét kell kiemelni a korszakra vonatkozó kutatások vonatkozásában: Gözsy – Varga – Vértesi, *Katolikus megújulás*; Fazekas, *A reform útján*; Tóth, *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye*; Hermann, *A veszprémi egyházmegye igazgatása*; Mihalik, *Papok*. A könyvek címében is leggyakrabban a reform, a megújulás, újratelepítés és újjászervezés szavak szerepelnek, utalva ezzel az újrakezdés lehetőségére és az ezzel járó kihívásokra.

zad folyamán bevezetett intézkedések már jó ideje a Habsburg Monarchia többi tartományában is léteztek, így a szabad királyi városok (ahol a király volt a földesúr) terén egyfajta egységes bánásmód vette kezdetét. Nem feltétlenül elnyomásként kell tehát azt értékelnünk, amikor az Udvari Kamara és a Magyar Kamara királyi biztosokat küldött ki a szabad királyi városok tisztújításának felülvizsgálatára vagy éppen a városok gazdálkodásának ellenőrzése céljából. Mint arra a kutatás rámutatott, a néhány évtizeddel később a Magyar Királyi Kancellária vagy éppen a Magyar Királyi Helytartótanács által már-már rutinszerűen végzett eljárás éppen az 1670-es évektől kezdve erősödött fel a Magyar Királyság városaiban. A kutatás tehát több vonatkozásban is összekapcsolta a nagy létszámban megjelenő hadseregek és az uralkodói várospolitika jelenségeit.³⁴ A mindennapi emberek, a hétköznapiak, az átlagpolgárok, „az emberek” története is előtérbe került. Várostartó kutatásban – kiváló forrásadottság mellett – új irányzat Buda esete, ahol a szakirodalom immár mikrotörténeti szinten tud társadalom- és gazdaságtörténeti elemzéseket adni. Polgári életutakon, egyes társadalmi vagy etnikai csoportok sorsán keresztül is lehetséges bemutatni ezen évtizedeknek a történetét, ahol a rendiség álláspontja legfeljebb a korszak két országgyűlése (1687, 1712–1715) kapcsán kerül elő.³⁵ Ugyancsak előtérbe került, hogy a katonaság jelenléte az egyes városokban nemcsak pusztulást, hanem – modern összefüggéssel élve – felvevő piacot és munkahelyeket is teremtett. Olykor előfordult az is, hogy egy várparancsnok korrekt, jó viszonyt tudott a várossal kialakítani, és a katonaság pozitív hatással tudott lenni a város gazdasági és társadalmi fejlődésére.³⁶

Úgy gondolom, hogy az alább közölt források témái sem feltétlenül a magyar rendek álláspontját adják vissza. A fentebb röviden vázolt új kutatási irányok eredményei – akár az egyháztörténet, akár a várostörténet felől közelítünk – mind-mind visszaköszönnék a közölt források szövegeiben. A katonaság ellátásának kiemelt témaköréről már írtam: ez a leggyakrabban előforduló téma. A korabeli adóztatási vagy egyáltalán az általános nehézségekre is több példát találunk a jelentésekben. Kiemelt helyre kívánkozik a törököktől visszafoglalt területeken lévő birtokok sorsa. Tulajdonosaiknak való visszajuttatása nem is volt és lehetett annyira egyértelmű, mint azt ma gondoljuk. A bejelentett igények sokasága és sokszor kuszasága csak okos megoldásokat tett volna lehetővé. Képzeljük el azt a – mondjuk Sziléziából származó – pécsi prefektust, akinek egyházi és világi birtokigényeket kellett elbírálnia 1687 nyarán, miközben a törö-

³⁴ H. Németh, *Várospolitika*, 283–284.

³⁵ Géra, *Kőhalomból (fő)város*.

³⁶ Gözsy, *Szigetvár története*, 48.

kök éppen átkeltek a Dráván és észak felé vonultak. Mindeközben még a falvak összeírása, a lakosság felmérése sem történhetett meg teljes egészében. Korábbi iratok előkeresésével vagy a Magyar Kamara bevonásával próbálták rendet vágni az egyre nagyobb igények között. A magánérdekek érvényesítése nagyon is szemben állt a kamara jól felfogott érdekével, hiszen nekik kellett a környéken lévő katonaság ellátásának megszervezését biztosítani, vagy éppen a gazdaság fejlesztését szem előtt tartani. Sokszor olvasható, hogy a kérelmek elbírálását majd az ország új berendezkedése megalkotását követően kezdték volna csak el. Ennek ellenére láthatjuk, hogy komoly szerzemények kerültek magánkézbe, elég csak a Radonay Mátyás pécsi püspökkel való megállapodásra, vagy éppen az Antonio Caraffa által Eger városában a magyar katonaság kapitányainak kiosztott házakra utalni.

A katonaság és a kamara ellentétes érdekei is kiemelt szerepet kapnak a forrásokban. A kamara kényszerhelyzetben próbálta megtalálni a kedvező megoldásokat: egyik ilyen volt, hogy az „idegen” nemzetiségű várparancsnokok részére rendszeres fizetést és ellátmányt biztosított. A magyar várparancsnokok viszont olyan erős saját katonasággal és érdekhálózattal rendelkeztek, hogy erre nem is mindig volt szükségük. Sokszor egyszerűen csak tovább folytatták a visszafoglalás után azt, amit korábban a hódoltság alatt is tettek. Jó példa erre a szolnoki magyar parancsnok, Berthóty István esete. Ő nemcsak kamarai (jelen esetben ugyebár földesúri) jövedelmeket foglalt le, azaz kocsmáltatást végzett vagy éppen mészárszéket tartott fenn, de malmokat működtetett, tizedet szedtetett be saját katonaságával, és birtokokat szerzett magának. Ahogy Werlein inspektor írta is egyik jelentésben: ezeket a tevékenységeket egy császári tábornoktól sem tűrné meg, nemhogy egy magyar kapitánytól (*Forrásközlés*, 11. [6]).

A sok leírásból mindenesetre látható, hogy a pusztításokról, nehézségekről szóló jelentések ellenére nagy vagyoni potenciál volt a területen. Nemcsak a földművelés – amit, ha rendben és zavar nélkül tudnak végezni, állandó és biztos jövedelemforrás – bevételei tudtak az egyes személyek számára gyarapodást jelenteni, hanem olyan jövedelmi ágak is, amelyeket bérletbe lehetett adni. Fürdők, fogadók, átkelők, malmok, kocsmák és mészárszékek kialakításáért és üzemeltetéséért folyt a harc az egyes érdekesoportok között. Nem tekinthető véletlennek, hogy ugyan a jezsuiták bejelentkeztek egy vendégfogadóért Budán, azt végül Aichpichl tanácsára a kamara kezdte építeni és üzemeltetni. Ugyancsak nem lehet véletlen a terv, miszerint Esztergom városában is fogadót és hozzá tartozó majorságot kellett felállítani, hiszen az egy állandó, biztos jövedelem lehetett az üzemeltetőnek.

Másik jellemző a forrásainkra, hogy a sok kamarai ügy mellett olykor felbukkannak bennük magánüzletek is. Ezek mutatják a magyarországi kereskedelem és gazdasági erő nagyságát. Biztosan nem lehetett veszteséges tevékenység, hogy a budai zsidó közösség dohányt szállított Szigetvárra az ottani katonáknak (*Forrásközlés*, 16. [4]). Nem véletlen, hogy a dunai halászat bérbeadása is előkerült a jövedelemszerzési módok között (*Forrásközlés*, 10. [17]).

A tárgyalt időszakban igencsak foglalkoztatta a kamarai tanácsosok fantáziáját a só értékesítése és a sókereskedelem kérdése. A só nemcsak a lakosság számára volt fontos, hanem az állattenyésztés nélkülözhetetlen kelleke is volt. A források szinte mindegyike kitér arra, hogy a só elosztása az egyik legjövődélmezőbb ágazat volt, és sürgették a szervezet rendezését. Az erdélyi só magyarországi értékesítése – a Maros folyón át Szegedre vagy Máramarosból jobbágyoktól felfogadott szekereken Szolnokra – öríási üzlet volt, amire az állam és a magántőke is rá kívánta tenni a kezét. Az 1690 körüli években ugyanakkor még erősen jelen volt az ausztriai só magyarországi terjesztése is (*Kiefelsalz*), ami azonban az évtized végére jelentősen lecsökkent.

Sok szó esik a jelentésekben az egyes kamarai hivatalok belső szervezetéről és magukról az alkalmazottakról is. A kamarai hivatalnokréteg egyik fontos jellemzője is világossá válik a szövegekből, amit nem elítélően kell szemlélnünk, hanem tényként kell megállapítanunk. Ebben az időszakban ugyanis a kamarai alkalmazottak saját számlára (is) dolgoztak. Vérmérséklettől és elhivatottságtól függően végeztek magánkereskedelmet, magángazdálkodást, és vitték saját üzletüket. A pénzügyigazgatási tisztségviselők egyfajta vállalkozók voltak, saját – vagy családi, esetleg hitelezői – vagyonukat kockáztatva vállaltak állami hivatalt. Már a hivatalviselésük megkezdésekor fizetendő kaució letétele is erre utal: az előd örökösei általában vagyon nélkül adtak át egy hivatalt, így a kaució magának a hivatalnak az induló tőkéje volt.³⁷ A befektetett tőkének pedig gyarapodnia kellett, apróbb vagy nagyobb hasznokat keresve. Legyen szó akár kereskedelemről, akár üzlet működtetéséről vagy éppen a saját áru eladásáról állami áruként, megspórolva ezzel a piacozás költségeit. De a hatalmukkal is visszaélhettek, akárcsak a katonák: árukat jogosulatlan vámmal sújthattak, vagy lefoglalva azokat felhasználhatták, és keresked-

³⁷ Az is igaz, hogy az előd „bentmaradt” kauciója összegét sok esetben nehezen kapta vissza az elhunyt hivatalnok özvegye. Lehetőség szerint a kamara évekig húzta az időt, különféle ürügyekkel (hiányok, nem megfelelő vagy hiányzó számadások stb.) próbálták elkerülni a visszafizetést. Elég szívósnak és a hivatali ügyekben jártasnak kellett lennie az özvegynek (és a támogatóinak), ha ebből látni akart valamit. A probléma háttere azonban csak részben keresendő a rendszerben, általában ugyanannyi szerepet játszottak ilyenkor az özvegy és az árvák megrövidítésében az elhunyt férj ellenségei vagy a kapzsi természetű kollégák is.

hetek velük (*Forrásközlés*, 8. [4]). Persze sokszor éppen képzetlenségük, kapzsiságuk buktatta le őket, pedig ők is csak ugyanazt próbálták meg csinálni, mint a földesurak: vállalkozók voltak, akik vagyonosodni próbáltak.³⁸

A sok-sok eset bizonyítja, hogy ezt a fajta jövedelemszerzést (vagy, ha jobban tetszik, vagyongyarapítást) a korszakban sem tekintették bűnnek vagy egyedi esetnek, mindez következett a rendszerből, amely így tudott működőképes lenni. A magántőke egyre nagyobb szerepe és a hivatalnokok szervezési munkája lehetővé tette, hogy az élelmezési raktárakban mindig legyen gabona, a kenyérsütéshez is használt só vagy éppen a katonaság élelmezésében nélkülözhetetlen hús. A feladat rendkívül összetett volt, hiszen a begyűjtés, a tárolás, a szállítás, a nyilvántartás, az értékesítés és az elszámolás mind-mind a kamarai tisztviselőkre hárult – ezt pedig megfelelő előképzettség nélkül nehéz volt elvégezni. A nagy számadási hátralékok, a téves összeadások, nyilvántartási problémák nem feltétlenül rosszhiszeműségre utalnak, inkább – a sokszor ellenséges környezetben végzett – komplex munkára. Az ügyintézés körülményessége is sok esetben megjelenik a forrásokban. Láthatjuk azt is, hogy a hivatalok között sokszor volt hatásköri átfedés, és emiatt összetűzés – így az ügyek vitele hátrányt szenvedett.

Az is látható, hogy „büntetőügyig” leginkább akkor jutott a dolog, ha valaki olyan erőteljesen túllépte a határokat, hogy az már más tisztviselő érdekeit is komolyan sértette. Látható ez a folyamat a Dél-Dunántúl vonatkozásában is, ahol Nagy György László tevékenységére vagy éppen a hivatalát gyakran hosszabb időre elhagyó Franz Hofer (*Forrásközlés*, 11. [7]) eszéki harmincadosra is vizsgálat várt – de a hadbiztosokat is rendszeresen görcső alá vette a kamara (lásd Franz Heinrich Renzing esetét, *Forrásközlés*, 11. [10]). A visszaélések lehetőségét növelte, ha például véletlenül vagy szándékosan (ami ma már nem állapítható meg) nem volt hitelesített mérleg a környéken (*Forrásközlés*, 6. [6]).

Összegzésként megállapítható, hogy a közölt források megerősítik, hogy a Magyar Királyság visszafoglalt területei még a háborús pusztítások ellenére is komoly gazdasági erővel rendelkeztek. Jövedelmet lehetett gyarapítani, illetve a megszerzett javakat lehetett erőteljesen növelni. És itt most csak a törökök által egykor uralt régiókról van szó! A Magyar Királyság egyéb területein további lehetőségek rejlettek. A korszak sajátossága volt, hogy az udvar számára sokszor hirtelen kellett pénzt biztosí-

³⁸ A rendszerben voltak kis tételben „utazó”, egyszerű csalók, akik sikkasztással vagy helytelen számadással próbálták jövedelmeiket tisztességtelen módon kiegészíteni. Ők a rendszer minden szintjén jelen voltak. Jó példa Hans Ködl egerszegi hadszertárnok esete, aki Kányavárra elküldte ugyan az előírt mennyiségű lőport, de annak kétszeresét íratta be a számadásba. Hamar le is lep-leződött „ravaszága.” Tóth, *A Kanizsával szembeni végvidék*, 53.

tani, ehhez pedig jól jöttek a különböző magyarországi jövedelmek (akár regálék, akár adók), amiket bármikor bérletbe lehetett adni, vagy jövedelmeit egy az egyben a kölcsönösszeg törlesztésére lehetett fordítani.

A *Hoffinanz Ungarn* sorozatban további hasonló ügyiratok várják a feltárást és a közzétételt. Nemcsak kamarai tanácsosi jelentések, hanem egy-egy ügy kapcsán készített bővebb összefoglalások segítik a korszak viszonyainak jobb megértését. Az egész Kárpát-medence vonatkozásában maradtak fenn olyan források, amelyek kiaknázása még tovább gyarapíthatják ismereteinket. Különösen igaz ez akkor, ha történészként tudatosan több szempontból próbáljuk megközelíteni az adott korszakot, elfogadva és megértve az iratokban szereplő – sokszor ellenérdekelt – felek érveit. Így a források feltárása révén tovább árnyalhatjuk a köztudatban sokszor nagyon is leegyszerűsödött fekete-fehér képet.

2. Forrásközlés

1.

Siegfried Christoph Breüner, Karl Gottlieb Aichpichl, Tullius Miglio udvari kamarai tanácsosok az Udvari Kamarának. [Bécs, 1687. június előtt] ÖStA FHKA HFU 1687. 06. 07. (Kt. 727. fol. 240–268., itt: 264–267.)

[1] A jelentés írói gyakran összeültek a nekik adott bizottsági feladat értelmében, és az Alsó-ausztriai Számvevőség által összeállított hivatali utasításokat a dolgok új állása szerint aktualizálták, hogy a gazdálkodást minél jobban meg lehessen szervezni. [2] A háború, a katonaság beszállásolása és a hadiadó miatt a lakosok nagyon elszegényedtek, és ezért az adó megfizetését most el kellene engedni. A Lengyelországba, Sziléziába és máshová menekülteket a kamarának fizetendő járadékok elengedése ígéretével vissza kellene hozni, hogy a házakat újra felépítsék és a telkeket újra műveljék. A tizedet viszont az egyház kizárásával be kell szedni, mert a terület hadi jogon került szabad rendelkezés alá. Korábban az uralkodó úgy rendelkezett, hogy az egyházi és világi személyek megtarthatják a török időkben élvezett javaikat, de ezt meg kellene változtatni, nem kellene számukra a gazdálkodást engedni, és igényeikkel az udvarhoz kell őket irányítani. [3] A kúpsó legalább egyharmadát Magyarországra kellene behozni, de a Felső-Magyarországra történő felesleges szállításokat a hágóknál meg kell akadályozni. Ahogy a török időkben is volt, a sókereskedők használják a vízi utat, és vigyék Törökországba a sót. Korábban megparancsolták az esztergomi és a budai élelmezési igazgatóknak, hogy az általuk értékesített kúpsóról az Élelmezési Főhivatalnak számoljanak el, de mivel ez nem történt még meg, nincs információ az itteni sóértékesítésről. Nyomatékosan javasolják, hogy újra történjen rendelkezés ebben az ügyben. [4] Több kérvény is érkezett a budai házak kiosztása, valamint a kamarai állások betöltése kapcsán. A házakkal kapcsolatos kérvényeket Johann Stephan Werlein inspektornak továbbították, és meg kellene parancsolni neki, hogy a Várban a házakat katolikus, jó módú németeknek adja, azzal a feltétellel, hogy egy év és egy napon belül felépítik azokat, és négy-öt év elteltével fizetni fogják a polgári terheket. A házokról és telkekről Werlein vezessen telekkönyvet, és szedje be az illetékeket. Ugyanilyen tartalmú utasítást küldjenek a provizornak is, hogy az ő alá tartozó

falvakat benépesítse.¹ [5] Az álláskérelmekkel kapcsolatban több hely is betöltendő: a pécsi harmincadosi, a budai vámsemlésmézesi és a budai erődített írnoki állás. Pesten és Vácon pedig már dolgozik egy-egy kerülő. Pécsi harmincadosnak Johann Ferdinand Wegingert javasolják, aki jól beszél tótul, és korábban katonai tábortól szolgálattól teljesített, budai vámsemlésmézesnek Lorenz Stocherert javasolják, akinek kereskedő múltja van, a Keleti Társaságnál dolgozott, és tudja, mik voltak a törökök idejében az adók.

[1] Hochlöbliche ksl. Hoffcammer, günstig und gnedige herrn, zu folge der uns mitgegebenen commission,² sein wür wegen einrichtung des cameralwesens zu Offen³, Segedin⁴, Zolnok⁵ und Fünffkirchen⁶ und deren darzue gehörigen acquisite öffters zusammengetretten, und für den praefect zu erstgedachten Zolnok und Segedin, den Greill⁷, wie auch provisor zu Offen, Herdegen⁸, und einnehmer zu Segedin, Wibmer⁹, die behörige instructions, so die Niederösterreichische Buchhalterei¹⁰ proiectirt, pro moderno rerum statu eingerichtet, und wirdet sich in übrigen mit der zeit von selbst den mehrern an die handt geben, wie die wirtschafft in ein und anderen nutzlich zu bestöllen.

[2] Die unterthanen in denen türkischen acquisite so bey gegenwertigen kriegsleüffen, starckhen einquartierung und militarischen contributionen ohne dem ganz ruinirt, werden unsers bevorgreiflichen darfürhaltens, mit dem tribut,¹¹ pro hic et nunc, wohl zu verschonen, und die in Pohlen,

¹ Werlein első jelentéseit több vonatkozásban is részletesen ismerteti: Géra, *Pillanatképek*, 166–168. A Várban megtelepedők a házhely mellett a polgárjogot is megkapták. Werlein is kitért arra, hogy nem tűrik, hogy a Várban magyarok és franciák, valamint a szintén megbízhatatlan zsidók és rácok házat szerezzenek.

² H. Pálffy Ilona szerint (H. Pálffy, *A kamarai igazgatás bevezetése*, 485.) a jelentés írói már 1685-ben, Érsekújvár elfoglalása után egy bizottságba tömörültek a frissen elfoglalt területek kamarai berendezkedésének megállapítása céljából. Az Udvari Kamara lajstromkönyvei megőrizték, hogy 1686. november 29-én Breüner, Aichpichl, Miglio és Mayr „Commissions Decret”-et kaptak, hogy a törököktől visszafoglalt területekre kinevezendő kamarai tisztviselők kapcsán tegyenek jelentést. ÖStA FHKA HF Prot. Reg. 1686. Bd. 967. fol. 676.

³ Buda.

⁴ Szeged.

⁵ Szolnok.

⁶ Pécs.

⁷ Johann Karl Greill von Greifenthal.

⁸ Johann Leonhard Herdegen.

⁹ Paul Wibmer.

¹⁰ Alsó-ausztriai Számvevőség, amely évtizedek óta látta el az Udvari Kamara számvevőségi feladatait. Szerepe jelentős volt a 17. század végén, hiszen véleményét szinte minden fontos kérdésben kikérték. Utasítását lásd: Körbl, *Die Hofkammer*, 478–481.

¹¹ Tribut: itt minden bizonnyal általánosságban jelent adót.

Schlesien und anderwertighin flichtig wordene, mit nachlassung der cameral gaben auff ein zeit, herbey zu bringen sein, damit die öedt ligendte heüser und grundstückh widerumb bewohnt gemacht und gebauet werden mögen. Dahingegen sein die zehent denen acquisten, so ein nambhafftes betragen werden, für ire ksl. Mt. mit ausschliessung der geistlichkeit ganz billich einzubringen, in ansehung deroselben die eroberte plätz und das darzue gehörige landt neben allen appertinentien zu freyen genus und disposition, iure belli zugefallen. Dahero hierauf, und die vorhin in sachen ergangene ksl. resolution,¹² das denen geistlichen und weltlichen standt personen, was sye von ein oder andern ohrt sub dominatu turcico für regalien und jährliche recognitiones genossen, zwar furohin auch gelassen, in übrigen aber inen einiger eingriff in oeconomico nicht verstattet, sondern sye mit iren praetensionen und ansprüchen an den hoff gewissen werden sollen, in alleweeg zu halten sein wirdet.

[3] Anbey hat die Cameral Inspection zu Offen neben dem zu Zolnok und Segedin angestölten praefecto und einnehmer dahin zu adlaboriren, das das kiefel salz wenigst ein drittl in Hungarn intraducirt, hingegen die überflüssige einfuhr des stain salzes ad partes Inferiores Hungariae, an denen pässen verhiettet, und daselbst für ire ksl. Mt. abgelöst, folgens durch die salzhändler (wie er vorhin die türckhen practiciert) auf dem wasser und sonsten in die Türckhey verführt werden möge.¹³ Occasione ietzedachter kiefl versilberung in Hungarn ist auch zu erindern, das zwar denen proviantverwaltern zu Gran¹⁴ und Offen hiebevör anbefohlen worden, monathlichen extract, was sye von dem aus hiesigen salzamt empfangenden kiefl salz versilberet und was für gelter sye von solcher versilberung zu handten des obristen proviantamts¹⁵ a conto der, zu behueff des amts, bey ermelten Niederösterreichischen Salzamt angewisenen jährlichen 31 000 f. in erstgedachtes obristen proviantamt abgeführt, einzuschickhen. Weill sye aber disem bishero nicht nachgekommen und man also nicht wissen kan, wie es mit solcher versilberung stehe, und ob nicht etwan die gelter zum thail auf andere ausgaben, contentionem verwendet werden, als will die notturf unmassgebig erfordern, dessentwegen das behörige nochmallen nachtruckhlich zu verfügen.

¹² Az uralkodó döntésére vonatkozóan lásd: *Forrásközlés*, 5/a.

¹³ A kősó (Steinsalz) és a kúpsó (Küffelsalz) közötti különbség: a kúp az ausztriai só mértéke és maga a mérőeszköz volt, amiben szállították és kimérték az adagokat. A kősó pedig kockákra vágva érkezett Máramarosból vagy Erdélyből, általában szekéren vagy tutajokon a Tisza, illetve a Maros folyókon. Bogdán, *Magyarországi őr-, térfogat-, súly- és darabmértékek*, 411.

¹⁴ Esztergom.

¹⁵ A Bécsben székelő Élelmezési Főhivatal a várak állandó helyőrségeinek élelmiszerrel való ellátásáért, a raktárhálózat megfelelő működtetéséért és az élelmiszerkészletek előteremtéséért felelt. Utasítását lásd: Körbl, *Die Hofkammer*, 489.

[4] Übrigens sein unterschiedliche memorialien wegen überlassung heüser zu Offen, wie auch conferirung ein und anderer dienststöll alda, so in genere, als auch mit benehmung etwelcher dienst in specie eingeraicht worden. Was nun die heüser belanget, hat man die hiebevör eingeraichte anbringen dem cameral inspector Werlein¹⁶, zu beobachtung dessen, so ime in der instruction anbefohlen worden, jüngsthin überschickhet. Vermainten auch, das die seithero eingelangte memorialia ime gleichfahls communiciert, und anbey mitgegeben werden möchte, das er die heüser forderist in der Oberenstatt catholisch, teütsche und wohlhabigen leüthen mit der obligation, das sye solche innerhalb jahr und tag erbauen, und nach verfließung vier bis fünff frey jahren die burgerliche onera tragen, und jährlich gewisse gaben raichen, gegen ein leydentliches oder nachgestalt des ruins auch gratis überlassen, wie auch ein ordentliches grundtuch über die heüser und darbey gelegene grundtstückh und weingärten aufrichten, und denen alda sich niderlassenden inwohnern in billichen wehrt verkauffen oder bestandtweis verlassen, denen kauffern auch gewöhnliche gewöhr erteillen, nicht weniger obbesagten provisor, Herdegen, die zu seinem amt gehörige dorffschafft, grundtstückh und unterthanen übergeben solle, damit solches provisorat würcklich aufgericht werden möge.

[5] In ordine der von unterschiedlichen supplicanten ansuchenden dienstverleichungen wirdt zwar die sach bis etwan zu könnftiger einrichtung des hauptwerkhs einen anstandt leyden. Wür vermainten jedoch, das pro hic et nunc über die schon angestölte, ein dreyssiger zu Fünffkirchen, zu einnehmung der aldaigen dreyssigst und mauthgeföhl, wie auch ein mauthbeschauer zu Offen, und zway überreither¹⁷ zu Waitzen¹⁸ und Pest, nothwendig angestölt. Ob aber bey dem offnerischen fortifications bauwesen ein baumaterialverwahlter oder bauübergeher nöthig, besagter Werlein vernommen werden möchte, und zumallen immitels der dreyssiger zu Offen¹⁹ erindert, das die aldaige inspection zu besagten Pest und Waitzen bereits zway taugliche überreither angestölt. Als haben wür ratione der übrigen benöthigten bedienten, für einen dreyssiger zu Fünffkirchen den ksl. hartschier, Johann Ferdinand Weniger, so alhier haus sessig und iro ksl. Mt. in die 25 Jahr im feldt gedienet, auch der schlawäckhischen sprach kündig, zu einen offnerischen mauthbeschauer aber unter andern competenten den

¹⁶ Johann Stephan Werlein.

¹⁷ A kerülők („zway überreither“) a hivatal székhelye környékén teljesítettek szolgálatot. Feladatuk a csempészet megakadályozása volt, azaz, hogy a kereskedők ne kerüljék ki a harmincadokat más úton, ugyanakkor rendészeti feladatokat is elláttak a határ bejárása közben.

¹⁸ Vác.

¹⁹ A budai harmincados ekkor Michael Hochenwarter volt.

Lorenz Stocherer,²⁰ in ansehung selbiger bey der kaufmannschaft aufgezo- gen worden, und der Orientalischen Compagnia²¹ zu Offen, Grichisch- weissenburg²² und Constantinopel²³ etlich jahr gedienet, wie auch was die Türckhen von unterschiedlichen wahren zu gedachten Offen für ein mauth abgefordert, guette wissenschaft hat, und also dem ofnerischen mauthambt vor andern anstendig sein wirdet, vorgeschlagen, wie zumallen aber alles, e. exzellenz, gunst und gnaden, weithern beliebigen disposition anhaimb stöllen wollen.

2.

*Ferdinand Öttrich Rez udvari kamarai írnok kivonatolja Christian Vincenz pécsi prefektus jelentését. [Bécs, 1687. július előtt]
ÖStA FHKA HFU 1687. 07. 01. (Kt. 729. fol. 1–13., itt: 4–5.)*

[1] Christian Vincenz pécsi prefektus arról írt Ferdinand Öttrich Reznek, hogy Nagy György Lászlóval Siklóstra értek, és ott nagy pusztaságot találtak. A néhány faluban még meglévő lakosokat összeírták és felesették öfelségére, de annyira szegények a lakosok, hogy segítség nélkül nem tudnak talpra állni. [2] A siklósi kerületben van harminc lakott falu általában kettő, három vagy négy házzal és összesen körülbelül kétszáz lakossal, gabonából jó a termés, és sok szőlő van. Siklóson azonban nincs olyan épület, ahol az élelmiszert tárolni lehetne, különösen hordóból van nagy hiány. Elias Holzer élelmészeti biztos egy harminchat kemencével működő élelmiszerraktárt épít, de Vincenz is kér különféle eszközöket és munkásokat. Úgy véli, hogy ha Nagy adminisztrátor segíti őt és még jószágokat is ad, úgy ebben az évben 2000 forintos hasznót tud felmutatni. [3] Pécsen háromszáz ház van, német, magyar és horvát katonák lakják azokat, polgárok nincsenek. Több szőlő van, mint Siklóson, és a környező falvakban is többen élnek. Tizenhét darab egykerekes malmot is talált, a molnárokat felesették, és reméli, hogy 3000 forint hasznót hajtanak majd. Itt is szüksége lesz mindenféle eszközökre és munkásokra. [4] Pécsen van egy különleges, húszkerekes és huszonnégy zúzóval rendelkező puskapormalom. Kis költséggel helyre lehetne hozni, de ehhez egy puskaporkészítőnek kellene azt szemügyre vennie. A siklósi parancsnok, Gabriel Vecchy a legjobb házat vette birtokba, és nem adja át. Vincenz szerint ebből a házból jó fogadót lehetne berendezni, és itt lakhatnának a kamarai alkalmazottak is.

²⁰ Nem összekeverendő az azonos néven ugyanekkor Budán tevékenykedő Lorenz Stocker orvossal. Rá vonatkozóan lásd: Géra, *Kőhalomból (fő)város*, 275–276.

²¹ Keleti Kereskedelmi Társaság.

²² Belgrád.

²³ Konstantinápoly.

Vecchy nem engedi a muraközi bor kimérését sem, mondván, hogy a kocsmáltatás a parancsnok regáléjoga. Vincenz azt javasolja, hogy az Udvari Haditanács szólítsa fel a parancsnokot, hogy ne hátráltassa a bormérést, a házat pedig adja át. Megküldi a neki Karlobagoval kapcsolatban írt levelet.

[1] Hochlöbliche ksl. Hoffcammer, gnädig hochgebittende herrn herrn, zu e. hochgräflicher exzellenz und gnaden unterthänigsten hinterbringung schreibt mir der nacher Fünffkirchen, Siclos²⁴ und Kaposwar²⁵ resolvirt und dahin abgeschickte praefectus, herr Christian von Vincens²⁶, das nach dem er mit herrn Nagy²⁷ zu Siclos angelanget, hetten sie das land daselbst von zwölf hungarischen meilen ganz desolirt gefunden, das weder mensch noch viech zu sehen, was in ein und andern dorff annoch von bauern verhanden, convocirt, und in ksl. geliebt und devotion genomben, die aber so erarmbt und ruinirt, das sie ausser dem blossen leben ganz keine nahrungsmittel, kein brodt, weder gross noch klein viech, wie es nahmen haben möchte, nicht hetten. Es scheine auch keine hoffnung, das sie ohne hülff und beyschub sich würden wiederumben erholen und künfftig hier was würden anbauen können.

[2] Der bewohnten dörffer wehren in siclosischen district 30, in denen meisten aber zwei, drei, aufs höchste vier heüsl bewohnt und ohnegefahr in allen 200 seelen, an angebaudten weingebürgen über 2000 morgen und über 1500 mezen pressburger maß, von denen Türcken ausgefädten, allerhand getraidts, da von eine reiche ernde zu hoffen. Es sey aber in Siclos, weder in schloss noch in der statt, keine wohnung ausser paraquen, weniger ein orth die lieber früchte unterzubringen, besonders ermangleten vässer, künfftighin den wein darein zufüllen, ob er nun zwar hin und wider bey denen marquetantern²⁸ vässer bestellet, so wurden doch diese nicht erklecken, unnd weilen der proviantcommissarius, herr Holzer²⁹, daselbst ein magazin und über 36 backöffen aufrichte, über alles holz und baumaterialia die disposition habe, so bittet e. hochgräflicher exzellenz und gnaden, er ganz gehorsambst, ob nicht demselbden anbefohlen werden möchte, ihme mit all nothwendigen holzwerck, gegen künfftiger widerersezung und bezahlung neben ein paar zimmerleüth und einen mauerer, die

²⁴ Siklós.

²⁵ Kaposvár.

²⁶ Christian Vincenz.

²⁷ Nagy György László.

²⁸ Markotányosok, a katonasággal együtt vonuló, „mozgó” kereskedők, akik élelmiszert és egyéb cikkeket árultak.

²⁹ Elias Holzer.

er überflüssig habe, und all andern nothwendigkeiten an hand zustehen, hiemit er zu unterbringung des lieben getraids, was aufrichten lassen könnte, nit weniger auch, die ausgeleithgeben wein vässer, so ohne das verbrent, oder umb ein geringes verkaufft würden, zukommen lassen sollte, und vermainet, wann der herr administrator zu Zakaturn³⁰ jezt zum anfang ihne mit etwas nothkünfftigen subsidien, an vieh und andern an die hand ginge, und der soldat nicht gar zu exorbitant, dieses jahr vermittels göttlichen seegens der hochlöblichen Hoffcammer wenigst in 2000 f. nuzen zuschaffen.

[3] Fünffkirchen bestehe annoch in 300 häuser, ausser aller burgerschafft, allein von soldaten, teütsch, hungarischer und croatischer nation, bewohnt. An weingebürg befünde sich noch mehrer, als zu Siclos gebaut, ingleichen auch in getraide, die dorfschafften auch besser bewohnt, 17 ganz bahre mühlen, jede mit einen rade, mehren zu ihro ksl. Mt. nuzen, eingezogen, und die müller mit ein jurament belegt worden, deren jede bey denen Türcken vor 300 d. verkaufflich gewessen, dem ohngefahren überschlag nach hoffe er daselbst anheuer bis in 3000 f. zu nuzen zubringen. Er habe aber auch dis orths wie zu Siclos an holzwerck, handwerckern und viech, zu einbringung des seegen gottes, und wider anbauung der velder ein verschub vonnöthen.

[4] So fünde sich auch alda eine pülvermühl³¹ von 20 rödern und 24 stampen, von sonderbahrer consideration, welche mit geringen unkosten zu ihro ksl. Mt. grossen nuzen angerichtet werden könnte, zu welchem ende solche kan ein pulvermacher, der in selbder gegend nicht zufünden, in augenschein genomben werden müste. So erinnert er auch, das der commendant zu Siclos, herr graff Vecchio³², daselbst das noch befündliche beste haus³³ an gemäher und gueten kellern in possess genomben habe und nicht abtreten wolle, welches zu einen wüthshaus haubtsächlich diene, darinnen auch die wohnung vor die bedienten leicht zugerichtet werden könnten. Und wollte derselbde auf keine weis gestatten, die ksl. insulaner tschakaturner³⁴ wein auszuleithgeben, mit dem vorwand, das dis ein regale des commendanten sey. Weilen aber hierdurch dem ksl. interesse ein grosses entzogen wurde, inmassen ein startin vast aufs duplum zu nuzen zubringen wehre. Also erachtet er, ob e. hochgräfflicher exzellenz und gnaden sonder gehorsambstes masgeben, vermittelst des hochlöblichen Hoffkriegrath, demselben mitgeben lassen möchten, das er das leithgeben zu

³⁰ Csáktornya.

³¹ Ezt a Tettye patak mentén lévő puskapormalmot említi a Nagy György László-féle, Baranya megye kamarai birtokairól készített összeírás is. Nagy, *A Császári Udvari Kamara*, 22.

³² Gabriel Vecchy.

³³ A Ferencesek utcája 35. szám alatti ház.

³⁴ Muraközi.

ihrer Mt. nuzen ungehindert zulassen, auch das ihme zugeaignete haus zu ksl. diensten abtretten und in vorhabenden bau weiters nicht forthfahren solte.

Anbey hat er in originali sub A überschickt, was ihm wegen der insul Carl Bagh geschriben worden,³⁵ welches zu e. hochgräfflichen exzellenz und gnaden gnädig belibigen nachricht gehorsambist communicirt wird. Annebenst thue zu beharrlichen hohen gnaden meine wenigkeit unterthänigst empfehlen.

3.

Christian Vincenz pécsi prefektus az Udvari Kamarának. Pécs, 1687. augusztus 16.

ÖStA FHKA HFU 1687. 10. 03. (Kt. 733. fol. 462–579., itt: 555–556., 561–563.)

[1] Vincenz előző leveléből értesülhetett a kamara a gazdaság állapotáról. Véget ért az aratás, és a prefektus beszámol az eredményekről, de a kimutatást nem küldi, amíg meg nem tisztítja a gabonát. A Mohácsról, Siklósról jött katonák ötszáz zsáknyi megcsépelte gabonát elvittek, amit jelentett Lotaringiai Károlynak. [2] Vincenz kéri, hogy parancsolják meg a csáktornyai adminisztrátornak, hogy küldje el neki a szükséges dolgokat. A gabona- és borfelesleget különösen küldhetné, mert Pécsen nagyobb haszonnal lehetne értékesíteni. Már akart levelet írni az adminisztrátornak arról, hogy a Dráván küldhet hordókat és ökröket. Jelenleg Vincenz legnagyobb gondja az aratás, és az ahhoz szükséges dolgok szervezése. A császári bizottság feleskette a környékbeli falvak lakóit Lipót hűségére, így már a pécsi uradalom ötvenhárom faluja ad tizedet. [3] Radonay Mátyás zalavári apát, aki pécsi püspöknek szólíttatja magát, kiküldte hat saját hajdúját Szőlős és Bakonya falvakba, és beszédte a tizedet, pedig azok a települések a kamarai nyilvántartásokban szerepeltek. A környék legkedvezőbb fekvésű falujába, Pellérdre az apát személyesen ment el, és a parasztok panaszkodnak az erőszakoskodására. Radonay azt is megparancsolta nekik, hogy a tizedet neki szolgáltatassák be. Az apát machinációi a parasztság körében bizonytalanságot és félelmet keltenek, a prefektus munkáját pedig hátráltatják. Vincenz szeretné, ha az Udvari Kamara orvosolná a helyzetet, amit megpróbált maga rendezni Radonayval, de nem járt sikerrel. [4] Babics János pécsváradi apát gazdasági intézője bemuta-

³⁵ A volt Frangepán-birtokon lévő, adriai-tengeri kikötő, Karlobago ügye. A cél a kikötő újjrahasznosítása volt, mert állítólag a török idők előtt innen csak a harmincadból rengeteg jövedelem folyt be Budára. Az Udvari Kamara Reztől és Vincenzől is kért jelentést a kikötő sorsával kapcsolatban. Az ügyre lásd: ÖStA FHKA HFU 1687. 04. 29. (Kt. 724. fol. 552–559.)

tott egy adománylevelet, aminek értelmében nyolcvankilenc falu szolgáltatásaira, tizedére és robotjára tart igényt. Vincenz utasítást vár a Draskovich János vezérőrnagy által kért várak, több mint száz falu, valamint a legszebb pécsi ház ügyében. [5] A lakosság a hadi események (Mohács felégetése, Sásd lerombolása, a Pécs városát fenyegető pusztítás) miatt az erdőkbe menekült, emiatt sok ingóságukat elveszítették. Mivel igavonó állatok hiányában és pénz nélkül Vincenz a gazdálkodást nem tudja beindítani, kéri, hogy parancsolják meg Werlein budai inspektornak, hogy legalább hordókat küldjön neki, amiket a Dunán úgylis egyszerűbb Mohácsig eljuttatni.

[1] Hochlöbliche ksl. Hoffcammer, gnädigst gnädig unnd hochgebittende herren, e. exzellenz gnaden und meine hochgebittende herren werden gnädigst unnd hochgeneigt aus meinem vorherig gerhorsamen bericht³⁶ wahrgenommen haben, in was zustandt die hisige mir anvertraute aecomomie sich befinde. Nunmehr habe die erndte alhier geschlossen unnd an körnern von dreyen sorten des türckisch ausgesäckten winter getraides, welches ich gleich im feldt ausdreschen lassen, gegen die 1100 kilas eingebracht, hette auch die specification mit dieser post gehorsamlich eingesendet, wann ich nicht zuvor diese früchte, worunter ungefehr der achte theil erde unnd staub saubern lassen müste. Ich würde gegen die 2000 kilas alhier in Fünffkirchen eingesamlet haben, wan nicht die fouragirende armée, welche von Sicklos, Mohatsch³⁷ unnd derer ohrten anher kommen unnd mir über 500 sack schon ausgedroschenes korn weggenommen, mich gehindert. Westwegen ich bin ihrer durchlaut dem herren hertzog zu Lotthringen³⁸ klagendt einkommen, unnd des weinstocks, als auch des armen pauers, welcher gantz ohne brodt unnd lebensmittel protectionales gehörig gesucht, worauff ich noch keine resolution erhalten.

[2] Unterdessen repetire in gehorsamer submission meine priora unnd untersolchen bitte vornehmlich den zackethurnischen³⁹ administratore gemessen anzubefehlen, das er mir mit dehme, was ich alhier zur institution der aecomomie bedürffendt, zeitlich an die hannd stehen möchte. Unnd weil ich sicher weis, das an allerhandt getraide und weine, worvon er keines von beiden nutzlich in der insul versilbern kann, einen übermässigen vorrath, auch heuer wiederumb ein sehr fruchtbaren zuwachs hatt, hier aber ein kilas oder cubulus hart getraydte, welches ohngefehr zwey wi-

³⁶ 1687. július 23-ai jelentés, amelynek közlésétől eltekintünk, a jelentést lásd: ÖStA FHKA HFU 1687. 10. 03. (Kt. 733. fol. 552–554.)

³⁷ Mohács.

³⁸ Lotaringiai Károly.

³⁹ Csáktornyai.

nerisch strach beträgt, vor vier f., der eymer wein auch vor acht, neun, bis zehn f., so kan man zu ksl. interesse sicher doppelt so viel, alls er in der insel, alhier wegen ansteigender teüerung lucriren. Mit weingefässen, bindern, vieh kann er auch mir austräglich succurriren, wegen der relendung an der Trawe⁴⁰ und wie solche früchte unnd victualien anher nach Fünffkirchen sicher zubringen, wihl ich mit gedachtem administratore schon communiciren. Itzo ist meine gröste sorge, wie sowohl der pauer als die mir anvertraute ksl. aecomie, was in die ernde bringen kan. Worzu dem pauer, als meiner wirthschafft, wagen, vieh, pflug und anderer vorrath mangelt unnd ereignen sich nunmehr so vielerley actus turbativi der ksl. einkunfften. Ich habe schon längsthin einer hochlöblichen ksl. Hoffcammer gehorsamsten bericht erstattet, wie das in krafft tragendt ksl. commision wier, alle und jede in Fünffkirchen, Siclos, Capuswar und anderen districten anwesendt, und nach und nach eingefundene pauern in ksl. devotion eydt unnd pflicht genommen, vermöge dessen haben auch solche zeithero in betreibung der erndte arbeit, aller ohrten gehorsam und fleis praestirt, sich auch zu abtragung der gewöhnlichen decimen eidlich obligiret, worzu in 53 dörffern des fünffkirchischen dominii, ich vereidete receptores instituiret.

[3] Es hat sich aber jüngsthin ereignet, das der herr abbs von Salawar⁴¹, seine hochwürdige der herr Matthias Radanny⁴², welcher als bischoff zu Fünffkirchen salutirt werden will, sechs seiner eigenen heyducken in ein dorff fünffkirchischen districts, nahmens Sülos und Bakonya⁴³, geschickt, und den von mir aldar eingenommenen zehenden acht und einen halben kilas, so viel, alls dörffen und orthen, die in meinen registern in specie zu apprehendiren und zu possediren anbefohlen, an korn, als an baum und anderen früchten die decimas eigenmächtig mit seiner eigenen kutschen eingehohlt, auch selbst in person zu Pellerd⁴⁴, einem dorffe, so das beste und bewohnete, dieser gegent, nach inhalt ihrer der pauern an mich hierbei sub littera A et B ligenden original beschwerden,⁴⁵ ein und anderes extorquiret, wie er dan auch anderen dorffschafft nicht mir, sondern ihme den zehenden zureichen scharff anbefohlen. In dehme nun wohlgemelter herr abbt von Salawar dergleichenen actus turbativos, durch welche der arme pauer, der sonst von freund und feindt ohne dehnm spoliret, ganz conster-

⁴⁰ Dráva.

⁴¹ Zalavár.

⁴² Radonay Mátyás.

⁴³ Kővágószőlős és Bakonya.

⁴⁴ Pellérd.

⁴⁵ ÖStA FHKA HFU 1687.10.03. (Kt. 733. fol. 552.): (Kővágó)szőlősi, bakonyai szegény polgárság magyar nyelvű panaszos levele, hogy az apát elvitette hajdúival a tizedet. Uo. fol. 558.: A pellérdi polgárok magyar nyelvű panaszos levele. Az eredeti forrásban a polgárság szót használja magára a falvak lakosságára.

niret wirdt, unnd nicht weis, wehme er die schuldigen praestanda geben sol, vielfältig exercirt, allerhandt actus superioritaltis, tanquam dominus territorialis, unternimet, eingegrabenes geldt, getrayde und andere sachen suchet, wein ausschencket und mich in meiner function beschwerlich hindert. Alls habe einen hochlöblichen ksl. Hoffcammer, dises in gehorsam hinterbringen auch remedia und befehl deswegen gehorsamblich erwarteten wollen. Ich habe zwar unterschiden sowohl in person als durch geistliche mit gutten glimpff, wohlernenten herrn abbtin in andere gedanken zusetzen, mich bemühet, nichts aber fruchtbares effectuiren können.

[4] Unnd ereignet sich zugleich annoch eine fernere incommoditaet, welche seiner hochwürdigkeit des herrn abbtin von Betschuar⁴⁶, herr Johannes Babitsch⁴⁷, hier verlassener wirtschafft diner mir einwerffen will, in dehme er vermutlich aus seines herrn principalen⁴⁸ befehl unnd vorzeigung eines gewissen instruments ksl. allergnädigster confirmation oder donation, so in copia sub littera C⁴⁹ hierbeyschlisse, über 89 dörffer von denen ksl. roboten, kopffsteuern unnd zehenden abstrahiren wihl. Nachgehents so verlanget seine exzellenz der herr generalfeldtwachtmeister, graff Draskowiz de Trakostian⁵⁰, durch production ksl. donativen und erst jüngst gefertigter patenten, deren original ich zwar gesehen, aber nicht abschriftlich gegeben worden, über gewisse schlösser unnd darzu gehörige dorffschafftin und länder, über 100 dörffer unnd darbei das vornembste haus in Fünffkirchen, so besagte littera D ein hochlöblicher ksl. Hoffkriegsrath wohlgemeltem herrn grafen von Draskowiz conferiren will. Wie nun bei allen diesen conjuncture mich verhalten solle, erwarte von einer hochlöblichen ksl. Hoffcammer zeitlichen befehl und anschaffung.

[5] Es ist zwar der arme pauer von 14 oder 20 tagen her forchtsam wiederrumb in die wälder wegen verbrennung Mohatsch, demolirung Sássd⁵¹ und bedrohentlicher anzündung der stadt Fünffkirchen gebracht worden. Er hat aber sein vieh, pflug, wägen und eingebrachtes korn in dieser flucht noch mehr verlohren, also das ich noch nummehr glück und siegreichen lezterhaltenen ksl. victorien, zwar hoffnung habe, das gröste theil wiederrumb nacher haus zubringen. Mit leerer hannd und mangel des zugviehes

⁴⁶ Pécsvárad.

⁴⁷ Babics János.

⁴⁸ Itt minden bizonyjal a bencés rendtartomány előljárójáról van szó.

⁴⁹ ÖStA FHKa HFU 1687. 10. 03. (Kt. 733. fol. 559–560.) A Magyar Kancellária kiadmányának másolata, Bécs, 1686. 12. 09.

⁵⁰ Trakostyáni Draskovich János. A Draskovich család örökségéből lefoglalt javakat már az 1687. évi baranyai összeírásban is felsorolták. Nagy, *A Császári Udvari Kamara*, 20.

⁵¹ Sásd lerombolására: „Von Thüngen [berichtet] die sigether Türckhen hetten die untere palanka Sasso überrumpelt, abgebrändt und einige darinnen nidergemacht, dahero ihro herzog zu Lothringen solches orth völlig zu demoliren anbefohlen hette, damit sich khünfftig der feindt nicht etwo darain setzen möge.“ ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1687. Sept. nr. 2. (Bd. 374. fol. 566r.)

kann ich aber vor ietzo nichts zur wirttschafft nottwendiges einrichten, unnd wäre zugleich mein allergehorsamster, ohnmasgebiger vorschlag, ob eine hochlöbliche ksl. und kgl. inspectori zu Ofen gemessenen befehl zu verleyhen, womit er vornemblich mit weingefässen, welche auf der Donau⁵², bei so fruchtbarem zuwachs des weinstockes dieser gegenten bis gegen Mohatsch ohnschwer zubringen, mir an die hannd und zu hülfte kommen möchte. Allermassen ich, weil die gantze pauerschafft dieser gegent in der flucht, nichts behülfflich und auff treibliches beischen kann. Ich unterwerffe alle diese meine allergehorsamste und gerechte preces zu gnad und hülfreichen manutenez und erstrebe in erwartung gnädigste, gnädig und hochgebettender beschleunigter resolution.

4.

Karl Gottlieb Aichpichl, Tullius Miglio, Jakob Theobald Mayeren udvari kamarai tanácsosok az Udvari Kamarának. [Bécs[?], 1687. szeptember előtt]

ÖStA FHKA HFU 1687. 09. 10. (Kt. 731. fol. 152–188., itt: fol. 179–184.)

[1] Johann Karl Greill szolnoki és szegedi prefektus elmúlt hónapban benyújtott jelentéseire reflektálnak. Greill előadta, hogy Tassy Ferenc harmincados titkolja előle a második negyedéves bevételeket, és azokat az élelmezési igazgatónak adta át. Greill érkezésekor Tassy több mint 100 köből bort mutatott neki, mint császári bort. Később ezt a mennyiséget eladta a bajor ezred katonáinak, mondván, hogy ezt amúgy hitelben vásárolta. Greill panasza szerint Tassy nem működik együtt vele, és gyakran ellentmond neki. A Magyar Kamarának kellene válaszolni két ügyben: Greill és a harmincados feletti joghatóság kérdésében, amit a Szepesi Kamara útján kíván gyakorolni, illetve a szegedi szabadosok által a török időkben nyújtott szolgáltatások tárgyában. Az uralkodó úgy határozott, hogy Greill és a szolnoki harmincados is a Budai Kamarai Inspekciótól függjön, a szegedi szabadosok viszont – ugyanúgy, mint a török időkben – a Magyar Kamarától függjenek, és ugyanannyit adjanak, mint akkoriban. Greill pedig szerezzen megbízható értesüléseket a szóban forgó borról, és a vizsgálat után írjon az ügyben jelentést. [2] Greill jelentette, hogy a szolnoki helyőrség a múlt télen a tűzifa hiánya miatt egyszerűen lerombolta a házakat, és a faanyagot eltűzelte belőle. A prefektus ügyeljen, hogy ilyen ne forduljon elő, és a szükséges tűzifát a vármegyék robotmunkájával szállíttassa be a várba. Hasznosnak és szükségesnek tartják, hogy az utazóknak fogadót építsenek. A prefektus folytassa a húsvágást és a bormérést,

⁵² Duna.

halmozzon fel készleteket, és időben vásároljon be mindent. Berthóty István szolnoki alkapitány nyilvános vágóhidat üzemeltet és fogadót tart fenn. Nem fizeti meg a harmincadot a vágásra ítélt marhák után, de azután a bor, marha, só, szalonna és más élelmiszerek után sem, amivel a hajdúi és huszárai kereskednek. Stellingwehrt, a Fürstenberg-gyalogezred századosa, szolnoki parancsnok az alattvalókat saját gazdálkodása vitelére használja. Az előző parancsnok, Somerfeldt alezredes összegyűjtött nagy mennyiségű szénát, amit Stellingwehrt az erődítéshez igényelt lovakkal és szekerekkel elszállíttatott. A követelések az embereket elriasztják a heti vásároktól és a kereskedelemtől is. A hídon átkelő, megrakott vagy üres szekerek után a parancsnok 18 krajcárt, az őr borraivalót kap, a saját piacfelügyelőt tartó Berthóty, sőt, még a tolmács és az őrmester is kap valamennyit utána. A káros beavatkozás a kamarai ügyekbe és az említett visszaélések azt jelentik, hogy a harmincadjövendelmek jelentősen csökkeni fognak. Az Udvari Haditanács korábban azt írta a katonaság kihágásaival kapcsolatos levelekre, hogy pontosítsák a kihágásokat, és nevezze meg, kik csinálták. Ezért véleményük szerint a prefektusnak további jelentést kell adnia az ügyben. Az Udvari Haditanács felé pedig jelezni kell, hogy a várparancsnokok gyakori változásai nagyon károsak, és várják az állandósítással kapcsolatban a véleményt. [3] Thököly Imre és csapatai megérkezése után a gyulai pasa a környező falvaktól hihetetlen mennyiségű marhát, szárnyast, gabonát és más élelmiszereket követelt. Így ezektől a falvaktól ebben az évben sem tized, sem hadiadó nem várható. A tanácsosok nem is látnak okot arra, hogy ezeket követelni kellene, hacsak nem akarják a falvak lakóit kétségbeesésbe kergetni. Úgy gondolják, hogy most ezeknek az alattvalóknak elengedhető lenne a tized és a hadiadó. Egyetértenek a prefektussal abban, hogy a kúpsó bevezetése Szolnokon most nem alkalmas, hiszen a hadjáratok miatt barát és ellenség is veszélyezteti a szállítást. Mivel még hadiadót is kell fizetniük az alattvalóknak, akiknek a megélhetése a kőson alapul, a kúpsó bevezetése veszélyezteti csekélyke egzisztenciájukat. A prefektus véleménye szerint Szolnok kiváló hely egy kő-sólerakat számára. Itt könnyebben be lehet váltani, mint máshol, a hely pedig vízen és szárazföldön is jól megközelíthető, a só onnan a Tiszán Belgrádig vagy tovább, Törökországig szállítható. A prefektust utasítani kellene, hogy lassanként alakítsa ki a kő-só beváltásának módját, úgy, hogy a budai üzletnek ne okozzon kárt. Lépjen kapcsolatba a Budai Kamarai Inspekcióval, valamint a Tokajon sóbeváltást üzemeltető Szepesi Kamarával. A sókereskedelem beindításához a tőkét a harmincadjövendelmekből, a vágóhid és a borkimérés utáni, továbbá más kamarai jövendelmekből fedezze. [4] Greill jelentése szerint az elsősorban Bécs ellátására szolgáló marhafelvásárlást Debrecenben és Máramarosban lehet végrehajtani. Mivel ehhez az üzlethez több ezer forintos alap szükséges, most, ebben a pénzüi-

nyos időben erre a felvetésre nem tudnak reagálni. A prefektus jelentett a nemesek és huszárok kegyetlenkedéseiről a kincstárra háramlott Szuhay-féle csongrádi uradalomban. Az utolsó pont pedig a gyöngyösi lakosok által feltételezett 1672. évi vám- és harmincadmentességet biztosító kiváltság ügye. A tanácsosok szerint vissza kell írni a prefektusnak, hogy az Udvari Haditanács parancsa értelmében vegye igénybe a katonai segítséget a birtokokon garázdálkodó huszárok ügyében; a gyöngyösiek kérelmét küldje be az udvarba; a vámokat pedig – akárcsak a törökök idejében – szedjék be. A harmincad esetében további intézkedésig annak csak a felét szedjék be (ahogy a budai fővámnál és a fiókjainál is ezt elrendelték), tekintettel a nehéz időkre és az alattvalók szegénységére.

[1] Hochlöbliche ksl. Hoffcammer, günstig und gnedige herrn, über dasjenige, was der praefectus bonorum zu Zolnock und Segedin, Johann Carl Greill von Greiffenthall, untern 17. Julii, wie auch 10. und 12. instehenden monaths Augusti, hiebey erindert, haben wür unsere unvorgreifliche mainung dahin punctatim erstatten wollen. Und zwar ad primum, das der dreyssiger zu Zolnock, Frantz Tassi⁵³, ime von ertragnus des dreyssigsten auf das anderte quartal nachricht zu geben verwaigert und solche geföhl haimblich dem aldaigen proviantverwalter eingehendiget, nicht weniger von etlich 100 khubl wein, so er bey ankunfft des Greill ime als ksl. wein in dem keller vorgezaigt, eine merckhliche quantitet unter den vorwandt, das es nicht ksl., sondern auf credit aufgenohmene wein wären, an die bärische armee verkauffet, ime, praefecto, auch in übrigen nicht allein keine parition laiste, sondern auch, was er zu befürderung irer ksl. Mt. dienst und interesse denen unterthanen und dorfschafften anbefilchet, widerumb contramandire.

Vermainen wür, es möchte der Hungarischen Cammer, welche sich neben der Caschauerischen Administration⁵⁴ über besagten Greill und die von ime über iren zu Zolnock angestölten dreyssiger angemaste jurisdiction hiebey beschwehret und die dependenz von iro Hungarischen Cammer der mezöszegeadiensischen libertinen, wie tempore possessionis turcica, angesuchet, in antwohrt rescribirt werden. Wasmassen ire ksl. Mt. allergnädigst resolvirt, das bis zu dero weitem entschluss der dreyssiger zu Zolnock von dem dasselbstigen praefecto bonorum wie zu Ofen dependiren, und die dreissigstgeföhl von ime, praefecto, zu reparirung ietzbesagter vestung Zolnock angewendet werden, die mezöszegeadiensische libertini aber dergestalten, wie bey türckhischer inhabung, von iro cammer dependiren, und

⁵³ Tassy Ferenc szolnoki harmincados.

⁵⁴ Kassai Adminisztráció, azaz a Szepesi Kamara.

was sye selbiger damahls geraicht, auch anietzo geben sollen. Welches dan gedachten praefecto zu seiner nachricht gleichfahls intimirt, und selbigem anbey entgegeben werden möchte, das er wegen ermelter wein, ob solche iro ksl. Mt. zuegehörig gewesen, und was auf solchem fahl der dreyssiger Tassi hiervon distrahirt, die rechte gewissheit einziehen und der sachen befundt demnegsten berichten solle.

[2] Ad secundum, das die guarnison zu Zolnok in verwichnen winter aus ermanglung des brenholzs die heüser nidergerissen und das holzwerckh darvon verbrenet. Wirdet der praefectus zu verhietung derley schädlichkeiten die zeittliche vorsehung zu thuen und das benöthigte brenholz auch ex comitatibus per modum robatha durch die unterthanen tempestive herbeybringen zu lassen haben. Tertio, die aufrichtung eines wirthshaus zu unterkommung der raisenden finden wür gahr nutzlich und nothwendig, wormit dan er, praefectus, wie auch mit dem fleischhackhen und leütgeben zu continuiren, und zu solchen endte jedesmahls mit vorräthigen viech und wein versehen zu sein, diese auch zu rechter zeit zu erkauffen wissen wirdet. Das aber quarto, der husarn vicecapitain, herr Gabriel Berdoti⁵⁵, sich anmasset, ein offentliche fleischbanckh und wirthshaus zu halten und nicht allein von dem zum schlachten erkauffenden viech, sondern auch von der durch seine husarn und heyduckhen mit wein, viech, salz, spöckh und dergleichen victualien, treibenden handelschafft das gebührende dreyssigst nicht bezahle. Nicht weniger quinto, der commendant zu offtbesagten Zolnok, herr hauptmann Stellingwehr⁵⁶, von fürstenbergischen regiment zu fues, mit denen dorffschafften und unterthanen zu seinen privatdiensten befilchet und gegen hundert fürder hey, so der vorige commendant, herr obristleitenant Somerfeldt⁵⁷, gratuitis laboribus zusammengemacht, durch die zu dem fortificationsbau begehrte pferdt und wägen einfuhren lassen, und durch eine exactiones und erpressungen die leüth von denen wochenmärckhten und irer handelschafft abschreckhet. In ansehung ein jeder beladten oder unbeladtnr wagen, so über die bruckhen hin oder herüber gehet, dem commendanten 18 kr., der wacht ein trünckhgelt, dem vicecapitain Berdoti, so einen aigen marckhmaister haltet, seine portion, und über dises noch dem dolmetsch und veltwäbl, so wachhmaisterleitenant dienst thuet, sub nomine irer gebühr, ein gewisses geben miese. Sein solches schädliche eingriff in das camerale, wormit nicht allein die ksl. fleischbanckh und leüthgeben verschlagen und die unterthanen mit privat robathen beschwehrt, sondern auch die wochenmärckht gespöhr, und iro ksl. Mt. an dreyssigstgeföhlen ein merckliches entzogen

⁵⁵ Berthóty István, minden bizonnyal elírás a keresztnév.

⁵⁶ A személy teljes neve a források alapján jelenleg nem ismert.

⁵⁷ A személy teljes neve a források alapján jelenleg nem ismert.

wirdet. Wären solchemnach der unvorgreiflichen mainung, das umb willen der ksl. Hoffkriegsrath bey vormahls öffters geklagten exorbitation der soldatesca rescribiret hat, die excess und wer solche verüebet, specificke zu benehmen, es möchten ime, Hoffkriegsrath, obige schädliche eingriff per extractum, zu behöriger remedirung, hinüber und hiervon dem praefecto zu seinen weithern verhalt nachricht gleichfahls gegeben werden. Auch dabey gedachter Hoffkriegsrath in freundschaftt zu ersuechen seyn, weill die öfftere veränderungen der commendanten sehr schädlich erscheinen, ohnmassgebig aus deren längere bestendigkeit an einem orth zu reflectieren.

[3] Sexto, das der bassa zu Guila⁵⁸ bey ankunfft des Tököli⁵⁹ mit seinen troppen alda von denen umbligenden dorffschafften eine fast unmögliche quantitet an viech, gefliglwerch, traidt und andern victualien abgefordert, und also von selbigen vor dis jahr weder zechent noch contribution zu hoffen sein wirdet, sehen wür selbst nicht, wie sye, unterthanen, wan man selbige anderst bey iren heüsern erhalten und nicht in ganzliche desperation bringen will, pro hic et nunc darzue adstringirt werden können. Vermainten demnach, das inen sowohl der zechent als contribution, so vill dise das camerale betrüfft, zu etwelcher sublevirung dieser armen leüth vor dismahls nachgesehen weren könnte. Septimo sein wür mit dem praefecto gleicher mainung, das sich der zeitt das kiefflsalz zu Zolnok nicht wohl einführen lassen wirdet, aus ursachen solches bey gegenwertigen kriegesleüffen und so freündt als feindsgefahr unsicher von einem ohrth zu dem andern zu überbringen, und denen armen unterthanen, welche dermahlen von dem stainsalz allein ir gewihnnus nehmen und die schwere contributiones bestritten miessen, ire wenige lebensmitl durch die introducirung des kiefflsalzes wurden benohmen werden. Dahingegen ist mehrgedachtens praefecti mainung nach octavo zu Zolnok der bequembeste ohrth zu einer niderlag des stainsalzes, weill solches alda leither als anderwertig abgelöst, und so zu wasser als landt füeglich dahingebracht, auch auf der Teys⁶⁰ nach Griechischweissenburg⁶¹ und andere ohrth in die Türckhey abgeführt werden kann. Dahero der praefectus unvorgreiflich dahin zu verbschaiden wäre, das er die ablösung sothanen stainsalzes nach und nach, jedoch ohne abbruch und alterirung dessen, was hierinfahls zu Offen veranstaltet worden, einrichten, und sich dessentwegen mit der aldaigen Cameral Inspection, wie auch Caschauerischen Cammer, umbwillen zu Tokay⁶² derley ablösung auch angestöllet ist, vernehmen, den hierzu

⁵⁸ Gyula, a gyulai pasa neve a források alapján nem ismert.

⁵⁹ Thököly Imre.

⁶⁰ Tisza.

⁶¹ Nándorfehérvár, Belgrád.

⁶² Tokaj.

benöthigten verlag aber von denen zolnokerischen dreyssigstgeföhlen, aldaigen ksl. fleischbanckh, leüthgeben und anderen cammeral einkunfften nehmen solle.

[4] Nono, ratione des viechkauffs von erster handt zu behueff der statt Wienn⁶³ wurde des praefecti erinderung nach zu Debresin⁶⁴ und Morsorsk⁶⁵ wohl eine nambhaffte anzahl zubekommen sein. Weill aber hierzue paares gelt und ein fondo von etlich tausent guldten nöthig, als wirdet sich etwan ex parte camerae bey genwerttig gelt manglenden zeitten, hierauf nicht wohl reflectiren lassen. Decimo belangent die von thails edleüthen und husarn in denen iro ksl. Mt. heimbgefahrenen szuhayschen güettern⁶⁶ Czongrad⁶⁷ und darzuegehörigen appertinentien verüebende excess und erpressungen von denen unterthanen, wie auch undecimo die von denen gengeschischen⁶⁸ inwohnern sub praetextu eine gewissen privilegii de anno 1672 ansuechende mauth und dreyssigst befreung, möchte dem praefecto rescribirt werden, das er sich des Hoffkriegsraths bevelch an die commendanten halten, und zu reprimirung der husarn extorsionen in denen szuhayschen güettern das brachium militare zu hilff nehmen. Die Gengescher mit iren vorschuzenden privilegio an den ksl. hoff weisen, und die mauth, wie es die türckhen zeit irer inhabung Zolnok und andere acquisten genohmen, von denen mercantilebus abfordern, das dreyssigst aber (allermassen jüngsthin bey der hauptmauth Offen und denen dahingehörigen filialen veranstaltet worden ist) bey gegenwerttigen schweren zeitten und ganz erarmbten unterthanen bis auf weithere verordnung nur zur helffte nehmen sollen. Uns empfehend.

5.

Karl Gottlieb Aichpichl, Tullius Miglio udvari kamarai tanácsosok az Udvari Kamarának. [Bécs, 1687. október előtt]
ÖStA FHKA HFU 1687. 10. 03. (Kt. 733. fol. 462–579, itt: 546–547.)

[1] A tanácsosok Nagy György László és Christian Vincenz felsorolt leveleivel kapcsolatban jelentenek. Referálnak a csáktornyai helyörség ügyében, Draskovich János kérelmével kapcsolatban a pozsegai alajbég pécsi háza iránt, valamint Radonay Mátyás pécsi püspök és Babics János pécsváradi apát birtokügyeiben. [2] A püspök és az apát esetében úgy vélik,

⁶³ Bécs.

⁶⁴ Debrecen.

⁶⁵ Máramaros.

⁶⁶ A kincstár a Szuhay család csongrádi uradalmát 1670-ben konfiskálta. Maksay, *Urbáriumok*, 663.

⁶⁷ Csongrád.

⁶⁸ Gyöngyös.

hogy élvezzék azt, amit már a török időkben is, és ha valamire jogot formálnának, jelezzék. Szükségesnek tartják, hogy a kamara írjon a püspöknek, hogy Vincenz prefektussal szemben ne kövessen el jogtalanságokat. Nagyot fel kell szólítani, hogy küldje el Pécsre a nevezett dolgokat: hatvan marhát, 2000 kila tönkölyt, bort, kétszáz üres hordót, 500 forint készpénzt. A pécsi puskapormalmot meg kell javítani, és ez ügyben meg kell keresni az Udvari Haditanácsot, hogy adják ki a Thüngen-ezredben lévő salétrom-és puskaporkészítőket. A kamara válaszoljon Nagy és Vincenz kérdéseire.

[1] Hochlöbliche ksl. Hoffcammer, günstig und gnedige herrn, über dasjenige, so der administrator zu Csakturn, Georgius Nagy⁶⁹, wegen beschreibung und occupirung der zu Fünffkirchen, Siklos und Caspavor⁷⁰ gehörigen appertinentien und kostbaren verpflegung der guarnison zu Csakturn sub datis 14. Julii und 4. Augusti, wie auch der praefectus bonorum zu besagten Fünffkirchen, Christian von Vincens, über die aldaige wirthschaffts bestellung und disfahls so von geistlichen als weltlichen erleidende turbationes und eingriff untern 23. Julii, 16. Augusti und 3. currentis erindert, vermainten wür unmassgebig, das primo die costbare verpflegung der csakturnischen guarnison,⁷¹ wie auch secundo das löbliche Hoffkriegsrath eingriff in das camerale und autoritate propria dem herrn generaln feldwachtmaister, graffen von Draskovich, überlassene haus des poseger begh olay in Fünffkirchen,⁷² nicht weniger tertio die von ietzgedachten herrn graffen Draskovitch, also auch dem bischoffen zu Fünffkirchen, herr Radany, und abbtten zu Pecsvarad, herr Joanne Babitch, auf gewisse dorfschafften und deren proventus vermaintlich habende zuspruch und gerechtigkeit, iro ksl. Mt. zu deroselben weithern gnedigst entschluss referirt. [2] Immitls aber quarto erwehten herrn bischoff und abbtten, das sye mit deme, was sye sub dominatu turcico – in denen türckhischen aquisten – genossen, sich auch führohin befridigen lassen, oder aber, infahl sye zu ein oder andern ohrt ein mehrers jus zu haben vermainten, solches gebührendt dociren, wie auch er, herr bischoff, den praefectum Vincens mit weitherer iniurirung verschonen müchte, cameraliter zugeschriben. Quinto, dem administrator Nagy, das er, ietzbesagten prae-

⁶⁹ Nagy György László.

⁷⁰ Kaposvár.

⁷¹ A Johann Maschwander által parancsnokolt csáktornyai szabad század hatvankét főből, két hadszertári alkalmazottból, három tüzérből és egy káplánból állt. Havi fizetéseiket fele részben természetben, fele részben pénzben kapták, így összesen 546 forint 47 krajcárra voltak jogosultak. ÖStA FHKA HFU 1687.10.03. (Kt. 733. fol. 548–549.)

⁷² Pécs 1687. évi összeírásából sajnos nem derül ki, hogy pontosan melyik házról lehet szó. Petrovich, *Pécs utcái és házai*.

fecto, 60 stuckh oxsen, 2000 kübl spelta, eine quantitet wein neben 200 lähren vässern und 500 f. paaren gelt zu einrichtung der aldaigen wirthschafft dem negsten überschickhe, mitgegeben. Sexto, die bey Fünffkirchen gelegene pulvermühl widerumb reparirt und der ksl. Hoffkriegsrath wegen erfolglassung des untern dem tüngischen regiment zu besagten Fünffkirchen befindlichen saliter sieders und pulvermachers ersuecht, und dan septimo mehr erwehnter praefectus über seine bericht punctatim verb-schaidet, und ime ein und anders, also auch was der administrator Nagy wegen occupirung anfangs ermelter türckhischen acquisten und dorffschafften erindert, pro notitiam communicert werden möchte.

Gestalten wür dan sowohl das referat an ire ksl. Mt. als auch andere expeditiones hiebeyligendermassen eventualiter verfassen lassen.

5/a.

Az Udvari Kamara előterjesztése I. Lipóthoz. Bécs, 1687. szeptember 22. ÖStA FHKA HFU 1687. 10. 03. (Kt. 733. fol. 462–579., itt: 462–464., 469., 472.)

[1] Christian Vincenz pécsi prefektus jelentette, hogy Radonay Mátyás pécsi püspök hátrálatja a tized beszédését a környező falvakból, sőt, a Szőlős és Bakonya nevű falvakból a már összegyűjtött tizedet a hajdúival elvitette. Radonay meg is sértette Vincenzet a neki írt levelében. Babics János pécsváradi apát pedig kiváltságokra hivatkozva mentesíteni akar nyolcvankilenc falut a tized, a robot és az adó alól. Draskovich János vezérőrnagy – aki az Udvari Haditanács pécsi parancsnokhoz írt levele értelmében megkapta a pozsegai alajbég házáat – néhány kastélyt és több mint száz falut kér bizonyos adománylevelekre hivatkozva, amelyekről se az Udvari, se a Magyar Kamara nem tud, azok minden bizonnyal a Magyar Kancelláriától származnak. [2] Radonaynak és Babicsnak írni szándékozik a kamara, hogy az uralkodó parancsa értelmében élvezzék azt, amit már a török időkben is, és abban háborítatlanul megtartják őket. A maradék jövedelmet a háború finanszírozására kell fordítani, a püspök és az apát elégedjen meg a török időkben élvezett jövedelmekkel. Ha valamire mégis igényt tartanak, akkor dokumentumokkal együtt forduljanak az uralkodóhoz. Nem kétséges, hogy vagy megerősítetik adományleveleiket, vagy kéri azok kiállítását. Ezért kéri az Udvari Kamara, hogy Lipót ne állítson ki ilyen adományokat az Udvari Kamara és a Magyar Kamara tudta nélkül, és ne engedje a püspök és az apát ebbéli káros tevékenységét, valamint ne tűrje az Udvari Haditanács kamarai ügyekbe való beavatkozását se, mert így szinte lehetetlen egy hasznot hozó gazdasági berendezkedés bevezetése. [3] Az Udvari Haditanács már az előző évben írt az Udvari

Kamarának, hogy a háromszáz fős csáktornyai és légrádi szabad századot negyvenhárom katonával kivételével a Heister-ezred alá rendelték. A század teljes tisztikara azonban Csáktornyan maradt, és ennek a kisebb csapatnak az éves ellátása 5466 forint. Ők a vár védelmére kevesek, ami egyébként is a környező nemesség és lakosság feladata. A szabad század helyett – a Zrínyi-időkhöz hasonlóan – védelmi célból fel lehetne venni tíz darabontot, tíz hajdút és egy tüzért, ők csak 800 forintba kerülnének. Ha a török háború alatt mégis kivonnák a német csapatokat, legalább a felesleges tiszteket bocsássák el, így 1790 forintot spórolnának meg. Az Udvari Haditanács csak a háború után akar dönteni, addig minden maradjon az eddigiek szerint. [4] Felolvassák (1–2) Radonay leveleit, (3) az Udvari Haditanács utasítását a pécsi házzal kapcsolatban, (4) egy jelentést arról, hogy Pécs, Siklós és más helyek parancsnokai bormérésért és más ajándékokért cserébe telkeket adományoznak, akár csak Johann Karl Thüingen főstrázsamester, (5) a csáktornyai szabad század ügyében egy újabb jelentést. [5] Radonay és Babics ügyében maradjanak a korábbi döntésnél. A nagy költséggel és sok vér árán visszaszerzett területeken, ahol a várakat erősíteni, a helyőrségeket ellátni szükséges, a világi és egyházi birtokok azokat a javakat élvezzék, amit a török időkben is beszedtek. Írni kell a püspöknek és az apátnak a fenti döntésről, valamint a prefektusnak, hogy viselkedjen kellő alázattal és felelősséggel. A már említett katonai visszaéléseket orvosolni kell. A kamara túlterhelt a katonai kiadásokkal, és spórolásra nem is lehet gondolni, ezért a Csáktornyan korábban sosem létezett szabad századot vagy fel kell számolni, vagy le kell csökkenteni, hogy ne legyen annyi szükségtelen tiszt. Nekik az ellátmányt lehetne természetben adni, mert jó lehetőségük van őrölni és sütni is. [6] Az uralkodó határozata az 1687. október 3-ai audienciát követően: mivel az egyháziak elsősorban a lelkek üdvéért vannak, ne kapjanak meg mindent, hanem a sok millióra rúgó katonai költségek miatt maradjon a pénztár hasznára is valami. A házak kapcsán a katonák arra figyeljenek, hogy ne építkezzenek az erősítések kárára. Más kamarai ügybe ne avatkozzanak, az ügy(ek) intézése pedig a tanácsolt módon történjen meg.

[1] Allergnedigster kayser und herr, e. ksl. Mt., gehorsamste Hoffcammer berichtet, der zu Fünffkirchen, Siklos und Caposvar angestölte praefectus bonorum, Christian Vincens, wasgestalten der bischoff zu Fünffküirchen, Matthias Radanay, ine nicht allein an einforderung des zechents von denen umbligenden dorffschafften verhindert und denen unterthanen dessen raichung verbotthen, sondern auch den zehent, so er bereits für e. ksl. Mt.

eingebraucht, aus denen dörrfern Sylas und Bakonya⁷³ durch seine heydukhenn gewahlteitiger weis hinweegnehmen lassen, und ine, praefectum, umb das er e. ksl. Mt. dienst und interesse in colligirung besagten zehents befürdern wollen, in seinen hiebey in abschrüfft annectirten schreiben schwehr iniurirt habe.

Nicht weniger wolte der abbt zu Pecsvarad, Joannes Babbitz, sub praetextu certi privilegii 89 dorffschafften, von denen schuldigen zehenten, robathen und kopfsteyren exemiren.

Wie auch der generalveldtwachtmeister, graff Joannes von Draskovich, welchem die militares e. ksl. Mt. Hoffkriegsrath lauth in copia beyligenden befelchs an commendanten zu Fünffkirchen, das hiebevordem posseger beghe olay zueständig geweste haus in gedachten Fünffkirchen autoritate propria überlassen haben, sich einiger schlösser und über 100 darzue gehöriger dörrfer vigore gewisser donationalien anmassen thuet. Zumallen nun der Hof- und Hungarischen Cammer von derley privilegiis und donationalibus nichtes wissendt, und solche auf allenfahl ohne deren vernehmung von der Hungarischen Hoffcanczley ausgefertigt worden sein miessen.

[2] Als hat man ermelten bischoff zu Fünffkirchen und abbtten zu Pecsvarad cameraliter zu zuschreiben vermaint, wasgestalten e. ksl. Mt. allergnedigst resolvirt, das sowohl denen geistlichen als weltlichen dasjenige, so sye zeitt türchischer inhabung per modum recognitionis annuae vel quecunque alio titulo aus denen e. Mt. iure belli aigenthumblich zugefahnen türckhischen acquisten genossen, auch führohin ungehindert gelassen. Die übrige proventus aber für e. ksl. Mt. in aliqualem refusionem immensorum belli sumptuum administrirt werden sollen, und also er, bischoff, und abbt mit denen einkunfften, so sye sub dominatu turcico gehabt, sich auch führohin befridigen lassen, oder aber da sye zu ein oder andern ohrt ein mehrern zuespruch und jus zu haben vermainten, ire disfahls habende behelf und documenta zu e. ksl. Mt. weithern gnedigsten entschluss produciren möchten.

Wie nun nicht zu zweiflen, das selbige hierauf zu e. ksl. Mt. recurriren und entweders confirmatorias irer privilegien und donationalen, oder aber in fahl sye keine haben dörrten, deren ertheillung ansuechen werden. Als ist der gehorsamsten Hoffcammer unterthenigstes bitten, e. ksl. Mt. geruhen ohne vernehmung dero Hoff- und Hungarischen Cammer derley donationalen und exemptiones nicht ausfertigen zu lassen, und mehrberührten bischoffs zu Fünffkirchen und abbtens zu Pecsvarad schädliche und zu übler consequenz geraichende attentata, also auch des Hoffkriegsrats eingriff in das camerale, gnedigst nicht zu verstatten, weill einwidtrigen in denen

⁷³ Kővágószőlős és Bakonya.

türkischen acquisten einige nützliche wirthschaftsbestellungen einzuführen schwer, ja unmöglich fahlen wurde.

[3] Annebens hat man ermelten Hoffkriegsrath an seithen der Hoffcammer noch in verwißen jahr remonstrirt, wasmassen die in Csakturn und Legrad⁷⁴ per 300 köpf gelegne frey compagnia unter das heisterische regiment bis auf 43 gemainen knecht untergestossen worden, wie zumallen aber von solcher compagnia fast die völlige prima plana in Csakturn verbliben ist, so das die verpflegung diser wenigen manschafft, so zu manutening der vesstung, ohne dem zu schwach und auf allen fahl der adl neben den landtvolkh solche zu defendiren schuldig, sich jährlich auf die 5466 f. erstreckhet. Ob solchemnach sothane manschafft gestalten mit denen übrigen frey compagnien beschehen, nicht etwan untergestossen, und anstatt deren, zu denen ohne das verhandten zechen schlosstrabanten noch zechen heyduckhen neben einen pichsenmaister (welche, wie tempore Zriny⁷⁵ die wachten versehen könnten, nicht über 800 f. kosten wurden) aufgenommen, oder aber, wan durante hoc bello turcico wegen herausnembung aus Csakturn der teüttschen manschafft bedenckhen sein dörrfte, wenigst die überflüssige officier entlassen und mithin jährlich 1790 in erspahrung gezogen werden möchten.

Zumallen nun aber von ime, Hoffkriegsrath, darauf allein in antworth erfolgt, das man nach geendter compagne hierauf reflexion machen wolte, immitls aber und bis dato dise costbahre csakturnische guarnison in statu quo verbliben ist. Als hat, e. ksl. Mt., die gehorsamste Hoffcammer die sach zu deroselben weithern gnedigsten entschluss in unterthenigkeit referiren wollen.

[4] Das schreiben des bischoffen Radonay an den ksl. praefectum ist folgenden inhalts – legatur numero 1. Dahier hat der bischoff bey der cammer ein besonderes anbringen auch eingeraicht – legatur numero 2. Die verordnung aber des ksl. Hoffkriegsraths wegen des hauß vom 4. Aprilis huius anni bestehet in disen formalibus – legatur numero 3. Inzwischen ist auch alhir vorkommen, wie die commendanten zu Fünffkirchen, Sicklos und anderer orthen die hauser und grundstuckh nach freyem belieben, gegen schancknussen austheillen, wie unter andern von dem general veldtwachtmaister von Thüngen, als commendanten zu Fünffkirchen, nach lauth der beylag sub numero 4. beschehen ist – legatur numero 4. Wegen der csackturnischen compagnie vermögen die jungste weittere bericht vom 15. des ablauffender monaths, Septembris, und einer darunter in specie sub numero 5. siquidem – legatur numero 5.

⁷⁴ Légrad.

⁷⁵ A Zrínyi család az 1670. évi konfiskációig birtokolta a Muraközt.

[5] Nun ist in dem ersten gar billich und nöthig, bey dem einmahl gemachten schluss zu bleiben, das in denen acquisten, mit so grossen costen und vihlen bluth, wie derzeith auch zu widererhöhung der vesstungen und haltbahren plätz und verpflegung der besatzungen, so nit geringes geldt erforderet, denen weltlichen undt geistlichen nichts anders zum genuss zulassen, als was sie vor jahren bey thürckischer innhabung eingenohmben. Gestalten sie dessen sich nit zu beschweren, wann sie dasjenige, so dero vordere vordere und sie selbst über 100 jahr entpöhren müessen, nit alsogleich, die erste stundt, ja wohl auch ins künfftige, gar nit hinwider in die handt bekommen. Wornach dann also gemelter bischoff und abbt zu beschaiden und daneben das harte schreiben an einen ksl. amtmann, wie das obige lautet, ihme, bischoffen, zu verheben, hingegen aber der praefectus auch zu guetter beschaidenheit anzuweisen und über imputationes umb sein ehiste verantwortung ohmasgebig zu vernehmhen wehre. In dem anderen wirdt auch die besagte militärische eingriff mit ernst zu remedieren seyn.⁷⁶ Und weill drittens die cammer mit kriegsausgaben so belahden, das einmahl unmöglich darauff zugefolgen, und also gleichwohl in etwas bevorab in unnothwendigkeiten auff ein erspahrung auch zudedenkhen. Also wehre gedachte frey compagnie, so vor disem zu Csackthurn nie gewesen, entweders wider ganz abzuthuen oder auffswenigste nach besagtem schreiben zu restingieren, das nit so vihl unnutze officier bey so wenigen leüthen gehalten wurden, denen mann auch insgesamt anstat proviants die frucht in natura, weil sie gar guette gelegenheit zum vermahlen und selbst zu bachen haben, geben könnte.

Ex Consilio Camerae Aulicae, Viennae, den 22. Septembris anno 1687.
Praesentibus: domino praesident comes ab Ursini et Rosenberg, Conzin, Brandyss, Traun, Schlick, Miglio, Herberstain, Mayer, Gatterburg, Viechter, Scavignioni, Rummerskirchen.⁷⁷

⁷⁶ Ez a szakasz utólagosan, ceruzával került bejegyzésre a lapszélre. Eredetileg a következő, kicsit erősebb megfogalmazás olvasható, amit ceruzával áthúztak: „In dem anderen ist ex productis leicht zu schliessen, und mehr als zuviel ohne dem bekant, wie die militares sich alles arrogieren und ad privata dem camerali vihl eintrag und schaden, anfüegen, welches sehr nothwendig zu remedieren und ernstlich zu verordnen, das kein theil, extra sphaeram sich weiters einmischen solle.”

⁷⁷ A felsorolás az Udvari Kamara azon tisztségviselőit tartalmazza, akik az előterjesztést megtárgyalták első körben: Wolfgang Andreas Orsini-Rosenberg, az Udvari Kamara elnöke; Johann Volkard Conzin, Jacob Andreas Brandeis udvari kamarai tanácsosok; Karl Maximilian Thum udvari tanácsos, Franz Joseph Schlick udvari kamarai tanácsos, Tullius Miglio, Ferdinand Ernst Herberstein titkos tanácsos, Jacob Theobald Mayer, Maximilian Ernst Gatterburg udvari kamarai tanácsos, Johann Andreas Viechter udvari kamarai tanácsos, Hieronimus Scavignioni udvari kamarai tanácsos, Johann Dietrich Rummerskirchen udvari kamarai titkár.

Conclusum imperatoris

[6] Es seye zwar die geistlichkeit pro bona animarum auch zu beobachten, jedoch nit alles dahin zulassen, das gleichwohl auch etwas zu behueff, der auff vihl millionen anlauffender schweren kriegsunkosten, pro cassa verbleiben möge. Die militares hetten wegen der haüsser nur zu beobachten, das nit etwa zu nachtheil der fortification gebauet werde, sich in übrigen aber nit einzumischen, dahero dann auch die remedierung, wie eingearthen, vorzukehren.

In audientia Viennae, den 3. Octobris 1687.

Praesentibus Ferdinand a Dietrichstein, Hermanno Marchione Badensi, Kynsky, Weissenwolf, Waldstain, Jörger, Diettrichstein, de Ursini et Rosenberg, Palatino Esterhazy, Mansfeldt, Hoffkirchen, Mollardt, Strattmann, Starhemberg, comite de Conzin camerae aulicae consiliario, referendarius Mayer.⁷⁸

6.

Christoph Dietmayr Schallenberg vezérőrnagy az Udvari Haditanácsnak. Pozsega, 1688. január 6.

ÖStA FHKA HFU 1688. 03. 05. (Kt. 739. fol. 22–29.)

[1] Christoph Dietmayr Schallenberg fontosnak tartotta, hogy az ellenségőtől elfoglalt és még a keresztények által lakott vidéket szemrevételezze, és annak állapotáról jelentést írjon. Mindezt Johann Karl Thüngen tábornok, az Udvari Kamara és a Grazi Kamara kiküldött biztosai, valamint a vidék egyházi és világi előkelőinek előzetes jelentései alapján teszi. Verőcéről indult és Kamengrádon, Siracon, Pakrácon, Bjela Stijenán és Cserneken keresztül, hegyeken és erdőkön át vezetett az útja. Leírja a várak állapotát is, és megjegyzi, hogy ha mindezt Johann Konrad Heinrich Dünewald tábornok is tudta volna, akkor biztosan sokkal előnyösebben osztotta volna szét a gyalogosokat és a lovasokat. Pozsega és Csernek környékén minden török falut kifosztottak, a keresztény falvak pedig szegények, ezért szinte lehetetlen a lovaknak takarmányt szerezni. A hegyeken túl, Kamingrádnál többet lehet találni, azonban onnan Csernekig két

⁷⁸ A kérdés megtárgyalására összehívott uralkodói audiencián jelenlévők névsora: Ferdinand Dietrichstein főudvarmester, Badeni Hermann, az Udvari Haditanács elnöke, Franz Ulrich Kinsky cseh kancellár, Christoph Weissenwolf titkos tanácsos, Max Adam Waldstain birodalmi tanácsos, Johann Quintin Jörger titkos tanácsos, Gundaker Dietrichstein titkos tanácsos, Wolfgang Andreas Orsini-Rosenberg, az Udvari Kamara elnöke, Esterházy Pál, a Magyar Királyság nádora, Franz Maximilian Mansfeld titkos tanácsos, Karl Ludwig Hoffkirchen, Ferdinand Ernst Mollard, Heinrich Strattmann osztrák kancellár, Rüdiger Starhemberg bécsi városparancsnok, Johann Volkard Conzin udvari kamarai tanácsos, Jacob Theobald Mayer udvari kamarai tanácsos.

napig úttalan hegyeken át lehet csak járni, ahol szekérrel nem is lehet átkelni. A Szávától pedig olyan veszélyes az út, hogy a Belső-ausztriai Kamara által küldött 1200 mázsza lisztet is csak az összes nélkülözhető lovas és gyalogos kíséretében, a gradiskai török helyőrség szeme előtt tudták oda szállítani. Mindezt a liszt miatt megteszik, de ha a lótakarmányért kellene megtenni, az rosszul végződne. És ha egy ilyen konvojt megtámadnának és hatszáz német katonát odaveszne, az egész tartományt is elveszítenék. [2] Schallenberg leírja a Szlavónián átvezető utat és helyeket Verőcétől Gradiskáig. Atyina kiesik az útból, de arról értesült, hogy a hely apró, és helyőrséget sem szükséges ott tartani. Az ellenségtől távol, több vár védelmében fekszik, és a törökök sem tudnak arra támadni. Ezért az Udvari Haditanács és Jakob Leslie tábornok parancsára úgy egyezett meg Thüngen tábornokkal, hogy az út biztosítására maradjon Atyinán egy zászlós harminc katonával, a Metternich-század hadnagya viszont a maradék ötven-hatvan emberrel leválthatná a verőcei helyőrséget, mert oda sem kell több. Stutschaniza egy leégett kastély, ami jobb ugyan a többinél, de helyőrség nincs benne. Ugyanez a helyzet Dobra Kucaval is. Sirac egy szűk kastély, se árka, se falszorosa, és a kapuja olyan kicsi, hogy nem lehet rajta átlóvagolni. Az ottani palánkban a felső-rajnai (Oberrein) ezred három százada állomásozik, a közelben kisebb török csapatokat láttak. Pakrác jó hely, tornyokkal és árkokkal, igaz, utóbbiakat könnyen be lehet temetni. A kastély a környező hegyek ölelésében fekszik, de a falak ereje miatt sokáig lehetne tartani, és nagy ágyúk nélkül nem is lehetne bevenni. [3] Bjela Stijena nem kastély, csak egy hegyen lévő, leégett rom, és mindössze három fala van, mert a negyedik leomlott. A mellette lévő palánkban a felső-rajnai ezred három százada állomásozik, fenn a kastélyban csak őrséget tartanak, a vizet fél órányi járásról viszik oda. A Verőce és Pozsega közötti úttalan hegyvidék lóval is csak nehezen, de szekerekkel egyáltalán nem járható. A hegyek túloldalán, a szép völgyekben sok falu van, ahonnan szénát lehet szerezni. Polland őrnagyot küldte oda, hogy szerezzen szénát és szalmát. Schallenberg akkor még nem tudta, hogyan lehet ezeken a szűk utakon Pozsegáig bármit is szállítani. Szerinte inkább mindent oda kellene szállítani és nem a jobbágyoktól elvenni, mert azok a törökökhöz menekülnek. Bjela Stijena és Csernek között négy óra az út, a szállításhoz használt út Gradiska mellett visz el, és másfél napig tart. A mellékelt rajzon látható, hogyan néz ki ez a település. Hétszáz rúd a kerülete, és a völgy annyira szűk, hogy az egyik hegy mellvédjénél álló muskétások a másik hegyen lévőket teljesen belátják. Az állások annyira rossz helyen vannak, hogy az ellenség könnyen be tud oda lőni, és a mellvédnél lévő katonák nincsenek biztonságban. A kastély maga négy pusztá fal, mindegyik tíz öl hosszú, sarkain négy rondellával, amiknek három láb szélesek a falai. Nagyon rosszul erődített, és a falról szinte sehonnan nem

lehet tüzelni. Schallenberg utasítást adott néhány lőállás és fedett út kialakítására. Csernek olyan hely, amit az ellenséges gyalogság és tüzérség harminc lépésre észrevétlenül megközelíthet. A Heister-ezred fele sem elegendő a megszállására. Egy nagyobb támadásnak azonban egy földszánkónál használatos fatorlasz ellen tud állni. [4] Pozsega Csernektől öt órára van, és a mellékelt rajz is mutatja, hogy milyen magas hegyek között fekszik. Ezeket az ellenség könnyen elfoglalhatja úgy, hogy a vár ügyüi elől rejtve marad. Pozsega jobban erősített és védhetőbb. A szükséges gyalogságnak csak a fele van itt, és több lovasságra is szükség van, főleg, hogy a Száva mellől a szénát begyűjtsék. Schallenberg szerint itt több gyalogság és lovasság állomásoztatására lenne szükség, de egyelőre nem látja, ez hogyan fog megvalósulni. Cserneken elfogyott minden ellátmány, a lovak is széna helyett szalmát esznek immár öt hete. Pozsegán ezeregyszáz lovas és csak nyolcszáz gyalogos van, de a környező helyőrségek biztosítása is lehetetlen. Thüngennek és Leslienek ezért azt javasolta, hogy Cserneket a Heister-ezred négy százada szállja meg, és a többit a maradék Holstein-lovasezreddel együtt Pozsegára lehetne vonni. A Noirquermes-lovasezredet a pakráci és siraci palánkokban lehetne elhelyezni és hetente váltani őket. [5] Schallenberg holnap indul a megfelelően ellátott Eszékre, ahol Elias Holzer nagyon rosszul gazdálkodik a pénzekkel. Magával viszi a stájer számvevőt, aki a kamara által adott pénzekről készített számadást felülvizsgálja. Holnap indul a konvoj Velikára is, hogy az 1200 mázsa lisztet elhozzák. Újabb parancs ment, hogy Sziszekre 600 mázsa lisztet és 2000 mázsa zabot szállítsanak. Mindez nem elég, hiszen a Härtl által kért 6000 osmak gabona alig harmada érkezett meg, és annak sem jó a minősége, ezért biztosan lótakarmányként használják fel, és nem kenyeret sütnék belőle. Eszékről a felesleges lisztet az Eszék és Pécs környéki falvak szekereivel Pozsegára fogja szállíttatni. Kevés a pénz a kasszában, ezért a szekerek fuvardíját alig lehet kifizetni. Ha nem kap 6000–8000 forintot, amit a tiszteknek és a parasztoknak adhat, akkor az élelmezés is szinte lehetetlen, a lovak elpusztulnak, és a tartomány is elveszik. Pozsega egy magas hegyen fekszik, a környező hegyek szorításában, és onnan az ágyúk könnyen belőhetik az ovális formájú várat. [6] Az Udvari Kamarának szóló rész. Megküldi másolatban az Udvari Haditanácsnak írt levelét. Élelmezési tiszt nincs a környéken, minden Franz Adam Schweiger kezében van, aki sokat panaszkodik, hogy túlterhelt. A pozsegai élelmezési hivatalt ideiglenesen egy belső-ausztriai tisztre bízta. Az egész vidéken nincs mérleg, amivel a folyón érkező lisztet lemérhetnék, ezért a tisztek által lepecsételt hordókat jóhiszeműen átveszik, de így nagyobb az esély a csalásra. Eszék, Pécs és Kaposvár rendszeren ellátott, és reméli, hogy Pozsegán is így lesz, de minden munkája hiábavaló, mert a vidékről semmit nem lehet elvenni. Erről Nagy György László is be fog számolni. Nagy 500

forintot akar neki adni, de ez kevés, kéri, hogy további pénzeket utaljanak a részére. Nagy és Thüngen is jelentettek a közöttük lévő ellentétről. Schallenberg megpróbálta kibékíteni őket. Nagy megígérte, hogy mindenről elszámol az Udvari Kamara felé. Schallenberg Nagyt is becsületes embernek tartja, aki jól akar gazdálkodni, de írt azért neki, hogy a bort alacsonyabb áron mérje.

[1] Hochlöbliche ksl. Hoffkriegegrath, gennedig, gebietende, hochgeehrte herrn, ehe und bevor ich hieher gerukhet, habe ich für nothwendig gehalten, dise vonn dem erbfeindt eroberte landtschafftten aufs wenigist dem ihnnigen theüll, welcher dermahlen von chrüstlichen unterthannen noch bewohnt ist, selbst zu berichten, damit nach genombenen augenschein und etwelchhabender wissenschaftt vonn dem zustandt des vermögens diser lender ich so dann mit zueziehung des generall Tüngens⁷⁹, der Hoffauch Steyerischen Cammer commissariatsbedienten unnd deren vornehmsten vonn geüst unnd weltlichen des landes (so vill ich aines jeden bericht vonnethen gehabt) desto erspreüeslicher anstalten zu ihro ksl. Mt. dienst vom hieraus überallhin machen könnte.

Zu dem ende hab ich meinem weeg gleich vom Verovitiza⁸⁰ durch gebüerg unnd wälder, neben Camingrad⁸¹, über Siraz⁸², Pakarz⁸³, Belastena⁸⁴ unnd Zerne⁸⁵ anhero genomben, sowohl die beschaffenheit des landes als der vösstungen warhafftig zu entdegkhen, welche ich in solchem standt gefunden, das ich dafür halte, wann sye der generall Dünebaldt⁸⁶ sowohl als ich gesehen hete, wurde er theils vüll geringern, theils mit vorthailhafftigerer eintheillung des fues volkhs unnd der reutherey besezt haben.

Dann hier, umb Possega und Zerne, wo vonn seiner armee alle böste unndt türkhische dörrffer aus fouragiert worden, hingegen die christliche vüll schlechter, weniger, auch über der huer gebliebenen chrüsten unnd ihres vieh unterhaltung ein schlechtes beyzutrag vermögent sein, halt es schier unmöglich, die hier ein ligende pfert mit hart und rauch fuetter versehen zu können, da auf der anderen seithen, in dem strich zwischen Camingrad bis Belastena, mehr⁸⁷ zu finden, aber über die rauch unnd un-

⁷⁹ Johann Karl Thüngen.

⁸⁰ Verőce.

⁸¹ Kamenski Vučjak.

⁸² Sirač.

⁸³ Pakrac.

⁸⁴ Bijela Stijena.

⁸⁵ Cernik.

⁸⁶ Johann Konrad Heinrich Düneward.

⁸⁷ Utána áthúzva: „genueg“.

wegsambe gebürg bis Zerneke zwei starkhe tag raisen hart und noch weniger hieher zu bringen ist, weil⁸⁸ gahr kein fahrweeg mit wägen durch zu komben vorhanden, und der andere, biss an die Sau⁸⁹ hinaus, woll noch umb ain paar tagreisen weither und so gefehrlich ist, das⁹⁰ das meell zu Gravila Velicka⁹¹, so die Innerösterreichische Cammer alberaith biss 1200 centner auf mein begehren dahin geliefert,⁹² mit grosser gefahr unnd zusambziehung aller reutherei unnd fues volgkh, so man in allen besazungen hierumb entpehren kann, muess abgehollt, unnd fast unter dem angesicht von Gradisca vorbeie anhero gefuehrt werden, welches sich woll ain oder zwei mahl des meell halber wirt thun lassen, aber wann hart unnd rauch fuetter auch über disen weeg täglich (aufs wenigst von Belastena her) gehen müese, dörfte es ainmahl übl ausschlagen, unnd wann ain solche convoy, die wür über 600 teutsche zu fuess unnd pferdt nit aufbringen können, geschlagen wurde, dem verluest des ganzen landes nach sich ziehen könte.

[2] Nachdem hieraus, ain hochlöblicher Hoffkriegs Rath, die beschaffenheit des landes ins gemain ersiehet, will ich auch die orth des oberen weeg durch die Walachey⁹³ von Verovitiza geradt gegen der Sau undt Gradisca⁹⁴ zue dergestalten beschrieben, das ich die plätz, nach dem sye unterweegs oder wenig davon abgelegen sein, und zwar anfangs Votschin⁹⁵ nemen will, disen orth, weil er mir auf vorhabenden rais zu weith abweegs ware, habe ich nuhr vonn weithen gesehen, aber sovill nachricht erhalten, das der plätz sehr klein unnd gahr keine besazung bedüerfftig wöhre, weil die gegendt, wo dises schloss gelegen, so weith von feint entlegen und von allen übrigen plätzen bedekhet ist, das dermahlen kein Türkhen hingedencken, vill weniger komben kann. Dahero habe ich diser und Verovitzer besazung halber die sach mit dem generalwachtmeister Tüngen auf eines löblichen Hoffkriegs Rath und des general Leslie⁹⁶ mir destwegen ertheilten bevelch dahin verglichen, das umb offenhaltung und versicherung des weegs und der possten zwischen hier und Verovitiza zu Votschin ain fendrich mit 30 mann, der leithenant aber von der daselbst gelegen metternichischen compagne die besazung in Verovitiza mit dem überrest

⁸⁸ Utána áthúzza: „über die gebürg“.

⁸⁹ Száva.

⁹⁰ Utána áthúzza: „wür“.

⁹¹ Velika.

⁹² Vö. Pickl, *Beitrag der Steiermark*.

⁹³ Szlavónia, azaz Körös megyétől keletre eső terület neve a 18. század elején. A Szlavónia név területi „vándorlására” lásd: Pálffy, *Horvátország és Szlavónia*.

⁹⁴ Gradiska.

⁹⁵ Vočín.

⁹⁶ Jakob Leslie.

vonn 50 bis 60 mann ablesen solle, weill ainmahl an disen orth auch nit mehr vonnethen.

Nach Votschin folgt am negsten Caningrad, welches khein schloss, sondern für mauren unnd ganz unhaltbahr, aber weill es fasst so weith, als Votschin, zurukh gelegen, ohnne gefahr ist, es bleibt mit 50 commandierten besezt, mehr zu erhaltung der khundschaft zwischen dem übrigen orthen als aus andern ursachen.

Hier nechst folgen Stutschaniza⁹⁷, so ain abgebrent schloss, aber bösser, als die anderen alle, doch unbesetzt ist, weill es nit vonnethen. Gleiche beschaffenheit hat es mit Dobra Kutscha⁹⁸. Siraz ist ein gahr enges schloss, so fasst gahr kein hoff inwendig, auch weder zwinger noch graben, und das thor so khlein hat, das man zu pferdt nit hinein reithen kann, und nit in standt ist, sich ain tag zu halten. Dasselbst ligen in ainer liederlichen palanka drei compagnie vonn oberrheinischen,⁹⁹ alwo sich schon biss weillen khleine türkhische maus partheyen zu fues sehen lassen. Pakarz ist ain zimblich guett, ringsherumb mit gueten thurnen und ain wassergraben, so doch gahr leicht abzugraben, versehennes schloss, welches zwar von ainen gahr näche daran ligenden perg völlig beherschet, aber wegen güetter der maur gleichwohl ain zimbliche gegenwähr thuen, und ohne grosse stuckh nit aingenomben werden kann.

[3] Bellastena ist kein schloss, sondern ain alt abgeprentes purgshall, sehr vorthailhafft auf ain perg gelegen, hat nuhr drei noch übrige mauren, weill die auf der vierten seithen wie ain nidergeschossene preche zu boden liget, und wohnen die drei oberreinischen compagnie in ainer dabey gelegenen palanka, das schloss aber wiert mit ainer wacht besezt, unnd muess das wasser auf ain halbe stundt davon geholt werden. Hier ist zu wissen, dass alle dise orth von Verovitiza bis nach Bellastena, von Zerneke unnd Possega durch ain ganz unwegsambes hohes gebürg, da durch man hart und mit muehe zu pfert, mit wägen aber gahr nit komben kann, abgeschnitten, und jenseits solchen gebürg neben vill dörfern in hübschen tällen ligen, alwo ich ain guetten vorrath an hey selbst gefunden.

Und alberaith den obristwachtmeister Polland¹⁰⁰, ainen gahr embsig unnd guetten officier, dahin geschikht habe, mit ainigen fourieren der Zerneker besatzung unnd des dortherumb ligendt oberrheinischen regiment alles hey unnd strohe aufzusuchen, da hoffe ain ergäbigen vorrath beyzuschaffen, ob ich zwar dermahlen, neben nichts gewisses versichern auch nit woll sehen kann, auf was weiss solch rauches fuetter über das gebürg in

⁹⁷ A hely beazonosítása bizonytalan.

⁹⁸ Dobra Kuća.

⁹⁹ Az ezredbe szervezett segélycsapatok neve, amely az adott birodalmi kerületről (Oberrhein, Felső-Rajna) kapta a nevét, ahonnan küldték.

¹⁰⁰ A személy teljes neve a források alapján jelenleg nem ismert.

Possega oder Zerneke zu bringen, in erwegung, das nichts als gahr enge unnd beschwerliche fuess steüg, aber kein fuhrweeg darüber her gehet, gleichwoll wann nuhr vill daselbst verhanden, will ich weeg und mitl ersünnen, alles abzuholen unnd mit solcher ordnung zu theillen, das der pauersman zu erhaltung seines vichs gleichwoll etwas übrig behalte unnd nit zum Türkhen zulauffen bemüessiget werde.

Vonn Bellastena ist vier stundt nach Zerneke, wann man am ende des gebürg herüber durch fues steüg gehen will, der fuhrweeg aber gehet büs nahe an Gradisca, in der eben woll anderthalb tag reüs herumb. Der orth ist ain groß, ganz offener flekhen, zwischen zwei sacht abhengigen pergen dergestalten gelegen, wüe e. durchlaut exzellenz und meine hochgeehrte herrn aus beyligenden rüs abzunemben haben.¹⁰¹ Der ummberais halt bey näche 700 ruthen, jede zu zehn werkh schuch gerechnet, unnd ist das thall so eng, das die leith, welliche an der prustwehr bey ainem perg stehen, von dem muschquetten des anderen völlig entdekhet und von hinterwerths fasst überall beschedigt werden können. So sein auch die linien hin und wider dergestalt übl zugüehen gewest oder doch gezogen, das sye an vill orthen über quer auch vorwerths von feintlichen schussen bestrichen, und die soldaten an der prustwöhr unsicher sein. Das schloss inwendig sein vier blosse mauren, die inwendig liegt nit über zehn claffter weithen, und auswendig mit vier rundell, die kaumb drei schuch für die mauren heraus gehen, also gahr schlecht bestreichen, verföstiget sein, so kann mann auch oben über die mauren niergent und nuhr bey wenig löchern heraus schiessen.

Ich hab aber daselbst befohlen, auf aine pinn, die alberait in hoff stehet, noch ain banquette darauf zu machen, und die umb dem gahr schlecht unnd meist trukhenen graben ganz blos stehend hohe pallisaten, die für freindt unnd freundt gleich guett sein, wann man daran zu lauffen wagen wüll, in formb aines bedekhten weeg zu ernidrigen, und ain rechte abdachung von erdt daran zu legen, welliche von obigen feur des schloss zu gleich bedekht, und nit so leicht zu zwingen sein wiert. Mit ainem wortt ist Zerneke ain orth, wo fuesvolkh und stukh fasst bis 30 schritt von unseren arbeitthen ungesehen ankomben, unnd gahr überall hinspillen können, das die reither nirgendt sicher zu pferdt, und das heisterische regiment nit die helffte zu besezen erkhelekhlich ist, wider ain anlauf aber starkher partheyen ist man mit ainen mans tüeff, oben her claffter weith, und in der tüeffen eng, wie bey feldtschanzen der gebrauch, auch auswendig mit ain guettem verhäkh versehen.

[4] Possega ist fünff stundt davon und zaiget beiligerender reüss, das der orth an der ainem seithen gleichfahls unter dem steinwurf hoher berge

¹⁰¹ Sajnos nem maradt meg az említett vázlatrajz az aktában.

gelegen, welche doch sehr gäch und stukh zu gebrauchen gar zu nahe daran sein, sonst auch also beschaffen, das sich ain feint härt darauf föst sezen, oder vor dem stukhen des schloß bedekhen kann. Da ist die verschanzung nit allein vill besser angelegt, sondern vösst gebauet, dass in jahr und tag nichts daran zu grundt gehen wiert, und kann sich die besazung bösser zu wöhr stellen. Allein ist ebenfahls das fues volgkh nit zur helffte erkhehlich, auch allenthalben zu wenig reutherey, das in der ebener an der Sau vilfaltig ligende heu hierinn convoyren zu können, und ist wohl auf mitl zu gedenkhen, auf was weiß mehr fues volgkh und auf dem früeheling auch reutherey anhero gebracht werden möge, in dessen ist all mein dichten und trachten, wie man dise so lang erhalten möge, so mir halb unmöglich scheint. Forderist in Zernek, wo so gahr alles auf fouragiert, das die pfert schon fünf wohen weder hey noch habern, sondern blosses strohe genossen. In erwegung dessen, und das die besazungen in ain so grossen umbcrauß (massen Bossega fasst 1100 reuther und nuhr 800 muschquettiner hat) unmiglich versichert sein können, haben der generalwachtmeister Tüngen und ich dem herrn veldtmarschall, graffen Lesle, vorgeschlagen, forderist wann das rauche fuetter gahr nit über das gebürg zu bringen wöhre, das schloß von Zernek allein mit vier compagnien des daselbst ligent heisterischen regiment besezt, die übrige aber sambt halb holsteinischen zu pfert zur versterkhung dises plaz anhero rukhen zu lassen, nicht weniger könnte man ganz noirquerme zu pfert in Pakarz und sirazer palanka dergestalten verlegen, das sye 50 wolberittener in Zernek geben und wohentlich ablesen müessten, auf solche weis wöhre man aller orthen besser versichert, und die Wallachey bey Pakarz an der hant hey und strohe, villeicht denen noirquermischen auch etwas hart fuetter zu verschaffen.

[5] Morgen gehe ich, wils Gott, nacher Ossegkh¹⁰², welches nunmehr überflissig versehen, aber in gelt sachen, so der Holczer¹⁰³ in handen hat, sehr unrichtig ist, also nimbe ich den steyrischen buechhalter¹⁰⁴ gahr mit mir hinab, weil selbe cammer die gelter vorgeschossen und rechnung verlanget,¹⁰⁵ und gehet morgen die convoy nach Gravila Velika in Gottes amben fort, die 1200 centner mehl abzuholen, ist auch alberaith widerumb

¹⁰² Eszék.

¹⁰³ Elias Holzer.

¹⁰⁴ Itt minden bizonyjal a Grazi Kamara élelmezési igazgatójáról és számvevőjéről, Anton Canduziról van szó. Vö. Pickl, *Der Beitrag der Steiermark*, 302.

¹⁰⁵ Schallenberg megbízatása eredetileg arra is szólt, hogy a bécsi irányítású élelmezési szervezet és a Grazból fizetett élelmezési igazgatók közötti vitás kérdéseket tisztázza. Kiküldetése többek között azért is nem vezetett eredményre, mert a Grazi Kamarától kapott pénzekről nem számolt el. Még 1689 januárjában is arra szólították fel, hogy adja le végre a neki adott pénzekről a számadást. Mivel a terület élelmezésében elsősorban a Belső-ausztriai Kamara volt illetékes, érthető a nézeteltérés. Pickl, *Der Beitrag der Steiermark*, 304.

andere 600 centen und 2000 mezen habern dahin zu bringen, nach Sissegk¹⁰⁶ bevelch ergangen. Gleichwoll ist dises noch alles nit erkhlekhlich, forderist weill die 6000 osmakh gethraith, darumb der Hartl¹⁰⁷ per fass et nefass ain vergleich gemacht, noch kaum ain dritl angeloffen und gewiss nit über die helffte zu bringen sein, welche ebenmössig nit zum brott gebraucht werden, sondern weill es allerhant gethrait unter ain ander ist, anstatt hartfuetter für die pfert bleiben muess. Zu Ossegkh ist vill mehl übrig, also will ich suchen bis Jacoba¹⁰⁸ auch 1500 centen, mit denem umb Össegkh und Fünffkirchen ligenden dörffer ihren wäg zubringen, von danen es die hiesige abhollen könnten. Allein ist kein pfening gelt, nit über zehn guet bespante proviant wägen und in ainer summa nichts hier verhanden, womit man dennen regimentern dienen kan, und wan man mir nit mit sechs oder 8000 f. gelt zu meiner disposition an die hant gehet, das man dem officiern und pauren ainen theill der zufuhren bezallen kan, so ist die proviantierung unmöglich, sondern ich sage vor, dass die reutherey bis auf das letzte pfert zu grunt und die plaz villeicht gahr verlohren gehen werden. Das schloß zu Possega habe ich vergessen zu sagen, das es auch gahr klein, sonsten auf ain zimblich hohen perg oder stainfelsen gelegen, und zwar von den höheren pergen abgeschniten ist, aber gleichwollen wurden die stukh darauf gepflanzet, dem schloß vill ungelegenheit machen, weill es ohne das ain oval figur macht, und nuhr von oben herab schiessen kann, aller bestreichungen ganz entblösset.

Ihr [?] ¹⁰⁹

Hochwollgebohrner graff,

[6] gnediger herr, was ich an das löblichen Hofkhieregsrath abermahl geschriben, lege ich hier abschriftlich bey, und habe noch hinzurukhen, das weil ich kheinen proviantofficier hier, sondern alles in des Schweiger¹¹⁰ händen, darumb sehr unordentlich gefunden, weil er sich mit zu viller arbeith überladen zu sein beclaget, also habe das hiesige proviantamt. Interim einen innerösterreichischen officier umb sovill unumbgenglicher vertrauen müssen, weil sonst unvergleichliche streit und unrichtigkeiten nothwendig hetten erfolgen müssen. In ermessung, das in ganzen landen khein wag vorhanden, die auf den flüssen ankombend grosse meelfässer abzuwögen, sondern es müssen die fässer bona fide noch das mit geschickhten numero zettl von eines officier in des anderen hand übernomben wer-

¹⁰⁶ Sziszek.

¹⁰⁷ Nem egyértelmű, hogy kire gondolt Schallenberg. Ismereteink szerint 1688-ban Komáromban működött egy Johann Leonard Härtl nevű élelmezési igazgató.

¹⁰⁸ A hely beazonosítása bizonytalan.

¹⁰⁹ A kézirat itt olvashatatlan.

¹¹⁰ Franz Adam Schweiger, a tábori hadi pénztár tisztviselője.

den, und wurde der unrichtigkeiten kein mass noch zill sein, wan die leuth die damit zu thun haben, mit von einer stöll weren. Übrigens sein Essekh, Fünfkirchen, Caposivar ohne entgeld der löblichen Hofcammer, Gotlob, genug versehen, und hoffe ich, es hier auch noch zu wagen zu bringen, aber alle mein mühe und arbeit ist umb sonst, weil aus dem land zunemben nichts vorhanden, wie der Nagy weitlauffiger zeigen würd, und von denen aus der insul mitgebrachten miteln will er mier die 500 f. pension oder lifergelt auch mitgeben, dahero verzöhre ich das meinige und bithe umb die gnad, mier eine bössere anschaffung zu geben, oder mich aus diser verwürung und müheseligkeit abzufordern.

Den grossen misverstand zwischen dem Nagy und grafen Tingen haben sie beede e. exzellenz schon berichtet, ich hab sie beede in der güthe zusammengebracht, und gebetten, einander in des herrn dienst die hand zu biethen. Der Tingen ist gar ein ehrlicher man, der von kheiner eigennuzigkeit¹¹¹ hören will, noch weniger einige leiden, er zweifelt an den anderen und seiner unter ihro ksl. Mt. namben beschehenden handelschafft, wodurch das fleisch alberaith etwas und der wein auf 14 g., der schlechter aber bis acht g. gestigen sein soll, und zwar khleinere, als die gewöhnliche feldmassen. Ich hab den Nagy zu reden gestellt, er versichert mich, er werde der löblichen Hofcammer alles, auch das hinausgeschickhte vied, bis heuth, wobey sehr grosse gewin ist, verrechnet. Ich hab nit anders ursach zu glauben, und halt ihn für ein ehrlichen man, der den khayser gut wüthschafften will, aber des wein halber hab ich ihn ersuchet, umb leichtern preiß zu geben, weil er ohne des nur den armen soldaten zum bösten und gleichwoll die mass umb ein halben f., den schlechten umb fünf g. theur genug hinaus khombt. Womit ich mich zu gnaden empfehle, verharrend.

7.

*Michael Fischer felső-magyarországi kamarai adminisztrátor az Udvari Kamarának. Kassa, 1688. január 10.
ÖStA FHKa HFU 1688. 04. 06. (Kt. 740. fol. 210–216.)*

[1] Eger elfoglalása után Michael Fischer megkapta az uralkodó rendelkezését arról, hogy a város gazdasága az ő felügyelete alá tartozik. A megbízást tisztelettel vette, és a legjobb tudása szerint végzi a munkát, tapasztalatairól pedig jelent a bizottságnak. Antonio Caraffa lovassági tábornok két törökök által épített mecsetet lefoglalt, és egyet a jezsuitáknak, egyet pedig a minoritáknak adott. Fischer a várható építkezésekről még részle-

¹¹¹ Áthúзва: „leiden”.

tesen fog írni a jelentés végén. [2] Fischer a Vár utcában lefoglalt egy házat a harmincadhivatal számára, és a Szepesi Kamara jegyzőjét, Domonkos Jakabot nevezte ki ideiglenes harmincadosnak. Hivatali utasítását és a megújított díjszabást is átadta neki, valamint feleskette. [3] A helyőrség katonái mellett egyre több ember telepedik le a városban. Fizetést kell adni a hadszertári és élelmezési raktári alkalmazottaknak is. Fischer több házat is lefoglalt, amiket fogadóvá alakított, és elkezdte kiméretni a Miskolcra és Gyöngyösről hozott bort. A bormérés jogát a fogadósoknak adta bérletbe. [4] Fischer az egri vár 1577. évi állapotáról mellékel egy anyagot. A házak most üresen állnak, az összeset beszámoltatta, és erről is kimutatást küld. [5] Feltehető, hogy Egerben jó fekvése miatt sokan foglaltak letelepedni: közel van Budához, az alsó-magyarországi bányavárosokhoz és a felső-magyarországi szabad királyi városokhoz is. Fischer azt nem támogatja, hogy az embereket válogatás nélkül beengedjék a városba, szerinte a házakat a telkek arányában elsősorban tisztességes kereskedőknek, mestereknek és tehetős embereknek kell odaadni, akik a házakat biztosan újjáépítik. Ha mindenki csak 100 bírodalmi tallért ad házanként, az már legalább 100 000 forint. Ha egyetértenek vele a kamaránál, ezt az eljárást folytatja. Két meleg fürdő van a városon kívül, valamint egy török módra, művészi megépített fürdő is van a városban, amiket éves bérletbe lehetne adni. Ami a blokád alatt megrongálódott, azt megjavíttatja. [6] Eger környékén sok törökök által művelt szőlő és szántóföld van. A blokád miatt a szőlőt nem tudták gondozni, így szüretelni csak a következő évben lehet. A föld annyi nyári magot ad, amennyi csak kell. Fischer szeretné tudni az egri püspök és az egri káptalan felé képviselendő álláspontot. A letelepedők máris jelentkeztek, hogy szőlőt és szántót vásárolnának. [7] A törökök elmondásai és nyilvántartókönyvei¹¹² szerint az egész Duna és Tisza közötti terület Egertől függött. A hódoltság Zólyom, Sáros, Zemplén, Nógrád, Hont, Pest-Pilis és Solt, Heves, Torna, Gömör, Borsod, valamint Külső- és Közép-Szolnok megyékre terjedt ki. A könyvekből sajnos az adó pontos nagysága nem derült ki, ezért Fischer a lakosságot fogja kikérdezni, és küldeni fogja a beszámolót. A lakosok adómentességet szeretnének. Egernek élelemre van szüksége, de a környező falvak üresek, távolabbi területről pedig nem egyszerű élelmet hozni, hiszen a kamarának az előző évben is sok ezer forintjába került a

¹¹² A törökök által a magyarországi hódoltsági területek gazdaságáról vezetett nyilvántartó- és adókönyvek egy részét az Udvari Kamara lefordította németre. Őrzési helye: ÖStA FHKA HFU 1687.10.01. (Kt. 732. fol. 125–348.) Címe: *Compedium oder extractus 20 türkischen büeicher oder register, welche von denen timariotem und colonien, von der soldatesca zu pferdt und fuees von denen dorfschaften, hüesern und unterthanen, von denen mauten, zollen, überfuhré und pruckhgelterm von tribut und anderen proventibus tractiren. Aus dem türkischen in das teütsche versetzt durch Henricum Christophorum Schwegler Dollmatsh, 1687.*

megyei fuvarok kifizetése. [8] Egertől nem messze fekszenek Cserép, Sirok és Szarvaskő várai, amikbe Fischer magyar hajdúkat helyezett, havi négy forintos fizetést ígért nekik. Ezeket a várakat a törökök is csak elővédnek használták, véleménye szerint Sirokot meg lehet tartani, a másik kettőt le kellene rombolni, hogy ne legyenek rablók fészkei. Szarvaskő uradalmáról csatol egy anyagot; Cserép korábban a Homonnai családé lehetett, de most a környező falvak puszták, és urbáriumot sem talált, sőt, a kamara irattárában sincs ezekről a birtokokról anyag. [9] Egy újabb melléklet a bélapátfalvai birtokokat mutatja, amelyeket a szarvaskői törökök élveztek; ezt is minden bizonnyal az egri káptalan birtokolta korábban. [10] Csatolja a jászok és kunok urbáriumának kivonatát arról, hogy milyen szolgáltatásokkal tartoztak Egernek. A törököknek adott szolgáltatásaikat meg kell vizsgálni, és lehetőség szerint tőlük is adót kell szedni. [11] A jezsuiták a mecseten kívül egy 50 öl hosszú és 43 öl széles nagy telket akarnak, amin hús kisebb-nagyobb török ház található. A templomot bővítenék, és lakásokat, kollégiumot, továbbá szemináriumot emelnének oda. A minoriták a mecset mellett egy 21 öl hosszú és 18 öl széles telket kérnek, amelyen most három ház áll, itt lenne a kertjük. Mivel nem kapott utasítást erre vonatkozóan, végül kimért nekik néhány öl nagyságú területeket. A házak egyébként is fából vannak, könnyen le lehet őket rombolni. Caraffa parancsára Ragályi, Semsey, Ebeczky és Vécsey magyar kapitányoknak juttatott egy-egy házat a városban. Ennek megerősítését Caraffa magára vállalta az udvar előtt, így már át is adta a házakat. Három török, akik a hireikkel segítették a vár átadását és sok keresztény cselekedetet is végrehajtottak, megtarthatták javaikat, és három jelentéktelen házat kaptak. A Koháry grófok is bejelentkeztek két házért, aminek az engedélyt ők járják ki az udvarban, ezért már átadta nekik. A kapitulációs szerződés értelmében a törökök szabadon elmehettek, de 129 fő maradt, akiket egy jezsuita atya máris megkeresztelt. Ők is kérik régi házukat, és hajlandók még valamennyit fizetni is értük. [12] Fischer szerint érdemes lenne egy nagy gazdaságot berendezni, de mivel a környező falvak puszták, igavonó állatokat és fuvarozó ökröket sem lehet találni. A majorban lehetne termesztetni az élelmezési raktár számára szükséges dolgokat. Egy sörfőző beüzemelése is jó volna, főleg az itteni katonaság és a letelepedett németek számára. [13] Az egri várban a katonaságon kívül kézművesek is letelepedhetnének. Fischer utasítást kér a borkimérés és a mészárszék ügyében, különben a kapitányok magukhoz vonják ezt a tevékenységet, és nagy vita lesz belőle, amit mielőbb tisztázni kell. [14] A város új lakói különböző kiváltságok iránt érdeklődnek. A régi egri urbáriumból kiderül, hogy a korábbi lakosoknak voltak királytól nyert privilégiumai, de ebből nem következik, hogy régen formailag város lett volna, vagy hogy állandó jellegű kiváltságokat kellene kapniuk. Akkoriban a lakosok nemeseken kívül job-

bágyok voltak, minden utcának saját bírója volt, a várost kerítés övezte, nem pedig kőfal és árok. Most városias kinézete van, és méltán lehet a Magyar Királyság városai közé számolni. [15] Egyre több rác érkezik, és egy egész utcát kérnek. Utasítást vár, hogy eladja-e nekik az utcát, engedje-e, hogy az ottani mecsetet templomukká alakítsák, egyáltalán beengedje-e ezen teljesen kereskedőkből és kézművesekből álló népességet a városba, és engedje-e vallásuk szabad gyakorlását. [16] Caraffa küldeni fog a talált hadieszközökről egy kimutatást. Fischer viszont mellékelten megküldi az 1588. és 1595. évi hadieszköz és egyéb tárgyak leltárát, valamint az egykor a kamara által kiküldött bizottság jelentését a jövedelmekről, továbbá az udvarbíró egyik számadását. [17] Szükséges lenne száz hajdú és harminc huszár alkalmazása a városban, akik a hódolt jobbágyok engedelmességére felügyelnének. Kaphatnának fizetséget, de engedni kellene nekik a földművelést is. Várja a kamara rendelkezését a leirtak kapcsán.

[1]¹¹³ Hochlöbliche ksl. Hoffcammer, gnädig und hochgebietende herren herren, gleich wie der abzug der Türkhen von Erlau vermög beschehenen acorts,¹¹⁴ nunmehr würklich beschehen, ich auch, in erforschung eines und andern beschäftigt gewesen, so habe e. exzellenz und gnaden gnädigen unterm 13. jüngst verwichenen monath undt jahrs¹¹⁵ an mich abgelassenen befehch mit gehorsamber ehr und reverenz erhalten, worinnen mier die interimis direction und inspection alda in oeconomicis et cameralibus in gnaden anvertrauet worden. Umb solich zu meiner person tragendt, hochgnädiges vertrauen, erstatte hiemit e. exzellenz und gnaden unterthänigsten dankh, mich obligierendt, das an meinem fleiss nach möglichkeith und besten vermögen hierinfahls auch nichts erwinden lassen werde, und zu gehorsambister folge der gnädigen commission,¹¹⁶ was praeliminariter ich alda observieret, und zu bestellen für zutrüglich erachtete, solches habe in nach folgenden puncten relationieren und repraesentieren sollen.

¹¹³ A szöveget Fischer egykorúan beszámozta, de a 9. és 10. számok helyett a mellékletek jelét (H és J) írta.

¹¹⁴ Eger kapitulációjára lásd: Sugár, *Az egri vár története*.

¹¹⁵ A Johann Karl Greill szegedi és szolnoki prefektusnak szóló utasítást, hogy Eger átvételével Michael Fischer kassai adminisztrátort bízták meg, lásd: ÖStA FHKA HFU 1687. 12. 13. (Kt. 735. fol. 94.) Az egri gazdasági élet beindulására és az egri összeírások ismertetésére, sok táblázattal lásd még: Kovács, *Agria recuperata*.

¹¹⁶ Itt minden bizonnyal az 1687 októberében életre hívott, a cseh kancellárból, az Udvari Haditanács és az Udvari Kamara vezetőjéből álló, a magyarországi újszerzeményi területek berendezkedéséről dönteni hivatott bizottságról van szó. A bizottság ülései azonban a magyar országgyűlés miatt nem folytatódtak. Mayer, *Verwaltungsreform in Ungarn*, 30. Hivatkozik: ÖStA FHKA HFU 1688. 07. 22.

Erstens und vor allen dingen, aus ihro exzellenz herrn generaln von der cavalleriae, grafen von Caraffa, verleyhung seind zwey von denen Thürken erbaute mocheen, einen denen herrn patribus Societatis Jesu und die andere denen patribus Ordinis Sancti Francisci Minorum eingeraumbt worden, was für einen platz aber dieselben zue erbauung der hierzu erforderenden commoditäten verlangen, wirdt zu endt dieser relation mit mehreren erwehnet.¹¹⁷

[2] Ein haus in der schloss gassen, alwo auch vorhin die wochen- undt jahrmarkhten gehalten worden, habe zu einem dreysigist erwöhlet, und pro interim einem von der alhieigen cammer canzelley juratum notar, nahmens Jacobum Domokos¹¹⁸, zum dreyssiger substituirt undt ihme auch gleich ein interims instruction lauth abschrift A¹¹⁹ sambt dem reformato vectigali regio behändiget, und hierauf ein körperliches jurament praestiren lassen.

[3] In deme nit allein die ksl. guarnison würrklich, sondern auch andere unterschiedlicher condition leüthe in dieser stadt sich bereits eingefunden, und in ansehung die zeügs und magazins bediente unterhalten und bezahlt werden müssen,¹²⁰ zu dem auch andere verschiedene uncosten sich eraignen dürfften, so habe etliche häuser in denen gassen zu würrts und leuth hausen deputiert, zwey gleich mit einer parthey wein, so viel in der eyl von Miskolcz¹²¹ und Gyöngyös aufzubringen gewesen, versehen, und im übrigen den weinschankh gegen reichung eines genandten, bis auf weitere e. exzellenz und gnaden gnädige verordnung denen würrthen passieret und zugelassen.

[4] In was für esse dieses fortalitiun anno 1577 bestanden, zeügt B ausführlicher, anjezo weillen annoch die mehristen häuser lähr und die nachbahrschafften, wie sonsten in stätten gewöhnlich, nit behahmbset werden können, umb einiger ordnung willen, habe die gesambten hauser numeriren lassen, wie sub C und die beschaffenheit des schlosses D in gnaden zu ersehen.

¹¹⁷ Az egyháziak egri letelepedésére összefoglalóan lásd: Mihalik, *Rácok*.

¹¹⁸ Fallenbüchl, *A Szepesi Kamara tisztviselői*, 224–225. oldalakon felsorolt szepesi kamarai jegyzők között Domonkos nem szerepel. Egerbe egyébként Urban Wenigert nevezte ki harmincadossá az Udvari Kamara 1688 júniusában. ÖStA FHKA HF Prot. Reg. 1688. Bd. 975. fol. 328.

¹¹⁹ A mellékletek nem maradtak fenn a jelentés mellett.

¹²⁰ Johann Philipp Körber bányavárosi élelmezési igazgatót az Udvari Kamara már 1687. december 30-án kinevezte egri élelmezési igazgatónak: ÖStA FHKA HFU 1687. 12. 30. (Kt. 735. fol. 435–440.) Leopold Martin Pruckhnert 1688 júniusában nevezték ki egri hadszertárnoknak: uo. 1688. 06. 16. (Kt. 743. fol. 492–497.) Tüzéreket is kineveztek, Anton Kroth és Paul Cudneckh Kassáról, Thobias Steinbihl Léváról, Hans Gerimb Sárvárról, míg Hans Suchler és Hans Georg Lang tábori szolgálatot követően érkezett a városba: uo. 1688. 09. 25. (Kt. 748. fol. 505.)

¹²¹ Miskolc.

[5] In considerirung dieser orth ohnweith Offen¹²², der hungarischen berg-stätt¹²³, oberhungarischen freyen stätt¹²⁴ und des allhiesigen weingebürgs gelegen, und muttmässlich ein beruffenes emporium werden, alwo ehistsens viel ehrliche leuth sich niederlassen dörrften. Als habe für ein zuträgliches mittl erachtet, die leüth nit indifferenter einzulassen, und die wohnungen ihnen zu verstatten, woraus ein confusesweesen und üble pollicey hette erwachsen mögen, sondern die häuser nach proportion des grundts und fast nur in halben werth, damit solche desto ehunter bezogen und bey ihren gebäuen conserviret würden, bekandten ehrlichen kauffhandtwerkhs und wütrhafften leuthen zu verhandlen, gestalten derley handl alda bereits zimlich angehet. Und wann die zahl derselben durchgehends jedes haus nur pro 100 stück reichstl. angebracht werden sollte, so kann gleichwohl ein summ geldt bey einmahl 100 000 f. daraus gezeüget werden. Wann also dieser mein unterthänig undt geringfügiger vorschlag e. exzellenz undt gnaden in gnaden beliebte, so befleissete mich also in dem passu fortzufahren. Zwey warmbe bäder ausserhalb und ein kunstlich auf türkische modi erbaute badstuben in der statt, soll jährlich auch ein ehrliches ertragen haben, dahero lasse, was hieran unterwehrender plocquada manglhafft worden, ersezen und refundiren.

[6] In diesem erlauer territorio befinden sich viel von Türkhen gebäude weingärten und auch ein zimliches akherfeldt, ungeacht die weingärten wegen so lang continuirten plocquada nit haben bedekht werden können, so hoffet man gleichwohl, das kunfftige jahr ein reiche weinfechsung zu haben. Das feldt im frühe jahr taugete auch zur sommer saath, so viel man wollte. Worbey aber hochnothwendig zu wissen, wie man respectu des herrn erlauer pischoff¹²⁵ und capitels sich so wohl hiereinfahls als des schloss und statt wegen würdet verhalten müssen. Die angesessenen inwohner verlangen auch von weingarten und akhern zu kauffen.

[7] Was zwischen der Theyss und Tonau¹²⁶ lieget, lauth der Türkhen aussag undt ihrer ausgehändigten register, ist von Erlau dependent gewesen, und die huldigung hat sich bis in Comitatus Zoliensis, Sarosiensis et Zempliniensis, inclusis Novigrad, Kis et Nagy Hontiensis, Pest, Pilis et Soldiensis, nec non Heves, Torna, Gömör, Borsod et utroque Szolnokiensis erstrekht. Und weillen aus denen registern das aigentliche tribut nit heraus gezogen werden kann, so hoffe solches ex examme der unterthanen deutlicher zu überkomben, welches so dann e. exzellenz undt gnaden unterthänig zu übersenden nicht verobsaumben will. Sonsten Miskolcz undt

¹²² Buda.

¹²³ Alsó-magyarországi bányavárosok.

¹²⁴ Felső-magyarországi szabad királyi városok.

¹²⁵ Fenessy György.

¹²⁶ Tisza és Duna.

Gyöngyös habe wirklich apprehendieren lassen, wie sub E et F in gnaden zusehen. Die gehuldigten, so viel ich spiere, hoffen so wohl von tribut als anderwertigen allhiesigen obligation exempt zu werden. Dieser orth aber, als von zimblicher importanz, braucht gewisslich eine hilff, die nechst daran liegende dörffer seindt gänzlich lähr undt wüst, derer hilff man sehr schlecht sich versichern kann, die blose zufuhr des proviandts könnte nicht behauptet werden, wann dieser vorthail aus nicht suffragieren sollte, zumallen die gespanschafften hiesiger orthen das abgewichene jahr ohne paare bezahlung (so diese cammer etlich 1000 f. gekostet) das wenigste praestiren wollen.

[8] Die ohnweith dieser vöstung gelegene drey schlösser, als Cserép, Syrok und Sarvaskó¹²⁷, habe mit 25 hayduken besezt, und jeden das monath vier hungarischen g. zu zahlen versprochen. Diese örter werden für schlecht und fast unnutz geachtet, seindt auch von denen Türkhen nur in gestaldt der vorwachten usurpiert und gehalten worden, vermeinte also, jedoch ohne all unvorgreifliches maas geben, das man zwey die schlechtesten wohl demoliren könnte und nur eines, nehmlich Syrok, zu solchem ende behielte, hiedurch die übrigen sustentacula der rauber aufzuheben. Des schlosses Szarvaskeö appertinentien, wie solche vor alters gewesen zeüget G, Czerép soll der homonaischen famili¹²⁸ zugehört haben, und weillen die hierzu gehörige dörffer wüst, und die leuthe bis dato noch nicht herzu gebracht, als hat das urbarium auch bis dato nicht aufgereicht werden können, und bey der cammer von diesem orth, wie auch von Sirok, betreffenden schrifften befindet sich gar nichts.

[9] Sub H ist ein alters urbar, Abbatiae Beel oder Triumfontium¹²⁹, annectiert worden, welcher appertinentien zwar die Türkhen nach Szarvaskó genossen, das Erlauer Capitel aber in gleichen aus königlicher collation (dem vorgeben nach) die in solchem urbario specifierte dörffer possidirt haben solle.

[10] Sub J folget ein extract urbari Jazigum et Cumanorum¹³⁰, woraus in gnaden zu ersehen, was dises volkh nach Erlau vor alters zahlen und geben müssen, wie hoch es aber zeit wehrenden thürkhischen posses gestaigert worden, würdet aus ehist vollziehender inquisition erhöllen, inzwischen

¹²⁷ Cserépvár, Szarvaskő és Sirok, inventáriumaik megtalálhatók: ÖStA FHKA HFU 1688. 01. 09. (Kt. 736. fol. 228–250.)

¹²⁸ Homonnai család.

¹²⁹ Az egykori bélapátfalvai ciszterci apátság, amely a 16. század közepén elnéptelenedett. A melékletet lecsatolták, jelenleg az ÖStA FHKA VUG Konskriptionen, Fasc. 5. Nr. 110. (Kt. 44A) jelzet alatt található: „Pertinentiae abbatiae de Beel aut trium fontium ad dictam arcem Szarvaskeő possident”.

¹³⁰ Jászok és kunok.

man sich befehlen müssen, das möglichste auch von diesen leüthen nach und nach zu fordern.

[11] In dem ersten punct habe mich auf ein mehrere declaration der hauser halben bezogen, welche also repraesentiere. Die herrn patrae Societatis Jesu verlangen ihnen, neben undt zugleich mit der mochee in meinung der kirchen zu erweitern, ihre wohnungen collegium und seminarium zu bauen, ein platz 50 perg claffter lang und 43 breit einzuraumben, auf welchem platz bey 20 von Türkhen gebaute klein und grössere hauser stehen. Denen patribus Minoritis ist neben der mochee ein wohlgebautes geraumbes haus zue beziehen verwilliget worden, diese verlangen ingleichen noch ein platz, darneben zu einem garten in die länge von 21 und die breitten bey 18 claffter ihnen zugeben, vor an anjezo drey anderwartige hauser stehen. Hiereinfals ohne gehorsambiste maas vorschreibung vermeinte das beste mittl zu sein, erwehten herrn geistlichen auf ihr begehren einen platz nechst an denen mocheen nur nach einer gewissen zahl der claffter in gnaden zu resolvieren, masen die hauser nur von holz gebauet, sich leicht abtragen und neue gebau nach belieben führen lassen. Obwohl gedachter herr general Caraffa hat mier anbefohlen denen vier hungarischen capitaniem, herrn Ragali, Ladislao Semsey, Emerico Ebeczky undt Alexandro Viczey¹³¹, jedem ein haus in dieser statt zu assignieren, welches bey dem ksl. hoff zur gnädigsten ratification auszuwürkhen sein, exzellenz auf sich genomben haben, seindt also ihnen die vier häuser auch würklich übergeben worden. Item drey Thürkhen, welche sich zeitlich aus dieser vöstung zu denen unserigen begeben, und nit allein mit ihren bericht die übergab befördert, sondern auch andere gutt Christliche thatten gethan, haben ihre vorhin gehabte gemeine und von keiner importancz drey hauser überkomben. Die zwey graffen, Stephan und Johann Kohary¹³², haben mich umb zwey hauser angesprochen, mit dem offerto, das solche sie bey dem ksl. hoff impetrieren wollen, und mit solcher condition ist ihnen die einkher in zwey hausern passiert worden. Lauth accordts ist denen abziehenden Türkhen frey gelassen worden, welche darzu lust hetten zu bleiben, seindt also laut lista K bey 129 seelen verbleiben, welche sich auch samentlich den Christlichen glauben anzunehmben resolviert, wie die mehristen bereits auch von einem pater Jesu witter gethauffet worden. Diese verlangen ebenfalls zu ihrer wohnung etliche hauser ihnen zu überlassen, seindt zwar nicht entgegen was erleidliches dafür zuerlegen.

[12] Es dörrfte etwann nicht untuchlich sein, weillen die dörrffer in etlich meyl weegs herumb gantz öedt, und wo einige leüth auch vorhanden, solche mit keinem vieh versehen seindt, das ein mayerhoff mit etlich zuegen,

¹³¹ Ragályi András, Semsey László, Ebeczky Imre, Vécsey Sándor.

¹³² Koháry István és Koháry János.

aufgerichtet undt hierdurch ein ergabiger akherbau dem magazin zum besten bestellt würde, zu dem kann ein breyhaus der militz und auch anderen deutschen leuthen, so allhier sich niederlassen, mit ihro ksl. Mt. gutten nutzen, wohl zustatten.

[13] Des schlos Erlau capacität und gelegensambkheit lasset es zue, das nit allein die militz, sondern auch handwerkhsleuth in denen oben verhandenen hausern wohnen können. Als habe umb ein gnädige verordnung gehorsambst bitten sollen, wie wegen einrichtung der schenkhhauser undt fleischbänkh darinnen sich zu verhalten, sonsten unterfangen sich die herrn commendanten derley jurisdiction in denen gränzen an sich zu ziehen, woraus öftters nicht ein wenig stritt entsteht, also principis obstandum für das rathsambiste erachtete.

[14] Die neuen innwohner dieser statt fragen, ob nit etwann ihnen einige immunitäten und privilegien pro fundamento et restauratione status civilis von ihro ksl. Mt. allernadigist ertheillet werden. Aus dem erlauerischen urbario sub B scheint zwar, das die damahligen innwohner dieses orts einige exemptionales ad beneplacitum regium gehabt haben, hieraus folget aber nicht das ein recht formal statt gewesen, oder ihnen beständige privilegia wehren ertheillet worden. Zumahlen die inwohner, ausgenommen die edlleuth, nur bauern gewesen, undt ein jede gassen ihren richter gehabt, ja, die statt nit mit einer ringmauer und gefütterten graben wie anjezo, sondern blos mit einen zaumb umgefungen gewesen. Nun hat soliche anjezo die rechte gestalt einer statt undt meritiert unter die übrigen dieses Königreichs Ungarn stätte gerechnet zu werden.

[15] Die Rätzen finden sich in diese statt fleissig ein, und verlangen ein ganze gassen, sonsten die ratzen gassen genandt, kaufflich ihnen zu überlassen, sambt gleich daran stehender mochee zu einer kirchen, ob nun diese sonsten von lauter kauffleuthen undt handwerkern bestehende leuth in die statt zu nehmnen undt ihrer religion freyes exercitiren ihnen zu passieren seye, erwarte ingleichen der gnädigen verordnung.

[16] Es werden zwar ihro exzellenz herr general Caraffa ein specification über befundene ammunition hinaus gesendet haben. Nichts destoweniger habe solche ich auch dieser relation sambt in anni 1588 undt 1595 in Erlau aufgerichten inventar so wohl über die munition als andere mobilien, wie auch ainig von dieser cammer circa illud tempus, dahin verschickter commissarien relation und über damahlige königliche proventen, von einem hoffrichter gegebener raittung, sub literis M, N, O, P, Q beyzulegen, meiner schuldigisten pflicht zu sein befunden.¹³³

¹³³ A felsorolt mellékletek közül pár darabot (B, Q, P) lecsatoltak, ezek jelenleg az ÖStA FHKA VUG Kónskriptionen, Fasc. 5. Nr. 117. (Kt. 44B) jelzet alatt találhatók („Paria rationum super proventibus Agriensibus anni 1594”; „Urbarium sive conscriptio et proventuum episcopatus Agriensis ... 1577”; „Cathalogus eorum qui in libera mensa provisoris Agriensis capiunt ...”).

[17] Ultimo. Theils zu denen wachten neben der anjezo in etwas in diesem orth zu schwach liegender militz, theils auch die gehuldigten bauern zum gehorsamb zu treiben wäre nit unnothwendig wehinigt 100 hayduken, und bey 30 husarn in diese statt einzunehmben, und einig minders stipendium ihnen reichen zulassen, in dem übrigen müssen sie mit dem feldtbau ihnen bestens helffen, und weillen sie selbstem sich antragen, so seind sie desto leichter zu wegen zu bringen.

Wie nun ich über vorangezogen unterthänige erinerung und relations puncten die gnädige verordnung gehorsambist erwarde, also verbleibe.

8.

Christoph Dietmayr Schallenberg vezérőrnagy az Udvari Kamarának. Eszék, 1688. február 4.

ÖStA FHKA HFU 1688. 02. 26. (Kt. 738. fol. 565–626, itt: 601–606.)

[1] Schallenbergnek mindedig nem volt alkalma írni, mert a Dráva és a Száva között hadműveletek folytak, és az egykor gazdag vidék romokban hever. Miután a pécsi berendezkedést (ahol lehetett volna hasznosan is csinálni a dolgokat) megvizsgálta, megfogalmazódott benne, hogy az ő hatalma csak a katonaság ellátásával kapcsolatos ügyekre terjed ki, és eszében sincs magát beleártani a tisztán kamarai ügyekbe, amelyekben öfelsége érdekeinek hátrányos képviselését fedezte fel. Jelentését azért írja, mert a legfelsőbb érdekek – különösen Szigetvár miatt – sérülnek. A visszafoglalást követően Pécs, Siklós, Kaposvár és Dombóvár igazgatását kamarai tisztek hiányában Johann Ernst Kessler hadbiztosra bízta. Ő készítette egy összeírást, amiben a négy helyen 137 falut írt össze, sok szekeres előfogattal. A falvak a szultánnak évente mintegy 1000 forint adót fizettek, ezen felül földesuruknak 2000 forintot, továbbá megfizették a tizedet, és még robotmunkát is végeztek. Mindezeket örömmel teljesítették, kivéve a törökök által már a Badeni Lajos megérkezése előtt begyűjtött tizedet. Nagy György László odaérkezése után, aki mintegy hatvan emberrel és lovakkal érkezett, azonban minden elromlott, a falvak nagyon nehéz helyzetbe kerültek. Az érkezők minden addigi rendet felrúgtak, az alattvalókat bizonytalanságban tartották, erőszakkal szedtek be terményeket, a közjó számára végzett ingyenmunkától mentesítették ugyan őket, de cserébe a kamarai alkalmazottak mindenféle privát üzleteiben kellett robotolniuk. [2] Nagy és Christian Vincenz nem vette igénybe a császári katonaságot, hanem elkezdtek egy új alapokon álló katonaságot szervezni, illetve a részükre ellátmányt biztosítani, és a Muraközből Eszékre hozott negyven hajdúval a szolgáltatásokat behajtani. A Kessler-féle összeírás szerint a háromezer fős lakosság mintegy ezer főre olvadt, és falvanként

csak mintegy öt előfogatos szekeret lehet találni, mert a legvagyonosabbak elmenekültek. Ezek az új hivatalnokok és katonák olyan rosszul képviselték az uralkodó érdekeit, hogy a termények nagy része a szántóföldön rohadt, mert a tizedet nem szedték be időben, a parasztokat pedig meggátolták a begyűjtésben. Vincenz a kimutatása szerint 1200 kila gabonát szedett be, ebből 700 kilát értékesített kilánként 4 forint 30 krajcáros áron, de egy tallért sem fordított a katonaságra, hanem mindent a saját katonáira és kamarai alkalmazottaira, így a pénztárban nincs pénz. Kessler szerint akár 100 000 kila gabona is beszédhető volna, és nem volna szükséges az olyan akció, mint az októberi, amikor az Udvari Kamara parancsára gabonát, marhát és pénzt küldtek Pécsre Nagynak. Utóbbi nem is így valósult meg, mert Nagy az általa vett tutajokra a saját készletéből bort, zabot, vaját, zsírt, szalonnát és hasonló élelmiszereket rakatott, és Pécs helyett Eszékre szállította, ahol egyébként nagy hiány volt ezekből. A várparancsnok azonban nem engedélyezte a kereskedést, és az élelmiszert az élésházba és a saját házába vitette, a gabonát pedig a Rétfalu nevű községben a szabad ég alatt tárolja most is, és nem a katonaság szükségleteire fordítja. A bort és a többi Pozsegára vitték, ott a mértékek csökkentésével kimérették, de végül ezt be kellett szüntetni. [3] Nagy és Vincenz pénzügyi machinációi közben egy garast sem adtak a katonaság szükségleteire. Utóbbi minden pénzt elivott, eljátszott, és emiatt halálos betegen fekszik. Előbbi üzletelt ezzel a pénzzel, jószágokat vásárolt rajta, amiket Csáktornyára vitetett. Schallenberg a Nagy és Vincenz által felfogadott katonaságot elbocsátotta, és visszaküldte a Muraközbe. Ezen a vidéken és Pozsegán is csak felesküdt kamarai alkalmazottakat hajlandó megtűrni. Nagy Pozsegára is mintegy hatvan lovassal érkezett. A német kapitányoknak megparancsolták, hogy szükség esetén a kamarai alkalmazottaknak adjanak katonai segítséget. Sajnálatos, hogy ennyi katona és kamarai ember jelenléte ellenére is csak alig gyűjtötték be a bortizedet, a parasztnak nem engedik meg saját boruk értékesítését, ezért sokat eladnak feketén, ami öfélése hasznát a felére csökkentette. [4] A tisztviselők és a parasztnak is panaszkodnak, hogy a pécsi harmincados indokolatlan vámokat szed be. A Veszprémből és a Balaton mellől érkező szekereket is megvámolta, leszedte róluk a legjobb árukat, és azokat rosszul vagy egyáltalán nem fizette ki. Ezeket az árukat aztán háromszoros vagy négyszeres áron adta el. Schallenberg megparancsolta, hogy ezt követően a kamarai emberek a kapuknál vámoljanak, a kapitány és az inspektor pedig a piacon vásároljon, mint mindenki más. Nyilvánvaló, hogy a szigetvári törökök a Pécssett oly drágán eladott gabonából éltek, ezért megtiltotta a gabonával való kereskedést kifelé. A gabona egy részét megőröltette, egy részét szétosztotta a lovasság között, mert enélkül oly nehéz az élelemellátás, hogy a stájer pénzezből 1000 forintot csak a szállításra kellett fordítani. Nagynak

kell a vetőmagot biztosítani a Muraközéből, mert az Eszék környéki gabona erre nem alkalmas. Az italkimérés mindenhol vitás ügy, mert a várparancsnokok és a markotányosok is kocsmáltatnak, míg a kamarai alkalmazottak csak maguk akarnak bort mérni. Mivel ezt már sok oldalról körbejárták, Schallenberg csak annyit parancsolt, hogy mindenki ugyanazon az áron mérje ki a borát. Az újonnan érkezőket is elriasztja, hogy miután a pécsi polgárok vagy a vidéki lakosok pusztá és rossz állapotban lévő házakat, malmokat felsőbb jóváhagyással építenek fel, azokat az inspektor elveszi. Vagy lelakják azokat, vagy az árváltozás miatt üresen hagyják, és ezért Pécs ma is romos állapotot mutat. [5] Mivel rengeteg a tennivalója, Schallenberg kéri a felmentését a tisztán kamarai ügyek alól, de javasolja egy bizottság kiküldését, amely a visszafoglalt területen az egész katonai és kamarai igazgatást egységesen kezeli, és rendbe rakja. Saját magán kívül Jakob Theobald Mayer udvari kamarai és Franz Joseph Krapf haditanácsi tanácsost javasolja, és megfelelő utasítást kér a bizottságnak. Véleménye szerint a munka megéri a rendes végrehajtást, amihez Nagy is értene, de ő annyira belemerült a saját üzleteibe, hogy egy kis saját nyereségért öfelségének sok kárt okoz, és a háttérben megegyezik azokkal, akik hasonlókat tesznek. Nagy Vincenzzel és a korábban őt magát csalónak nevező pécsi püspökkel is kiegyezett, utóbbi már igencsak meg van elégedve vele. Vincenz tehet az egészről legkevésbé, mert már huszonhét hete súlyos beteg, és az ágyat nyomja. [6] Gabriel Vecchy és a kamarai alkalmazottak között két vitás pont van: egyrészt öfelsége tizedborát és tizedgabonáját Vecchy elvette, másrészt a császári kocsmáltatást akadályozza. Megvizsgálva az ügyeket kiderült, hogy a múlt télen Siklós elfoglalását követően Vecchy rávette a parasztokat a már a törököknek leadózott gabonájuk kiadására. Ennek felét megtarthatták, de a másik felét a helyőrség élelmezésére fordította, mert a gyalogság és a háromszáz fős lovasság egész télen zsold nélkül volt. A gabonát a belső-ausztriai élelmezési biztosnak adták, és maga az Udvari Kamara sem tudja, micsoda nagy veszély és költség volt a szállítmány Pécsre juttatása. Itt tehát nem látszik, hogy a gabonát Vecchy a maga hasznára rakta volna el. A bor esetében azonban mintegy 10 stertin mennyiségű bort összegyűjtött a falvakból, és saját célra használta fel. Azzal védekezett, hogy régóta nem kapott fizetést, és élelem nélkül volt. Schallenberg javasolja, hogy az Udvari Kamara ennek a bornak az értékét vonja le Vecchy hátralékos zsoldjából. Az italkimérés csak rágalom, azt Elias Holzer élelmezési biztos és a grazi Holtz-meyer, sőt, mindenki más is csinálja, Vecchy csak meg akarta akadályozni a méltánytalan borkimérést. Holzert az ellene való panaszok miatt ki akarja hallgatni.

[1] Hochlöbliche ksl. Hofkammer, bishero hab ich wenig gelegenheit gehabt in oeconomicis etwas an e. exzellenz gestrenge undt freundscht zu schreiben, weil in denen ländern zwischen Drau undt Sau¹³⁴ noch alles denen kriegsverwirrungen unterworffen, das so hochgerühmbte vermögen nirgends verhanden, sondern forderist im poseger landt ein durchgehents verderben undt mühseeligkeit dermahlen zu finden ist. Nachdem ich aber die bisherige einrichtungen zu Fünffkirchen¹³⁵ (wo es gar wohl undt nützlich hette beschehen können) betrachtet, bin ich anfangs an undt schier in den gedanckhen gestanden. Meine vollmacht seye mehr ad oeconomiam militarem angesehen, undt habe in sinn gehabt, mich in das pure camerale oder inquisition über die officier keines weges einzumischen, indem ich aber den sogar grossen schaden undt nachtheil ihro ksl. Mt. sonnen klar entdeckt, undt endlich auch gefunden, das deroselben in militaribus allerhöchstes interesse, hauptsächlich wegen Ziegeth¹³⁶, mit unterlauffet, hab ich gegenwertig ausführlichen bericht aus gewohnter treü undt auffrichtigkeit verfassen, und e. exzellenz gestrenge undt freundscht hiermit einreichen wollen. Zu mehrerer erleutherung ist vorhero zu wissen, dass gleich anfangs nach eroberung Fünfkirchen, Sicklos, Kaposwar undt Dombo¹³⁷ die einrichtung des cammerwesens in abgang einiger officier von selber löblichen stell dem commissar Kößler¹³⁸ anvertrauet, undt von ihm eine ordentliche beschreibung¹³⁹ verfasst worden, lauth welcher zu disen vier orthen sich damahls 137 bewohnte dörffer mit einer guten vortspan gehörig befunden, welche vorhin dem türkischen kayser jährlichen tributh an paaren geldt beileüffig 1000 f. undt ihren particular herrn 2000 f. gereicht haben möchten, seind auch über das grossen undt kleinen zehendt von allen zu geben undt die robath zu verrichten schuldig gewesen. Dises hetten sie mit freüden alsoforth geleistet, undt haben es würcklich (ausser des zehent, so die Türcken vor des prince Louis¹⁴⁰ ankunfft schon eingebracht) gethan, bis der herr Nagy mit ohngefehr 60 persohnen, auch nit weniger pferden, dahin komen, aber von der stundt an ist alles verdorben, und aus nachfolgenden ursach die dörffer in sehr üblen standt gesezt worden. Erstens weil auff einmahl alle gehaltene ordnung umbgestossen, die unterthanen zu keiner bestendig sichern anlag gehalten, sondern nach eines oder des anderen belieben mit gewalt zu allerhandt gaben unter der handt gezwungen, von publicis laboribus aber frey entlassen, und denen

¹³⁴ Dráva és Száva.

¹³⁵ Pécs.

¹³⁶ Szigetvár.

¹³⁷ Pécs, Siklós, Kaposvár, Dombóvár.

¹³⁸ Johann Ernst Kessler hadbiztos.

¹³⁹ Sajnos a hadbiztos által készített összeírásnak nem találtam a nyomát.

¹⁴⁰ Badeni Lajos.

cammerbedienten dafür mit fischen, aigen undt particular kaufmannschafft undt handlungen haben robethen müssen.

[2] Und damit zweitens man destoweniger nachricht hiervon haben könnte, hatt obgedachter herr Nagy undt nach ihm der praefectus Vincenz keines weges den beistandt der ksl. soldaten einmahl begehrt, viel weniger angenommen, sondern haben sich unterfangen, ein neuen fuß von miliz hier aufzurichten, eine ordentliche verpflegung für sie auszuwerffen, undt dergleichen erpreßungen, durch eigens aus der Insul Ziacathurn¹⁴¹ anhero gebrachte bis 40 heyducken undt husarn zu solchen geheimen einforderungen zugebrauchen, undt einer löblichen Hoffcammer sub alio nomine als nothwendige cammerbediente (wie nur der Nagy sehlbst gesaget) anzugeben. Daraus ist drittens erfolget, dass die unterthanen, welche lauth obigen des commisars Kesler aufsatz sich anfangs über 3000 befunden haben sollen, nunmehr biß auff 1000 geschwechet, undt nota bene bey allen disen dörffern anjezo nit mehr als fünf schlecht bespante wägen vorhanden sein, weil die vermöglichste der bedrangnuß ungedultig verlossen undt verlohren sein. Undt gleichwohl haben alle dise beampte, auch soldaten, ihro ksl. Mt. dienst so schlecht beobachtet, dass fast alles getreid auff dem feldt verdorben, weil der zehendt nit in tempore genohmen, den bauern das einführen, oder weil vielmehr das nachhaus tragen so lang verwehret, undt also nur 1200 kübel lauth des herrn Vincenz aufsatz dem ksl. eingebracht worden, davon hatt derselbe biß 700 jeden zu vier f. 30 kr. verkhauffen, aber nit einen heller nach befelch der löblichen Hoffcammer ad militares usus angeleget, sondern es ist alles auff unterhaltung dieser lustigen miliz undt der cammerbedienten angewendet worden, das auch kein f. in der cassa verhanden. Nun hab ich schriftlichen aufsatz des comissars Kesler in handen, wo er glaubt, es hetten 100 000 kübel getreid in disem landt, wie es anjezo vermehret ist, zusambgebracht werden können, undt were sodan nit vonnöthen gewest, dass eine löbliche Hoffcammer noch im monath October 2000 viertl getreydt, 60 oxsen undt 500 f. geld dem herr Nagy nach Fünfkirchen zu führen anbefohlen hette. Welches zwar auch nit erfolget, sondern die dazu von ihm erkauffte blöten, sein mit wein, haber, butter, schmaltz, speckh undt dergleichen lebensmitteln beladen, auch anstatt Fünfkirchen gerad hieher, nach Osseckh¹⁴² (wo umb selbe zeit, vor ankunfft der steyrischen proviantschiff über aus groses mangel undt theüerung war), geführet worden. Als aber der commendant¹⁴³ keine solche kauffmanschafft gestatten, auch kein besonders haus dazu geben wollen, sondern angetragen dise lebensmittl in das proviant

¹⁴¹ A csáktornyai sziget a Muraközt jelenti.

¹⁴² Eszék.

¹⁴³ Ferdinand Gobert Aspremont eszéki várparancsnok.

oder endlich sein eigenes hauß zu liffern, hatt er lieber das getreidt in einen offenen dorff, zu Refalu¹⁴⁴, bis auff die heütige stundt ligen, als ad usus militares (wohin sie doch von edlen gestrenge undt freundschaft gewidmet waren) gebrauchen lassen. Die wein undt übrige sachen aber sein mit grosser beschwerung der unterthanen nach Possega¹⁴⁵ geliefert, undt ein ster tin bis auff 300 f. hinaus geleithgebet, die ordentliche mass geringert undt ein kleiner ausgeschencket worden, das mans endlich wohl gar einstellen müssen.

[3] Unangesehen aller diser, sowohl des Nagy als Vincenz geldmachungen hatt man viertens niemahl erhalten können, dass sie ein groschen davon ad usus militares dargegeben hette, sondern der lezte hatt alles versoffen undt verbanquetieret, biß er in todtes kranckheit gefallen, der erste aber widerumb dises geldt gegen kauffmanschafft getrieben, wohlfeile sachen, als hänte, vieh undt desgleichen, fast umbsonst eingehandelt, aber nichts nach Fünfkirchen, sondern zurückh nach Ziacathurn gehen lassen. Weilen ich aber fünftens dafür gehalten, es stehe weder dem ksl. Hofkriegsrath noch der löblichen Hoffcammer selbst, viel weniger den Nagy oder andern nimandt zu, so grosse husaren und heiducken verpflegung dem lande, ohne ihro ksl. Mt. wissen aufzubürden, also habe ich solche alle zuegleich abgeschaffen, in die insel¹⁴⁶ zurückh geschickt, undt niemandt ausser geschworne ksl. cammerbediente hier zu landt, weder zu Possega gedulden wollen, wohin der Nagy anfangs auch mit etlich und 60 pferden ankomben. Hingegen seind alle teütsche commendanten beordert, wo die herrn camerales militare brachium vonnöthen haben, der löblichen Hoffcammer befelch gemäß an die handt zu stehen. Undt ist sechstens zu betauern, dass unangesehen so vieler bedienten, husaren undt heiducken, gleichwohl noch bis auff dise stundt fast khein oder doch gar wenig weinzehent eingebracht, mithin den armen bauren der verkhauff des ihrigen bis nach erhobenen zehendt verbothen, unter der handt aber gleichwohl sehr viel verschwerzet, undt also ihr ksl. Mt. nuzen vielleicht wohl umb die helffte veranbstimmt worden.

[4] Ingleichen haben siebtens officieren undt pauren sich so mund- als schriftlich beklaget, dass der dreysziger zu Fünfkirchen¹⁴⁷ nit alle in ungleich, sondern auch unzimbliche mauth genohmen, mithin die bereit eingeführte zufuhr von Vesprin undt Palathoner¹⁴⁸ der völlig abgeschreckt, weil sie nit alle in obbedeüte mauth so sehr gesteigert, sondern auch von

¹⁴⁴ Rétfalu.

¹⁴⁵ Pozsega.

¹⁴⁶ Muraköz.

¹⁴⁷ 1687. júniustól Johann Weginger volt a pécsi harmincados. ÖStA FHKA HFU 1687. 06. 07. (Kt. 727. fol. 288–291.)

¹⁴⁸ Veszprém és Balaton.

allen, was auf denen wägen hingebraucht worden, das beste heraus gesucht, schlecht oder gar nit bezahlet, undt hernach den offiziern umb drei undt vier fache geldt gegen grosser bitt wider verkhaufft haben. Westwegen ich bewogen worden zu befehlen, das die herrn camerales ihre gebühr bey den thoren nemmen, in übrigen aber menniglichen, wer es auch sey, der verkhaufft eingestellet sein solle, also dass hinfüro sowohl der commendant als inspector auf offenen marckh, gleich wie die übrige, in gleich und billichen werth einkauffen sollen. Und weilen achtens gar gewiß, das Zigeth numehro ein geraumer zeit von den getraidt unserer und anderer uns unter der hand contribuierenden dörrer und vielleicht auch von den aus Fünfkirchen so theuer verkaufften getreid gelebt haben, also hab ich allen solchen getreidhandel hinaus, daselbst abgeschafft, undt von 400 beileuffig noch verhandenen kübel getraidt, das schwere in die mühl, das leichte aber an statt haber unter die reuther austheilen lassen, weil ohne das die proviantirung so hart, das man von denen steyrischen geldern schon etlich 1000 f. verwendet allein auf zufuhr. Hingegen wird Nagy aus der insul den nothwendigen samen verschaffen müssen, wozu dise 400 kübel ohne das nit erklecklich auch wegen unsauberkeith undt vermischung der frucht gantz untauglich weren. So hab ich auch neuntens in allen plätzen des leithgeben halber viel streit gefunden, welcher indem bestehet, das sich die commendanten und marquetenders des leithgebens nit enthalten, hingegen die camerales allein an sich ziehen wollen. Dises ist ein altes gefecht, wörüber beede hohe mitl schon offt von unterschiedlichen orthen her behelliget worden, ich hab indessen befohlen, es soll beden theilen frey stehen, umb erhaltung der wohlfeilkeit willen, ingleichen preiß auszuschenken. Lezlich undt zehntens ist ein allgemein sehr grosse clag, welche auch die neü ankommende inwohner abgeschreckt, das theils burger zu Fünfkirchen, auch bauern auff den landt einig öeden oder doch gar schlechte heüser, mühlen undt dergleichen mit zulassung der genannten persohnen auffgebauet, welche den armen leüthen contra bonam fidem von denen inspectorn wider abgenohmen, zu ihrer bewohnung gezogen, theils auch wegen alzu grosser steigerung des neü beehrten preiss lehr gelassen undt wider zu grundt gerichtet worden, also das Fünfkirchen auff heutigen tag mehr zu grundt gerichtet ist, als den ersten, wie wir hinein gezogen.

[5] In disen standt stehen die sachen noch heut undt rede ich nit von vergangenen dingen, gleich wie ich aber für eine hohe untreü gegen meinen allergnädigsten ksl. undt herr gehalten hette, dergleichen verbrechen zu verschweigen. Also glaub ich hiermit meiner schuldigkeit ein gnügen gethan zu haben, undt bitte übrigen mich, so viel das pure camerale betrifft, völlig zu überheben, weil ich ihnedeme mit arbeith überheüffet bin, mein gehorsamer vorschlag, wer bey diser verwirrung, die erste einrichtung durch eine commission von Cammer undt Kriegerath zu gleich vorzu-

nehmen, in erwegung das sonderlich in disen neü eroberten lendern, das militare also mit den camerali vermischt, das nit wohl etwas bestendig undt nutzliches ausser mit gesambtes handt veranstaltet werden khan. Weiß ich dabey etwas an die hand zu geben, so wil ichs ohne einigen antheil an der commission zu haben, gern beitragen, solte aber wider verhoffen, die löbliche Hoffcammer gleichwohl mit meiner persohn befehlen wollen, so protestire ich anfangs, das ich unverschont Peter oder Paul den geraden weg durchgehen, mich aber allein keines weges gebrauchen lassen werde, sondern bitte mir von der löblichen Hoffcammer den herrn hoffcammerrath Mayr¹⁴⁹ undt von Hoffkriegsrath den herren Krapf¹⁵⁰ zu zugeben, undt über alles dises und noch mehr, so ich öffters an die handt geben werde, gemessene instructiones zu ertheilen. Das werckh ist wohl einer getreü undt rechtschaffenen ausarbeithung werth, die der Nagy zwar capacitet halber auch verstunde, aber er steckt so voll eigen nutz, das er umb ein geringen gewin dem kaiser den allergrösten schaden zu wachsen liesse, undt noch mit anderen, die dergleichen gethan haben, von weiten genugsamb trohen, in der nahe aber sich heimblichen vergleichen wirdt, wie er mit dem Vincenz undt bischoffen von Funffkirchen (nachdem er mir die ohren von ihrer übertretung undt betrug vier wochen volgeschwezt) albereith in der still gethan, undt dem lezten, ohne mein wissen, nach Kaposwar undt Simonthoren¹⁵¹ mit sich weggeführt. Auch dahin vermöget hatt, das er mir zu verstehen geben, er seye nunmehr schon mit ihme zufriden. Wie aber, das ist mir gantz unbekant. Übrigens mus ich doch bekennen, das der Vincenz die wenigste schuldt daran hatt, weil er schon 27 wochen schwer kranckh, undt also die meiste zeit zu bethe liget. [6] Nachdem edlen gestrenge undt freundscht von den publico dise warhafftige nachricht erhalten, habe über die privat streitigkeiten des generaln Vecchy mit denen hern cameralibus ferner nachfolgends beizurücken, die bestehen in zwei puncten: erstlich, das er sich ihre ksl. Mt. wein undt getreidt zehenden angemast, undt zweitens, das er die leüthgebschafft undt mithin die versilberung der ksl. wein verhindert haben solle. Nachdem ich hier über die benötigte nachricht eingezogen, findet sich, das zwar in verwichenen winter, gleich nach eroberung Sicklos, er die bauren dahin gebracht, das sie ihr in gruben habend undt albereith den Türcken verzehentes getreidt selbst am tag geben, undt dergestalt nach Sicklos geliffert haben, das ein theil davon ihnen fur aigenthumb, der andere aber zu erhaltung der besatzung den commendanten geblieben. Massen dan den gantzen winther sowohl fußvolckh als 300 pferd reütereý davon ohne entgeldt des kaisers

¹⁴⁹ Jakob Theobald Mayeren.

¹⁵⁰ Franz Joseph Krapf.

¹⁵¹ Simontornya.

gelebet, auch alles dem Innerösterreich, alda gebliebenen proviantoffizern eingehändigt worden,¹⁵² da sich hingegen eine löbliche Hoffcammer noch wohl zu entsinnen weis, mit was für gefahr und unkhosten man die grosse convoy selbesmahl nach Fünfkirchen liefern müssen. Heür aber findet sich nit, das sich der Vecchy einiges metzen getreidt theilhaftig gemacht. Des weins halber ist er nit so unschuldig, dan ich bin darauff khomen, das er hin undt wider in allen aber zehen stertin von den dörrfern an sich gebracht undt ad privatos usus verwendet hatt, aber nit sich in die ksl. einkommen und zehentsachen einzumischen, sondern er hat es sub expresso nomine eines regal durch schriftlichen vergleich genohmen, sich entschuldigend, er seye so lang nit bezahlt worden, das er keine andere lebensmittel gehabt, stehet also dahin, ob ihm eine löbliche Hoffcammer solchen wein von seinen noch forderenden soldt abziehen will. So viel den zweiten punct der leithgeschafft betrifft, versichere ich das es eine unwarhaffte verleumbdung ist, in erwegung, das privato nomine der proviantverwalter Holtzer¹⁵³, auch der Holtzmeyer von Grätz undt sonst jederman, wer nur gewolt, leitgeben dörrffen, undt der commendant, Gott gedanckht, wan nur iemandt sich darumb angenohmen, das aber hat er billich gehindert, das sie schlechten wein den stertin umb 25 f. kauffen, undt mehr als umb 100 reichstl. hinaus leithgeben, undt destowegen alle andere abgeschafft haben wollen.

Hierüber erwarthe einer löblichen Hoffcammer genädigen befelch undt verbleibe.

Beiligende klagen lauffen wider den Holtzer ein, undt sein fast alle wahr, wie ich von andern leuthen höre. Ich will ihme aber umb seine verantwortung zu schickhen.

9.

Sigfried Christoph Breüner udvari kamarai tanácsos az Udvari Kamarának. [Bécs?], 1688. április 6. előtt]

ÖStA FHKA HFU 1688. 04. 06. (Kt. 740. fol. 200–208.)

[I] Breüner megkapta a parancsot, és megkezdi a bizottsági munkát Eger gazdasági berendezkedése kapcsán. A terület ideiglenes irányításával megbízott Michael Fischer kamarai adminisztrátor jelentését kivonatolja. Ezt követően tér rá saját véleményére az egyes kérdésekben. Szerinte a jezsuiták kérésének teljesítését el kellene halasztani, most székhelyként

¹⁵² A belső-ausztriai tartományok részvételére az 1688. évi hadjárat étellemezési ügyeiben lásd: Pickl, *Der Beitrag der Steiermark*.

¹⁵³ Elias Holzer.

kapjanak egy területet. A minoritáknak már Eger török kézre kerülése előtt is volt itt rendházuk, kérésüket a két felekezet közötti vita elrendezéséig ne teljesítsék. [2] A harmincados kinevezését helyesli, kéri, hogy erősítsék meg és utasítását is hitelesítsék. [3] Mivel Eger távol van, és a kinevezett hivatalnokok hűségét és szorgalmát nehéz ellenőrizni, azt javasolja, hogy a bormérést, mészárszéket, fürdőket és hasonlókat adják bérbe tehetősbereknek, ami egyszerűbb, mint sok alkalmazottat tartani és fizetni. A bérlet felügyeletével az élmezőnyi igazgatót kellene megbízni. [4] A házakat Egerben lakhatóvá kell tenni. A jobbakat lehetőleg katolikus jelentkezőknek kell eladni, míg a rosszabbakat egyszerűen el kell adományozni. [5] A telkeket a házakkal arányosan kell kimérni, és méltányos pénz lefizetése mellett a polgároknak adni. Szükséges egy rendben vezetett telekkönyv felvétele. [6] A lakosokat nem kell mentesíteni a szolgáltatások és adó alól, de többet ne fizessenek, mint ahogy korábban tettek. [7] Az egri püspök, az egri káptalan és más egyháziak kérelmeikkel az udvarhoz forduljanak. [8] A magyar kapitányoknak, a Koháryaknak és a három – a vár átadását elősegítő – töröknek juttatott házak ügyében addig ne történjen semmi, amíg kérelmüket megerősítés céljából az udvar elé nem nyújtják. [9] A rákoknak a lakásokat és a mecsetet, valamint a kikeresztelkedett törököknek néhány rossz házat méltányos árért cserébe át kell adni. [10] A házak jegyzékéből látható, hogy egy kőből épített puskapormalom is van Egerben, amit őfelsége használatára kell megtartani. [11] Cserép és Szarvaskő lerombolása, valamint Eger városába száz hajdú és harminc huszár felvétele kapcsán az Udvari Haditanáccsal kell tárgyalni. Az Egerben található, leltárba vett hadianyagra figyelni kell. [12] A vár nagysága megengedi, hogy a helyőrség mellé kézműveseket is beengedjenek, de csak katolikusokat engedjenek letelepedni. A várparancsnokkal meg lehetne állapodni méltányos fizetésben, a bormérés és mészárszék jogaiért cserébe. [13] Az egri lakosoknak adandó különféle kiváltságokat akkorra kellene halasztani, amikor a település már lakható állapotban lesz. [14] Francesco Buonvisi bíboros a pápánál egy olyan bullát szeretne kiadatni, amely szerint a Magyar Királyság újszerzeményi területein minden egyházi birtok őfelsége kezében marad.

[1] Hochlöbliche ksl. Hoffcammer, exzellenz, gunst, freundschaft unndt gnaden, auf deroselben an uns sub dato 3. Februarii ergangene erinderung¹⁵⁴ und befelch haben wür die in sachen, die erlauerische würtschafft ein-

¹⁵⁴ Sem az Udvari Kamara 1688. évi kimenő iratokat tartalmazó lajstromkönyvében, sem a Hoffnanz Ungarn sorozatban nem található február 3-ai dátum alatt Breünernek szóló utasítás a bizottsági munka megkezdéséről.

richtung betreffendt, uns aufgetragene commission den 20. oberühreten monaths gehalten, und nach reyffer überlegung des vom oberhungerische cammer administratorm, herrn Michael Fischer, als deme die interims direction der erlauerischen acquisten anvertrautt worden, über den nach übergaab, der vöstung Erlau befundenen standt, sothaner acquisten, eingesendten gehorsambste relation, e. exzellenz, gunst, freundschaft unndt gnaden, hierinfahls sovihl reportiren sollen, nemblichen das [...]¹⁵⁵

Nachdeme wür nun obiges in pflichtschuldiger beobachtung ihrer ksl. Mt., unsers allergnädigsten herrn, hierinfahls vorsierenden interesse unndt dienstes der notturfft nach überlegt und ruminiret, seindt wür der unvorgreiflichen mainung, das primo obwohlen zwar die herrn patrae Societatis Jesu zu erbauung ihres collegy, seminary und anderer nothwendigen gelegenheiten ain mehrers, als andere geistliche vonnethen haben, so wäre doch ihr obberührtes begehren, pro nunc und bis sye solches etwann weithers urgiren werden, zu differiren, unter dessen aber pro residentia einen plaz ihnen einzuraumben. Nicht weniger die patrae Minoriten gesuech, weylen auch die patrae Franciscaner, als welche bis die vöstung Erlau an des feündts hande übergangen, aldorth ihr closser gehabt, widerumb dahin eingenhomben zu werden, sich auch schon angeben auf eine zeith, bis sye beede religionen, ihre destwegen habendte strittigkheit gegen einander abgehandlet haben werden, in suspenso zu lassen.

[2] Was aber secundo, das durch obgemelten herrn Fischer auffgerichte Dreyssigistambt unndt darzue angestellten dreyssiger betrifft, erachten wür solches bey sein, das herr Fischer gemachten anstalt zu lassen, und sowohl den dreyssiger zu confirmiren, als auch die ihme gegebene instruction zu ratificieren.

[3] Sovihl aber tertio die zu einrichtung einer wüthschafft an handt gegebene anschlag belangen thuet, weylen der orth sehr weith entlegen unndt mann sich der bedienten treu und fleisses, nicht allenthalben zu versichern hat. Finden wür vorträglichlicher zu seyn, den weinschanckh, fleischhackhen, bääder und derley wüthschafft sachen guetten wüthlichen leüthen gegen raichung eines genanten in bestandt zu überlassen, als darzue einige bediente, auf welcher besoldung und unterhaltung werden mues, anzustellen. Da dan den aldorthigen provianthverwaltern,¹⁵⁶ zugleich auch das Provisorambt, derley bestandts und der unterthanen gaben auf getreue verrechnung einzubringen, auch die unterthanen zu ihren anderwerttigen schuldigkeiten anzuhalten, wohl anvertrauet werden khunte.

¹⁵⁵ Breüner kivonatolja Fischer jelentését. Sok helyen szó szerint megismétli az ott leírtakat, ezért annak közlésétől, tekintettel arra, hogy új információt nem hoz, eltekintünk.

¹⁵⁶ Johann Philipp Körber.

[4] So wähen auch quarta die häuser in besagter statt, Erlau, umb den orth wohnhafft zu machen, je ehender, je besser gegen erleidlichen preyss guetten unndt, sovihl möglich, catholischen leüthen, kaufflich zu überlassen, die schlechtere, wan keine kauffer verhandten, gahr zu verschönckhen.

[5] Nicht weniger auch quinto wehren die weingarten, äckher, velder unndt andere grundstückh zu denen häusern proportionaliter abzuthyllen, unndt denen burgern umb billiche bezahlung einzuraumben, wobey dan auch eine notturfft seyn will, ein ordentliches grundtbuech zu verfassen und aufzurichten.

[6] Unndt gleich wie sexto die unterthanen des tributs unndt anderen gewöhnlichen schuldigkeiten zwar nicht zu befreyn, also waren sie doch auf ein höheres nicht, als was sie vorhero praestiret haben, zu staigern.

[7] Unndt weillen septimo so wohl der herr bischoff und Capitl zu Erlau als auch andere weltliche an diese erlauer acquisten einige praetensiones stellen dörrften, wären sie mit derley ihren praetendionen anhero, nacher hoff, zu relegieren.

[8] Octavo, die durch herrn general der cavallerie¹⁵⁷ denen obbenanten vier capitainen assignirte vier, denen beeden graffen Stephan unndt Johan Kohary¹⁵⁸ zur einkher überlassene zwei und denen drei Türckhen, so zeitlich aus der vösstung sich zu denen unsrigen begeben und mit ihrem bericht die übergaaß befördert, zurückhgegebene ihre aigene drei häuser betreffend erachteten wür, bis sye, capitainen unndt graffen Kohary, pro ratificatione sich am ksl. hoff angeben werden, in statu quo zu lassen.

[9] Und könten auch nono denen Rätzen die von ihnen zu wohnung und kirchen beehrte gassen unndt moschee, wan anderst de exercitium rascianum in Königreich Hungarn passirt würdt, nicht weniger auch denen alldorth verbliebenen unndt schon maistertheyls getaufften Türckhen einige schlechtere häuser khaufflich und umb billichen preyss überlassen werden.

[10] Und weyllen decimo aus der sub C eingeschickhten connumeration der häuser zu Erlau zusehen, das sich alldorthen eine mit quatterstain wohlgebauete pulvermühl befindet, ware solche ad usus suae Mt. zu behalten.

[11] Was aber undecimo die demolierung der obgemelten zwei schlösser, Czerep unndt Szarvaskő¹⁵⁹, unndt nacher Erlau aufnehmende 100 heyduckhen und 30 husarn anbelanget, wäre solches communicato consilio mit dem ksl. Hoffkriegsrath zu tractiren, unndt folgens sothane hey-

¹⁵⁷ Antonio Caraffa.

¹⁵⁸ Koháry István és Koháry János.

¹⁵⁹ Cserép és Szarvaskő.

duckhen unndt husarn, als welche die unterthanen in einem und denen anderen zum billichen gehorsamb zutreiben, vonnethen, alldahin anzuordnen, unndt wäre auch die lauth eingeschickhter specification sub M in dem schloss Erlau befundene munition wohl in obacht zu nehmben, absonderlich aber das pulver, wans doch (wie vorgeben) nicht brauchbahr wäre, umbzuarbeiten.

[12] Duodecimo unndt weyllen die capacität des schlosses zuelasset, das neben der ksl. guarnison, auch handtwercchs leüth genugsambe wohnung haben könnten, wären derley handtwercchs leüthe nur aber Catholische hinezulassen.

Unndt könnte man sich mit dem aldorthigen herrn commendanten¹⁶⁰ des weinschönckhens und fleischhackhens halber im schloss auf ein gewisses quantum pecuniarium vergleichen.

[13] Das aber 13tio, die inwohner zu Erlau wegen erthehlung einiger privilegien, pro restauratione status civilis sich angefragten, erachteten wür in solches einzuwilligen, noch nicht de tempore zu seyn, sondern dahin zu verschieben, bis etwan dieser orth zu seinen completen wohnhafften standt gelangen würdt.

[14] Übrigens und 14to haben wür zum schluss, auch dises annectiren wollen, das nehmlichen, ihre eminenz, der herr cardinal Bonvisius¹⁶¹, des anerbietens seye, bey ihro Bapstlicher Heylligkheitt¹⁶² ein solche bulam auszuwürckhen vermög, welcher alle geistliche güetter in denen neüen acquisten ihre ksl. Mt. heimbgefallen verbleiben solten. Als wären wür des unvorgreiflichen darfürhaltens, dises höchst gedacht ihro ksl. Mt. allerunterthänigst zu hinterbringen, unndt dises ist, was e. exzellenz, gunst, freundschaft unndt gnaden über eines unndt das andere, die erlauerische acquisten betreffendes, dienstfreundlich unndt gehorsam eröffnen sollen.

10.

Karl Gottlieb Aichpichl udvari kamarai tanácsos az Udvari Kamarának. Bécs, 1688. július 13.

ÖStA FHKA HFU 1689. 02. 16. (Kt. 754. fol. 338/47–304., itt: 54–89.)

ÖStA FHKA HFU 1688. 06. 02. (Kt. 743. fol. 1–36., itt: 2–34.)¹⁶³

¹⁶⁰ Leopold Fingeremann von Mansberg, Eger parancsnoka 1688. január és április között. Utódját, Johann Buttler ezredest néhány nappal a jelentést követően, 1688. április 10-én nevezte ki az Udvari Haditanács. ÖStA KA HKR Prot. Reg. 1688. Apr. nr. 77. (Bd. 377. fol. 157.)

¹⁶¹ Francesco Buonvisi bíboros, bécsi nuncius.

¹⁶² XI. Ince pápa.

¹⁶³ A két változat gyakorlatilag mindenben megegyezik egymással. Különböző kézzel írták, így egyes szavak írásmódja eltér. Az 1689. február 16-ai aktában fennmaradt példány az eredeti, amit Aichpichl saját kezű aláírásával is ellátott, a jelen kiadás is erről készült. A jelentés mellékleteként becsatolt Buda város és vár térképe az FHKA térképtárában az O-29 jelzet alatt fekszik.

[1] Aichpichl megkapta a bizottsági utasítást, miszerint a budai kamarai ügyek mellett a marhaeladást és a kimért hús árát kell vizsgálnia. Az inspekciónak működése mellett az alá tartozó hivatalokat, különösen a civil épületeket, a sókereskedelmet, a provizorátust, a harmincad- és más hivatalokat is vizsgálnia kell, és tapasztalatairól jelentést kell írnia. Budára június 17-én érkezett, előadta az inspektornak és ellenőrnek kiküldetése okát, majd a Buda visszafoglalása óta írt császári és udvari kamarai parancsokat tanulmányozta. [2] Az inspekción alkalmazottai: inspektor és ellenőre, budai harmincados és ellenőre, budai provizor, erdőmester, építési írnok, sáncírnök, sóhivatalnok, irodai alkalmazottak, székesfehérvári harmincados (jelenleg betöltetlen), szolnoki prefektus (üresedésben Johann Karl Greill halála miatt), szolnoki harmincados, szegedi harmincados, pécsi prefektus, pécsi harmincados, eszéki provizor, eszéki harmincados, esztergomi harmincados, érsekújvári harmincados. Egerben nem kell vizsgálgatni, mert az Michael Fischer alá tartozik. [3] A budai inspekciónról. Mind Johann Stephan Werlein inspektor, mind Adam Lang ellenőr alkalmas a posztra, szorgalmasan és sokat dolgoznak. Ahogy növekednek az újonnan megszerzett területek, további hűségesek hivatalnokokra lesz szükség. A Budán lévő egyházi és világi személyeknél érdeklődött Werlein után, de hűtlenségre vagy hanyagságra utaló panasz nem volt; Budán épített egy házat, és a Vízivárosban gazdasága van. Az inspektor reméli, hogy hivatala miatt nem kell feladnia saját üzletét, és olyan elbírálás alá esik, mint akik letelepedni akarnak. Werlein Bernardi bécsi birodalmi ágensnél és Budán, több helyen is vett fel kölcsönt, amiből a saját üzletét viszi, nem öfelsege pénzéből. Az inspekción némely ügyfele Werlein barátságatlan modorára panaszkodott, amire azt válaszolta, hogy ő nem a társaság és a szavak embere, neki öfelsege érdekeit kell szem előtt tartania, nem pedig azt, hogy mindenki dicsérje. [4] A hivatalok számadásairól. Werlein leadta az 1687. év végéig terjedő érsekújvári élelmezési igazgatói számadásait, a budai inspektori számadásaiból csak az 1686. évit nyújtotta be, az 1687. évit két ok miatt nem: egyrészt az alárendelt hivatalokból még nem érkezett be minden adat (csak az esztergomi és a váci harmincados, illetve a budai provizor készítette el a számadásokat), másrészt több hivatalnoknak nincs még megállapított fizetése. Aichpichl figyelmeztette őket, hogy a számadásokat gyűjtsék be, rendszeresen vizsgálják felül, és küldjék be az Udvari Kamarának is. A havi kimutatásokat is készítsék el, mert azzal is elmaradtak 1687 októbere óta. Tanácskozzanak meg mindent egymással, ne tegyenek semmit egymás tudta nélkül, tárgyaljanak az alárendelt hivatalokkal, az ellenőr nagyon figyeljen a pénztár rendes zárására. [5] Meghagyta Werleinnek, hogy folytassa a Vág folyótól Esztergomig terjedő területről való térkép készítését, valamint a Budától északra, a Duna partján fekvő helyek, különösen a visegrádi uradalom összeírását. Becsülje fel

továbbá a javakat, falvakat és szigeteket, ebben legyenek segítségére a megyei alispánok és szolgabírák. A munkában Fischer lesz segítségére, aki már el is utazott Budára. A telkek kiosztása és Székesfehérvár elfoglalása utáni biztonságosabb helyzet eredményeként előírta Werleinnek, hogy a jelentkezőknek kezdje meg építkezési kötelezettséggel a telkek, szőlők és szántóföldek kiosztását, így a tizedjövedelmek is gyarapszanak. A Győrben, Komáromban és más helyeken tartózkodó falusiakat hívja vissza lakhelyükre, biztassa őket az újjáépítésre, adjon nekik védelvet, amelynek értelmében a katonaság átvonulásakor a várakba visszatérhetnek. A kapitányoknak a háború idején lehetőség szerint segítsen. A régi kiváltságokat kérelmező világi és egyházi birtokosok annyi jövedelmet élvezzenek, mint a török időkben, egyébként kérelmeiket az udvarhoz küldjék. Az esztergomi érsek, néhány püspök és világi urak (különösen Zichy István) kérelmei miatt sok ember van tévedésben, nem tudják, hogy kinek mekkora szolgáltatással tartoznak, ezért Aichpichl kéri, hogy őfelsége hozzon határozatot a kérdésben. [6] A visszafoglalás idején Budán, a várban 386 ház volt, ezek közül több mint hetvenet eladtak egy éven belüli házépítési kötelezettséggel. Néhányat az egyházak foglaltak le maguknak, közülük pár helyen megindult az építkezés, de panaszkodnak, hogy taxát követelnek tőlük, amit eddig egyedül a pozsonyi káptalan fizetett meg. Őfelsége döntésén múlik, hogy elengedi-e a taxát. Venerio Ceresola építőmester szerint az illetékekből mintegy 40 000 forint jövedelem várható, de több egyháznak elengedték azt, és a katonák is sok leégett ház tégláit és köveit elvették és eladták. Az inspekciónak csak az öt szabad év eltelte után szedné be a házak után kivetendő járadékot. A kereskedőkre és kézművesekre iparüzési adót vetnének ki, de a polgárjog után is illetéket hajtanának be. Megkezdték a rendes telekkönyv felállítását, amibe bejegyzik a fizetett illeték mellett a házhelyhez adott telkeket, a tulajdonosokat és a ház megszerzésének idejét is. [7] A házzal rendelkező polgárok panaszkodtak a hozzájuk beszállásolt katonaság miatt. Aichpichl megállapodott Leopold Beck várparancsnokkal, hogy a még félig kész, de a Likaváról érkezett deszkákkal teljesen befejezhető kaszárnyákban fogja elhelyezni a helyőrséget. A várparancsnok az ezredek szállásmestereit, Aichpichl pedig az építési őrnököt bízta meg a mellékletben található szétosztási terv véglegesítésével, aminek teljes végrehajtása nem szükséges. Beck szállása szűk és veszélyes, ezért megparancsolta az inspekciónak, hogy jelöljenek ki neki egy megfelelő helyet. A Várba eddig csak németeket engedtek letelepedni, ez alól kivételt jelentenek Esterházy Pál nádor, az egri püspök, a pozsonyi káptalan, gróf Pálffy Károly és Erdődy Kristóf, a Magyar Kamara elnöke. A polgárság nyugalma érdekében szükséges volna állandó helyőrség bevezetése Budán. Ezzel kapcsolatosak a városi tanács mellékelt beadványai is. [8] Aichpichl javaslatai a budai városi tanácsnak. A jobb és közepe-

sebb házak esetében engedjék el a fizetendő járadékot, és a hozzá kapott telket öt évre mentesítsék a kamarai szolgáltatások alól. Az igényelt kiváltságokat nyújtsák be az inspekciónak, onnan továbbítsák az udvarba. A céhek kapjanak szabályzatot, és annak tartalmáról az inspekciónal egyezzenek meg. A város az accisa megfizetése ellenében tarthasson borkimérést, mézárszéket és téглаégetőt. A hajókon azonban meg kell tiltani a borkimérést. Az elsőfokú jogszolgáltatási hatóság legyen a városi tanács, fellebbezéssel az inspekciónál lehet élni. A polgárok a parancsnok tudta és beleegyezése nélkül ne kölcsönözzenek a katonáknak. A büntetőügyekben kelt ítéleteket kihirdetés előtt be kell nyújtani jóváhagyásra az inspekciónak. A vármegyék és az inspekciónak hozzájárulásával legyenek éves vásárok, a heti vásárokat is lehetőség szerint erősíteni kell, és a bécsi mértékeket vezessék be. A kapuk zárása, a temető kialakítása és a stóladíj bevezetése ügyében legyenek mindaddig türelemmel, amíg az állandó helyőrséget be nem vezetik, és egy állandó plébánost ki nem neveznek. A szabályzatokat csak az inspekciónak tudtával írhatja alá a tanács. A városi tanácsot évente újra kell választani, ne legyen köztük széthúzás, és függjön az inspekciónal. [9] Pest városát hasonló elvek mentén kell berendezni, a megalakult városi tanácsról a melléklet tájékoztat. Rácvárosban mintegy ezerhétszáz rác él, akik a béke beálltával visszamennek a falvaikba, de addig mindenféle munkára, különösen vízfordásra kell őket alkalmazni. A várparancsnok és a kamarai inspektor szerint a közjó és a vámbevételek növelése miatt érdemes lenne zsidók letelepedését engedélyezni, és részükre házakat átengedni a Vízivárosban és Pesten. Mivel ezt a budai polgárság ellenzi, öfelsége döntsön az ügyben. A tisztaság érdekében fontos lenne, hogy a városba érkező parasztok távozáskor pakolják meg szekereiket törmelékkel, és szállítsák el azt. Készítsenek tűzrendészeti szabályzatot, legyen mindig készenlétben tűzoltóvödör, létra és víz, valamint a közjó érdekében hús, bor és kenyér. Aichpichl dicséri a budai várparancsnokot, mert nem terheli a kereskedést saját vámokkal, és megígérte, hogy ezt megköveteli az alárendelt tisztektől is. [10] A császári épületek állapotát és leírását a melléklet tartalmazza. A tizenkét kemencés vízivárosi élésház építése jól halad, de bővíthető akár egy főraktárrá is, ahonnan más helyeket is el lehet látni. A felsővárosi élésház épülete is tető alatt lesz nemsokára, a sütőszobákat és a lisztkamrát kell még kialakítani. A tűzifa és a gabona tárolására is külön szobák lesznek. A palotában lévő hadszertári istálló teljesen kész. A palota kapuja mellett vannak a kovácsok és lakatosok műhelyei. A palota alatt az ágyúöntő műhely és az ágyúöntő mester háza teljesen kész, és éppen két ágyút öntenek benne. A lovassági istállóban van a hadszertár, ahol lőport és más, hadseregnek szánt hadszereket is tárolnak. A lőportoronyban és elzárt pincékben több mázsa lőpor található. A kapitány és a hadszertárnok is megerősítette, hogy sok helyen őriznek nagy

menyiségű lőport, ami tűzveszélyes. Legutóbb, a június 19-ei itéletidőben mintegy 100 mázsa lőpor robbant fel, egy őr megsérült, egy pedig meghalt; egy rondella megrongálódott, és a Királyfürdőnél hatalmas rést vágott a falon; a Szent István-templom tetején egy óriási lyukat hagyott, egy tornyot pedig két részbe vágott. A vihar a felsővárosi élésház tetejét is megrongálta, sok ház ablakaiban és falaiban kárt tett. A nagy, sok szobás felsővárosi építési telep félig kész, de Aichpichl szerint lehetne spórolni az építményen. A sörfőzőház is megépült, és nemsokára elkészül benne az első főzet. [11] A Császárfürdő jól berendezett: van az udvarban tíz szobája és lehetőség borkimérésre, valamint a közeli hegyben pincéje. A többi fürdő is jó állapotban van. A Királyfürdőből 12, a Sáros fürdőből (Gellérthegy mellettiből) 10, a Rácfürdőből (Királynőfürdőből) 8 forint bérleti díj várható. Ha majd látszik, hogy az utazók szívesen veszik igénybe az itteni szolgáltatásokat, érdemes lesz egy nagy fogadó építése. A közelében pedig megépíthető lenne a régi négykerekű malom, de a puskapormalmot inkább Óbuda közelében kellene felhúzni. [12] A salzburgi építőmester által és mintegy 6000 forintból készített vízmű – vastag falakkal és jó ácsmunkával – meglehetősen előrehaladott állapotban van. Az építő reméli, hogy az eddiginél kevesebb költséggel be tudja fejezni a munkát, és – ahogy Werlein titokban elárulta – a Duna vizét csöveken vezetik fel a várba. Ehhez egy melléképületet szeretne a Vízivárosban, továbbá az átjáró megjavításához Salzburgból kér építési anyagokat. A régi török vízemelő szerkezetnek még láthatóak a csövei, de már nincs használható állapotban. A sóházat a Vízivárosban építik fel, és megfelelően száraz szobák lesznek benne a kősonak és a kúpsónak is. A hét kaszárnyában a parancsnok szerint majd kétezer embert lehet elhelyezni, de még előkészítés alatt állnak. A Szent István-templom teteje nagyon szép munka. Kamarai ház kijelölése ügyében egyelőre nincs előrelépés. [13] A várerődítési munkálatok kapcsán Venerio Ceresola építőmester és Nicolas Marcel La Vigne mérnök bemutatta a helyszínrajzokat, amelyek egy másolatát Aichpichl csatolja a jelentéshez. A császári pénzen a kamara, a pápai segélyből a parancsnok építkezett, az erről szóló jegyzékeket, kimutatásokat is mellékel. Az Udvari Kamara pénzből a Vízi kapu és a Bécsi kapu közötti szakaszon megépítették az ellenlejtőket, a falakat és a palliszádot 600 öl hosszan. Felhúzták, megtisztították, majd előkészítették a Lipót- és az ún. Pápai bástya közötti összekötő falat, továbbá ellenlejtőt építettek a bajor seregek által a vár déli részén lőtt rés elé, és betöltték azt, és emeltek egy szarvművet is a rondella elé, az árkokat pedig kitisztították. A pápa által küldött segélypénzt a Bécsi kapu és a Lotaringiai-bástya közötti kettős falszakasz megépítésére használták fel. A Fehérvári kapu melletti szétlőtt rondella és a Bécsi kapu között csak az ellenlejtők egy része készült el, de megkezdték a Víziváros árokkal történő körbekerítését és egy árok ásását is ott, ahol a június 19-ei

ítéletidő miatt károk keletkeztek. Az építőmester szerint legalább 100 000 forintba kerülne a Lipót-, a Pápai, a Lotaringiai, a Bécsi kapu-bástya, a szétlőtt rondella és a júniusi itéletidőben leomlott – általa négysarkúnak nevezett – bástya teljes rendbehozatala. A rondella és a négysarkú bástya kijavitása csak 45 000 forint lenne. A polgárság biztonsága és a mihezartás végett jó volna, ha őfelsége döntene az erődítések folytatásáról, és La Vigne szerint a palotával szemben lévő, valamint néhány vízvárosi ház lerombolása ügyében is. [14] Franz Buchingen főhadiszertárnok több előterjesztést is tett. (1) Fedjék be azokat a szobákat, ahol a hadszertári eszközök vannak, mert az esőzések miatt tönkremehetnek. A fegyvereket két lakatos tisztítja sok pénzért, ezért védelmük különösen fontos. (2) A bogárnak kellene egy kocsiszínt építeni, ahol az ágyútalpak és más szerszámok készülnének. A megépített istálló a hadszertári iparomester műhelyként funkcionál. (3) Fontos volna, hogy az istállóban rendes padló legyen, különben alkalmatlan a használatra. Deszkázzák be a csúcsát is, mert a faanyag és a mesterek szerszámai sincsenek biztonságban. (4) A kapuőrnek is építsenek egy lakást, hogy a hadszertári dolgokra figyelhessen. (5) Javítsák ki a régi lőportornyot, vagy építsenek újat a puszkapor védelmében, mert az most több városi ház pincéjében található. Ha mégis a pincékben marad a puszkapor, akkor azokat legalább szellőzőkkel lássák el, hogy tovább legyen használható. (6) A várbeli hadszertár udvarát paliszáddal kellene körbekeríteni, különben a dolgok nincsenek bent biztonságban. (7) Bár befedték a hadszertári műhelyt, és így nyáron tudnak ott a mesterek dolgozni, mivel nem falazták fel, sem padlózata, sem ablakai nincsenek, télen nem lehet ott dolgozni. (8) Az utóbbi időben nemcsak a lőszerraktárba, hanem a lőportoronyba is betörtek, és lőport, valamint tüzérési eszközöket loptak el. Az inspektor és az ellenőr is tanúsítja, hogy a főhadiszertárnok nem tud jótállni a hadszertári eszközökért addig, amíg nagyobb biztonság nem lesz. Aichpichl ezért megbízta az inspektort, hogy segítsen a hadszertárnok panaszainak orvoslásában, és az új hadszertár építéséig megfelelő körülmények között őrizték a hadianyagokat. Nagy készletek vannak Budán; az esztergomi, a szegedi, a bajai, a siklósi és az eszéki hadszertárakat is innen látják el, de a hadsereghez is szállítanak. Elrendelte továbbá, hogy az ágyúöntőmester is kapjon egy fedett műhelyt az öntőház mellett, és utaljanak ki neki a közelben egy helyet, ahol az ágyúgolyókat, bombákat és kézigránátokat megfelelően lehet tárolni. Megparancsolta a főhadiszertárnoknak, hogy a tüzérési eszközökhöz szükséges fát és szenet az Erdőhivataltól készpénzért szerezzék be, és azzal számoljon el. Ha ingyen kapná, az csak vitához vezetne az Erdőhivatallal. A számadásokat évente nyújtsa be felülvizsgálatra az inspekciónak, onnan továbbítják majd az Udvari Kamarának. A főhadiszertárnok által kért postai illetékmentesség csak az őfelsége érdekében folytatott hivatali levele-

zésre értendő. Werlein panaszkodott a főhadiszertárnok és a tüzérmester italkimérései miatt. A főhadiszertárnok erre közölte, hogy a beszüntetés ügyében forduljanak Karl Ludwig Hoffkirchen legfőbb hadszertárnokhoz. Ezt az Udvari Kamara megteszi, és a borkiméréssel a főhadiszertárnoknak és más hadszertári alkalmazottnak le kell állniuk. [15] Postaügy. Peter Salgari, az Udvari Kamara által Budára kinevezett postamester beadványában előadta, hogy Székesfehérvár blokádja idején a Győrtől odáig terjedő postát kiépítette, de ezt a város elfoglalása után sürgősen meg kell erősíteni. A korábban a Duna túloldalán lévő hálózatot áthozták erre az oldalra, azzal az indokkal, hogy a megnövekedett vízállás hátráltatja a rendes és rendkívüli postát. Salgari Eszékig, majd onnan Verőcégig berendezte a postát, úgy, hogy a postaállomásokon 8–10 lovat tart, de növelni akarja a számukat. Kéri az Österreicher nevű futár megbüntetését, mert az eszéki útja során a postasegítőt szidalmazta, és a postapénzt sem fizette meg. Salgari benyújtotta Aichpichlnek Karl Joseph Paar főpostamester levelét és az uralkodó által kiadott pátens másolatát, és kérte, hogy azokat az Udvari Kamara erősítse meg, mégpedig a Paar-féle postahálózat ellenében, akik Salgari embereit le akarják cserélni. Az Udvari Kamara előterjesztést készít az ügyben. Aichpichl Esztergomban is azt tapasztalta, hogy a Paar-féle tábori postamester a Salgari-féle postasegítőtől, Johann Campiontól el akarta venni a lovakat és a kocsikat. Campion kijelentette, hogy nem adja, ő csak az Udvari Kamara utasítására cselekszik. Megkeverte az esztergomi parancsnokot, de Roa kapitányt, hogy – mivel a Paar-féle posta nem rendelkezik lovakkal és kocsikkal – támogassa a Salgari-féle postát, mert a postára nagy szükség van. [16] A tábori élelmezés ügye. Johann Nikolaus Wilffersheim tábori élelmezési biztos a budai, az eszéki, a szolnoki, a szegedi és a székesfehérvári tábori raktárból, valamint a simontornyai, a kalocsai, a bajai, a mohácsi helyőrségeknek és a tábori hájópékségeknek kiadott kenyerek mennyiségéről több kimutatást is benyújtott. Ahogy a június 17-én Budán lévő pénz- és élelmiszerkészletekről is. Az inspektor felügyelete alatt van a várbeli sütőház, és innen élelmezi az erődítési és más munkákon dolgozókat. Werlein érdeklődik, hogy a pozsonyi, győri és komáromi rendes élelmezési igazgatókhoz hasonlóan ő is vihetné-e a tábori élelmezés ügyét. Aichpichl szerint Werlein így is túlterhelt a más irányú dolgai miatt, és Budán az állandó liszt- és zabszállítás miatt annyi a tábori élelmezési teendő, hogy azt két élelmezési biztos, tehát Wilffersheim és Geckhe tudja csak elvégezni. [17] A kamarai hivatalok az inspektor és az ellenőr véleménye alapján. A provizorátusnak van egy saját pincéje a Várban és egy sörfőzője a Vízivárosban. Sört és bort a repülőhid pesti és budai oldalán, valamint a Királyfürdő mellett mérnek ki. A polgároknak is megengedik az italmérést, accisa gyanánt akónként két pintet adnak. Wilffersheim élelmezési biztos és a markotányosok italmérései nagy

kárt okoznak öfelségének, és még az accisát sem fizetik meg. Aichpichl javasolja, hogy az Udvari Kamarától függő élelmezési biztos borkimérését állítsák le. Ha állandó helyőrség lesz Budán, akkor a polgároknak kárt okozó markotányosok helyett csak tizedbort lehessen kimérni. A legjobb üzlet, ha a többieknél olcsóbban a tizedbort mérik ki, mert a felvásárolt borok így is hajlamosak megromlani. A vágómarha után 1 forint, a tehén után 45 krajcár, egy bárány után 6 krajcár, a disznó után 15 krajcár accisát fizetnek. Lotaringiai Károly megengedte Buda elfoglalásakor a bajor Johann Probergernek, hogy Pesten sörfőzőt létesítsen. Mivel ez nagy kárt okoz a császári sörkimérésnek, be lehetne zárni. Több település is vonakodik a tizedet természetben adni, mert a török időkben hozzászoktak, hogy egy átalányösszeggel megváltották. A nádor szerint a kunok tizede mintegy 3000 forint értékben őt illeti. Az inspekciónak azon a véleményen van, hogy a lakosok adják csak természetben a tizedet, aminek végrehajtására a provizort utasították is. Mivel még a tizedkörzeteket nem jelölték ki, a provizor maga szedje be a tizedet, és erről az inspekciónak számoljon be. A nádort pedig a kérésével az udvarhoz kellene irányítani. Nagyon fontos lenne a tizedügyet egy udvari kamarai rendelettel szabályozni, amiben a bécsi Vicedom és Tizedhivatal tudna segíteni. A provizor a tized összeírását egy, az inspekciónál kijelölt tisztviselő segítségével végezze. Titokban látogasson meg bizonyos szántókat, és számolja le a gabonát, és akit csaláson kap, azt példaképpen büntesse meg. Bár van elég pincéje a provizorátusnak, ha szüksége lenne még rá, akkor az inspekciónak kiutal neki. Mivel a bor meg szokott romlani, azt a károk csökkentése miatt rendszeresen pótolja. Nem lenne tanácsos, ha a provizorátus szőlőművelésbe fogna, fontosabb, hogy a tizedbort szállítsa a császári italkimérésbe. Bárányokat Palota környékén és a Csepel-szigeten lehetne nevelni, itt remek legelők vannak, és akár egy állattenyésztő majorságot is be lehetne rendezni. A holland és pármái módra készített sajtokról Budán a gazdálkodáshoz érték hallani sem akarnak. A Philipp Sbarra által javasolt selyemhernyó-tenyésztés sem valószínűsíthető, mert a hernyóknak az éghajlat nem jó, ennek sikertelenségét mutatja egy itáliai személy által hét—nyolc évvel ezelőtt tett próbálkozás is Komáromban. A gabonátizedből az árpa és a búza kerüljön a sörfőzdébe, míg a magok élelmezésre menjenek. A halászok által a fogott halak után leadott negyedrészt kevésnek tűnik, de egy saját halászat fenntartása sokba kerülne, ezért felszólítja a provizort, hogy hasson oda, hogy a halfogás harmadát adják le a halászok. Buda elfoglalásakor a két hajómalmot eladták (az egyiket egy huszárnak), amiket vissza kellene vásárolni, és utána öfelsége hasznára üzemeltetni vagy bérletbe adni. Így a provizorátus állapota mindig ellenőrizhető lesz. Szükségtelennek tartja egy provizorátusi ellenőr alkalmazását. Az inspekciónak erre a pozícióra a Székesfehérváron tartózkodó, korábban az özvegy császárné

hivatali szolgálaként működő Gabriel Kränzert javasolta. [18] A Budai Erdőhivatalt illetően mind az inspektor, mind az erdőmester kéri, hogy kezdje meg a Bécsi Erdőhivatal és az Alsó-ausztriai Számvevőség a hivatali utasítás előkészítését. Budától nem messze, a Duna túl partján, Nagymarosnál, valamint Székesfehérvár felé hatalmas erdőségek vannak, tele hárssal, tölgyvel és bükkal. A fa összegyűjtése céljából a császári szekérszet kilenc szekeret itt hagyott. A legutóbbi várerődítések idején Johann Georg Reitter és Levin Potschka élelmezési biztosoknak fizettek négy szekérért. De ezek az említett szekerek közül voltak, ezért Christian Vorster legfőbb tábori élelmezési biztoson keresztül követelni kell ennek az ellenértékét. A helyőrség egyes századai novembertől Szent György napig minden héten egy öl tűzifát kapnak. A katonáknál marad felesleges fa, ezért többért váltják be náluk, mint az Erdőhivatalnál. Egy öl tűzifa egyébként 2 forintba kerül, erre jön még a 12 krajcár vágásdíj és a 7 groschen fuvardíj. A tölgy épületfát 18 krajcárért adják. Meszet Nagymarosnál hét kemencében és a Dunánál, a Királyfürdőnél két kemencében égetnek. A Felsővárosban tíz kemence dolgozik, egy mérő meszet 18 groschenért árulnak. Ettől nem messze, a Dunánál van két tégláégető is, ahol ezer darab téglát 6 forintért adnak. Egy mérő szén ára 30 krajcár. A jövőben a kőtörőkben nem engedik az ingyenes kitermelést, az inspektor és az erdőmester méltányos árat fog bevezetni. A jövőben bejelentés és fizetés nélkül nem engedélyezett a szénégetés és a favágás. Mindezek felügyeletére szükség lesz egy fagondnokra, pár erdőszolgára, egy vízmesterre, aki a Duna vizén érkező szállítmányokra felügyel, és egy mészírnokra. [19] Az Építési Hivatal az erődítési ügyekben a parancsnoktól és a mérnöktől, egyebekben az inspekciónak függ. Az építési írnok még nem adott le számadást, mert vitája van Wilffersheimmel a faanyag, illetve az inspektorral bizonyos pénzbevételek miatt. Aichpichl felszólította a számadások leadására, és biztosította, hogy a bevételek kapcsán Werlein a segítségére lesz. Az építési írnok őrzi az építési anyagokat, elszámolja őket, és heti kimutatást készít az inspektornak. Egy fuvar díja 2 forint, a kézműves- és ácslegényeknek 11, egy munkásnak naponta 4 groschent fizetnek. Az erődítési munkáknál a császári pénzből 2–3, a pápai pénzből 4 groschen napibért adnak. Aichpichl meghagyta az inspektornak, hogy adjon az embereknek bort és kenyeret 1 groschenért, ha ez megvalósítható. [20] Ferdinand Stollhofer sáncírnok az erődítésen dolgozókat írta össze és fizette ki, most a polgári építkezéseknél van. Az inspektor és az ellenőr is megdicsérte, szerintük máshol is jól használható lenne. [21] Aichpichl összegszerűen ismerteti a harmincadból, vámból, kikötői díjból, csempészetből és a marhák után fizetendő ún. török illetékből származó jövedelmeket. A korábbi komáromi harmincados, Lang ellenőr emlékiratot nyújtott be a harmincad kapcsán (mellékve), aminek tanulmányozására Aichpichl felszólította a

harmincad hivatalnokokat. Hivatali utasításuk még nincs, de Werlein ígérte, hogy ezt pótolják. A harmincadosnak, az ellenőrnek és a szemléznek kell a hivatali ügyeket a hivatali helyiségekben megtanácskozniuk, de legalább egyiküknek mindig elérhetőnek kell lennie. Az árszabás ellen ne panaszkodjanak, és ne a saját tetszésük szerint szedjék a vámot. A magánosok menleveleit ne vegyék figyelembe, ahogy Hainburg, Bécsújhely vagy mások vámmentességét sem, valamint ne engedjék át azokat a marhákat, amikre azt mondják, hogy saját használatra vagy majorsági használatra hajtják. Behozatalnál a rendes félharmincadot szedjék, ne a felét, kivitelnél is a felét fizessék a Magyar Kamarának. A királyi cédulákat rendszeresen vezessék. A váci és esztergomi fiókharmincadnál, az ott kirakodott vagy szárazföldön továbbszállított árukon kívül minden más harmincadot a budai főharmincadon kell megfizetni. A török tallért ne csak Szolnokon és Szegeden, hanem Egerben és Érsekújváron is szedjék, mert értesültek róla, hogy a marhakereskedelem a Duna túloldalára, Szenc környékére tevődött. A marhakereskedelem felvirágoztatása miatt egyesek úgy gondolják, hogy a török tallér beszédétől egy időre el lehetne tekinteni, amit Aichpichl őfelsége bevételeinek jelentős csökkenése miatt nem támogat. Reméli, hogy Budán mielőbb beindul a kereskedelem. A szemlész is jelentette, hogy az emberek posztóval, selyemárukkal, nürnbergi árukkal és hasonlókkal kereskednek. A budai kereskedelem előmozdítása miatt előnyös lenne, ha a bécsi kereskedők beadványa ügyében tanácskozna a kamara. A budai harmincad hivatal kér egy uralkodói pátenst (mert ilyet más vámhivatalok is kaptak), miszerint a harmincadnál szerényen kell viselkedni, nem szabad szidalmazni, a vámszabást el kell fogadni, továbbá, hogy az Udvari Kamara által kiadott menlevélen kívül mást nem fogadnak el. Eleendő egy vámfelügyázót és egy szemlést alkalmazni, de Vácon egy kerülőt is fel kell venni. Az átkelésből származó jövedelmek most Johann Ludwig Gössinger tábori hajó- és hídmester hivatalához mennek, de béke idején majd újra a budai harmincad jövedelmeit gyarapítják. Kívánatos volna, hogy a magyarországi várparancsnokok ne szedjenek mindenféle vámokat a hajóktól, ebben az ügyben ki kellene adni egy császári parancsot, így a kereskedelem nem szenvedne további hátrányt. [22] A sókereskedésből származó eddigi bevételek számszerű ismertetése. Aichpichl észrevette, hogy olyan kúpsószállítmányokat is teljesnek ismert el a budai sóhivatalnok, amelyek üresen vagy hiányosan érkeztek meg. Ez a magyarázata, hogy a budai sószámadásokban hiányok fognak mutatkozni. Az eddigi befolyt jövedelmeket Werlein – több ezzel kapcsolatos utasítás ellenére – a különböző építkezésekre fordította. Mindezt akkor lehet jóváírni, ha majd lesz állandó élelmezési hivatal Budán, és akkor az általa a sóhivatalnak minden évben átutalt 31 000 forintból le kell vonni. A budai sóhivatalnok egy Bareith nevű bécsi posztókereskedőt tett kezésének, és

egyébként szorgosnak tűnik. Aichpichl felszólította, hogy ne csak havi számadásokat készítsen, hanem heti kimutatásokat is, és a jövedelmet hente váltsa be az inspekciónál. Mivel a mellékelt kimutatásból látható, hogy nincs elegendő készlet Budán, Aichpichl arra utasította az inspektort és a sóhivatalnokot, hogy törekedjenek nagyobb mennyiség felhalmozására. Erre különítsenek el pénzt mindaddig, amíg a Kolozsvár és Szeged közötti, Maros folyón zajló kősókereskedelmet ki nem alakítják. A só szállításakor harmincadot és török tallért is fizetnek, és a beváltási összeg kisebb, mint az eladási ár. De, még ha továbbengedik is a szállítókat, a harmincadot így is megfizetik. Azt remélik, hogy az erdélyi só még így is jutányosabb áron jut el Budára. Aichpichl megbízta Werleint, hogy növelje a kősóval való kereskedést, továbbá előírta neki, hogy tanácskozzon Fischerrel, hogy a Máramarosból Tokajon keresztül érkező sókereskedelmet erősítse, amelynek segítségével a Szepesi Kamara a Lengyelországból Árva megyén át érkező só kereskedelmét gyengíteni tudja. Gössinger a Pestről Budára szállított só után 15 krajcárt akart kérni, de ezt a kérést elutasította. [23] A budai inspekciónak az irodája és irattára jelenleg Werlein házában van. Az akták az alárendelt hivatalok szerint vannak csoportosítva, rendezetten fekszenek, mellettük pár lajstromkönyv szerepel. Mindez a korábban a főkamara gróf szolgálatában állt titkárnak, Leopold Hartmayernek, a számvető és irodista, de most éppen Székesfehérváron tartózkodó Kränznernek és a szintén irodai alkalmazott Matthias Kolbachernek köszönhető. Az inspekciónak összes alkalmazottja kéri a fizetés mielőbbi rendezését. Werlein és Lang is kéri, hogy a három említett irodai tisztségviselőt vegyék császári szolgálatba, és állapítsák meg fizetésüket. Aichpichl a kérést méltányosnak tartja, és szerinte egyúttal minden, a visszafoglalt területen dolgozó kamarai alkalmazott fizetését is megfelelő módon meg kell állapítani. [24] A kunok bírása és mások is előadták, hogy az adó szétosztása ellenére még további porciókkal terhelik őket. Panaszkodnak, hogy a megyék a porció szétosztásába nem vonják be őket, és kéréseiket sem hallgatják meg, különböző szolgáltatásokkal terhelik őket, és a katonai átvonulásoknál sem védik meg őket. Aichpichl szerint elgondolkodtató, hogy ezek a szegény emberek védtelenek, és a hadbiztosok kényétőlkedvétől függenek egy ilyen fontos kérdésben. Ők mégiscsak a császár alattvalói, és a kamara alá tartoznak, öfelsége számára is fontos a megmaradásuk, és sokkal inkább a kihágások és nem a porciók megléte miatt panaszkodnak. Más helyen már bevezették, hogy a hadbiztos nyugtázza a megyével közösen szétosztott porciókat, míg a kamara és a megye juttat a kijelölt ezredeknél és hadbiztosoknak. Ugyanígy módon kellene őket ingyenmunkára is vezényelni. [25] Még mindig vannak olyanok, akik Budán elásott kincseket akarnak bejelenteni. Nemrég a kastélyban 225 tallért találtak, amit a várparancsnoknak adtak át. Utóbbi állásfoglalást kér, hogy

ezt megtarthatja-e, vagy az évi 1200 forintos fizetése terhére jóváírhatja-e. Aichpichl úgy állapodott meg vele, hogy – bár egyre kevesebb eredménnyel, de folytatódhatnak ezek a kincskeresések – az inspekciónak és a parancsnoknak egy-egy embere mindig legyen jelen. [26] Különféle kérelmek. (1) Lang ellenőr kéri, hogy az általa lakott, 225 forintra becsült házat azonnal a feltétellel engedjék át neki, hogy az inspekciónak által a felújításra adott 964 forintot kiegyenlíti, és a polgári terheket is viselni fogja. Az inspektor szerint az ellenőrnek úgyis kell szállás, és régóta szolgáló hivatalnokról van szó, valamennyit engedhetnének. Aichpichl úgy döntött, hogy 1000 forint ellenében teljesíthető Lang kérelme. (2) Andrea Olipez jezsuita eljáró a kollégiumnak telket kér, valamint a Császárfürdő melletti házhelyet szeretné, hogy ott pihenőhelyet alakíthasson ki. Az inspektor és Aichpichl is azon a véleményen vannak, hogy megindulhat a polgárok között a szántók és szőlők kiosztása, ha lefizetik a megszabott terheket. Kapjanak a jezsuiták egy konyhakertet is, de ne a Császárfürdő melletti telket, mert azt egy császári vendégfogadónak szemelték ki, és a környéken csak császári épületek vannak. (3) A provizor kéri Vác város, vár és a környező erdőségek, szőlők és szántók provizorátushoz történő csatolását, így a püspöki helynököt megelőzve szép hasznot csinálna. Az inspektorral együtt Aichpichl azon a véleményen van, hogy a püspököt illesse meg, ami az övé. Nem érdemes saját szőlőt és gazdálkodást fenntartani, mert ezek a kis gazdaságok nem hajtanak hasznot, és a befolyó tizedből a fogadót, a sörfőzőt és az élésházat is el lehet látni. (4) Strasser ezredes Vörösvár birtokot és tartozékait, továbbá budai háza polgári terhek alóli mentesítését kéri. Ezt a visegrádi erdőségben lévő helyet a kamarának kell lefoglalni, és a tehermentesítést sem érdemes engedni, hiszen ez mások felé is következményekkel járna. (5) A budai ferencesek építőanyagokat kérnek, hogy az általuk használt helyiségeket befedethessék. A visszafoglalás óta sokat segítettek a beteg katonák ápolásában, ezért kérésük méltányos és támogatandó. (6) Ceresola építőmester szeretne 373 forintot, ami még a neki Bécsben adott 300 forint felett járna a kőműveslegények ide szállításáért. Kéri továbbá évi 50 forintos fizetését élete végéig a harmincadhivatalra terhelni, valamint egy állandó szállást, illetve az 1685–1686. évi érsekújvári és esztergomi költségei kiutalását. Az inspektor elutasítaná a 373 forint kifizetését, mert a legények lerongyolva érkeztek, és a Bécsben felvett összegén kívül Ceresola még mesterpénzt is kapott. Aichpichl szerint az élethossziglani fizetésről egyelőre ne döntsenek, de a szállást utalják ki neki. Érsekújváron egy élelmezési ház épült, Esztergomban szinte alig voltak javítások, rendesen kifizették, tehát nem indokolt többet fizetni neki. (7) Stollhofer sánc- és hadszertári írnok áthelyezését az első adandó alkalommal meg lehetne tenni. (8) Dalmady Sándor kun és jáász bíró kéri, hogy a többi szolgabíróhoz hasonlóan ő is kapja meg a komiszkenyér járandó-

ságot. Werlein tájékoztatása szerint ez tényleg jár a szolgabíróknak, azért ezt a kérelmezőt sem lehet elutasítani. (9) Fejérváry Ferenc székesfehérvári polgár kéri, hogy a korábban általa bírt malmot és telket megtarthassa. Eredetileg török volt, aki keresztény fogságba esett, és 6000 forintért kiváltotta magát. A törökök elvonulása után is Székesfehérváron maradt, és hitbuzgó kereszténnyé lett. Ő másoknak példaként szolgálhat arra, hogy a török időkben bírt javaikat megtarthatják. [27] Tassy Ferenc szolnoki harmincados és Paul Wibmer szegedi vámos megjelentek a bizottság előtt, és elmondták, hogy Greill szolnoki és szegedi prefektus és harmincadellenőr mintegy négy héttel ezelőtt meghalt. Az ottani harmincados a hagyatékból bizonyos jószágokat, borokat és különféle holmikat egy ládában magához vett. Greillnél halála előtt minden bizonnyal 2000 forint volt, amit még meg kell találni, ezért a két irnokát is áristomba helyezték. A melléklet mutatja, hogy mekkora bevételek voltak Szolnokon. Greill özvegye és örökösei felé még így is van követelés. Aichpichl ideiglenesen kinevezte Tassy harmincadost a szolnoki és szegedi gazdasági ügyek irányítására, majd ezt visszavonta. Werleinnek meghagyta, hogy személyesen menjen Szolnokra, és Greill meglehetősen rossz hírű szolgáját zavarja el, illetve igyekezzen, hogy őfelsége jövedelmei minél kevesebb kárt szenvedjenek. A harmincados hivatali utasítást kért, Aichpichl a Szepesi Kamarától kapott instrukciójának és a Magyar Kamara harmincad díj szabásának betartására szólította fel, a számadásait a Budai Kamarai Inspekciónak kell megküldenie. A királyi cédulákat pedig Budáról kell felvennie. Az inspektor, az ellenőr és a két harmincados is támogatja, hogy Nógrád helyett Hatvanban állítsanak fel fiókharmincadot. A nyitrai püspök tisztartója állítólag a Magyar Kancelláriától adománylevelet kapott Hatvanra, ez ellen tiltakozni kell az Udvari Kamara előtt. Szolnokon és Szegeden náddal fedett vályogházakba németek, hajdúk és más katonák telepedtek le. A falvakban megindult a mezőgazdasági munka, és különösen a Szeged környéki rácok termelnek sokat, ezért tőlük a tizedet be kell szedni. Szükség lesz egy császári parancsra, mert az accisát sokan (különösen Berthóty István, Bercsényi Miklós, Semsey László és Cseperke Máté, valamint maguk a városok) nem akarják megfizetni. Georg Rath szegedi élelmezési igazgató és a markotányosok váron kívüli borkiméréseit be kell szüntetni. Szolnokon két malom, Szegeden kilenc jó állapotú hajómalom működik. A kamarai alkalmazottak megegyeztek a heti és éves vásárok, valamint a súlyok és mértékek kapcsán a városokkal. Szegeden most a kőső ára 2 forint 30 krajcár és 3 forint között mozog, de remélhetőleg lemegy 1 forintra. A szolnoki harmincadjövedelmeket érdemes segítségül hívni, így nagyobb tőkével lehet beindítani a sókereskedelmet, és több jövedelmet lehet Budára küldeni. A szegedi harmincad jövedelme 1687 végéig 1142 forint volt. Javasolják Zentán egy fiókharmincad felállítását. A hét hajdúváros

és a szegedi szabadosok olyan kiváltságokra hivatkoznak, amelyek értelmében nem kellene nekik harmincadot fizetni, és ha annyit kell fizetniük, mint a török időkben, akkor 1 groschennek megfelelő összeget fognak csak adni. Szolnokon és Szegeden is sok panasz érkezett a várparancsnokok ellen, hogy a kamarai ügyekbe beavatkoznak, erőszakoskodnak. A marhák, a megrakott szekerek és minden után vámot szednek, ami miatt elriadnak a kereskedők. A kamarai alkalmazottakat sem segítik. Az Udvari Haditanácsnál kell keresni az ügy orvoslását. A Körös és Maros folyók vidékét a melléklet mutatja. A szegedi vámos szerint érdemes volna Szegeden egy prefektust alkalmazni, de Aichpichl úgy gondolja, hogy az alacsony jövedelmek és a folyamatosan változó körülmények miatt ez nem tanácsos. Szerinte Greill helyét mielőbb be kell tölteni egy alkalmas emberrel, aki Szolnokon és Szegeden is ellátja a hivatalt. [28] Aichpichl a pécsi gazdálkodásról. (1) Éppen érkezése előtt járt Budán Christian Vincenz pécsi prefektus, akinek beadványát és az inspekció rá adott válaszát mellékeli. Vincenz megerősítést kért a pécsi püspök ellen a tized és más ügyek miatti összeütközésekben, valamint kéri, hogy utaljanak ki egy összeget a püspöknek, hátha így békén hagyja őt. (2) Még 1687 októberében megparancsolták Nagy György Lászlónak, hogy a pécsi gazdálkodás beindítása céljából bizonyos mennyiségű gabonát, bort és marhát küldjön Pécsre, de ennek csak egy részét szállította le 1688 áprilisában. Mivel Vecchy tábornok a katonák lovai számára terményeket követelt, a prefektus kénytelen volt ezekből átengedni nekik valamennyit, így a gazdálkodás megindítása hátrányt szenvedett, vetni is csak keveset tudott. A prefektus tudja, hogy Nagy 2000 kila tönkölyt fog kapni, de arról, hogy mire fordítja, számot kell majd adnia. Nagy és az általa kinevezett hivatalnokok nem fogadják el a Budai Kamarai Inspekciót felettes hatóságnak, ezért szükséges az Udvari Kamara egyértelmű utasítása a függőségi viszonyról. Vecchy tábornokot kihágásai miatt az Udvari Haditanács útján kell rendre utasítani. (3) A pécsi lőpormalom kváderkövekből falazott és tizenegy zúzóval működő, szép építmény, 150 forintból hozták jó állapotba. Egy a Thüngenrezdből kilépett katonát alkalmaznak lőporkészítőként, de szükséges volna a veszprémi hadszertárnokot, Christian Rubint a malom vezetésére odahívni. Ő mázsánként 5 forintért hetente 6 mázsa lőport készítene az ajánlata szerint, és átdolgozza a rossz állapotban lévő 150 mázsányi török lőport is. Meg kell keresni Hoffkirchent, hogy engedje el Veszprémből Rubint. Rubin azt is felajánlotta, hogy a környéken előforduló salétromot is feldolgozza, és hetente két mázsányit leszállít, amihez havi 40 forintot kér, ebből fizetné a három fős személyzetet. Továbbá a 300 mázsányi durva kén megtisztítására is ajánlkozott. A prefektus igyekezzen a gazdálkodás jó irányítására, amire 500 forintot kapott az inspekciótól. (4) Franz Jany szerémi püspök benyújtotta igényét a pécsváradi apátság nyolcvan falut

számláló birtokaira. A beadott adománylevelet az Udvari Kamara nyilvánítsa érvénytelennek, és a püspök csak annyi jövedelmet élvezzen, amennyit a török időkben is behajtott. (5) A Vecchynek odaadott házat vegye át újra a prefektus, majd adják el, és a vevővel fiztessék meg az illetéket. (6) Állítsanak fel egy kocsmát, ahol a császári bort mérjék ki. A kocsmáltatást másnak is engedjék, ha lefizeti az accisát. Accisát szedjenek a levágott marhák és a sókereskedelem után is. (7) A házak, a szőlők és a szántók örökíthetők, adományozzák őket úgy, mint Budán. A malmokat évről évre adják bérbe. (8) A megművelt szőlők és szántók után szedjenek tizedet, és ez alól sem a magyar kapitányok, sem mások ne mentesüljenek. (9) Se Jany püspöknek, se másnak ne engedjék a halászatot, csak annyira, mint a török időkben. A halászatot azzal a díjszabással rendezzék be, mint Budán. Mohácson keressenek egy személyt, aki ért a hal beszósához, így a halkereskedelem is beindulhat. Nagy szerint ebből mintegy 10 000 forint haszon lehet. (10) A mézégetőket és a téglavetőket apránként állítsák helyre. (11) A mértékeket a budaihoz hasonlóan állapítsák meg. (12) Se a magyar kapitányoknak, se másnak ne engedjenek át más birtokokat, mint amit a török időkben bírtak. Minden öfelsége jövedelmeit gyarapítsa, és az embereket lehetőség szerint védjék meg. (13) Vincenz szerint Nagy tapasztalatlan, írni-számolni nem tudó hivatalnokokat nevezett ki Siklósra, Kaposvárra, Simontornyára, Dombóvárra, Tolnára, Paksra és Nádásra, akiknek járandósága 5000 forint. Ezt egy helyben lefolytatott vizsgálatnak kell tisztáznia. Vincenz szerint az ételmezésügyet a kamarai alkalmazottak vihetnék a tábori ételmezési hálózat helyett. (14) Vecchy bűnlajstroma hosszú: amíg nem jelentkeznek nála, nem engedi ki a jobbágyokat a földekre dolgozni; polgárokat és jobbágyokat is megbüntet, és a saját földjein dolgoztatja őket; pénzt követel a prefektustól, és őt az alárendeltjének tekinti; addig nem engedi leadni a harmincadcédulákat, amíg nem kap hordónként 10 garast; a bor és hús utáni accisát magának akarja; vagy nem engedi a császári bormérés működését, vagy évi 2000 forintot kér érte; a házakat elígéri vagy birtokba veszi; mindenben ő akar diktálni, és az emberektől is százféle szolgáltatást követel. A leirtak miatt vizsgálatot kell kezdeni Vecchy ellen, és példaértékűen meg kell büntetni. (15) Schallenberg gróf az eszéki építőmester részére 2000 forintot követel Vincenzről, amit borban kér kiegyenlíteni. Vincenz a bort és a jószágot is megindította Eszék felé, de nem tudja, hogy ezt a tételt hogyan vegye fel a számadásába. Schallenberget fel kell szólítani, hogy írja meg, mire fordítja a neki küldött dolgokat, erről Vincenz is értesítsék. [29] Esztergom. A kamarai gazdálkodást az ételmezési igazgató, Michael Döschinger vezeti, a mellékletben található a katonasággal kapcsolatos iratok. Az alá tartozó ételmezési ház a várban van, négy kemencével működik. Van egy sütőház a Vízvárosban is, ahol hat kemence működik, és nyolc pékinast alkalmaznak.

A Víziváros lakossága szinte kizárólag hajdúkból és huszárokból áll, kiegszülve néhány német kézművessel, egy fogadóssal és a gyógyszerésszel. Meg kellene kezdeni a szántók és szőlők kiosztását, amikre Döschinger szerint többen is jelentkeznek. Esztergomban és környékén is van a kősonak kereslete, de nincs értékesíthető készlet. A 150 forintért bérbe adott fogadót nemrég visszaváltották Christian Vorstertől az elhunyt érsek több mint 120 akónyi boráért. A bor azonban romlott volt, és ecetet kellett csinálni belőle. Ebben a császári fogadóban kell kimérni a tizedből származó bort. Le kell állítani a markotányosok és az éllemezési igazgató, Döschinger által folytatott borkimérést, mert még az accisát sem fizetik meg. A húsvágás után úgy fizetik az accisát, mint Budán, és a parancsnok nem mér ki bort és nem üzemeltet vágóhidat. A malom után egy ács a harmadik mérőt adja bérleti díjként, ezt meg kell hagyni. Aichpichl megparancsolta, hogy a fürdőt rendezzék be használatra kevés költségből, találjanak egy jó bérlőt, és tegyenek szert haszonra. A Szent Tamás-hegy lábánál lévő malmot az esztergomi káptalan birtokolja. Nemcsak a káptalan, de az érsek is sok helyen követeli a tizedet. Utóbbi Nagyörzsöny falura és más környékbeli falvakra is igényt tart. Ezeket könnyen be lehetne telepíteni, ha az emberek nem riadnának el a katonaság kihágásai, valamint az egyháziak követelése miatt. Aichpichl meghagyta, hogy az érsek és a káptalan csak annyi tizedet szedjen, amit a török időkben is behajtottak. A budai provizor a báránytizedet beszédte Nagyörzsönyben, de aztán az érsek a kilencedet követelte. Az érsek megegyezett egy kőművessel, hogy 700 forintért megjavítja a falon lévő részt, amit most csak cölöpsor véd. A kaszárnyákat 5000 forintért elég jó állapotba hozták, de Döschinger még 1500 forintot kér, hogy teljesen befejezze a munkát. A helyőrségnek járó tűzifa szállítására nyolc ökrösszeker áll rendelkezésre, de van itt egy császári szekérmester ötven négyökrös szekérrel. A téglavetőben égetett téglát eddig a budai erődítési és polgári építkezési munkákra adták, de mivel Budán már nem építkeznek, a tanácsos elrendelte, hogy 6 forintos áron adjanak el ezer darab téglát. Elrendelte továbbá, hogy azokat a helyiségeket, ahol a hadszertári szerszámok vannak, fedjék be. A polgárság soraiba minél több németet kell felvenni, kapjanak a pesti és budai polgárokéhoz hasonló jogokat, és meg kell védeni őket a káptalantól. Az esztergomi harmincados hasonló utasítást kapott, mint a budai harmincados. A harmincadházat és Campion postamester házát öfelsége költségén kell rendbe hozni. Javaslat érkezett, hogy a szigeten egy istállót, valamint a császári ökröknek egy majorságot állítsanak fel, amit lassan meg lehet valósítani. Werlein panaszkodik az éllemezési igazgatóra, aki a függőségi viszonyt nem ismeri el, sőt, a beérkező jövedelmeket az éllemezésre fordítja, és nem az inspekciónak küldi, rosszul gazdálkodik, és leginkább saját hasznát nézi. Aichpichl elrendelte, hogy a jövőben az esztergomi gazdálkodás ügyeit Johann

Schwär harmincadosra bízzák. [30] Visegrád. Ismert az Udvari Kamara előtt Zichy István kérelme, aki Visegrád, Óbuda uradalmait, valamint Székesfehérvár és Palota környéki falvakat szeretne adományba kapni. Az inspekció elkészítette az uradalmak összeírását: Visegrádon szép erdők vannak és kiváló vadászati lehetőség mutatkozik, a falvak nemcsak pénzben, de robotban is tudnak jelentősen szolgálatni; a Szentendrei-szigetet is érdemes lenne Visegádhhoz csatolni. Visegrádon és környékén őfelségének szép uradalmat lehetne berendezni. Zichy kérelmét ki kell vizsgálni, és a döntést követően talán nyugalma lesz az embereknek a támadásaitól. [31] Székesfehérvár. A városi tanács Aichpichl elé járult, és kérte a 122. számú telket, a Hadzsi bég-féle majorságot az elővárosban, két malmot, valamint szántókat, szőlőket. Szeretnék tudni továbbá, hogy a katonák kiköltöznek-e a házaikból. Az inspekció által oda küldött hivatalnok is tett egy beadványt. A városban kétszázhatvan házat írtak össze, amiket németek és magyarok laknak, de több mint negyven házra győri és komáromi kézművesek jelentkeztek. A Szent Imre-plébániatemplom szolgálatát ellátó prépost helyettes mellett a jezsuiták, a ferencesek, a karmeliták, a bencések és a pálosok is letelepedtek, és a prépost már bizonyos falvakat meg is szerzett magának. Aichpichl szerint a préposton kívül a jezsuiták és a ferencesek maradhatnak, mert ők kollégiumot is működtetnek majd, a többi szerzetesrendet el kell utasítani. A bencések és a pálosok csak egy, a remélt telkük miatti gazdálkodás irányítására szükséges házat akarnak és nem kolostort. Javasolja, hogy a város az egyik rossz malmot, néhány szántót és szőlőt, továbbá egy, a jövőben a bor kimérésére szolgáló közösségi házat kapjanak meg, de az elővárosi majorságot ne. Elrendelte a malmok és a kiválasztott ház javítását, különösen a zsindeyes tetők vannak rossz állapotban. Az emberek kérték, hogy a császári erdőkben és kőbányákban is jelöljenek ki és jutányosan értékesítsenek nekik területet. Elrendelte, hogy az emberek pátensbe foglalva kapják vissza régi telküket, valamint Szent György, Pünkösöd és Szent Demeter, illetve Szent Mihály napján tarthassanak éves vásárokat a heti vásárok mellett. A környék nagy pusztaság, ezért jó lenne a területeket az emberek között kiosztani, Palota környékén már beindult a mezőgazdaság. Franz Karl Cheverelli várparrancsnokkal kell jó vizont kialakítani, így lehetséges a katonaság hasznosítását megszüntetni, megfelelő rendet lehet tartani, és a kamarai érdekeket is meg lehet erősíteni. A Székesfehérváron állomásozó, Deák-ezredhez tartozó Welsperg alezredessel folytatott beszélgetés alapján, az érkező jobbágyságok lassan megtisztíthatják a várost. A szomszédos vármegyéből favágók érkezhetnek, továbbá a kemencék működtetéséhez, a helyőrség téli ellátásához szükséges tűzifa, valamint szekerek épületfa szállításához. A győri élelmezési igazgatót meg kell bízni, hogy három vagy négy sütőkemencét állítson fel, és alkalmazzon péklegényeket, hogy a kenyeret hely-

ben süssék, és ne kelljen Palotáról hozni, mert a kenyér a melegben könnyen megromlik. Az utak rossz időben a mocsár miatt nem járhatók, ezeket a vármegyékkel kell javíttatni. A helyőrségnek kaszárnnyák, őrszoba és őrházak építendőek. A gazdálkodást úgy kell megszervezni, mint Budán. Egy, a gazdálkodást is felügyelő harmincadost mindenképp Székesfehérvárra kell helyezni, és az inspekció rendszeresen ellenőrizze. [32] Érsekújvár. Az eddiginél nagyobb hasznot lehetne itt termelni, ha az ide vezényelt tisztek kihágásai nem hátráltatnák a jó kezdeményezéseket. Az érsekújvári bíró és a polgárság kéri, hogy Buda, Pest, Esztergom és Székesfehérvár módjára rendezzék a helyzetüket, valamint előadták, hogy Alfons Malvezzi őrnagy alattvalóként kezeli őket, és hátráltatja a kereskedelmet azzal, hogy a várba érkező áruk legjavát fizetség nélkül elveszi. Egyelőre tizenkét polgár van, de a jelentések szerint a még romos és tetőszerkezetükben károsodott házakba sokan jelentkeznének, ha biztosítékot látnának a rendezettségre. Evangélikusoknak és reformátusoknak nincs helyük itt, Aichpichl négy református polgárt utasított ki, mert a nekik kiköltözésre megszabott határidő lejárt. Pátensekkel lehetne embereket a várba és a környező falvakba hívni, egy évi adómentességet kaphatnának, meg kellene őket védeni a katonai kihágásoktól, ki lehetne osztani nekik telkeket, heti és éves vásárokat lehetne bevezetni, a többi dolgot pedig a már visszafoglalt területekhez hasonlóan kellene rendezni. Az érsek ne élvezhessen több bor- és gabonatedet, mint a török időkben, a többi tizedet őfelsége hasznára kell beszedni, ezért az élelmezési igazgatónak vagy a harmincadosnak egy megfelelő tizedpátenst kell kiadni. A beszedett tizedbort őfelsége hasznára kell kimérni. A hús és a bor után követelni kell az accisát, a harmincadjövedelmekre tügyelni kell, a marhák után a török tallért be kell szedni. A katonák által az 1500 öl tűzifával együtt leégetett istállót, valamint a négy téglaegetőt újjá kell építeni. A mintegy 70 000 téglát ki kell pakolni, és pénzért szét kell osztani a polgárok között az építkezésekhez. A vármegyék segítségével lehet a téglaegetéshez és máshoz szükséges tűzifát, valamint az épületfát, meszet és homokot szállítani. A hajózás szempontjából hasznos volna, ha a Nyitra folyót kikotoránák. A puskapormalom felújításához már rendelkezésre áll az épületfa, itt lehet a régi török lőporból salétromot készíteni. Az emberek két-három mérföldet is megtesznek, hogy öröltetni tudjanak, ezért a lisztmalmot – amire az érsek is igényt tart – rendbe kell hozni. A kis osztrák kúpsó értékesítését ezen a helyen jó haszonnal be lehet vezetni. A sörfőző, az építőtelep és majorság felépítésével még várni kellene, ugyanakkor az élelmezési raktár és hadszertár a lehetőségekhez képest jó állapotban van. A nyitrai püspök szeretne Mocsokon egy szárazvámot felállítani, ennek ellenére a repülőhídon továbbra is be kell szedni a vámot a díjszabás szerint. A környék lakott falvainak kimutatása a mellékletben található, és ebből látható, hogy melyek

adnak tizedet. Minden szolgabíró maga ismeri legjobban a körzetét, ezért az inspekciónak rendelje be őket, és készítsenek egy rendes leírást, illetve becslést az Érsekújvárhoz tartozó településekről, ami alapján ki lehet vetni az adót és a robotmunkát. Arról még tanácskozni kell, hogy mi legyen az olyan falvakkal, ahol csak nemesek élnek. Az érsekújvári ferencesek kenyérellátmányt kérnek, továbbá a német pap annyi porciót kér, mint egy káplár. Az ottani plébános is kéri a neki augusztusig járó kenyéradag kiadásának meghosszabbítását. Aichpichl tárgyalta Juan Juame Areyzaga ezredessel is, aki a következő érsekújvári parancsnok lesz, és aki két szabad századot fog oda helyezni. Areyzaga megígérte, hogy segíti a kamara munkáját és rendet fog tartani. A tanácsos Werleint Érsekújvárra küldte, és felszólította, hogy a hely és a környék gazdálkodására különösen figyeljen. Werlein szerint sok múlik a vármegyékkel és a hadbiztosokkal folytatott levelezésen, mert az embereket az átvonuló katonáktól jobban kell védeni. [33] Werlein szerint Nagy és Fischer beavatkozik az ő kamarai inspekciónak működésébe. Fischer az egész Buda és Szolnok közötti területet követeli, miközben Werleinnek csak a Szolnok és Szeged közötti pusztaság maradna. A szolgabírók szerint a Fischer alá rendelt terület korábban Budára adózott. Kecskemét, Nagykőrös, Dömsöd és más Pest megyei falvak is Budának adták fuvarozási és robotmunka kötelezettségüket. Werlein rajzolt egy térképet a területről, amit Aichpichl mellékel, ahogy a június 21-ei udvari kamarai iratot és az erre adott választ is. Ófelsége nagy hasznára lenne Werlein szerint, ha a Csáktornyai Adminisztrációt Buda alá rendelnék, a Nagy által kinevezett hivatalnokok tőle függenének, és így nagyobb tiszteletet és engedelmességet mutatnának. Nagy, a magyaróvári Hochburg és Fischer is adminisztrátori címmel bír, ezért Werlein kéri, hogy a későbbi berendezkedésig ő is kapja meg az adminisztrátori címet. Ez Aichpichl szerint is szükséges, de ebben és a Werlein által említett területi kérdésekben a visszafoglalt területekre kiküldött bizottságnak kell állást foglalnia. [34] Szükséges a területi illetékesség elhatárolása, hogy a kinevezett hivatalnokok közötti konfliktusok elkerülhetők legyenek. Tényleges és állandó gazdálkodást bevezetni az újra elfoglalt vidékeken csak a békét követően lehet, amikor egyértelmű lesz az elfoglalt terület nagysága, a katonaságot megfelelően szétosztják, az állandó helyőrségeket kialakítják, a vonulások befejeződnek, a polgárok és a jobbágyok nyugalomban és biztonságban lesznek, és tudnak foglalkozni az egyháziak és világiak birtokigényeivel. Őt dolgon fognak az újszerzeményi területekről származó bevételek alapulni: a katonaság ellátására szedett adó, a tized, a harmincad, a kőso-kereskedelem, az accisa és a kisebb uradalmi bevételek.

[1] Hochlöbliche ksl. Hoffcammer, gnädig und günstige herren, e. exzellenz, gehorsam und freundschaftt haben wir in crafft beyligenden decrets A sub dato 2. Junii 1688¹⁶⁴ aufgetragen, das ich mit gelegenheit der wegen einrichtung des viechkhauffs und ringern werths des ausgehachenden rindtfleisches obgehabter commission, den standt des cameral weesens zu Ofen¹⁶⁵ und in denen selbiger inspection untergebenen dependentien, wie insonderheit der civilgebeüen, salzhandels, provisorats, dreyssigist und andere ambter, untersuchen, und in was standt sich ain und anderes befinde, auch was vor einrichtung und ersprissliche bestöllung zu ihro ksl. Mt. diensten beschehen könne, mit gutachten relationiren solle.

Zu vollziehung dessen habe ich mich den 17. Junii zu Ofen eingefunden, und dem ksl. inspectori, dessen gegenhandler und denen übrigen cameralbedienten obermelten commissions inhalt vorgetragen, auch die dem inspectori und denen anderen beambten so wohl zu Ofen als in denen dependentien zuegefertigte instructiones, dienstsbefelch, wie auch die nach und nach von zeit der inhabung der stadt Ofen ergangene ksl. resolutiones, Hoffcammer verordnungen und befelch, und wie derselben in ainem und anderen volzogen und beobachtet worden, ersehen und erwogen.

Status der bedienten

[2] Nun zeigt die beylag B, das der cameral status so viel die bedienungen anbelangt (über die an etlichen orthen angestellten filial dreissiger und ainige ganz gemaine bediente) zu Ofen in dem cameral inspector und dessen gegenhandler in dem dreyssiger und seinem gegenhandler, in dem provisor, waltmeister, bauschreiber, schanzschreiber, saltzversilberer und ainigen canzleybedienten, die zwar noch nicht in ksl. pflicht genomben worden, in denen dependentien aber, als zue Stuelweissenburg¹⁶⁶ in einem dreissiger (welcher erst aufzustellen sein wird¹⁶⁷), dan in ainem, welchem die proviantierung alda obligen solle, zu Zolnock¹⁶⁸ in dem praefect, welcher anstatt des verstorbenen Greyl¹⁶⁹ zu resolviren ist, dan in dem dreyssiger, zu Segedin¹⁷⁰ ebenfahls in einem dreyssiger oder mautheinner, zu Fünffkirchen¹⁷¹ in dem praefect und dreyssiger, zu Essek¹⁷² in

¹⁶⁴ Az utasítás fogalmazványa: ÖStA FHKA HFU 1688. 06. 02. (Kt. 743. fol. 1.,35–36.)

¹⁶⁵ Buda.

¹⁶⁶ Székesfehérvár.

¹⁶⁷ 1689. június 14-én az Udvari Kamara Lorenz Vanossyt nevezte ki a székesfehérvári harmincados állásra. ÖStA FHKA HFU 1689. 06. 14 (Kt. 758. fol. 353.)

¹⁶⁸ Szolnok.

¹⁶⁹ Johann Karl Greill.

¹⁷⁰ Szeged.

¹⁷¹ Pécs.

¹⁷² Eszék.

dem provisore und dreyssiger, dan zu Gran und Neüheüs¹⁷³ gleichfahls in ainem jedes orths aufgestellten dreyssiger, nebst deme, was denen veltproviantverwaltern an diser beeden orthen aufgetragen worden, bestehe.¹⁷⁴ Zu Erlau aber und, was davon dependiret, von dem Fischer¹⁷⁵ alle bestellung gemacht worden ist, also das der cameral inspector zu Ofen hiervon ainige information nicht hat geben können, noch ainige untersuechung daselbst zu Erlau meines erachtens noch der zeith nöthig wäre, umb willen erstelmelter Fischer von dem ganzen selbigen statu und seinen vorgekehrten bestellungen zur ksl. Hoffcammer eine ausführliche relation und nachricht, erst jüngsthin erstattet hat, auch darüber verbschaidet worden ist.¹⁷⁶

Ofnerische Inspection

[3] So viel nun den inspector zu Ofen, Johann Stephan von Werlein, und seinen gegenhandler, Adam Lang, anbelangt, habe ich wargenomben, das beede ihre dienst verrichtungen gahr wohl versehen, auch an ihren fleiß und eyfer zu ihr ksl. Mt. diensten, nichts erwinden lassen. Ja, mit denen stättigs vorfallenden laboribus fast mehr, als zu viel occupiert sein, und künfftigin bey weithers aufnehmenden geföllen und sehr weitsichtig entlegenen conquesten in ihrer function nicht genugsamb wurden gefolgen khönnen, ob sie gleich durch die an ainem und anderen orth aufgestellte unterbeambte (anderen capacitet, threü und fleiß auch nicht wenig gelegen) in etwas sublevirt sein. Bey disen ksl. officieren und andere zu Ofen sich befindlichen vornembem und glaubwürdigern geistlichen und weltlichen persohnen hab ich mich von des von Werlein comportament, thuen und lassen, alles fleisses erkundiget, in substantia aber nichts erfahren können, wodurch ainige schödtlichkeit, untreü oder unzuverlässliche eigenzigkeit wider ihr ksl. Mt. dienst zu eruiren oder zu erweisen wäre. Dan obschon er, Werlein, ein haus zu Ofen erbauet, auch eine würtschafft in der Wasserstadt¹⁷⁷ aufgerüstet, so beziehet er sich doch dahin, das er

¹⁷³ Esztergom és Érsekújvár.

¹⁷⁴ Az inspektor Johann Stephan Werlein, az ellenőr Adam Lang, a harmincados Michael Hochenwarter, a harmincadellenőr Jakob Watula, a provizor Johann Leonhard Herdegen, az erdőmester Georg Prunner, az építési írnok Johann Jungmayer, a sáncírnok Ferdinand Stollhoffer, a sóhivatalnok Georg Christoph Knopsdorf volt, az írodai alkalmazottak: Leopold Hartmayer titkár, Johann Wilhelm Jobst számvevő, Gabriel Kränzer kancellista, Matthias Kolbacher kancellista, a székesfehérvári harmincados tisztsége üres volt, a szolnoki prefektus üresedésben volt Greill halála miatt, a szolnoki harmincados Tassy Ferenc, a szegedi harmincados Paul Wibmer, a pécsi prefektus Chistian Vincenz, a pécsi harmincados Johann Ferdinand Weginger, az eszéki provizor Nicolaus Kittonich, az eszéki harmincados Andreas Mayr, az esztergomi harmincados Johann Schwär, az érsekújvári harmincados Johann Balko (Walko) volt. Lásd: Függelék B jelű dokumentum.

¹⁷⁵ Michael Fischer.

¹⁷⁶ Lásd *Forrásközlés*, 7. és 9. Eger 1690 augusztusában került a Budai Kamarai Adminisztráció alá: MNL OL E 280, 1690. aug. nr. 2.

¹⁷⁷ A budai Víziváros városrészben.

destwegen, weillen er cammer inspector ist, verhoffentlich nit extra commercium hominum constituiret, und deterioris conditionis, als andere, die sich heüßlich niderlassen dörfffen, worden seye, und beschehe solches ohne ihr ksl. Mt. entgelt, er habe auch dessentwegen so wohl bey dem reichsagenten Bernardi¹⁷⁸ alhier zu Wienn 2600 f., als auch an etlichen orthen zu Ofen, an jedem etliche 100 f. schulden contrahieret, aus welche sein gering habendes vermögen erscheine, welches er allerdings untersuchen und ausfindig machen zu lassen, des allergehorsambisten erbietens ist. Und weillen vorkommen, das er diejenige, welchen bey der Inspection zu thuen haben, jezuweillen unmanierlich tractire, als habe ihme solches vorgehalten, so er zwar widersprochen, und das er seiner natürlichen manir nach, ein mann von wenig gesellschaftt und wortten seye, auch die vilfältige verrichtung, welche ihn odios machten, umb willen er ihre ksl. Mt. dienst beobachten müeste und nicht allen gratificiren khunte, zur entschuldigung vorgeschezt.

Rechnung der beambten

[4] Sonsten hat er, von Werlein, seine rechnungen über seine neuheüßliche proviandtsverwaltung bis 1687 inclusive, die ofnerische inspections rechnung aber vom October bis endt 1686 eingesandt, mit der 1687 jährigen ist er dessentwegen noch zurückhgeblieben, umbwillen ainige deren untergebenen beambten raittungen, so in seine verrechnung einlauffen, ausser von denen dreyssiger zu Gran und Waizen¹⁷⁹ und provisore zu Ofen¹⁸⁰ noch nicht eingeraicht, auch die besoldung deren bedienten zu dato nicht determiniert worden, und stehe der rechnung die befindtliche mängl auszustöllen noch alzeit bevohr. Ich habe ihn, inspectorn, und seinen gegenhandler ermahnet, dass sie die untergebene bediente zu legung ihrer raitungen auch sub suspensione ab officio compellieren, und die saumbige der ksl. Hoffkammer anzaigen, auch ihre selbst aigene raitungen so wohl als der unterbeamnten rechnungen, welche die Inspection durchsehen, und ihre etwan habende bedenckhen auch erindern kann, alljährlich und zwar der gegenhandler besonders, jedoch ohne beylagen. In deme genug ist, wan diser als des inspectoris raitungs certificationes unterschreibe und mithin approbiere, einraichen, und die anbefohlene monath extract, so nur bis endt October 1687 eingeschickt worden, fühohin fleissiger einsenden. Übrigens aber der inspector und gegenhandler alles coniuncto consilio und keiner nichts ohne den andern, und zwar pro diversitate materiae

¹⁷⁸ Bernardi bécsi birodalmi ágens. A személy teljes neve a források alapján jelenleg nem ismert.

¹⁷⁹ Johann Schwär.

¹⁸⁰ Johann Leonard Herdegen.

mit vernehmung der untergebenen ämpter verhandlen, der gegenhandler auch die nebenspörr der cassa fleissig beobachten solle.

Description und schätzung der güetter

[5] Weiters habe ich ihme, Werlein, committirt, das er zuzufolge der an ihne ergangenen intimation über die von dem Waag¹⁸¹ strom bis Grän gahr wohl und deutlich formirte mappam, die er als ein noch unvollkommenes werkh bey handten behalten, jedoch die description der orth, so oberhalb Ofen hinauffwärts an der Donau¹⁸² ligen, und die mappam über die herrschafft Vicegrad¹⁸³, sub C, D hiebey ausgehändiget, mit der landsbeschreibung in denen völligen conquesten alles fleisses und zwar unverzüglich forthfahren, und auch die güetter, dörffer und insulen mit zuziehung der von ihme inspectore, also verlangten vicegespan und edl richter in denen comitatibus, als welche die beste information haben, in ein ordentliche schätzung bringen solle, zu welchem ende ihme, der Fischer, zur delineation adiungirt worden, der auch alberaiths nacher Ofen abgeraist ist.

Vergebung der grundstuckh

Desgleichen hab ich ihm aufgetragen, das bey nun mehr durch erobrung Stuehlweissenburg erfolgter besserer sicherheit er die grundstuckh, als weingärtten und äcker, denen leuthen, so sich darumben anmelden, resolvirtermassen gratis austhailen, und mithin selbige zur erhöbung und bau, damit auch ihr ksl. Mt. den genuss der zehenten davon erhöhen können, bringen. Wie auch diejenigen dorffschafften, welche wissentlich in Hungarn, als zu Raab, Comorn¹⁸⁴ und der orthen, sich auffhalten, durch patenten mit praefigierung eines gewissen termins an vorige orth revociren, und so dann denen selbigen so wohl als denen unterschidlich in denen insulen, und sonsten geblibenen und thails alberaith widerumben neü aufgerichten, mit protectionale und salve quardien, auch das sie sich bey denen eraignenden marche mit dem ihrigen zu denen vestungen reteriren dörffen, vermitels der commendanten, so vil zur zeit des noch wehrenden kriegs nur immer möglich, assistiren solle. Dem unterschidlich sich hervor thuenden geistlichen und weltlichen sich auff alte titulos oder habende privilegia beziehenden praetendenten thuet er, von Werlein, zu folge der an ihme ergangenen intimationen nur so vile und kein mehrers verstatten, als sie tempore turcico genossen, im übrigen aber die partheyen nacher hoff verweisen. Wie dan sehr nothwendig zu sein erachte, das

¹⁸¹ Vág.

¹⁸² Duna.

¹⁸³ Visegrád.

¹⁸⁴ Győr és Komárom.

weillen die leuth, insonderheit durch des herrn erzbischoffs,¹⁸⁵ einigen bischoffen undt thails weltlicher praetendenten, insonderheit des graffen Stephan Zichy¹⁸⁶, sehr inständigen pratensionen irr gemacht werden, und fast nicht wissen, weme sie zuegehören, oder weme sie ain und anders zuraichen haben, dass ihr ksl. Mt. sich disfahls auch ein beständiges allerheistens resolviren möchten.

Heüser in Ofen

[6] Die heüser in der Obernstadt zu Ofen, deren bey eroberung der vestung in die 386 gewesen, anbelangend, seindt davon etlich und sibenzig sub conditione inner jahr und tag die erbauung anzufangen und, sub poena das sonsten das haus einen anderen verkhaufft wurde, zu continuiren, verkhaufft, undt ainige von denen geistlichen occupirt worden. In disen heüsern seindt die leüth zwar in den bau begriffen, doch beschweren sie sich, das sie umb dies brandtstätt, wie sie es nennen, ainige tax, es seye nun hoch oder gering, bezahlen sollen, wie dan zu dato von denen, welchen die heüser hingegeben worden, noch niemand ausser des Capitl zu Pressburg¹⁸⁷ die ausgeworffene taxam bezahlt hat. Undt weillen man ins gemain darvor haltet, das die häuser in Ofen viel ehender wurden erhebt werden, wan ihre kls. Mt. die nachsehung der tax (welche zwar dem ersten von dem Venero Ceresola baumeistern beschehenen entwurff nach, gegen 40 000 f. sich beloffen hette, entzwischen aber denen geistlichen viel gratis eingeraumbt, auch von denen soldaten die zigl und stain bey viel abgebrändten heüssern endtfremdet und verkhaufft worden) allergnädigst publiciren lassen; als stehet solches zu ihre ksl. Mt. allergnädigsten entschluss.

Aufrichtung des grundtbuchs

Sonsten hat die Inspection in willen, die auf die heüser zu eins f. 30 kr. und zwei f. geschlagene dienst nach endigung den fünf ertheylten frey jahr erst einzufordern, wie auch so dann die handelsleüth undt handtwercher mit ainiger gewerb steuer, auch bey empfangung des burgerrecht mit ainer leidentlichen tax zu belegen. Endtzwischen ist der anfang zu aufrichtung eines ordentlichen grundbuechs schon gemacht, worinen neben des diensts und steuer auch diejenige grundtstückh, welche man denen leüth zu denen heüser hinzugeben vorhabens ist, neben des possessoris nahm, und datum, wan ihme das haus verlichen wird, eingetragen werden.

¹⁸⁵ Széchenyi György esztergomi érsek.

¹⁸⁶ Zichy István, ifj. győri főkapitány-helyettes.

¹⁸⁷ Pozsony.

Beziehung der casarmen

[7] Und weillen sich die behauste bürger beklagt, das sie wegen der einquartirten miliz, welche die casarmen zu dato nicht bezogen haben, beschweret, und nicht wohl wüthschafften, noch mit dem bau forthkhommen. Als habe mich mit dem commandanten zu Ofen¹⁸⁸ dahin verstanden, das er in die albereith thails völlig verförtigte, thayls in jene casarmen, so der inspector mit denen von Likava¹⁸⁹ angekhommen läden an den fueßböden alsobalden völlig wird zuerichten lassen, die guarnison unverlengst einlogieren wirt. Wie dann er den regiments quartiermaister und ich den bauschreiber dessentwegen commission aufgetragen haben, welche die beschreibung undt austheilung Dd hiebey verfasstet, jedoch wirdet nit wohl möglich, auch nicht so hoch nöthig sein, die in disem endtwurff anotirte repartition derjenigen quartier, wo ainige officieren zu verbleiben haben, alsogleich vorzunehmen. Der generalwachtmaister Beckh als commandant aber ist selbsten so eng und gefährlich in einem unterstützten gebäu logiert, das ich vor bilich erkhenet habe, der Inspection anzubefehlen, das sie ihme, generalen, ein anderes taugliches logement einräumen solle. In der Oberen stadt seindt zu dato lauter teütsche eingelassen, wenige heüser ausgenohmen, so dem palatino hungariae, dem bischoff von Erlau, dem Capitel zu Pressburg, dem graffen Carl Palvi und hungarischen cammer praesidenten, grafen Erdödy, hingelassen worden.¹⁹⁰

Beständige quarnison einzuführen

Zu aufnehmung der stadt und ruehe der burgerschaft würde es in allweg geraichen, da in Ofen eine beständige quarnison (ob schon der jezige commandant sonderlich gutte ordnung halt) einlogiert wurde. Sonsten hat aber in der Oberen- und Wasserstadt aufgestelte magistrat das memorial E eingeraicht, welcher auch bey der commission vorgefordert und durch der Inspection auf nachfolgende weis sub F angewisen und verbschaidet worden.

Magistrat und stattordnung

[8] Als nemblichen hab es mit der tax der heüser dermahlen noch disen verstandt, das die bessere und mittere umb ein leidentlichen preis hingelassen und darzue die grundstückh so wohl für gemaine statt als die burger in specie gratis, wie auch fünf frey jahr von denen cameral gaaben, gegeben werden sollen, und solle mit austhaillung der gründt ehestens der

¹⁸⁸ Leopold Beck budai várparancsnok.

¹⁸⁹ Likava.

¹⁹⁰ Esterházy Pál nádor, Fenessy György egri püspök, a pozsonyi káptalan, gróf Pálffy Károly és Erdödy Kristóf.

anfang gemacht werden. Die verlangende privilegien sollen sie der Cameral Inspection in specie vortragen, damit das weithere darüber deliberiret, nacher hoff berichtet, und so dan resolvirt werden könne. Denen handtwerchs zunfftten sollen gewisse ordnungen, wie sie sich bey der Inspection des inhalts vergleichen, ausgefolgt werden. So werde auch der gemainen stadt ein schenkhhau undt fleischbanckh gegen raichung des acciss,¹⁹¹ auch ain ziglofen verstattet, herentgegen das wein ausschenken in denen schieffen, auch sonsten denen jenigen so nicht burger, das leithgeben verbothen. Den justiz sach könne der magistrat als erste instanz sprechen, doch mit vorbehalt, dem gravierten thail des recurs zur Cameral Inspection.¹⁹² Die burger sollen ohne wissen und einwilligung des commendanten denen soldaten sub poena amissionis debiti nichts darleichen, die sentenz in criminalibus sollen, bevor sie exequirt werden, jedesmahl ad ratificandum der Inspection eingereicht werden. Mit zuethuung der gespannschafften und der ksl. Cameral Inspection sollen gewisse jahrmärckht eingeführt, inmitels die wochen märckht so viel möglich stabiliert, und das wienerische gewicht mass undt elen eingeführt werden. Wegen mit spörung der thör, einraumung eines friedthoff und einrichtung der stoll¹⁹³ hetten sie sich bis zu formierung einer beständigen quarnison und respective bis einrichtung einer ordentlichen pfarr zu gedulden. Die patente soll der magistrat mit vorwissen der inspectoris assigniren. Der magistrat solle jährlich renoviert werden, in gutter ainigkeit leben und mit der dependenz und respect an die Cameral Inspection verwisen seyn.

Statt Pest

[9] Auf gleiche weis pfllegt man es auch mit der stadt Pest zu halten, wie dan bey alda formierten magistrat ihnen das decret G dessentwegen zugehörigt worden ist.¹⁹⁴

¹⁹¹ Az accisa az osztrák és cseh örökös tartományokban létező fogyasztási és forgalmi adó egyik típusa volt. A Magyar Királyságban az ún. Wesselényi-összeesküvés leleplezését követően, 1671-ben vezették be, és a szabad királyi városok, mezővárosok fizették a Magyar Kamara pénztárába a hús, a bor, a pálinka és a sör után. Az 1681. évi 12. törvény elrendelte ugyan az eltörlését, de a törökök elleni visszafoglaló háború idején felmerült panaszok miatt, úgy tűnik, ennek végrehajtására nem került sor.

¹⁹² Bónis, *Buda és Pest bírósági gyakorlata*, 15–17.

¹⁹³ Az egyházi stóla kimutatása az *Einrichtungswerk* mellékletei között is szerepel, így az komolyan foglalkoztathatta a döntéshozókat. Kalmár – Varga J., *Einrichtungswerk des Königreich Ungarn*, 278.

¹⁹⁴ A pesti berendezkedéssel kapcsolatos megállapítások a G jelű mellékletben. Buda, 1688. június 10.: „... Erste zum Statrichter in Pest mit einwilligung der gesambten bürgerschafft ernennet worden herr Johann Valentin Knipper Teutsche nation. Vor der ersten rahtsbeysitzer herr Alexander Dalmaty Hungarus, welcher weilen der sprachen und rechten kündig, den gantzen rath absonderlich an handt zu gehen, undt in abwesenheit des herrn statrichters seine vices zu supplieren hat. Vor den anderen beysitzer, herr Jakob Proberger bierbräuer, ein Teutscher, welche zugleich das stattammeramt verwalten solle. Vor dem dritten, herr Georgius Lendvay koha-

Räzenstatt

Sonsten befinden sich auch in der Rätzenstadt bey der 1700 Räzen, welche secutae pace in die dörffer gehen werden, endtzwischen zue allerhandt starckher arbeith, sonderlich zum wassertragen in die Oberstadt, gahr wohl gebraucht werden.

Juden einführung

Der jezige commendant und auch der cameral inspector vermainen, das zu einführung der wolfailkeit und zu vermehrung ihrer ksl. Mt. mauthgeföhl ainige wenige judenschafft in die Wasserstadt zu Ofen oder aber zu Pest zugestaden und ihnen heüser zu überlassen. Die burgerschafft hingegen an disen orthen ist ainer widrigen mainung, es stehet also bey ihre ksl. Mt. allernädigsten beliben, wie sie sich dessen resolviren wollen.

Sauberkeit, wolfailkeit, feüerordnung

Sonsten habe ich auch mit dem commendanten abgeredet und dem inspector hinterlassen, wie es wegen sauberkeit der stadt vermitls derjenigen pauerschafft, so aus denen comitatibus mit denen fuhren nacher Ofen kommen, und damit sie nicht lährer hinaus fahren, ihre wagen mit schütt und dergleichen beladen und an gehörige orth damit verschafft werden khönnen. Item wegen einführung einer feüerordnung und dessentwegen jedesmahl in beraitschaffthaltung der feüerämper, laiter und wasser, dann auch wegen beständiger erhaltung der wolfailkeit an fleisch, wein und brott gehalten werden solle. Wie ich dan dem jezigen commendanten zu Ofen dises lob zu aignen mues, das er die victualien mit abforderung ainiger mauth nicht vertheüere, ein solches auch seinen untergebenen nicht zu gestatten, mir versprochen hat.

Gebeu

[10] Die ksl. gebeü zu Ofen, so thails völlig verfertigt, thails in werckh begriffen seindt, sub H beschriben. Und ist in sonderheit des veltproviant-haus in der Wasserstatt, so 56 claffter lang und acht claffter braidt, mit zwölf schönen bachöfen, auch böden zum traidt schütten wohl erbauet. Es befindt sich alda noch aine continuation mit hauptmauern von 25 claffter, welches mit der zeit etwan auch zuegericht, und also ein stattliches hauptmagazin formirt, woraus auch andere orth mit proviant werden versehen werden können.

rischer hoffrichter, Hungarus. Zum vierten herr Johann Arnold Kayser und solle selbiger entzwischen das stattschreiberamt versehen, bis ein ander aufgenommen, weche auch imgleichen herrn stattcammer als untercammerer mit rechnung führen und andern an handt zu gehen hat. Zum fünfften Johann Michael Sinigen chirurgus, ein Teutscher. Sechtens Tott Matthias Hungarus...". ÖStA FHK A HFU 1689. 02. 16. (Kt. 754. fol. 161–162.)

Item ist das anderte provianthaus in der Obernstatt fast allerdings unter dem tach, und in so weith verfertigt, das nur noch das bachhaus, die bachstuben und meelcammer gewölbt werden mues. So würdet auch das bachholz in ainem gewölb versichert und drei schöne traidt böden zum schitten gemacht. Der zeügstadl ist im schloss von 25 claffter lang und fünf und halb calffter braidt, völlig verfertigt. Negst dem schlossthor ist die schmitten und werkhstatt vor dem schlosser, welche wüchlich darinnen arbeithen. Das gieshaus ist sambt des stueckhgiessers wohnung unter dem schloss, alwo das grosse stuckh stehet, völlig verfertigt und ist man eben in beraihenschaft gestanden, zwey stuckh darinnen zu giessen.

Der reiterstadl ist ein gebeü von 23 claffter lang, worinnen das zeügamt, pulver und andere munitionssorten, so zur armee gehet, sonsten befinden sich in dem pulverthurm und verspörten khellern, etlich 1000 centen pulver, so guet als möglich verwahret; und gestehet der commendant und zeügleüdthenant¹⁹⁵ selbst, das sie mit alzu grosser mänge pulver überhaiff, und weillen solches an villerley orthen aufgehalten wirt, in zimlicher gefahr des feüers stehen. Allermassen erst jüngsthin durch das den 19. Junii entstandene erschröckhliche wetter dem vorgeben nach bey 100 centen pulver in der luft gesprengt, ein schiltwacht verschütt, einen todt geschlagen, eine rundellen zerschmettert und eine presch von etlich clafter gegen dem königsbaad eröffnet, in Sankt Stephans kirch¹⁹⁶ tach ein grosses loch undt ein grosser traumb entzwaygeschlagen, wie auch in das obere provianthaus ins tach etliche löcher, sonsten aber viel fenster und altes gemeüer zerschlagen worden.

Der bauhoff in der Obernstadt, wirdet auch ein grosses gebeü mit villen zimmern, so dermahlen zur helffte verfertigt, wobey meines erachtens wol etwas hette erspahret werden können, ausser des stadls, so zu behaltung der baumaterialen und des werckhzeügs vonnöthen. Das preühaus ist trefflich schön erbauet, 37 claffter lang, und wird am allerneigsten zum ersten mahl darinnen gebreuet werden.

Bäder¹⁹⁷

[11] Das königsbad oberhalb Ofen wird zimlich gelegensamb zugerichtet, hat inwendig im hoff zehn klaine zimmer, herausen eine gelegenheit zum weinschenckh und einen besondern keller im berg negst daran. Sonsten seindt die übrige ksl. bäder ebenfahls in gutten standt und wirt aus dem

¹⁹⁵ A várparancsnok Leopold von der Beck, a hadszertárnok Franz Bernhard Buchingen volt.

¹⁹⁶ Ebben a korban általánosan Szent István templomnak nevezték a mai Nagyboldogasszony- (azaz Mátyás-) templomot.

¹⁹⁷ A fürdők akkori és mai neve között eltérés van. A regesztákban a mai nevet adtam meg a közérthetőség kedvéért. A fürdők pontos elnevezésére és tulajdonviszonyaikra részletesen lásd: Simon, *Buda*, 90–91.

königsbad zwölf f., aus dem bad bey Gerhartsberg¹⁹⁸ zehn f. und aus der königinbad acht f. monatlicher bestandt geraicht. Es werden aber dies bestandleuth mit negsten gestaigert werden, und wan man siehet, das insonderheit das königsbad von frembden zu raisenden viel möchte, gebraucht werden, würdet wohl die müehe werth sein, negst darbey an einen schon darzue ausgesehenen plaz ein recht grosses gasthaus und unterkommen mit stallungen zue erbauen.¹⁹⁹ Massen dan auch negst darbey die alte mühl mit vier gängen, ein pulvermühl aber nicht an disem orth, sondern füeglicher unweith Alt-Ofen²⁰⁰ zu erbauen sein wird.

Wasserkunst

[12] Die wasserkunst von dem salzburger baumeistern²⁰¹ ist alberaith nit mehr als 6000 f. uncosten, mit dickhen mauern und starcker zimmerarbeith zimlich avancieret. Der baumeister giebt gutte hoffnung, noch dises jahr mit dem werckh mit weniger uncosten, als bishero aufgangen, zu renieren, und wan es also, wie er mir durch den cameral inspector in gehaimb die sach hat beschrieben lassen, so wäre fast nicht zu zweiflen, das er das Donau wasser in röhren in die Oberestadt einlaitten werde. Er begehrt noch ein neben haus in der Wasserstadt zu disem werckh ihme einzuräumen, auch die renovierung eines pass auf noch ainige baumaterialien von Salzburg. Auf das türkhische treibwerckh ist kein reflexion zu machen, und seind zwar ihre alte röhren zu sehen, aber kein grosser effect dardurch erfolgt.²⁰²

Das salzhaus wirdet in der Wasserstadt aufgerichtet, und ist mit schönen truckhen gewölbern zu dem stain- und küefflsalz wohl versehen. Die casarmen seint wohl zu gerichtet, deren sieben auf 2000 mann gelegensambes unterkhomben geben, wie es der commandant selbsten also darvorhaltet. Das tach über Sankt Stephans kirche ist sehr formlich unnd wohl gemacht, der dachstuehl aber starckh und wohl geschlossen, also das dies arbeith von jedem männiglich gerühmbt wirt. Zu einem cammerhaus ist zu dato einiges orth noch nicht ausgezaigt, noch ainiges descigno verhanden.

¹⁹⁸ Ma: Gellérthegy.

¹⁹⁹ A budai fürdőkről külön tanácskozást tartottak már 1686 decemberében. ÖStA FHKA HFU 1687. 03. 03. (Kt. 722. fol. 42–54.)

²⁰⁰ Óbuda.

²⁰¹ A salzburgi építőmester Johann Virgil Lindner volt. Schoen, *Prati kamarai építész-mérnök*, 29.

²⁰² A budai vár vízellátására a 18. században lásd: Géra, *Kőhalomból (fő)város*, 23.; Simon, *Buda*, 25.

Fortificatio

[13] Die fortifications gebeü betreffend hat mir der baumeister Cerosola²⁰³ den lavignischen²⁰⁴ original abriß hiebei sub G zuegestölt und ainen gleichförmigen ris darvon behalten. Was von dem ksl. geldt durch die cammer und von den päbstlichen geldt durch den commendanten gebauet worden, und sofern es bey disen abriß verbleibet, annoch und mit was uncosten zu erbauen ist, ist aus denen beylagen K, L mit mehrern zu ersehen.

Und zwar ist von der Hoffcammer aus die contra scarpn von wasser bis zum Wiener Thor, die splanada, trukhene mauer von 600 claffter in der lang gemacht und so weith auch die pallisaden gesetzt, ingleichen die cortina zwischen der Leopold und Päbstlichen Pasteien abgeraumbt und zum maurn zugericht, wie auch der dritte thail angedachter cortina von 21 clafftern aufgeführt worden. Ebenfahls ist die contra scarpe ausserhalb des schlosses, alwo das churbayrische corpo preche²⁰⁵ geschossen, mit abtragung eines grossen bergs sambt dem hornwerkh völlig gemacht, wie auch die schütt im graben ausgeraumbet worden. Von päbstlichen geltern aber zwei cortinen zwischen dem Wiener Thor und Lothringer Pastein, eine mit dem cranz, die andere bis auf den cranz aufgemauert, die dritte von 21 claffter bis an den cranz oben aufgeführt. Die contrascarpen von Wiener Thor bis zu der zersprungenen rondel gegen dem Stuelweissenburger Thor angefangen und thails aufgemauert, aber nit verfertigt. Mehr vier traversen in dem graben zwischen der mauer und contrascarpe, mehr einen graben von dem orth, alwo das wetter den 19. Junii 1688 eingeschlagen, bis an den thurn angefangen, wormit die Wasserstadt eng eingeschlossen wurde, aber nit ausgemacht.

Wäre also noch zu verfertigen, die zersprungene rondel, Pabstliche Pastein, die Leopold Pastein, Lothringische Pastein, die Wiener Thor pastein, die jüngst durch einschlagung des wetters zersprungene, viereckhichte pastein von mauerarbeith, grundt graben und materialien, so des paumesiters vermainen nach wenigist auf 100 000 f. unkossten sich beauffete. Wan aber die schadthaffte rondellen nur solten ausgebessert werden, so rundt, als sie anjezo seind, wie auch die viereckhichte pastein gewesen ware, wurden erforderlich sein bey 45 000 f. Und wäre zu der burgerschafft und der jenigen, welche häuser verlangen, direction und sicherheit hoch vonnöthen, das ihre ksl. Mt. der aigentliche fortification halber, und ob ainige heüser in der Wasserstadt, ingleichen auch die oben gegen

²⁰³ Venerio Ceresola építőmester.

²⁰⁴ A tervrajz készítője Nicolas Marcel de La Vigne hadmérnök.

²⁰⁵ A bajor csapatok a vár déli részén törtek be az ostrom idején. Simon, *Buda*, 50.

dem schloss, nach des De Lavigni angeben hinwekh komben solten, sich entschliessen möchten.

Zeügleutenand und zeügsachen

[14] Der zeügleuthenandt zu Ofen, Buchinger²⁰⁶, hat mir vorgetragen, wie das nöthig seye. Primo, das die gewölber, worinnen die zeügsrequisiten ligen, eingedeckt, massen leichtlich zu erachten, das solche in die länge durch den regen eingewackht, zerfallen, wordurch die zeügsrequisiten nit einen geringen schaden leiden wurden, absonderlich das gewöhr, zue erhaltung dessen zwei aigne schlosser solches zu puzen täglich gehalten werden, welcher unterhalt das jahr hindurch ein zimliches austrage. Secundo seye nöthig, das wenigst ein schlechte schupfen, unter welche der wagnerarbeit, nemblich lavetten, protzen und wagenzeüg, in die trüchen kann gebracht werden, auferbauet werde, allermassen der aufgebaute stadl durch die werkhstätt der zeüghandwerkhsmaister occupiert worden. Tertio seye forderist nötig, das in ermelten stadl ein boden gelegt werde, sonsten selbiger gleichsamb zum gebrauch untauglich, wie nit weniger, das selbiger in dem gipfel mit läden versehen werde, widrigesfahls ainiges wagner holz und der zeügmaisterwerkhzeüg nit sicher. Quarto seye nothwendig, das dem thorwärtl ein schlechte wohnung gebauet werde, damit solcher denen maistern zu ihren arbeitsstunden leitte, und auf die zeügssachen fleissige obsicht haben möge. Quinto wurde erfordert, das die alte pulverthurn repariert oder neue gebauet werden, damit das pulfer, welches anjezo mehrern theils nit ohne grossen schaden in den finstern kellern in der stadl liget, conservirt werde, oder wo selbiges also verbleiben solte, müesten die keller mit lufftlöcher und übertach versehen werden, welches gleichwol in die lenge nicht wird, können brauchbahr gehalten werden. Sexto seye nötig, das der zeüghoff heroben anjezo mit pallisaten eingeschlossen werde, sonsten darinnen nichts sicher stehen khan. Septimo seye, zwar die zeügscheütten eingedeckt worden, das bey jeziger sommerszeit die maister darinnen arbeitsstunden können, weilen aber unter dem tach nichts untermauret, mit keinen boden noch fenster versehen, also werden bey einfallenden winterszeit die maister und gesellen ihrer arbeit nicht können abwarthen. Octavo seye, der zeithero öffters nit allein die munitiongewölber, sondern auch in die pulverthurn eingebrochen, und so wohl pulfer als artigleria nothwendigkeit endtfrembt worden, welches der cameral inspector und gegenhandler selbsten bezeügen müessen, also das er, zeügleüthenandt, umb die zeügssachen nit völlig stehen könne, bis solche nicht mit mehrer versicherung verwahret werden. Derohalben ich der inspection aufgetragen habe, disen des zeügleüthenandten gravaminibus,

²⁰⁶ Franz Buchingen.

so vil immer möglich, abzuheiffen, und die behaltnussen zur munitiõn und zeügsrequisiten bis zu künnfftiger erbauung eines zeüghauses in solchen verwarhten standt zu seyn, damit ihr ksl. Mt. aller schaden disfahrts verhiettet werde. Beforderist, da sich in Ofen ein sehr grosser vorrath befindet, und andere orth, als die zeügheüser zu Gran, Segedin, Weya, Siklos, Esseck²⁰⁷, von danen versehen, auch zur armee ein nambhafftes abgeföhret wirdt. Massen die specificaciones M, N des mehreren ausweisen.

Ingleichen habe ich auch bey eingenombenen augenschein verfüeget, das dem stuckhgiesser²⁰⁸ ein gewisses, altes gemeüerwerkh negst dem gieshaus eingedekht werde, damit er darunter die stuckhpuzen möge. So sollte auch negst alda einiges orth determiniert werden, wohin die hin und her verhandene stuckhkuglen, bomben und handtgranaten zu bringen seindt, damit sie nit zersträter vertragen werden.

Sonsten habe mit dem zeügleuthenandt veranlasset, das er zu denen artigleriarequisiten das erforderliche holz und khollen von dem ofnerischen waldtmaister umb pares gelt, wie es andern abgegeben wirdt, ablösen, und ordentlich verraiten solle, massen dan, wan ihnen solches von den waldamt gratis erfolgen sollte, nur confusion und beschwernus bey dem waldamt, das man alzu vil abfordere, so nicht alles ins zeüghaus vonnöthen sein möchte, erfolgen wurden.

Mit des zeügleuthenandt rechnung solle es, wie mit andern ofnerischen beampten gehalten, selbige zur inspection jährlichen eingeraicht, alda revidiret, und sodan zur Hoffcammer eingeschikht werden. Des zeügleuthenandt ansuchende postbefreyung solle sich nur auf ihrer ksl. Mt. dienste immediate betreffende correspondenz und schreiben verstehen, ein weithers aber nicht passierlich sein. Und weillen der von Werlein auch schriftlich sub O sich sehr beclaget hat, das durch das leithgeben der pixenmaister und zeügsbedienten ihr Mt. und der burgerschafft ein grosser abbruch geschehe, als vermainet der zeügleuthenandt mit mir, das es nur an deme erwinde, das ihrer ksl. Mt. haus- und veltzeügmaister, graff von Hoffkirchen²⁰⁹, umb die abstellung ersuecht werde, welches dan von der ksl. Hoffcammer aus beschehen, und endlich dem zeügleuthenandt alleinmassen auch in anderen zeügheüsern beschiecht, sonsten aber ainigen andern zeügbedienten das leithgeben nicht zu verstaten seye.

²⁰⁷ Esztergom, Szeged, Baja, Siklós, Eszék.

²⁰⁸ Franz Bernhard Buchingen 1686 novemberében nevezték ki budai hadszertárnokká, akárcsak az ágyúöntőt, Johann Mosspeckert. A Buchingen által hivatali kölcsönként letett 6000 forintot Werleinnek kellett átadni, hogy abból a tönkrement ágyúkat megjavíttassa. Könnyen lehet, hogy a későbbi ágyúöntések, javítások is hasonló „előfinanszírozásban” történtek. Buchingen kölcsönére lásd: ÖStA FHKA HFU 1686. 11. 16. (Kt. 728. fol. 221–224.; Mosspecker kinevezését lásd: uo. fol. 451.

²⁰⁹ Karl Ludwig Hoffkirchen.

Posstwesen

[15] Der von der ksl. Hoffcammer zu Ofen aufgestölte postmaister, Peter Salgari²¹⁰, hat mir das memorial P eingeraicht, worinnen er angedeütet, das er zwar in zeit gewehrten ploquierung der statt Stuhlweissenburg die possten von Raab dahin unterlegt, nach der übergab aber solches vor unnöthig erachtet, sondern die zuvor ienseiths der Donau gelegene posten würrlich herüber transferiert, aus ursachen, das die wässer so sehr angehoffen, das die ordinari und extraordinari possten öffters verhindert worden. Ingleichen habe er die possten bis nacher Essek und von daraus gegen Grätz²¹¹ bis auf Verowitza²¹² nach ausweis der specification Q eingerrichtet, also das in der postbeförderer acht bis zwölff pferdt halte, wie er dan sich befleissen werde, selbige noch mit mehrern pferden zu versehen. Er hat gebetten, den courier, nambens Österreicher²¹³, zu bestraffen, umb das er sich in seinem jüngsten rith nacher Essek insolent verhalten, die postbeförderer mit schlimen wortten despectieret, auch das postgelt nit bezahlet habe. Beynebends hat er mir des obristen posstemaisters, graffen von Paar²¹⁴, original zueschreiben von 31. Maii 1688 und die copia des ksl. befelchs de dato Laxenburg 27. Maii 1688, so von der Österreichischen Hoffcanczley ausgangen, sub R, S eingehändiget, mit bitt, ihnen von der ksl. Hoffcammer aus wider solche des graffen von Paars auswürkhende resolutiones und die durch den paarischen veltpostmaister beschehende attendata, als welcher den salgarischen postbeförderern die posten niderlegen und andere leuth aufstellen wollen, zu manutenieren. Welches sein billiches begehren dan auch unmasgebig, der bey der ksl. Hoffcammer ohne dises ausgefallenen veranlassung nach durch referat²¹⁵ an ihr ksl. Mt. nachtruhlich zu secundieren sein wird. Und weillen ich mich eben zu Gran befundten, wie alda der paarische veltpostmaister den salgarischen postbeförderer, Campion²¹⁶, hat absetzen und ihme auferlegen wollen, das er seine habende pferdt und postcaless einem andern, so er veltposstmaister bey sich gehabt, ablesen lassen solle. Als habe den Campion dahin angefrischt, das er ein solches keineswegs eingehen, sondern sich der ksl. Hoffcammer halten, und von daraus die weittere verordnung erwarten

²¹⁰ Peter Salgari.

²¹¹ Graz.

²¹² Verőce.

²¹³ A személy teljes neve a források alapján jelenleg nem ismert.

²¹⁴ Karl Joseph Paar.

²¹⁵ Aichpichl 1686 után meglehetősen tisztában lehetett a magyarországi postaüggyel és annak vitás kérdéseivel. 1688 tavaszán a Peter Salgari budai postamester által előadott pontok kapcsán ő, Siegfried Christoph Breüner, Tullius Miglio és Jakob Theobal Mayer kamarai tanácsosok részletes jelentést adtak, és előterjesztést készítettek az uralkodónak. ÖStA FHKA Alte Postakten 1688. 04. 23. (Kt. 14. fol. 44–74.)

²¹⁶ Johann Campion.

solle. Beynebens habe auch den zu Gran derzeit commandierenden hauptmann, de Roa²¹⁷, ersuecht, weillen des graff von Paar leuth ohne diss mit ross und kallessen nicht versehen, die possten aber wükhlich eingerichter und bestellter hoch vonnöthen wären, das er den Campion und andere salgarische postbeförderer in selbiger gegend, wie es vonnöthen sein möchte, manuteniern helfen solte.

Veltprovianthirung

[16] So ist auch der ksl. veltproviantverwalter, Wilffersheimb²¹⁸, zu mir khommen, welcher mir die extract T, V, W, aus welchen was von 1. bis 15. Junii aus dem ksl. veltmagazin zu Ofen an brodt abgeben worden, item wie die ksl. veltmagazine Esseckh, Zolnock, Segedin, Stuhlweissenburg und die quarnisonen zu Simontornia, Colloza, Beya, Mohaz²¹⁹, dan auch die veltschüffbacherey von 15. April bis 15. Junii proviantieret worden, und was bis 17. Junii an gelt und proviantsorten zu Ofen vorrätzig verbliben, eingehändiget, so zur nachricht dienet. Der cameral inspector hat zwar vermainet, das weillen er in dem herobigen pachhaus die proviantierung der fortification und anderer arbeither unter sich gehabt, und respectu deren bedienten und anderer, welchen noch brott geraicht wird, annoch habe, ob disem von ihme, also titulierenden ordinari proviantwesen, auch die veltproviantierung so vill als alda zu Ofen dabey zu verrichten, massen mit andern proviantverwaltern, als zu Pressburg²²⁰, Raab unnd Comornn auch geschehen, coniungiert werden möchte. Umb willen aber bey dem veltproviantweesen wegen stätter mell und haaber liferung auch sonsten in Ofen vil zu verrichten, und darzue ein veltproviantverwalter, ja, anjezo wegen mehrer geschäfte gar zween, als der Wilffersheimb und Geckhe²²¹, angestölt worden, und der inspector in anderen verrichtungen ohne diss sehr überheüfft ist. Als erachte ich, das er mit dem veltproviantwesen weithers nicht zu occupiren were.

[17] Die cameral beampte zu Ofen habe ich separatim und nachgehents den inspector und seinen gegenhandler über ihre erinderungen vernommen.

²¹⁷ A személy teljes neve a források alapján jelenleg nem ismert.

²¹⁸ Johann Nikolaus Wilffersheim.

²¹⁹ Simontornya, Kalocsa, Baja, Mohács.

²²⁰ Pozsony.

²²¹ A személy teljes neve a források alapján jelenleg nem ismert.

Provisorambt

Sovil das provisorambt anbetrifft, würdet für ihro ksl. Mt. defacto ein aigenen keller in der Obern- und in der Wasserstatt²²², ein preühaus, pier unnd wein, und bey der fliegenden prukhen auf der pester und ofner seithen, item künfftig neben des königsbad ausgeschenkht. Denen burgern ist indifferenter das leithgeben zuegelassen, und raichen dermahlen nicht mehr, als zwei mass von eimer zum accis. Durch des proviantverwalters Wilfersheimb und marquetanter weinausschankh, welche auch den accis nicht raichen, würdet dem ksl. leithgeben ein merklicher schaden zuegefüegt. Ich erachte das wenigst dem veldtproviantverwalter, als welcher von der Hoffcammer dependieret, das leithgeben gar wol könnte eingestelt, und künfftig bey einführung einer beständigen quarnison khein marquetanter, welche auch der burgerschafft gar schödlich seyn, gestattet werden, sonst würdet die beste würtschafft sein, künfftighin da die zehet eingehen werden, zu dem ksl. weinschankh die wein, welche dem verderben sehr unterworfen, nicht mehr zu erkhauffen, sondern blos allein die einbringende zehetwein, welche hierzue erklehlich genueg sein werden, und zwar umb etwas ringer, als andere ausschenkhen, zu verleithgeben. Von dem viech wird der accis, als vom stukh oxsen so verschlachtet wird, mit eins f., von einer khue 45 kr., von einem kalb zu zehn kr., von einer schwein mit 15 kr. und von einen lamb mit sechs kr. bezahlet, und würdet ratsamber sein, mit disem accis nur also zu continuieren, als das viech selbsten zu verlegen, worzue ein gelt fundo erforderlich wehre. Durch dem Johann Bruhberger²²³ aus Bayrn²²⁴ gebürttig (welchem des herzog zu Lothringen durchlaut gleich bey eroberung Ofen das pierpreüen erlaubt haben solte) zu Pest aufgerichtetes preuhaus würdet dem ksl. pierpreüen ein grosser abbruch geschehen, also das jenem das preühaus eingestölt werden kunte.

Unterschiedliche und zwar nicht geringe orth waigern sich den lämbli-, wein- und traidtzehent in natura zu raichen, umb willen sie tempore turcicarum nur etwas per pausch in gelt abgeföhret haben. Unnd der palatinus²²⁵ vermaint, das der zehet der Cumanum nicht dem könig, sondern des reichspalatinus anstatt 3000 f. regal oder besoldung gebühre. Die inspection und der provisor halten für besser, den zehet in natura zu nemben, und die leuth solchermassen daran zugewöhnen, wie dan er, provisor, durch

²²² Obere Stadt, azaz Felsőváros, a mai Várkerület. Wasserstadt, azaz Víziváros.

²²³ Itt (Johann) Jakob Probergerről, a későbbi pesti tanácsosról és városbíróról van szó. Részletesen lásd: Dümmerth, *Pest város társadalma*, 281–282. A főzdejét egyébként nem zárták be, remekül megélt belőle még évtizedekig.

²²⁴ Bajorország.

²²⁵ Esterházy Pál nádor, itt mint a kunok főbírája. Lásd: Iványi, *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége*. 279–291.

das decret X dahin angewisen ist, das weil die district an zehet und dörf-fern bishero nicht haben determiniert werden können, er, provisor, seinen ambt und pflicht gemess, wo ainige zu heben, von selbsten zu inquiriren und solche einzubringen, und der inspection die nachricht der ertragnus einzuschikhen habe. Der palatinus aber kan mit seinen gesuch an ihr ksl. Mt. verwisen, und interim der Cumanum zehet pro rege eingebracht werden. Damit auch in zehetsachen eine rechte ordnung eingeführet werde, wirdet vonnöthen sein, von der ksl. Hoffcammer ein zehetpatent zu ver- fassen und geförttigter einzuschikhen, worzue das hieige Vicedom und Zehetamt²²⁶ das dienliche an die handt geben khan. Die beschreibung der zehnten solle der provisor nicht allein, sondern mit adiungierung eines be- dienten, welchen die inspection jedesmahl benennen wird, vornemben, und in geheim ein und andere velder visitieren, und das getraidt abzehlen lassen, und da ein oder andere in betrug ertapt wurden, solche andern zum exempl abstraffen.

Die keller zu unterbringung der zehetwein seint dem provisorat schon ei- nige eingeraumbt worden, und zum fahl deren noch mehr vonnöthen, wird solche die inspection assigniren, und da die wein verderben solten, der provisor dem schaden billichen dingen nach zu ersezen haben. Man haltet nicht für rathsamb für ihr ksl. Mt. weingartten zu erbauen, wol aber, wie ermelt, die ksl. schenkstätt mit zehetwein zu verlegen. Vermittls des lämblszehets können nach und nach ansehentliche schäffereyen, und zwar eine bey Palota²²⁷, die andere in der Räzen Insul²²⁸, alwo die allerbesten waiden, aufgestellt, wie auch mayrschafften mit rindtviech und ansehent- liche viechzucht eingeführt werden.

Von der käsmacherey auf der hollander und pärmaneser manier wollen die wüthschaffts verständige zu Ofen nichts halten, noch wenigen aber von demjenigen, so wegen der seidenwürmb von dem Sbara²²⁹ an die handt gegeben worden, weillen dise würmb der orthen leichtlichen abstehen wurden, massen einen italianer vor sieben oder acht jahren zu Comorn auch geschehen ist.²³⁰ Der einbringende traidtzehet an gersten und waizen wirdet zum preühaus, das khorn aber zur proviantierung zu applicieren und auszufolgen sein. Weillen die vierte theil von dem fischfang, so an- jezo die fischer raichen, etwas geringes scheint, jedoch aber die bestel-

²²⁶ Az osztrák főhercegi jogon szedett bevételeket kezelő, birtokokat igazgató és a kiadásokat adminisztráló szerv a 16–18. században Bécs központtal.

²²⁷ Palota, azaz Várpalota.

²²⁸ Csepel-sziget.

²²⁹ Philipp Renato Sbarra.

²³⁰ Az Udvari Kamara 1680–1682. évi segédkönyveiben (Hofffinanz Indices und Protokolle) nem találtam a Komáromra vonatkozó bejegyzések alatt az említett projektre adatot. Sbarra tervét ismerteteti: Géra, *Pillanatképek*, 166–167.

lung eigener leuthe und verschaffung der netz vil kossten wurde, als wird sich der provisor zu befließen haben, wenigist das dritt von ihnen fischer zu erhalten. Die zwei schiffmühlen auf der Donau, ungeacht der häntl bey eroberung Ofen, einen husarn eine, und zwar ohne gehabten gewalt, verkaufft, werden vor ihr ksl. Mt. zu behalten, und dem husarn der ausgelegte kauffschilling per 60 f. widerumben zurückzugeben, damit hiegedachte mühlen entweder in bestandt zu verlassen oder sonst für ihre ksl. Mt. zugenüessen seyn.

Der provisor solle sich aller würtschfft, als fleischbankh, leithgeben und dergleichen, nach inhalt seiner instruction gänzlichen enthalten²³¹, und seine monathextract nicht quaterberlich, sondern monathlich einraichen, durch welches mittl man den standt des provisorambts jedesmahls leichtlich wird ersehen und beobachten können. Also das ich derzeit noch unnöthig zu sein erachte, ihme, provisor, einen gegenhandler (umb willen bey dem auszehenten ohne diss ein beydigter cameral bedienter ihme zuegestölt wird) zu adiungieren, welches zwar die inspection eingerathen, und darzue einen feinen menschen, so vor disen in ihr Mt. der verwittibten kayserin²³² canzleydiensten gewesen und der zeit zu Stuellweissenburg bey selbiger würtschafft angestölt ist, nambens Gabriel Kränzer²³³, vorgeschlagen hat.

Waldambt

[18] Das Waldambt zu Ofen betreffend, verlangt sowohl die inspection als waldtmaister, das ihnen ein ordentliches instructions projekt für den waldtmeister, so etwan alhier bey dem waldambt und Niderösterreichischen Buechhalterey aufgesetzt, und pro statu loci eingericht werden könnte, vor der ausfertigung zu undersehen communiciret werden möchte. Bey Marosch²³⁴, sechs meil von Ofen, jenseiths der Donau, seindt die waldtungen in grosser quantitet, zugleich gegen Stuhlweissenburg, von linden, aichen und etwas puechen holz. Zu herbeybringung des holzes seindt vom ksl. fuehrwehr neun wägen hinterlassen worden. Occasione deren vorkommen ist, das denen veltproviantverwaltern, Reither und Levin Potschka²³⁵, bey vorgangenen fortificationsbau vor vier mit oxsen bespannte wägen bezallet worden, da doch selbige ksl. wägen gewesen sein solten, und man das ksl. proviantbrott darauf geraicht hette, destwegen

²³¹ Utasítását lásd: Kárfy, *Herdegen János Bernát*.

²³² Minden bizonnyal Gonzaga Eleonóráról (1630–1686), III. Ferdinánd harmadik feleségéről van szó.

²³³ Gabriel Kränzer.

²³⁴ Nagymaros.

²³⁵ Johann Georg Reitter és Levin Potschka.

unmasgebilig durch den ksl. veldtproviantadministrator Vorsster²³⁶ zu inquiriren sein wird.

Sonsten gibt man der guarnison vom November bis Georgi²³⁷ für jede compagnie ein claffter brennholz wochentlich, und weillen dardurch die soldaten überflissiges holz haben, als wirdet von ihnen mehr, als von dem waldtambt das holz abgelöst, da sonst die claffter brennholz a zwei f. verkhaufft wird, umb willen die claffter gleichwohlen zwölf kr. hackherlohn und sieben g. fuehrlohn am wasser kostet. Das aichene bauholz wirdet am stamb die claffter dem massstab nach per 18 kr. versilbert. Kalch wirdet zu Marosch in sieben öfen und am wasser bey Ofen, unweith des Königsbadts, in zwei öfen de facto gebrendt, bey der Oberstatt aber seindt zehn öfen der zeit feyernd, der mezen kalch wird per 18 g. verkhaufft. Unweith diser kalchöfen bey der Donau seindt auch zwey zieglöfen mit einer hütten, davon man das 1000 per sechs f. verkhauffen thuet. Die kholen werden a 30 kr. der mezen abgegeben. In denen steinbrüchen wirdet nicht mehr gratis zuberechen verstattet, sondern weil man den schueech stain gearbeitet a neun g. verkhaufft, als wirdet die inspection und der waldtmaister einen billichen werth in denen stainbrüchen einführen, auch ohne vorhergehende anmeldung und bezahlung niemand mehr kalch zu prennen oder holz abzuhakhen verstattet. Dessentwegen dan ein holzüberger und ein paar waldtknecht, item ein wässerer, so auf das bau- und holzweesen an der Donau acht habe, dan ein kalchschreiber zum verkhauff anzustöllen sein wirdt.

Baumabt

[19] Das Bauamt hat, so vil die fortification betrifft, auch von dem commandanten und ingenieur, sonsten aber von der Cameral Inspection zu dependieren. Der bauschreiber hat darumb noch keine raittung erlegt, weilten er mit dem Wilffersheimb wegen der flöss und mit der Cameral Inspection wegen gewisser empfäng noch strittig. Ich habe ihnen zu legung der raittung mit scharffer comination vermahnt, und das der von Werlein ihne darzue anhalten, auch die empfäng mit ihme adiustieren solle, verfüget, sonsten hat auch diser bauschreiber die materialien zu verwahren und zu verrechnen, bey den gebeuen fleissig nachzusehen und seine wochen zettel der inspection einzuraichen. Vor ein frembde fuehr, da sie deren bedürfftig, bezallen sie des tags zwei f., denen mauerer oder zimmergesellen wird des tags sambt den maistergroschen elf g. und einen tagwercher vier g. geraicht. Bey der fortification hat man von denen ksl. geldern zu zwei und theils drei g., von denen päbstlichen aber vier g. taglohn bezalt.

²³⁶ Christian Vorster.

²³⁷ Szent György nap (április 24.).

Ich habe dem inspector hinterlassen, sich zu beflissen, ob nicht bey noch zimlich wohlfaillen brodt unnd wein der lohn der zimerleuth und mauerer mit ihren gueten willen, weillen man diese leuth nicht vertreiben mues, etwan umb ainen g. nach und nach herabzubringen sein kunte.

Schanzschreiber

[20] Der schanzschreiber, Stohlhoffer²³⁸, hat die fortificationsarbeither beschriben und bezalt, auch auf sie obsicht gehabt, ist anjezo interim bey den civilgebeu angestölt, hat ein sehr guetes lob von dem inspectore und seinen gegenhandler, das er zu etwas mehrers wol zu gebrauchen wehre.

Dreissigeramt

[21] Von dem dreyssiger zu Ofen habe die extract Y, Z, Aa abgefordert, aus welchen zuersehen, das von 17. Dezember 1686 bis 31. Dezembris 1687 am königlichen dreyssigist und aufschlag 7684 f., an mauth 3373 f., stegrecht 203 f., contrabant 223 f., von 1. Januarii bis 20. Junii 1688 aber an dreyssigist und aufschlag 1520 f., mauthgeföhl 1501 f., stögrecht 117 f., wegen des ein tl. vom par oxsen tirkhen gebühr aber, von dessen anfang, als von 1. April bis 30. Dezember 1687 5050 f., von 1. Januarii bis 20. Junii 1688 aber 2138 f. eingangen seyen.

Der inspections gegenhandler, als Lang, gewester dreyssiger zu Comorn, hat in materia des dreißigist die ricordi Bb von sich gegeben, auf welche guete und nuzliche erinderungen ich die dreyssigistbeambte zu Ofen, wie auch zu genauer beobachtung des vectigals (umb willen sie zu dato noch mit keiner instruction versehen, welche jedoch über des von Werlein hieher erstatten bericht ehist zu remittiren sein wird) angewisen habe, mit bedeüttung, das der dreyssiger mit dem gegenhandler und, da es vonnöthen, auch mit den beschauer in der ambstuben zu gewissen stunden in denen ambstvorfällenheiten sich berathschlagen, auch wenigist ainer aus ihnen sich jedesmahl zur stöll einfinden, wider das vectigal niemandt beschwehren, noch auch jemanden nach eigenem belieben, an der mauth etwas darein lassen sollen. Die päss von privaten hetten sie nicht zu respectiren, noch der statt Hainburg und Winnerischen Neustadt²³⁹ oder andere vorschuzende mauthfreyheiten in disen neuen conquesten zu attendiren, ingleichen das viech untern praetext, das es zur hausnotturff oder mayrschafft unnd nit zum verkhauff gehöre, nicht frey passieren zu lassen. In inductione solle das ordinari halbdreysigist und nicht das völlige, wurdurch die leuth doppelt beschwert, und in educatione der Hungarischen Cammer gleichwohlen die helffte zahlen müessten, genomben werden. In

²³⁸ Ferdinand Stollhofer.

²³⁹ Hainburg és Bécsújhely.

die königszetl²⁴⁰ solle deutlich inseriert werden, von was und wieviel bezalt worden. In denen filialen, als Waizen²⁴¹ und Gran, solle ausser dessen, was aldorth ausgeladen oder über landt weither geführet wird, das dreyszigist nicht, sondern zu Ofen bey dem haubtdreyszigist erlegt werden, und von danen die filialen zu dependiren, auch ihre geföhl durch dem dreysziger zu Ofen, damit sie miteinander es scontrieren und alle confusion und unordnung verhüetten mögen, erlegt werden.

Wegen des türkhenthaller wird nöthig sein, das selbiger nicht allein zu Zolnok und Segedin, sondern auch zu Erlau und Neuheusel²⁴², nachdem die leuth mit dem viechtrib auf ain oder anderes orth in inductione zuetrefen, abgefordert werde, seitemahlen man wargenohmben hat, das der viechtrib sich jenseits der Donau und gegen Warthberg²⁴³ zuegezogen, weillen man auf selbigen trib, den türkhenthaller nicht abgefordert hat. Ainige seindt der mainung gewesen, umb den viechaufftrib merklich zu befördern, auch den oxsen wohlfailer zumachen, könnte die einforderung dises türkhenthallers auf eine zeit suspendirt werden, so ich zu schmellerung des ksl. geföhls cameraliter nicht einrathen kann, weillen sich von disen türkhenthaller gleichwol ein zimbliches geföhl zeigt. Sonsten ist zu hoffen, das sich zu Ofen immer mehr und mehr, ein guetes emporium commercicorum zeigen werde, massen der beschauer berichtet, das man starkh mit tuech, seidenwahren, nürnbergger wahr, sengsen, somet, gespuenen goldt und dergleichen traficriere. Und würdet zu befödderung des handls vorträglich sein, das man auf der wienerischen niderlag eingeraichtes anbringen, zur würklichen deliberation, wie selbe nacher Ofen einzuführen, schreite.

²⁴⁰ Királyi cédula, latinul *schaedea regiaie*, ami a kamarák által lepecsételt és a harmincadosok között kiosztott papírokat jelentette. A harmincadosok azokkal ismerték el a harmincad lefizetését, és számadásaikban elszámoltak róluk. Hütlen gazdálkodásuk gyakori formája volt, hogy királyi cédula helyett a kereskedőknek a saját elismervényüket adták, és így a számadásokba nem vették be a lefizetett harmincadot. A cédulák a kamarák számadásainak mellékletét képezték, ennek segítségével ellenőrizték a harmincadosok elszámolásait (Ember, *Az újkori magyar közigazgatás története*, 172–174). Pürringer budai harmincados 1698. évi utasításának 6. és 7. pontja kimondta: „In ertheilung aber unser königszötteln, welche von unserer administrations buchhalterey gegen quittung zu erheben seyendt, ist in allweeg zu observiren, dass selbe nicht denen vicegerenten oder schreibern, sondern von ihnen beeden amtsleütthen selbsten unterschriebener expediert werden, welche königs zöttl auch wohl in acht zu nehmben undt darvor genaue rechenschafft zu geben ist, undt da eine verzogen wurde, undt in der rechnung nicht zu finden wäre, seye von jede 500 f. straff, wie bey anderen dreyszigem gebräuchig erlegen sollen. Sibtens werden sye beede amtsleütth keine andere königszöttl als welche ihnen von der administration erfolget, auch einigerley ab undt herausgeben, weder vitiose unsaubere oder maculierte ausfertigen, woferne sie nicht in eine unfehlbahre straff incurieren wollen...”. MNL OL E 136 Másolati könyvek, 10. kötet, nr. 425. pag. 1389.

²⁴¹ Vác.

²⁴² Eger és Érsekújvár.

²⁴³ Szenc.

Das dreyssigistambt zu Ofen verlangt mit einen patent von der ksl. Hoffcammer aus, mit ihr Mt. unterschrifft versehen zu werden, in welchen inseriert werden solle, das man sich bey dem abmauthen beschaidentlich verhalten, keine schimpffreden wider die mauthbeambte ausgiessen, noch wider den inhalt des vectigalis, die mauth disputieren oder den tenorem vectigalis selbsten zu interpretiren sich anmassen solle, item das man sich einiges anderen pass, als welcher von der Hoffcammer ausgehet, nit bedienen könne, gleichwie eben auch andere mauthhämbter mit dergleichen patenten versehen seindt. Beynebens wird genug sein, einen mauthaufseher neben den verhandenen beschauer bey dem dreyssigist zu Ofen zu halten und den anderten abzudankhen, hingegen einen überreither zu Waitzen anzustellen. Diejenige einkhunfftten, welche bey der überfuehr anjezo dem veltschiff- und prukhenmaister, Gössinger²⁴⁴, zu behueff seines schiff- und prukhverlag überlassen seindt, werden secutae pace zu der mauth zu Ofen zu ziehen und das urfer dahin zu untergeben sein. Und were zu wünschen, das bey denen vöstungen in Hungarn die prukhmauth und, was man von denen schiffen mit fünf, sechs, auch sieben g. vom schiff, dan von 100 stainsalz per eins, auch zwei stain abgefordert, denen commendanten abgestellt, und sie zur partition derer gehenden ksl. befelchen gebracht werden kunten, damit die traficirten nicht so vilfältig graviert und das commercium nicht gehemmet werde.

Saltzwesen

[22] In materia des salzwesens dienen die extracten Cc, Ddd, Ee, Ff zur nachricht, das zeit der ofnerischen innhabung aus dem khieffelsalz 2276 f. 48 kr., aus dem stainsalz aber seith 5. Martii bis November 1687 4825 f., und seith deme bis hiehero 10 348 f. eingangen. Ratione des khieffelsalz habe beobachtet, das 60 löhr ankhomene, dan auch 124 entfrembde, dan widerumben 16 abgängige khieffel angesetzt werden, umbwillen aber der salzversilberer zu Ofen²⁴⁵ die schiffleuth, umb das, was zerbrochen, ganz löhr oder abgängig anzuhalten hette, als welche die anzahl für vol und ohne schaden empfangen, und also darumbstehen müessten, in gleichen der casus fortuitus der entfrembdung erst zu erweisen stehet, als werden in künftiger ofnerischen salzversilberungsrechnung dissfahls ainige mängel zu gewartten sein. Und hat bishero dasjenige, so von dem khieffelsalz eingangen, welches immerhin ergäbiger abgethet, ungeacht verschiedener in sachen ergangener resolutionen der von Werlein solchermassen in seine verrechnung rapulatur gebracht, das er es zu denen nothwendigen gebeuen angewendet habe. Und weilen es dermahlen von ihme nicht wol

²⁴⁴ Johann Ludwig Gössinger.

²⁴⁵ A budai sóhivatalnok az 1691. évbén bekövetkezett haláláig Georg Christoph Knopsdorf volt.

anderst zu erhalten, als wirdet wenigst bey künfftiger einföhrung eines beständigen ordinari proviantambts in Ofen diese sach dahin einzurichten sein, damit dasjenige, so aus dem kiefflsalz gelöst wird, in defalcation an denjenigen jährlichen 31 000 f., so das proviantambt bey dem salzambt alljährlich zu erheben, imputiert werden. Der salzversilberer hat einen tuechhandler zu Wienn, nambens Bareith²⁴⁶, zu seinen caventen zwar gestellt und scheinete ein embsiger mann zu seyn, doch vermaine ich und habe es auch mit ihme also veranlasset, massen er mit den extract Ddd den anfang gemacht, das er nicht nur monatlich, sondern wochenextract einrichten, auch wochentlich geldtlezung zur Inspection abführen solle.

Und weillen aus dem extract Ddd zu ersehen, das fast einiger vorrath an stainsalz sich nit befundten, als habe die inspection und den salzversilberer dahin angewisen, damit sie vor allen einen nambhafften vorrath an steinsalz einschaffen und einen gewissen fundo aus deme, was durch die salzversilberung eingehet, darzue verschaffen sollen, forderist da dieser stainsalzhandl von Clausenburg²⁴⁷ an der Marosch²⁴⁸ auf Segedin und dieser orthen je lenger, je mehr haubtsächlich einzurichten sein wird, zumahlen nicht allein 30 kr. dreyssigist und 15 kr. türkhenmauth von par stain geraicht, sondern auch das par stain derzeit umb drei f. 30 kr. bis vier f. eingelöst, hingegen umb fünf f. oder fünf f. 30 kr. hinaus gebracht werden kann, massen auch diejenige, so man mit dem stainsalz durchlasset und selbige zur ablösung nicht anhaltet, noch über das ordinari dreyssigist und mauth einen f. gern bezahlen. So verhoffen sie auch, das aus Sibenbürgen²⁴⁹ das stainsalz noch immerhin vil wohlfailler, und etwan das par umb eins f. bis eins f. 30 kr. zu bekhommen sein werde, dessentwegen ich die erforderliche correspondenz zu vermehrung dises stainsalzhandl der inspection aufgetragen, derselben auch mitgegeben habe, das sie mit dem Fischer²⁵⁰ nacher Caschau²⁵¹ ratione dessen, was von Marmarosch²⁵² über Tokhay²⁵³ gehet, und damit das pohlnische salz bey der Arva²⁵⁴ per Caram Scepusiensem²⁵⁵ gehindert werde, sich vernemben sollen. Der Gösinger hat sich unterfangen wollen von der fuehr stainsalz, wan man es

²⁴⁶ A személy teljes neve a források alapján jelenleg nem ismert.

²⁴⁷ Kolozsvár.

²⁴⁸ Maros.

²⁴⁹ Erdély.

²⁵⁰ Michael Fischer.

²⁵¹ Kassa.

²⁵² Máramaros.

²⁵³ Tokaj.

²⁵⁴ Árva megye.

²⁵⁵ Szepesi Kamara.

schon als ein ksl. gueth von Pest nacher Ofen überführen wollen, 15 kr. abzufordern, so nun abgestölt worden.²⁵⁶

Registratur und canzley, auch besoldungen der bedienten
[23] Es ist leichtlich zu erachten, das die inspection zu Ofen ohne registratur und canzley nicht bestehen kann. Als ist solche an einen besonderen orth in des von Werlein behausung dermahlen, und zwar gar ordentlich eingerichter mir vorgewisen worden. Die acten seindt mit ordentlichen rubriccen nach unterschied der unterhabenden ämbter, dependentiren und vorfallenden verrichtungen eingetheilt, auch gewisse abhandlung und eintragbüecher auffgericht, welches alles der inspections mit einen von ihm eintitulierten inspections secretari und registrator, nambens Leonhardt Hardtmayr²⁵⁷, so vorhin bey dem obristen cammergrafen²⁵⁸ in diensten gewesen und ein sehr tauglicher, wol qualificierter mann ist, dan einen rait-officier und zugleich canzelisten, Gabriel Kränzer, so anjezo ad interim zu Stuehlweissenburg ist, und mit noch einen canzelisten, nambens Kalenbacher²⁵⁹, a bon conto, wiewohl unumbgänglich und höchst nothwendig bestritten hat.

Gleichwie nun der inspector selbst, dessen gegenhandler und alle und jede cameral officier zu Ofen und in denen dependentien keinen ausgehomben, einhelliglich umb die aigentliche auswerffung und benennung ihrer besoldungen ganz beweglich und anständig bitten, damit sie dissfahls nicht lenger in incerto gelassen, und ein richtiges in ihren raittungen einstillen kunt. Also hat auch der von Werlein und sein gegenhandler dafür gehalten, das die erstermelte drey canzley verwandte in ksl. pflicht zu nemen und ihnen ein gewisse besoldung auszuwerffen wäre, massen sie dises alles in ihren hiebey sub Gg erstatteten bericht des mehrern anführen. Also das ich nun unmasgebig dafür halte, es könnte razione quanti, was jedwedern in denen neuen acquisiten, resolvirten und auffgenombenen, oder noch aufzuenemen habenden ksl. bedienten vor ein besoldung auszuwerffen seye, bey der razione der conquesten ohne dis angeordneten cameral commission delibériert, und diese leuth, wie billich und recht ist, in disen ihren verlangen ohne weitheren aufzug, welcher sie im dienen nur vertrossen und unwillig machen wurde, consolieret werden.

²⁵⁶ A sóügy korabeli berendezkedésére és konkrétan az erdélyi só Magyarországra szállítására részletesen: Sinkovics, *Esterházy Pál*.

²⁵⁷ Leonard Hartmayer.

²⁵⁸ Az alsó-magyarországi főkamagróf.

²⁵⁹ Matthias Kolbacher.

Commissariat

[24] Es ist a *judice Cumanorum*²⁶⁰ und in andere weeg mir beygebracht worden, das theils dorffschafften wider die proportion mit portionen belegt, und entweder der *comitatus* zur austheillung derselben nit admittiert, oder doch dessen billiche erinderungen nicht attendiert, sonsten auch die leuthe auf unterschiedliche weege mit straffen und anderen erprässungen sehr graviert und bey denen durchzügen nichts geschuzet werden, noch auch wegen unsicherheit der strassen, und da sie die *casus specificos* anzeigen, ihnen einige ausrichtung widerfahre, insonderheit aber das viech zur vorspann und sonsten abgenomben und wekhgeföhret werde. Wan mich nun bedunkhet, allzuschwehr zu seyn, das diese arme leuth, welchen vilmehr auszuhelffen wäre, ohne schuz stehen, und von eines einigen kriegscommissari *arbitrio* in so wichtigen ihren angelegenheiten *dependi*ren sollen, da sie doch als ksl. unterthanen unter das *camerale immediate* gehörig, und ihre ksl. Mt. an ihrer *conservation* so vill gelegen, sie auch mehr über die excessen, als über die portionen selbstnen sich beklagen, und anderer orthen es *introducieret* worden, das ein *commissarius* die mit dem *comitat* repartierte *portiones* zu assigniren, dagegen die *camerales* mit zuethueung des *comitat* solche einfordern und denen assignierten regimentern oder dem kriegscommissario zuekhommen lassen. Als wurde zu dieser leuthe grossen *consolation* geraichen, wan auf diese weis mit ihnen *procediert*, und mithin gleichwol dem soldaten richtig zuegehalten, übrigens aber durch die oberkriegscommissarien sie besser geschuzet und manuteniert wurden, auf gleiche weis wurden sie von der *Cameral Inspection* aus, mit gueten vernehmen der *comitatum*, und endlich auch in gewissen vorfallenheiten mit zuethueung des oberkriegscommissarii, aber nicht allein *ad libitum ipsius, ad labores gratuitos* anzuhalten sein.

Schatzgraben

[25] Noch imerhin pflegen sich leuth hervorzuthun, welche einige in Ofen annoch verborgene scház anzaigen wollen. Massen dan unlenqsten in dem schloss 225 tl. von des *commendanten* abgeordneten gefunden und ihme übergebracht worden. Dieser erwartet nun eine schriftliche erinderung zu seiner sicherheit, wembe er solche 225 tl. *consigniren* oder *quo titulo* durch aine anweisung an seinen forderungen der jährlichen 1200 tl. und anderen er selbte behalten möge. Sonsten habe mit ihme, *commendanten*, die sach dahin abgeredt, das obgleich der maiste schaz schon gehebt, und wenig weitheres zu verhoffen sein werde, man doch gleichwol auf

²⁶⁰ A kunok bírája a nádor volt, de itt minden bizonnyal az alább is említett Dalmady Sándorról van szó, akit Esterházy Pál nádor nevezett ki 1688. május 1-jén alkaptánnyá a kun és jász kerületek igazgatására. Iványi, *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége*, 281–282.

anzaigen der leuthe an den fleis nachzusuchen nichts erwinden lasse, und solches jedesmahls coniunctim mit abordnung jemanden von der inspection und von dem commendanten beschehen solle.²⁶¹

Unterschiedliche supplicanten

[26] Endlichen saindt unterschiedliche hiebeykhommende memorialen einkhomben, worüber die Cameral Inspection mit Hh, Jj berichtet hat, und zwar bittet der inspections gegenhandler Lang, das anjezo innenhabende haus mit der condition ihme zuezulassen, das er die darauf von der Cameral Inspection aus, angewendte reparirungs unkosten ersezen, und alle burgerliche schuldigkeiten tragen wolle. Und zaiget der zuegelegte extract in Hh, wasmassen 964 f. 54 kr. reparations unkosten aufgangen, beynebens auch das haus a 225 f. geschätzt worden. Der inspector vermainet, weillen der gegenhandler ohne diss ein quartier haben müeste und ein alter meritiertes diener sey, das ihme etwas nachgelassen werden möchte, deme mich in soweith conformiere, das gegen erlag 1000 f. ihme, Lang, in sein petito gar wohl defereirt werden könne.

Secundo begehrt pater Olipez²⁶², Societas Jesu superior, bey austheilung der güetter auch ain und andere grundstückh zu dem collegio zu überlassen, wie auch die negst den grossen Königsbad gelegene brandtstatt zu einen recreation orth zu verwilligen. Die inspection und ich mit derselben bin der mainung, das dem collegio Societas Jesu sowohl als denen burgern zu Ofen aigene äcker und weingärten jedoch gegen künfftiger raichung aller erforderlichen schuldigkeiten, dan auch ein recreation orth, wo sie etwan ainen kuchel garten zu ihrer notturf zuerichten lassen können, doch aber nicht dasjenige, so sie bey dem königsbadt verlangen (weillen selbiger plaz zu auffrichtung eines ksl. wüsthshaus immediate aestimiert und sonsten in selbiger gegend lauther ksl. wüsthshausgebue seindt) gelassen, und von der inspection ausgezaigt werden kunte.

Drittens begehrt der provisor die statt und schloss Waizen sambt dem darzue gehörigen fruchtbahren territorio an wein, traidt, wiswachs und waldungen dem provisoramt zu incorporiren, damit er des daselbstigen bischoffvicario vorkommen, und einen gueten nuzen hiebeyschaffen kunte. Ich halte mit der inspection guetachten darvor, das man dem bischoff zu Waizen²⁶³ das seinige determinieren und das übrige der cammer zwar zuestehen, jedoch nicht behalten, noch aigner wein und äckerpau vor ihr Mt. angestölt werden solle. Als dergleichen klaine wüsthshausen ihro Mt. nichts nuz seindt, zumahlen durch die eingehende zehet des

²⁶¹ A budai kincskeresésre részletesen lásd: Géra, *Pillanatképek*, 161–163.

²⁶² Andrea Olipez jezsuita előljáró.

²⁶³ Balogh Miklós.

provisorats wüths und preühaus auch proviantheüser zu genügen werden versehen können.

Viertens bittet der obrister Strasser²⁶⁴ umb das guett Wirischwar²⁶⁵ sambt denen pertinentien und sein haus zu Ofen von den burgerlichen oneribus zu befreyen. Gleich wie nun dises guett, so mitten im Vicegraderwaldt²⁶⁶ gelegen, sambt selbiger herrschafft pro camera zu reserviren, also wirdt sich die befreyung des hauses ab oneribus civilibus in perpetuum wegen der grossen consequenz respectu aliorum nicht wol thun lassen.

Quinto bitten die patrae Franciscaner zu Ofen, umb einige wenige baumaterialien, damit sie ihre gewölber, worinnen sie sich de facto befinden, eindekken könnten, und wurde ihnen, weillen sie denen krankhen soldaten und anderen leuthen von der eroberungszeiten bis hiehero fleissig assistiern und vil guetes thuen, mit ainigen dergleichen allmosen belieben nicht unbillich zu gratificiern sein.

Sexto begehrt der baumaister Ceresola²⁶⁷, 373 f. ihme zu refundiren, so er in herbeybringung der maurergesellen über die zu Wienn ihme vorgeschossene 300 f. ausgelegt. Item verlangt er jährlich 50 f. habende besoldung ihme ad dies vitae zu verleihen und aus dreyssigistambt anzuschaffen, auch ein beständiges quartier ihme einzuraumben und die anno 1685 und 1686 von Neuheusl und Gran ihme schuldige lifergelder oder eine discretion dafür zu assigniren. Weillen aber der inspector erindert, das sich die maurergesellen zimlich zerstreüet, und die 300 f. zu Wienn überhaupt gegeben worden, und wol werden erklöhlich gewesen sein, auch der maister groschen ein zimliches austragt, also wirdet ihme mit denen weithers begehrenden 373 f. nicht wol zu vilfahren sein. Die besoldung ad dies vitae kunte noch der zeit in suspenso gelassen, jedoch er mit einen quartier versehen werden. Zu Neuheusl ist nichts als das provianthaus erbauet, zu Gran aber gar wenig reparationes beschehen, jenes ist überhaupt angedingt, dises aber richtig bezahlt worden. Also das man nicht siehet, wie der Cerosola einige lifergelder destwegen anzusuechen habe.

Septimo bittet der Stolhofer schanz- und zeügschreiber umb fernere accomodation, welcher auf negste anständige apertur unmasgebig verträst werden kunte.

Octavo bittet Alexander Talmatin²⁶⁸ judex Cumanorum et Jaziginorum ihme gleich wie anderen stullrichtern, welche bey der inspection und dem commissariat zuthuen haben, das commissbrodt²⁶⁹ erfolgen zu lassen, und

²⁶⁴ A személy teljes neve a források alapján jelenleg nem ismert.

²⁶⁵ Vörösvár, azaz Pilisvörösvár.

²⁶⁶ Minden bizonynal a Pilis erdőségeit kell a megfogalmazás alatt értenünk.

²⁶⁷ Venerio Ceresola.

²⁶⁸ Dalmady Sándor.

²⁶⁹ A katonaságnak süttött, silány minőségű kenyér.

weillen der von Werlein informiert, das es denen stuellrichtern also gegeben wirdt, als kan es disem supplicanten auch nicht wol abgeschlagen werden.

Nono verlangt Franciscus Ferervary²⁷⁰, anjezo burger zu Stuellweissenburg, seine vorhin besessene mühl und andere grundstück ihme widerumben zu verleihen, und ihne in deren possess zu lassen. Dieser ist ein Türckh gewesen, und von denen unserigen gefangen worden, allwo er sich mit 6000 f. rantiert, gleichwol aber bey der Türkhen abzug zurück unnd zu Stuellweissenburg gebliben, und sich zu einen Christen machen lassen, und hat das lob eines gar fromben erbahren manns, welcher dan ad exemplum aliorum, bey deme, was er tempore turcico genossen, nit unbillich zu lassen, sein wirdt.

Zolnock und Segedin

[27] Und dises ist all dasjenige, so ratione Ofen und occasione selbiger untersuchung vorgekhomben, ratione der dependentien aber, habe nachfolgendes inquiriert. Und zwar ist der dreyssiger zu Zolnock und der mauthner von Segedin²⁷¹ bey der commission vorkhommen, die haben nun angezeigt, das der an disen beeden orthen angestellt geweste praefect und dreyssigist gegenhandler, Georg Karl Greil, ungefehr vor vier wochen mit tott abgang. Nach dessen tottfahl der dreyssiger daselbst gewisse truehen, wo er das beste darinnen zu sein vermainet, vier vas wein, item ein vas wein zu Gyöngies²⁷², zwölf oxen und vier khüe, dan 35 oxen und khüehüth, item sechs melchkhüe, 17 oxen und drei pferdt, welche disputierlich, ob sie dem Greill gehörig gewesen, item ein koblwagen in verwahrung genomben, und soll der Greil unlenkst vor seinen tott 2000 f. zusamben gezehlet haben, so sich finden müeste, destwegen auch des Greils beede schreiber interim mit arrest angehalten werden. Beynebens zeigt der extract Kk das er, Greill, aus dem zolnockischen dreyssigist 8283 f. 16 kr. eingenomben, und zu dato nur 3800 f. zur Cameral Inspection zu Ofen und zu dem proviantamt zu Zolnock 500 f. eingeliffert habe, also das noch 3938 f. 16 kr. von des Greils wittib und erben durch die beschehenen ausgaben zu waisen und guetzumachen wehren, ohne das was aus denen entwurffen und extracten Kk, Ll, Mm wegen wein, salz, fleisch, fisch und andere gelter empfäng zu eruieren sein wirdt. Ich haben den dreyssiger Tassis zur zolnockischen und segedinischen würtschafft ad interim angestölt, und alsobalden zu seiner station wider zuruckhgeschafft, mit dem inspector von Werlein aber veranlasset, das er ohne verschub sich nacher

²⁷⁰ Fejérváry Ferenc.

²⁷¹ A szolnoki harmincados Tassy Ferenc, a szegedi vámos pedig Paul Wibmer volt.

²⁷² Gyöngyös.

Zolnock selbstn begeben, und des Greil als eines jedermänigliches vermelden nach gewesten sehr schlechten dieners, hinterlassene unrichtigkeiten ausmachen und ihr Mt. schaden, so vil immer möglich, sein wird, verhütten solle. Dem dreysziger, welcher instrurirt zu sein verlanget hat, habe entzwischen auf seine von der Caschauer Cammer gehabte dreißiger instruction, ausser das er die geföhl und raittungen zur ofnerischen inspection einliffern solle, und auf das königlichen hungarischen ordinari vectigal verweisen. Die königliche zettl hat er ebenfahls von der inspection zu nemben und ein filial zu Hatwan²⁷³ neben einen überreither alda, anstath Novigrad²⁷⁴, anzustöllen, umb willen dises sowol von dem inspector und gegenhandler als auch beeden dreißigern und mauthnern zu Zolnok und Segedin, also am besten zu sein erachtet worden. Und weillen erindert worden, das des bischoffs von Neutra Praefectus,²⁷⁵ vigore frischer donationalien, so von der Hungarischen Hoffcanzley erhalten worden, Hatwan in possess nemben wolle, als wirdet sich destwegen pro Camera Aulicae, aufs cröfftigste zu opponiren sein.

Beynebends habe dem dreysziger zu Zolnok undt mauthner zu Segedin mitgegeben, das weillen sie nach erindert, das nicht allein die zu Zolnok und Segedin von laimb erbaute und mit rohr gedekhte heuser mit einigen teutschen leuthen, auch heydukhen und anderen soldaten widerumben zimblich besezt und erhebt worden, von denen dorffschafften aber der akherpau fortgesetzt, und sonderlich von denen Räzen umb Segedin das maiste angepauet werde, das sie die zehet nach und nach introduciren und einnemben sollen. Und weillen sich an beeden orthen unterschiedliche den acciss zuraichen waigern, als wirdet hierzue ein ksl. befelch zu mehrern nachtrukh vonnöthen sein, und in specie der Werdody²⁷⁶ zu Zolnok, Berzeni und Schemsay und Matthias Zhebergi²⁷⁷ zu Segedin, wie auch beede gemeine stätt hierzue anzuhalten, beynebends dem proviantverwalter Rath²⁷⁸ und dem marquetanter wenigst auss der vöstung der weinschank gar einzustellen sein. Sonsten erindern sie, das zu Zolnok zway mühlen zur proviantierung und zu Segedin neun schiffmühlen in gueten standt gesetzt worden. Sie hetten sich auch gewisser wochen und jahrmärkht, item des gewichts und ellen halber, wie zu Ofen verglichen. Das par stainsalz seye derzeit zu Segedin umb zwei f. 30 kr. bis drei f. einzuhandlen, verhoffen, dass es umb eins f. komben werde. Und werden die zolnokische dreißigst einkhünfften zu hilff zunemben sein, damit man zu Segedin den

²⁷³ Hatvan.

²⁷⁴ Nógrád.

²⁷⁵ Korompay Péter nyitrai püspök (1686–1690), aki egyúttal magyar kancellár volt.

²⁷⁶ Berthóty István.

²⁷⁷ Bercsényi Miklós, Semsey László, Cseperke Máté.

²⁷⁸ Georg Rath.

stainsalzhandl stärkher einrichte, und ein mehrern vorrath nacher Ofen verschaffen könne. Die mauth zu Segedin hat seither des 16. April, da sie ihren anfang genomben, bis endt 1687 1142 f. ertragen, und findten sie vorrathsamb, dass zu Senti²⁷⁹ ein filial angestölt werde. Die sieben heydukhen stätt²⁸⁰ und die segedinische libertiny schuzen sonderbahre privilegia vor, crafft deren sie mauth und dreyssigist zuraichen nicht schuldig zu seyn vermainen, und wan sie nur wie zur zeit des Türkhen zahlen sollten, wurden sie von f. werth ain groschen gleichwol zuraichen haben.

An beeden orthen, Zolnok und Segedin, ist wider der commendanten exactiones und turbirung in cameralibus, und das sie absolute dominieren wollen, vil clagens vorkommen, in specie aber, das sie von ainem oxsen und khue zwei g., von einen beladenen wagen sieben g. auch ain halben f., und sonst von allen dingen ad libitum mauth abfordern, und dardurch die leuth von der zuefuehr abschrökhen, und denen cameral bedienten auch auf ersuechen in denen sich eraigenden vorfallenheiten nicht assisitiren, wegen dessen allen der Hofkriegsrath umb nachtrukliche remedirung zu ersuchen sein wird. Wie die zwischen Keres²⁸¹ und Marosch gelegene dorffschafften belegt worden, zaigt die beylag Nn. Und ob schon der mauthner zu Segedin vermaint, welchemmassen es wol der müehe werth wäre, zu Segedin einen besonderen praefectorum anzustöllen. So erzaigen sich doch noch dato die einkhunfften so schlecht, das die dienst und besoldung der zeit noch so heüffig zu multiplicieren nicht wol rathsamb scheinet, sondern es würdet an deme gelegen sein, das des Greil vacierende stöll ohne langen verschub, mit einen tauglich wohlerfahrenen subjecto ersetzt werde, welcher seinen fleiss an beeden orthen, als Zolnok und Segedin, zu erzaigen haben wird.²⁸²

Fünffkirchen

[28] Der würtschafft zu Fünffkirchen und selbigen dependentien habe ich mich auch erkundiget. Und weillen kurz vor meiner ankhunfft nacher Ofen der praefectus Vincens²⁸³ bey selbiger inspection gewesen, als hat er die puncta Oo, worüber er auch sub Pp von der inspection verbschaidet worden, eingelegt, so kürzlich in deme bestehen, das man ihm wider des bischoff von Fünffkirchen²⁸⁴ ungeacht der etlichmahl ergangenen ksl.

²⁷⁹ Zenta.

²⁸⁰ Hajdúvárosok.

²⁸¹ Kőrös.

²⁸² A prefektust, Matthias Ziert végül Aichpichl tanácsa ellenére Szegedre nevezték ki, 1689. június 1-jével került a szegedi prefektúra élére, egyúttal az ottani harmincadellenőri posztot is megkapta. ÖStA FHKA HFU 1689. 06. 01. (Kt. 758. fol. 18–19.)

²⁸³ Christian Vincenz.

²⁸⁴ Radonay Mátyás.

resolutionen beschehende attentata und turbirungen in einbringung der zehnten und sonsten manutienieren, dem bischoff ein gewisses zu seiner subsistenz auswerffen, und ihr ksl. Mt. in des bischoffs alhier sein, sich dissfahls seinetwegen endtlichen resolviren und dem praefecto ruehe, ihnen selbst den nuzen in dero daselbstigen einkhunfften verschaffen möchten.

Secundo seyn zwar dem Nagi²⁸⁵ noch den 3. Octobris 1687 anbefohlen worden, 2000 kübl spelten, 200 startin wein, 60 oxsen und 500 f. par gelt zur wüthschafft und zum behueff der armen unterthanen nacher Fünffkirchen zu übersendten, so seyn doch erst den 3. April 1688 fünf vas mehl mit 3682 libra, 17 trevent, deren aines ein viertl von ein kübl macht, gersten, 28 trevent hirsch, 41 ½ trevent haiden, 81 trevent habern, 30 oxsen und 150 f. gelt ankommen. Und weillen der general Vechi²⁸⁶ mit betrohung des gewalts, fuerder für die soldaten pferdt habe abfordern lassen, als habe er, was der Nagi überschikht, und noch ein mehrers ausfolgen lassen müessen, also das er an der wüthschafft und an pau merklichen gehindert, und gar ein wenig angesäet worden. Beynebends seye ihme bewust, das der Nagi doch gleichwohlen 2000 kibl spelten und anders zu seinen handten empfangen, wo er es nun hin verwendet, werde er rechenschafft geben müessen. Und weillen der Nagi und seine aufgestölte officier, wie sub Qq, Rr, Ss zusehen, der inspection zu Ofen nicht parieret, als würdet vonnöthen sein, von der Hoffcamer aus ihne mit seiner verantwortung dissfahls zu vernemen und der subordination halber guete ordnung einzuführen. Der general Vechy aber wegen seiner grossen exorbitantien, von welchen ein mehrers noch hernach folget, vermitls des Hoffkriegsraths würlklich zu compesciren sein wirdt.

Tertio seye die pulfermühl, als ein mit quaterstuckh ausgemauertes und mit elf stamplen versehenes schönes werkh, mit 150 f. unkosten in völligen gueten standt, worbey der von dem tingischen regiment losgemachte soldat als ein gueter pulvermacher zwar angestellt, doch aber der Christian Rubin, zeügarth von Wesprin²⁸⁷, das werkh zu führen auch nöttig wäre, welcher gegen fünf f. lohn von jeden centen wochentlich sechs centen pulfer zu lifern, auch 150 centen verdorbenes türkhisches pulfer umbzuarbeiten sich erbiethet. Als wirdet der graff von Hoffkirchen²⁸⁸ zu ersuchen sein, das er disen zeügarth von Wesprin entlassen, und anstatt des stuckhauptmanns zu Fünffkirchen als einem zeügarth aldahin anstellen

²⁸⁵ Nagy György László.

²⁸⁶ Gabriel Vecchy.

²⁸⁷ Veszprém.

²⁸⁸ Karl Ludwig Hoffkirchen a Tartományi és Házi Legfőbb Hadszertári Hivatal (*Land und Hauszeugamt*) vezetője volt, alá tartoztak az egyes várak hadszertárnokai.

möge.²⁸⁹ Dieser zeügwarth verspreche so dan aus dem heüffig verhandenen salpeter einen nuzbahren salitersudt einzurichten, und jedwedere wochen zwei centen zu liferen, doch solten ihme auf monathliche unkosten vor drei darzue nöthige persohnen 40 f. passiert werden. Nicht weniger will er bey 300 centen verhandenen rohen schweffl purificieren und zu nuzen bringen. Der praefectus wird sich zu befleissen haben, auf ein geringeres in ainem und andern anzutragen, und die requisita mit gueter wüthschafft zu verschaffen, wie ihme dan auch 500 f. von der inspection zu Ofen zu solchem ende ausgefolgt worden seindt.

Quarto stelle der episcopus sirmiensis Jany²⁹⁰ auf die abbtey Wetschwar²⁹¹ mit etlich und 80 dörrfern seine praetension, und produciern wükhlich ausgeförtigte donationales, welche nun die ksl. Hoffcammer zur cassierung zu bringen, und ihme nicht mehr, als was er tempore turcico genossen, zu verstatten sein wirdt.

Quinto, die heuser, so der general Vechy vergeben, sollen am kauff retractirt und de novo vom praefecto übernomben werden, sodan von ihme die kauffer die gewöhr nemben.

Sexto seye ein taffern für ihro Mt. auffzurichten, und der ksl. wein dahin vorzulegen, sonsten aber das leithgeben gegen raichung des acciss, auch anderen zu verstatten, welcher acciss auch von dem verschlachteteten viech zunemben, und auch die wüthschafft mit dem stainsalz zu introduciren sein wirdt.

Septimo, die heuser, weingärten und äckher seindt erblich und allerdings wie zu Ofen hiedan zu geben, die mühlen aber von jahr zu jahr in bestandt zu verlassen.

Octavo, von denen gebauten weingärten und äckhern ist der zehet zu nemben, und die hungarischen capitain oder andere hiervon nicht zu entlassen.

Nono, dem bischoff Jani und anderen ist kein mehrers fischen zu verstatten, als sie tempore turcarum gehabt, sonsten aber die fischerey auf den schlag wie zu Ofen einzurichten, und sonderlich zu Mohaz umb jemanden sich umbzusehen, der das einsalzen verstunde, damit auch der fischhandl der eingesalzenen fisch in schwung gebracht, und damit ein nuzen ge-

²⁸⁹ Az Udvari Kamara érdeklődése a legfőbb hadszertárnoknál, hogy a pécsi török löpormalmot érdemes-e felújítani, és lehetne-e Bécsből oda salétromot szállítani: ÖStA FHKA HF Prot. Reg. 1688. 12. 31. Bd. 975. fol. 710. (lajstromkönyvi bejegyzés). Rubin veszprémi hadszertárnok kéri felmentését a veszprémi szolgálat alól: ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1688. Jul. Bd. 376/1. fol. 468. Úgy tűnik, hogy Rubint végül Székesfehérvárra helyezték, itt kért házat: MNL OL E 281, 1689. február 28. 1692-ben Christian Jörger székesfehérvári várparancsnok járt el a Rubin-árvák számadása kapcsán: ÖStA KA HKR Prot. Reg. 1692. Mai nr. 134. (Bd. 389. fol. 272.)

²⁹⁰ Franz Jany szerémi püspök.

²⁹¹ Pécsvárad.

schafft werde, welchen der Nagi, das er auf 10 000 f. gebracht werden könnte, ausgesagt.

Decimo, die kalch und ziegl öfen nach und nach instandt zu sezen.

Undecimo, die messerey wie zu Ofen einzurichten.

Duodecimo, denen hungarischen capitainen und sonsten niemanden aigne possess oder güetter, ausser die sie zu Türkhens zeiten innengehabt, zugestehen, sondern alles für ihr Mt. zu genüessen, und die leuth, so vil nur immer möglich, zu schützen.

13o, weillen der praefect Vincenz vorgibt, das der Nagi lauter unerfahrne und des schreiben und rechnen maistens unkhündige leuth zu Siklos, Capasvar, Simonturnia, Dampo, Tolna, Baxa, Nadast²⁹² angestölt, und ihnen bey 5000 f. besoldungen in geldt und deputaten ausgeworffen, als würdet bey weitherer untersuchung selbiger wüthschafft in loco, ob diese bediente zu cassieren oder zu confirmiern sein. Item, ob das proviantwesen nach des Vincenz mainung durch die camerales und nit durch die veltproviantische zu versehen seye, ausfindig zu machen seyn.

Da aber 14to der general Vechy keinen paurn zu seiner veltarbeit, ohne das er sich jedesmahl vorhin anmelde, aus der statt gehen lassen; auch burger und paurn abstraffen, und zu seinen robathen und gartten arbeit brauchen; anweisungen auf gelt an den praefect ertheillen, und ihnen gleichsamb vor seinen subordinierten halten; kein dreyssiger zetl, ehe dan er vom vaas wein zehn g. vor sich eingenomben, abgeben lassen; den acciss von wein und fleisch ihme appropriern; den ksl. weinschankh nach inhalt des Vincenz brieff Tt nit verstaten oder ein summa von 2000 f. jährlich zu bezahlen fordern; die heuser vergeben, theils an sich ziehen; und sonsten in allen absolute dominieren, und 100 erpressungen von denen leuthen erpracticieren will. Destwegen wäre wider ihme, Vechy, zu inquiriren, und er nach befundt exemplarisch abzustraffen.

Und weillen 15to der graff Schallenberg²⁹³ von dem praefecto Vincenz 2000 f. dem bauzahlmaister zu Essekh²⁹⁴ durch ksl. wein guetzumachen verlanget, hat er, praefectus, auch schon einen theil der wein, wie auch oxsen, dahin erfolgen lassen, diese post aber in seinen rechnung nicht einzustöllen wais. Als würdet von dem grafen von Schallenberg, wohin er die 2000 f. und die 13 oxsen applicieret, und was es dissfahls vor ein bewandtnus habe, nachricht abzufordern und der praefect darnach zu verbschaiden sein.

²⁹² Siklós, Kaposvár, Simontornya, Dombóvár, Tolna, Paks, Mecseknádasd.

²⁹³ Christoph Dietmayr Schallenberg.

²⁹⁴ Az eszéki építési fizetőmester nevét nem találtam a forrásokban.

Gran

[29] Zu Gran ist der cameral würtschafft derzeit dem veltproviandverwalter Michael Döschinger²⁹⁵ aufgetragen, wie starkh die guarnison alda, und was auf selbige, und sonsten an brott abgegeben wird, zaigen die tabellen Vv, Ww. Und befindt sich das provianthaus daroben im schloss mit vier, das bachhaus in der Wasserstatt²⁹⁶ aber mit sechs bachöfen, worzue allenthalben derzeit acht pekhenjungen angestellt.

Die Wasserstatt ist mit husarn und heydukhen besezt, ausser etlich wenig teutschen handtwerchern, einen württh und den appodekher. Die gründt und weingärten seint denen leuthen auszutheilen, darumben sich des Döschingers vermelden nach unterschiedliche anmelden.

Das stainsalz hat auch zu Gran und anderwertighin zimblichen verschleis, es ware aber kein vorrath verhandten, welcher zu verschaffen ist.

Auf das ksl. württhshaus daraus man 150 f. bestandt gibt, hat man von dem Vorsster 100 etlich und 20 emer des verstorbenen erzbischoffs²⁹⁷ wein vor einiger zeit übernomben, die aber verdorben waren, und zu essig haben gemacht werden müessen. Dieses ksl. württhshaus wird kinfftighin mit zehentwein zu verlegen sein. Sonsten gibt der genante Döschinger und die märquetanter derzeit den maisten wein aus, und zwar ohne raichung einiges accis, so jenem abzustellen wehre.

Jedoch wird der accis von dem fleischaushakhen wie zu Ofen bezalt, und pflegt der commendant weder fleisch zu hakhen, noch zu leitgeben.

Von der mühl gibt ein zimmermann derzeit den drittten mezen, so in einem aigentlichen bestandt fürohin zu verlassen sein wird.

Ingleichen habe ich das baad mit wenigen unkosten zum würrhlichen gebrauch zue zurichten, den rechten ablass zu finden und zu ainer nuzung zu bringen anbefohlen.

Die mühl unterm Thomasberg²⁹⁸ wird von dem Capitl zu Gran possedirt, dises sowohl als der erzbischoff selbstn fordert unterschiedliche zehet in dieser gegend ein, ingleichen praetendiert er das dorff Pilsen²⁹⁹, und vil andere dorffschafften in selbiger gegend, welche sich leichtlich widerumben völlig auffrichten wurden, wan sie durch derley praetensiones der geistlichen, welche sowol als die ksl. an sie fordern, nicht abgehalten, und auch wegen excess der soldaten abgeschrökht wurden. Ich habe hinterlassen, das man an zehenten und sonsten dem erzbischoff unnd capitl ein mehrers nicht gestehen solle, als was sie zu zeit der Türkhen genossen, wie dan der ksl. provisor zu Ofen dem lämbzehen zu Pilsen würrhlich

²⁹⁵ Michael Döschinger.

²⁹⁶ Víziváros, Esztergom városrésze.

²⁹⁷ Szelepcsényi György.

²⁹⁸ Szent Tamás-hegy (Esztergom).

²⁹⁹ Nagybörzsöny.

gehoben, jedoch aber auch der erzbischoff den neunten nach ihne abgefordert.

Der erzbischoff mit einen mauermaister wegen reparierung der preche zu Gran, so der zeit mit pallisädten vermacht, auf 700 f. gedingt, und würdet der wükhlichen anfang zu dieser reparation gemacht. Die gemauerte casarmen seindt mit 5000 f. unkosten in zimlich gueten standt gesezt, doch wären des Döschinger verlangen nach zu deren völliger verforttigung noch 1500 f. dan zu schaffen. Zum holz zueführen für die guarnison seindt acht ksl. oxsenwägen verhandten, beynebens hat sich ein ksl. wagenmaister mit 50 andere wägen, jeder mit vier oxsen bespant, alda auch gefundten. Die ziegl von dem zieglofen seindt bishero maistens zu fortification und civilgebeuen nacher Ofen abgeben worden. Ich habe veranlasset, das weil man derzeit alda nicht fortificieret, auch die andere ksl. gebeu maistens im standt seindt, das man das 1000 ziegl umb sechs f. zu verkauffen und ihr ksl. Mt. verraitten solle. Ingleichen habe verfüeget, das die gewölber, alwo allerhandt zeügsrequisiten aufgehalten werden, bedeckht werden sollen.

Die burgerschafft wird nach und nach auch mit mehrern teutschen einzu richten und wider das thumbcapitl zu schuzen, in übrigen aber es, wie Pest und Ofen, zu halten sein.

Dem dreißiger zu Gran habe auf dasjenige verwisen, so ich mit ihme und dem dreyssiger zu Ofen veranlasset, wie vorhin bey dem ofnerischen dreyssigistambt alberaith erwehent worden. Sonsten ist das dreyssigisthaus zu Gran, wie auch das jenige, wo der postebeförderer *Campion*³⁰⁰ sich befindet, mit ksl. unkossten zuegeraichet worden.

Und ist zwar in vorschlag kommen, einen holzstadl in der insul sambt einen mayrhoft für die ksl. oxsen aufzurichten, so nach und nach beschehen kann.

Umbwillen aber der von Werlein sich beschweret, das die veltproviantverwalter, wan man ihnen das würtschafftswesen in denen neuen conquesten zu gleich anvertrauet, sich von der dependenz mitziehen, die eingehenden gelder zur proviantierung verwendeten und nicht zur inspection abführen, auch schlechte wüth abgeben und vilmehr ihren aigene nuzen suchen. Als hat er und die warheit zu bekhennen, ich mit ihme vil besser und zu ihr ksl. Mt. dienst vorträglichlicher zu sein erachtet, wan fürohin er, von Werlein, die würtschafft zu Gran durch dem ksl. dreyssiger, *Johann Schwer*³⁰¹, welcher ein feiner vermöglicher mann ist, und mehr von dem Döschinger versehen liesse, so zu ferneren entschluss beruehet.

³⁰⁰ Johann *Campion*.

³⁰¹ Johann *Schwär*.

Vicegrad³⁰²

[30] Mit was persuasionen und argumenten der graff Stephan Zichy³⁰³, die zu Vicegrad und Alt Ofen gehörige und auch andere bey Stuehlweissenburg und Pallota gelegene dorffschaften ihme zueaignen will, das ist bey der ksl. Hoffcamer aus seinen öffters widerholten memorialen und auch hiebey sub Xx, Yy wol bekhant. Die Insepction zu Ofen hat die beschreibung Zz, Aaa darüber verfast. Und weillen zu Vicegrad sehr schöne waldungen unnd jagtbarkeiten sich befinden, und die herumbligende dorffschafften nicht allein an geltanlagen, sondern auch robathen wohl zu genüessen, beynebens die insel Sankt Andree³⁰⁴ nuzlich darzue zu zihen wäre, als wirdet sich unmasgebig dahin zu bearbeitthen sein. Wie zu Vicegrad und selbiger gegend eine schöne herrschafft und wüthschafft vor ihr ksl. Mt. aufgericht, des grafen Zichy praetensiones aber eheistens examiniert, er darüber verbscheiden und denen leuthen von seinen stättigen impetitionen ein rueh verschafft werde.

Stuellweissenburg

[31] Zu Stuellweissenburg ist der angestölte magistrat zu mir gekhomben, und hat beyligendes memorial Bbb überbracht, und darinen umb ein gemainhaus in der statt numero 122., umb das allodium, so der Hazibee³⁰⁵ vorhin besessen, in der Vorstatt und zwei mühlen, auch äcker, weingärten und wiesen, und umb erledigung von denen soldaten quartiern aus ihren heüsern gebetten.

Und der von der inspection zu Stuehlweissenburg derzeit auffgestellte officier hat mir die puncten Ccc eingehändiget. Nun ist diese statt worinen 260 heuser beschriben worden, allerdings mit teutschen und hungarischen leuthen, auch officiern, so sich umb heuser angenomben, bis auf etlich und 40 haus, worumben sich unterschiedliche handtwerkher von Raab und Comornn alberaith auch anmelden, insgesamt aber umb ratificierung der jeden überlassenen haus gebetten wird, wie dan solches vermits der ofnerischen inspection auch wol beschehen kann, widerumb besetzt.

Von der geistlichkeit haben sich neben des probstsvicari, welcher Sankt Emerichs pfarrkirchen versiehet, Jesuiter, Franciscaner, Carmeliter, Benedictiner und Pauliner alberaiths hineingemacht, und die erste der inspection erinderung nach auch gewisser dörffer sich inpatroniert, und bin ich der unvorgreiflichen mainung, es möchten neben des probsten die Jesuiter und Franciscaner und deren respective künftiges collegium und

³⁰² Visegrád.

³⁰³ Zichy István.

³⁰⁴ Szentendrei-sziget.

³⁰⁵ Nem ismert, hogy ki az a Hadzsi bég, akire Aichpichl gondolt.

closter gelitten, die übrigen geistlichen aber abgeschafft werden. Es seye dan, das der benedictiner und paulinerorden jeder nur ein haus und kein closter, zu behueff ihrer anstellenden wüthschafft und zu behaubten vermainenden grundstückh innenhaben möchten, worüber sich zu resolvirien sein wirdt.

Sonsten hat man der gemainen statt eine von der schlechten mühlen, so ihnen die inspection auszaigen wird, auch ainige äckher und weingärten, item ein gemainhaus in der statt, worinen man zugleich die ksl. zehetwein künfftig wird leithgeben können, nicht aber das beehrte allodium vor der statt zu überlassen vermainet, damit sie dardurch zur wüthschafft animiert werden. Beynebends habe verfüeget, mit pauholz, kalch und derley materialien, sowol das erwöhlte ksl. haus und ain oder andere mühl völlig zu repariren, als denen leuthen darmit verhilfflich zu sein, umb willen insonderheit die mit schindl bedeckte dächer alle sehr schadhafft sein.

Welchen leuthen auch in denen ksl. waldungen und stainbrüchen ihnen ein gewisses auszusaigen und gratis zu vergünstigen gebetten. Ich habe auch veranlasset, das die leuth durch patentes in ihre alte possession revociert, zur zuefuehr der victualien angemahnet, und zu solchem ende gewisse woch- und jahrmärkht, und diese zwar auf Sankt Georgi, Heyligen Pfingstag, auch Sankt Demetrii und Michaeli tag³⁰⁶ ausgeschriben werden sollten. Und weillen das landt herumb zimblich öed, als wirdet insonderheit mit austheillung der gründt an die herbeykhommende leuth alsobalden der anfang gemacht werden müessen, worzue guete hoffnung erscheint, wessen dan schon einiges ackherbau, insonderheit in der gegend Palota, fortgesezt wird.

Das maiste wird an deme gelegen sein, das man sich mit dem neuen comendanten, obristen Kheverely³⁰⁷, eines aigentlichen verstehe, damit alle eigennuzigkeiten der miliz abgestölt und guete ordnung gehalten, auch guete manutenenz in cameralibus widerfahren möge.

Mit dem ad interim angestöhlten deakischen obristleuthenanten, baron von Welsperg³⁰⁸, habe abgeredt, das die statt durch die hineinfahrende pauern nach und nach noch mehrers geseübert, auch von den negstgelegenen comitaten holzhacker und wägen zur beyschaffung des prenholz, zur bache-rey und vor die guarnison auf den wüntter auch bauholz verschaffet werden.

³⁰⁶ Szent Görgy napja (április 24.), Pünkösöd napja, Szent Demeter napja (október 26.), Szent Mihály napja (szeptember 29.)

³⁰⁷ Franz Karl Ludwig Cheverelli.

³⁰⁸ Néhány hónappal később Leopold Beck budai várparancsnok távollétében ideiglenesen Welsperg báró látta el a parancsnoki teendőket. ÖStA FHK A HF Prot. Reg. 1688 (Bd. 975. fol. 610.)

Dem proviantverwalter zu Raab³⁰⁹ wirdet die verfertigung drei oder vier bachöfen und anstöllung einiger pekhenjunger nacher Stuehlweissenburg aufzutragen sein, damit das brott in loco gebachen, und nicht allezeit von Palota abzuholen nöttig seye, umbwillen es sonderlich in der hiz leicht schienplich werden kunte.

Ingleichen werden die weege so bey schlimen wetter wegen des marasts fast unwandlbar werden, per comitati repariert werden müessen. Vor die guarnison seindt casarmen, ein wachstuben, wie auch etliche schilterheüsl zu erbauen.

Endtlichen habe der inspection committirt, die ksl. wüthschafft zu Stuellweissenburg und selbiger gegend allerdings, wie ratione des ofnerischen veranlasset worden, anzustöllen, in specie aber wirdet ein dreysziger nacher Stuelweissenburg zu resolviren, und zugleich die obsicht, damit ain und andere wüthschafftsanstalten ad effectum kommen, demselben aufzutragen, dan auch von der inspection aus, imerhin nachzusehen sein.

Neuheusl³¹⁰

[32] Obgleich wegen dises orths und gegend vil an deme beruehet, das man sich der fortification oder rasierung, und des erzbischoffs anspröch halber resolvire. So ist doch gewis, das man ungeacht dessen ein weith mehrern genus bis anhero für ihro ksl. Mt. hette genüessen können, sofern die eigennuzigkeit und excess der von zeit der recupierung alda comandierenden officiern nicht alles guetes verhinderet, und sie alle einkhunfften an sich gezogen hetten. Allermassen der richter und burgerschafft zu Neüheusl, das sie der obristwachtmaister Mallvezi³¹¹ als seine unterthanen haltet, mit schwären straffen beleget, was in die vöstung gebracht wird, besten theils ohne gelt vor sich behalte, und dadurch vom handl und wandl die leuth abschrökhe, sub Dddd wehemüetig klaget, und es mit ihnen wie mit Ofen, Pest, Gran und Stuellweissenburg einzurichten gebetten.

Es seindt an disem orth dermahlen nicht mehr als zwölf burger verhanden, da doch in die verhandene aber ganz ruinirte und sonderlich am tachwerch schadhaffte heüser, dieser und anderer leuth vermelden nach gar gern mehr burger sich ansessig machen werden, da sie nur einer protection versichert sein und eine gute ordnung wissen mögen. Jedoch seindt einige Lutheraner und Calvinisten nicht zu admitieren, massen dan in denen ergangenen ksl. befelchen ich vier calvinistische burger sub termino vier

³⁰⁹ 1679-től az 1693-ban bekövetkezett haláláig Johann Nikolaus Haas von Hochburg volt a győri élelmezési igazgató. Az ő feladata volt közvetlenül Székesfehérvár visszafoglalása után az ottani élelmezési ügyek felügyelete. Erről szóló kinevezését lásd: ÖStA FHKA HFU 1688. 06. 14. (Kt. 743. fol. 353–354.)

³¹⁰ Érsekújvár.

³¹¹ Alfons Malvezzi.

wochen, nach alberaith verstrichenen ihnen praefigirten vorigen terminen auszuschaffen veranlasset. Sunsten ist gar rathsamb befunden worden, das die leuth sowol in die vöstung als in die dörffer per patentes revociert und eingeladen, ihnen gewisse frey jahr versprochen, die abstellung der militarischen erprössungen und besseren schuz vertröstet, auch ihnen ainige gemain gründt assignirt, jahr- und wochenmärkht, wie vor disen gewesen, eingeführt, und übrighens die sach wie in anderen orthen in denen conquisten eingerichtet werde.

Dem erzbischoff ist kein mehrerer wein und traidtzehet zu gestatten, als er tempore turcarum gehoben. Der übrige zehet ist vor ihro ksl. Mt. einzubringen, und ist deswegen dem ordinari proviantverwalter³¹², welcher sub Fff darumben bittet, oder dem dreyssiger³¹³ (welchen man aus beeden zu der würtschafft alda gebrauchen will) ein ordentliches schuz und zehet patent auszuförtigen. So seindt auch an disen orth die einzubringende zehetwein vor ihro ksl. Mt. auszuleithgeben, in dem übrigen der acciss von fleisch und wein einzufordern, auch die dreyssigistgeföhl fleissig zu beobachten, und der türkhenthaller vom viech in inductione auch abzufordern.

Die vier ziglöfen sambt dem stadl, so von denen soldaten mit 1500 claffter holz abgebrendt worden, seindt nothwendig zuerhöben, bey die 70 000 ziegl herauszuraumen, und disen und andere denen burgern umb gelt zu ihren bauen hinzugeben, die föhlung und zuefuhr des zum zieglbrennen und an deren benöthigten brennholz, wie auch bauholz, kalch und sandt, ist per comitatus zu befördern. Die schiffarth auf der Neutra³¹⁴ mit auszuhackung und ausraubung dessen, so verhinderlich, nuzlich im standt zu sezen.

Es wird auch die pulfermühl, worzue das bauholz schon in beraithschafft, neben zwayen wasserwöhren und aus den verdorbenen türkhischen pulfer saliter zu machen sein, insonderheit aber, weillen die leuth auf zwei und drei meil weeg zum mallen gehen müssen, die verhandene mehmühl (welche zwar auch der erzbischoff praetendiert) zu reparieren sein.

An disem orth kann die versilberung des kleinen österreichischen kieffelsalz mit gueten nuzen eingeführet werden.

Mit erpauung des vermainten preuhaus, bau- und mayrhoff kann noch etwas inngehalten werden, sonsten aber ist das provianthaus wol erbauet und das zeüghaus der notturf nach zu genüeg reparirt und zuegerichtet worden.

³¹² Johann Michael Stainmüller kinevezése élelmezési igazgatóvá Johann Valentin Dötlbach halála miatt: ÖStA FHKA HFU 1688. 01. 20. (Kt. 737. fol. 509–516.)

³¹³ Johann Franz Balko 1687–1704 között volt harmincados Érsekújváron, kinevezése: ÖStA FHKA HFU 1687. 06. 21. (Kt. 728. fol. 824.)

³¹⁴ Nyitra folyó.

Und ob schon ein wagenmauth zu Moschenek³¹⁵ der neutraer bischoff einforderet, so ist doch das überfahrtsgeföhl mit der fliegenden prukhen oder pletten nach der vorigen tax, als von belaadenen wagen sechs kr. und vom stukh viech mit zwei hungarischen einzufordern. Der zu dato bewohnten dorffschafften designation folgt hiebey sub Ggg, aus welcher auch zu ersehen, wie diese orth den zehet zu raichen gepfleget haben. Und weillen jeder richter am besten seinen process wais, als werden selbige zur Cameral Inspection zu citiern, und ein ordentliche beschreibung und aestimation der neuheüslerischen dependentien vorzunemben sein, nach welcher in einforderung der contributionen und aushailung der robathen, und wie weith respectu deren mit lauther edlleuth besezten markhten, mit gueter manier auszulangen, wird reflectiert werden können.

Die Franciscaner zu Neuheusl bitten sub Hhh, ihnen das brott zu verwilligen und dem teutschen prediger mit tuech und anderen ein corporals portion genüessen zu lassen, darüber sie ein gnädige verbschaidung erwartten. Ingleichen bittet der pfarrer alda sub Iii umb continuation des ihme auf ain jahr lang, so im August zu endt gehet, schon verwilligten brotts, dessentwegen er zu verbschaiden sein wird.

Ich habe über alle puncten, so Neuheusl concerniern, mit dem obristen Areizaga³¹⁶, als negst zukünftigen commendanten alda, welcher zway frey compagnien³¹⁷ hinein legen wirdt, conferieret, der sie dan alle guet geheissen und guete ordnung zuhalten, auch alle assistentz dem camerali zu laisten versprochen.

Dem von Werlein, welchen ich an disen orth von mir gelassen, habe ich auf die neuheuslerischen wüthschafft eine fleissige inspection zu haben, und disen platz und gegend (wie es gar leicht sein kunte) widerumben auffzuhelffen, beweglich comitieret. Er hat mir generaliter hingegen re-

³¹⁵ Mocsonok.

³¹⁶ Juan Juame Areyzaga. 1684–1694 között volt lipótvári parancsnok, és egyúttal az érsekújvári vár főparancsnoka is, kis megszakítással 1690. november és 1691. szeptember között budai parancsnokként tevékenykedett az ott folyó erődítési munkák felügyeletében. Areyzaga a vele kötött szerződés értelmében hat századot állított fel, ebből Érsekújváron, Esztergomban, Árva és Trencsén várakban és Lipótváron is volt egy-egy: ÖStA FHKA HFU 1691. 03. 24. (Kt. 782. fol. 414–431.) Érsekújvár várának volt egy külön kapitánya is, aki Areyzagától függött, 1690-ben Georg Ludwig Schäffler őrmagyot helyezte ide: MNL OL E 280, 1690. Aug. nr. 9.

³¹⁷ A szabad századokat kifejezetten várőrzési feladatra verbuválták a harmincéves háborút követően a Habsburg Monarchiában. 1683 és az ország nagyobb területeinek visszafoglalása után egyre tömegesebbé vált alkalmazásuk a Magyar Királyság területén is, ami leginkább költséghatékonyságuknak és a belső rendvédelemben betöltött szerepüknek volt köszönhető. Mivel elsősorban a várőrzés volt a feladatuk, és a közvetlen hadműveletekben sem vettek részt, a formálódó Habsburg állandó hadsereg hadrendjébe sem kerültek be. Éppen ezért többnyire veterán vagy frissen verbuvált katonák szolgáltak a szabad századok kötelékében, a kapitányi pozíció pedig egyfajta kegygyakorlás volt a császár részéről. Előnyük, hogy bármikor utánpótlásai lehettek egy-egy állandó hadseregbeli ezrednek, ugyanakkor bármikor fel is számolhatták őket. A verbuválást a várkapitányok végezték, olykor hosszú utazást megtevé. Oross, *A Magyar Királyság törökellenes*, 179–180.

monstriert, das an der correspondenz mit denen gespannschafften und kriegscommissarien vil gelegen seye, damit die leuth insonderheit wegen der durchmarch besser protegirt und nicht klainmüetig gemacht werden.

Administrators titul

[33] Item hat er vermaint, das ihme an der ihm aufgetragenen Cameral Inspection durch dem Nagi und Fischern eingriff und abbruch geschehe. In deme der Fischer das ganze landt zwischen Ofen und Zolnok, er aber von Inspections wegen nur blosse rudera bey gedachten Zolnok und Segedin unter sich habe, da doch der stuehlrichter und anderer allgemainen aussag nach derjenige maiste orth, so dem Fischer auch untergeben worden, nacher Ofen contribuirten, ja, sogar Keschkemet, Keres, Temschick³¹⁸ und dergleichen in der Pester Gespannschaft³¹⁹ gelegen, und auf solche weis unter andere gespannschafft gezogen wurden, wie dan gedachte dörffer würlklich ihre robothfuehrn in überbringung der munitio und proviant nacher Ofen praestiren, massen er auch den abris Kkk destwegen formirt, und über das von 21. Junii jüngsthin ergangene camerschreiben LII, seine weithere motiva sub Mmm vorzustellen vermaint hat. Ingleichen erachtet er, das Czakathurn³²⁰ mit seinen zuegehörungen nicht ohne ihr Mt. nutzen der ofnerische inspection völlig zu untergeben, und die von dem Nagi alda und in anderen der ofnerischen inspection ohne diss incorporierten dependentien aufgestölte bediente mit mehreren respect und gehorsamb als sie bishero erzaiget haben, an ihne zu verweisen wären. Und dieweillen sowol der Nagi als der von Hochburg zu Altenburg³²¹ (das Fischer zu geschweigen) administratores genannt werden, als vermaint der von Werlein, es wurde zu ihr ksl. Mt. besseren dienst und nuzen geraichen, wan er bis zu künftiger beständiger haubteinrichtung der sachen, mit dem titul eines cameral administratoris zu Ofen begnadet, und mithin mehrers authorisirt wurde,³²² welches letztere ich zu ihr Mt. selbst aigenen besten, nicht undienstlich, sondern fast nothwendig zu sein erachtete. Beynebens aber stehet es bey der ohne diss der conquesten

³¹⁸ Kecskemét, Nagykovács és Dömsöd.

³¹⁹ Pest-Pilis-Solt vármegye.

³²⁰ Csáktornya.

³²¹ A Moson megyében meghatározó szerepet vivő, 1672 óta ismételt királyi kézben lévő magyaróvári uradalom 17–18. század fordulóján egy adminisztrátori rangban álló tisztségviselő igazgatta. Johann Franz Hochburg 1683–1693 között volt a magyaróvári uradalom adminisztrátora. Az adminisztrátor kiválasztása és megbízása az Udvari Kamara hatáskörébe tartozott, és általában komoly összeget kellett lefizetnie – pontosabban, az egykorú megfogalmazás szerint kölcsönöznie – a jelöltnek. 1694 augusztusában az újonnan kinevezett adminisztrátor, Johann Adam Xaver Schad 50.000 forintot tett le évi hat százalékos kamatra a kincstárnak. ÖStA FHKa HFU 1694. 08. 01. (Kt. 830. fol. 1–5.)

³²² Werlein az adminisztrátori címet végül 1690 júliusában kapta meg. ÖStA FHKa HFU 1690. 07. 15. (Kt. 773. fol. 180–183.)

halber angeordneten commission zu weitherer überlegung, wie man ihnen von Werlein der verlangten untergebung erst vorgemelter orthe halber verbschaiden wolle.

Unterscheidung der district

[34] Nothwendig ist es, das man die district eigentlich auswerffe und distinguere, und dan durch ausstellung viller oberbeambten sich eraignenden confusiones, eingriff und unordnungen verhüette. Zur zeit, da der liebe frieden eingeführt und man versichert sein wird, was vor acquisten verbleiblich verhandten, beynebens die ordinari guarnisonen und in Hungarn zu verbleiben habende miliz wol ausgetheilt, die marche aufhören, der burger und pauer in ruhe und sicherheit gesezt, auch des werkh wegen der geistlichen und weltlichen praetendenten so viller gütter und einkunften determinieret sein wird, so dan wirdet sich ein aigentliches und beständiges würrschafftweesen in disem neu eroberten landen besser einführen, und hauptsächlich auf fünf principal intraden als nemblich contribution und unterhalt der miliz, zehet, dreyssigist, stainsalzhandl und accissen neben denen kleinen provisoratseinkunften reduciren lassen.

[Az Aichpichl-jelentés mellékleteinek felsorolása, és helyük a fennmaradt iratok között³²³]

A: *Nem maradt példány az iratban, az utasítás fogalmazványa: ÖStA FHKA HFU 1688. 06. 02. (Kt. 743. fol. 1., 35–36.)*

B: *A Budai Kamarai Inspekció alkalmazottainak kimutatása (fol. 153–155.)*

C: *A melléklet nem maradt a jelentés mellett, az iratban nem található.*

Dd: *A várban lévő kaszárnyák kimutatása, Buda, 1688. június 22. (fol. 192–193.)*

E: *Buda városa Karl Gottlieb Aichpichlnak (fol. 157–158.)*

F: *Buda városa a Budai Kamarai Inspekciónak, 1688. június 20. (fol. 159–160.)*

G: *Összeállítás Pest város berendezése kapcsán, Buda, 1688. június 10. (fol. 161–162.)*

H: *Jelentés a budai „polgári” építkezésekről (fol. 163–165.)*

J: *A melléklet nem maradt a jelentés mellett, az iratban nem található.*

K: *Jelentés a budai vár erősítéseiről, Buda, 1688. június 21. (fol. 165.)*

³²³ A mellékletek többségének nincs dátuma, illetve keletkezési helye. Ahol ez megállapítható volt, ott jelöltem. A mellékletek nem rendelkeznek címmel, a jegyzék az iratokon szereplő információk alapján készült.

- L: Ténylegesen elvégzett erődítési munkák a budai váron (fol. 168–169.)
- M: A Budáról a hadjáratokra adható, nélkülözhető tüzérségi eszközök kimutatása (fol. 170–171.)
- N: A Budáról Pestre szállítható tüzérségi eszközök kimutatása (fol. 172–173.)
- O: Panasz a hadszertárnok és a tüzérek által üzemeltett borkimérés miatt (fol. 174.)
- P: Peter Salgari Karl Gottlieb Aichpichlnek (fol. 175., 177.)
- Q: A Buda–Észék és Grác–Verőce postaútvonalak kimutatása (fol. 176.)
- R: Karl Joseph Paar Peter Salgarinak (fol. 178–179.)
- S: I. Lipót Peter Salgarinak, amelyben a Paar felé való engedelmességre szólítja fel. Laxenburg, 1688. május 27. (fol. 180–181.)
- T: A budai tábori élelmezési raktárból kiadott kenyerek kimutatása (fol. 182–183.)
- V: A budai tábori élelmezési raktárban lévő pénzeszközök és kenyerek kimutatása, Johann Niklas Wilffersheim (fol. 184.)
- W: Kimutatás a budai tábori élelmezési raktárból elküldött zabról és lisztéről, Buda, 1688. június 15. (fol. 185–186.)
- X: Parancs a budai provizornak, Buda, 1688. június 20. (fol. 187–188.)
- Y: A budai harmincad 1688. január 1–június 20. közötti bevételei, Johann Jakob Watula (fol. 189.)
- Z: *A melléklet nem maradt a jelentés mellett, az iratban nem található.*
- Aa: *A melléklet nem maradt a jelentés mellett, az iratban nem található.*
- Bb: *A melléklet nem maradt a jelentés mellett, az iratban nem található.*
- Cc: *A melléklet nem maradt a jelentés mellett, az iratban nem található.*
- Ddd: A Budán beváltott só kimutatása, 1688. június 13–19. között (fol. 289–290.)
- Ee: Sószámadás, Buda, 1688. június 22. (fol. 190–191.)
- Ff: Johann Stephan Werlein kimutatása a sóbeváltásról 1687. március 5. – 1687. október 11. (fol. 194–195.)
- Gg: Johann Stephan Werlein, Adam Lang és Leopold Hartmayer levelei az irodai alkalmazottak fizetése ügyében, Buda, 1688. június 29. (fol. 196–199.)
- Hh: Johann Stephan Werlein véleménye az Adam Lang által kért szállás ügyében (fol. 204–205.)
- Jj: Jelentés és vélemény a bizottsághoz benyújtott emlékiratokról (fol. 206–226.)
- Kk: Johann Karl Greill 1687. június 24. – 1688. március 31. közötti számadásához fűzött észrevételek (fol. 118–128.)
- Ll: Johann Karl Greill 1687. június 24. – 1688. március 31. közötti számadásainak egyes tételei alóli felmentések és hiányok jegyzéke (fol. 129–134.)

- Mm: Franciscus Tassy a kamarai bizottságnak (fol. 227–228.)
- Nn: *A melléklet nem maradt a jelentés mellett, az iratban nem található.*
- Oo: A pécsi prefektus által a pécsi ügyekben beadott pontok, Buda, 1688. május 16. (fol. 229–241.)
- Pp: Christian Vincenz pécsi prefectus beadványára adott válaszok (fol. 242–245.)
- Qq: Andreas Mayr és Nicolaus Kittonich levele Karl Aichpichlnek, Eszék, 1688. június 18. (fol. 246.)
- Rr: Andreas Mayr és Nicolaus Kittonich az Udvari Kamarának, Eszék, [é. n.] (fol. 248.)
- Ss: Nicolaus Kittonich Johann Stephan Werleinnek, Eszék, 1688. június 29. (fol. 251–252.)
- Tt: Christian Vincenz beadványa Gabriel Vecchy tábornok ellen, Pécs, 1688. június 16. (fol. 249–250.)
- Vv: A Nigrelli-ezredbe tartozó, de la Rue esztergomi kapitány által vezetett század élelmiszer-járandósága 1688. június hónapban (fol. 258.)
- Ww: Kenyéradaok kiadásáról kimutatás, Esztergom, 1688. május (fol. 255.)
- Xx: Zichy István az Udvari Kamarának, amelyben kéri a székesfehérvári blokádhoz küldött, általa fizetett magyar katonaság zsoldját, 900 forintot, Pozsony, 1688. január 19. (fol. 253–254.)
- Yy: *A melléklet nem maradt a jelentés mellett, az iratban nem található.*
- Zz: A visegrádi és óbudai uradalom leírása (fol. 261–274.)
- Aaa: A Zichy István által igényelt falvak kimutatása (fol. 259–260.)
- Bbb: Székesfehérvár lakosai és előljárói Karl Aichpichlnek (fol. 275–276.)
- Ccc: Gabriel Kränzer jelentése különféle székesfehérvári ügyekben, 1688. június 23. (fol. 277–286.)
- Dddd: Érsekújvár polgárai Karl Aichpichlnek (fol. 287–288.)
- Fff: Johann Michael Stainmiller érsekújvári élelmezési igazgató Karl Aichpichlnek, Érsekújvár, 1688. július 3. (fol. 291–292.)
- Ggg: Kimutatás a tizedet Érsekújvárra adó, lakott falvakról (fol. 293–294.)
- Hhh: Az érsekújvári ferencesek az Udvari Kamarának (fol. 295–296.)
- Jjj: Vatay István érsekújvári plébános Karl Aichpichlnek (fol. 297–298.)
- Kkk: Buda és Szeged (a Duna–Tisza köze) vázlatrajza, a területi illetékeség feltüntetésével (fol. 301.)
- Lll: Az Udvari Kamara tanácsosainak véleményes jelentése a Szepesi Kamara és a Budai Kamarai Inspekció közötti területi illetékeség kérdésében (Gyöngyös, Eger, Miskolc, Kecskemét), Bécs, 1688. június 21. (fol. 302–303.)
- Mmm: Kivonat egy Szolnok és Szeged hovatarozásáról szóló, ismeretlen személytől származó feljegyzésből (fol. 299., 304.)

11.

Johann Stephan Werlein budai kamarai inspektor jelentése az Udvari Kamarának (válasz Karl Aichpichl jelentésére). Buda, 1688. november 6. ÖStA FHKA HFU 1689. 02. 16. (Kt. 754. fol. 338/47–304., itt: 100–110.)

[1] Tegnap Werlein visszaérkezett Belgrádból, összefoglalja tapasztalatait és a megtett intézkedéseket. [2] Szolnok. Az általa odavitt pénztárnak két kulcsa van, az egyik Michael Fischernél, a másik a harmincadosnál. Johann Rieschhoffot kinevezte hídvámossá, megparancsolta továbbá mintegy 800–1000 forint értékben a híd javítását. A bor kimérése jelenleg nem hoz hasznot, túl magas a felvásárlási ár, valamint a kimérési és az egyéb költségek, ezért a hivatalnokok sem számoltathatók el rendesen. A néhai Johann Karl Greill prefektus esete is ezt mutatja: a veszteség elkerülése miatt saját borát mérette ki. A markotányosok ellátják az oda vezényelt két századot, míg a kétszáz magyar hajdúnak a kapitányuk, Berthóty István megparancsolta, hogy csak az ő borát ihatják. A harmincadosnak Werlein megengedte, hogy 150 forint értékben bort mérjen. A marha és a só után szedett harmincadból évi 10–12 000 forint jövedelem van, de ez – ha a Tiszántúlon nő a biztonság és fellendül a kereskedelem – növekedni fog. Kamarai téren kevés a tennivaló: nagy a pusztaság, ami jövedelem van, azt a hadbiztosság beszedi. Jövőre egy malmot kellene a Tiszába torkolló, Jászberény mellől érkező folyó mellé építeni, ahol korábban is állt egy. Építési anyagokat küldött oda, hogy a katonák szállását javítsák; ha a Tábori Élelmezési Hivatal tartja ígését és ad hajókat, akkor a Tiszán tűzfát is lehet Szolnokra szállítani. [3] Szeged. Amíg Lippa, Gyula, Temesvár az ellenség kezében volt, nem sok teendő volt, most, Lippa elfoglalásával javult a helyzet. A harmincad éves jövedelme csak 3000 forint, azért, mert a volt szegedi, most lippai kapitány, Dietrich Nehem hátráltatta a kamarai ügyeket. Egyre több a polgár, bevezették az accsát, a bormérést a harmincados veszi bérbe, de 500 helyett csak 400 forintot ajánl érte. Sokan gondolják, hogy az erdélyi só szállítása a Maroson – a folyó által hajtott sok malom miatt – hátrányt szenved. Friedrich Falkenheim szerint a sót a Temes folyón kellene Belgrádig szállítani, de ez a sok ellenséges török helyőrség miatt nehéz lenne. A sóügyet fontos lenne rendezni. Werlein Szegeden is elrendelte a katonai szállások és a templom tetejének kijavítását. A város szép – kettős rondelláival, szép fa-laival és árkaival –, biztosan sokan le fognak itt telepedni. [4] Lippa. Paul Wibmer alá tartozik, aki oda is utazott, házakat és szőlőket adott el 833 forint értékben, a bevételeket azonban Antonio Caraffa legfőbb hadbiztos parancsára visszatartották és a vár erődítésére fordították. Csak akkor lehet a hivatalokat berendezni, ha a még törökök kezén lévő Nagyvárad, Temesvár, Gyula elesik. [5] Titel. Egyelőre semmi teendő, a temesvári

török helyőrség miatt nincs átkelő a Tiszán, a Belgrádból érkező dolgok pedig Szegedig mennek. Szép hely, ami egy hegyen fekszik, ahol egy különösen szép, de félig romos templom áll. [6] Baja. Werlein mintegy négy hónapja felállított itt egy fiókharmincadot, amely azóta 2000 forint jövedelmet hozott. Akárcsak Szolnokon, Berthóty itt is mindent magához vont, így kamarai ügy nem nagyon van. Berthóty azt mondta Werleinnek: szeretné látni ki fog a kamara részéről itt bort kimérni! Megtiltotta, hogy tizedet fizessenek a lakosok, ami az ő hasznát gyarapítja. Lefoglalt hét hajómalmot, és nem akarja átadni. Megakadályozta, hogy Baján polgárok telepedjenek le, a falvak panaszkodnak rá, a hajdúi kegyetlenkednek. Szolnokon is több falut lefoglalt, magáénak tekinti azokat. Ezt egy császári tábornoktól sem lehet eltűnri, nemhogy egy magyar kapitánytól. Werlein kéri, hogy parancsolják meg neki a hét hajómalom visszaadását, és küldjék el őt és a hajdúit Bajoról. A Tisza és a Duna közötti hivatalok kapcsán Werlein reméli, hogy azok pénztárában nem lesz hiány. A Dunán inneni hivatalok azonban rosszabb viszonyok között vannak. [7] Eszék. A provizor sem számadást, se feljegyzést nem vezet. Amikor Werlein ezt felrótta neki, csak annyit mondott: a számadás a fejében van. [8] Mohács. Az ottani sóértékesítő előadta, hogy Christian Vincenz pécsi prefektus elvette tőle a beváltott sóért kapott pénzt, és eljátszotta néhány katonatiszttel. Pécsen, Eszéket és Pozsegát is már régóta meglátogatta volna. Eszéket és környékét elcsatolták tőle, ezért az alábbi orvosolandó ügyeket alattvalói kötelességből írta. A magyar alkalmazottakkal nehéz bármit is kezdeni, nem lehet őket rendes számadásra bírni, nincs tekintélyük a katonaság előtt, így nem tudják védeni a kamarai érdekeket. Az eszéki parancsnok semmire sem becsüli a provizort, és hátráltatja a kamarai ügyeket. A provizornak más dolga sincs, mint a bor kimérése; ez ügyben Werlein ugyanúgy rendelkezett, mint Szolnokon és Szegeden. A császári borkimérés alatt sok saját bort mérnek ki. Werlein megszemlélte az Eszék és Dárda közötti hidat. Véleménye szerint sürgősen a nagy mocsáron átívelő, a törökök által sok ezer forintért emelt tölgyfa híd javítása. Fél óránnyira attól már kemény talaj található, amit korábban is mindenki használt az átkelésnél, erre kellene földet felhordani, két oldalán árkokat ásni, ahogy Itáliában is látni. A Dráva átfolyásainál kellene huszonegynéhány kisebb hidat emelni. Ha Stájerországból megérkeznek az építési anyagok és őfelsége parancsára a munkásokat is oda lehet rendelni, akkor 2000 forintért meg lehetne csinálni egy, egy mérföld hosszú utat Eszék és Dárda között. Meg kell győzni az eszéki provizort és az élelmezési igazgatót, hogy a mocsár és az árkok felett készíttessék el a legszükségesebb hidakat. A pénzt a provizor a nála lévő, boreladásból származó pénzből fedezhetné, de ezt vonakodik kiadni, mert most már Nagy Györgytől függ. Az Udvari Kamaráé a döntés, hogy elfogadjá-e Werlein javaslatát, a sok átszervezés miatt nagy

az összevisszaság ebben a munkában is. A sóügyet is hátráltatják a változások, mert Budától felfelé nincs több sószállítás, Budától lefelé pedig a hivatalok már nem tartoznak öhozzá. Werlein készpénzben fizetné ki a sót, és a lerakatot máshová helyezné, mert a dél-dunántúli hivatalnokokban nem bízik. [9] Belgrád. Maga a város és a vár kicsi, feleakkora, mint Buda. A külváros viszont nagy, de mivel kevés kőépület volt benne, leégett. Guido Starhemberg várparancsok javaslata, hogy a várost és a várat is erősítsék meg, a városi életet és a kereskedelmet pedig a Száva és a Duna találkozásánál lévő Zimonyba telepítsék, így a lakók biztonságban lennének, a vár pedig védhető lenne egy roham esetén. Az erősítéshez követ a sok száz mecsetből és a rengeteg temetői sírkőből lehetne nyerni. A Szávan felfelé sok erdőség van, innen lehetne fát beszerezni a mészégetéshez. Az erősítéssel jól lehetne haladni, ha rendelkezésre állna a pénz. A munkát nem egy, hanem több hozzáértő mérnökre kellene bízni, és megfelelő költségvetést kell hozzá készíteni. A kiadások kezelésére szükséges egy hűség kamarai alkalmazott, továbbá építési és sáncírnok, valamint a pénz elszámoláshoz egy kerülő. Csak annyi embert kell alkalmazni az építkezésnél, amennyit a mérnökök kérnek, az építkezést gyakran ellenőrizni kell, különben úgy járnak, mint Budán. Tisztítják a várárkokat, és már egy ellenlejtőt is megépítettek. A falak száradnak, de kőművesek híján muskétások húzták fel őket – elég silány minőségben. Hazafelé Werlein Paksnál találkozott százötven kőművessel és áccsal, akikkel várhatóan jobb lesz a munka. Várja az utasítást, hogy Budán mit kell építeni, mert ha nem lesz erősítés, akkor Venerio Ceresola építőmestert Belgrádba küldi. Starhemberg parancsnok biztos segíteni fogja a kamarai alkalmazott munkáját, de a vízvárosi parancsnok, Schwarz alezredes a borból és a sörből akóként két pintet követel, és minden átmenő hajóról valamit. [10] Ötven hajóalmot átengedtek a Belgrádtól két órára lévő rácok lakta falunak. Christian Vorster tábori élmezési főbiztossal megtekintették a vidéket, amit jó állapotban találtak, a rác földművesek úgy termelnek, mintha nem is lenne ott háború. (Budán, ahol nyugalomnak kellene lennie, a földet pusztasággá teszik.) A téli porciók elosztása értelmetlen, mintha a vidéket és az embereket el akarnák sorvasztani. Az a kevés ember, aki még van, a végrehajtások miatt fél, aki letelepedett, az már áll is tovább, így a teher néhány falura hárul, de azok is hamar elpusztulnak. Franz Heinrich Renzing hadbiztos 25 garasért elveszi tőlük a borukat, amit 3 forintért is el tudnák adni. Ráadásul robotmunkával viteti a hadsereghez a bort, és ott háromszoros, négyszeres haszonnal ad túl rajta. De, hogy ezt a pénzt öfelsége hasznára fordítja-e, kérdéses. Mindez látszik majd, ha bekérik tőle az elmúlt két téli számadást. Állatokat, káposztát, répát, hagymát, de meszet és sok minden mást is elvesz. Ha jól bántak volna a lakossággal, akkor húsz-harminc falu viselné a terheket és nem nyolc-tíz. A haszon, amit egyébként

a hadsereg szükségleteire fordítanak, így nagyobb kárára van öfelségének, mint hasznára. Werlein nem is érti, mi célból csinálnak ilyeneket. [11] Franz Jany szerémi püspök a Belgrádtól Eszékiig terjedő falvakat akarja birtokolni, pécsváradi apátként pedig az Eszéktől Paksig terjedő vidékre tart igényt. A pécsi püspök egészen Székesfehérvárig kér minden birtokot. Ha mindez így történne, akkor öfelségének Magyarországból csak a romok jutnának, pedig sok vért és milliókat áldozott rá.

[1] Hochlöbliche ksl. Hofcammer, gnädig und hochgebietende herren, demnach gestern von Belgrad³²⁴ widerumb glücklich alhier angelangt, habe nit umbgehen sollen, e. hochgräflichen exzellenz und gnaden unterthenig zu berichten, wie ein und anders befunden und darauf für anstalten verfügt worden.

Zolnock³²⁵

[2] Als erstlich zu Zolnock ist in amtssachen nun eine völlige gute ordentliche disposition gemacht, eine cassa mit zwei schlüsseln, deren einen der Fischer³²⁶, so bis auf weitere gnädige verordnung aldort angestellt worden, den andern der dreyssiger³²⁷ hat, dahin gebracht, also das nun nichts ohne ein oder des andern geschehen kan, und künftig nit der geringste mangl zu besorgen seyn wird. Ingleichen habe aldort eine vertraute teütische persohn, so lateinisch kan, namens Johannes Rieschhoff³²⁸, zum pruckenmauthner und zugleich aufseher angestellt, die brucken aber, welche fast nit mehr ohne gefahr zu pasiren, zu repariren anbefohlen, woran drey joch ganz neü gemacht werden müssen, und also bey 800 oder 1000 f. gestehen möchte. Und weilen sowol zu Zolnok als anderen ämtern befunden, das mit einkauffung und wieder ausschankung des weins, wie auch fleischhacken, ihro ksl. Mt. gar kein nuzen geschafft, sondern wann man den calculum ziehet, ordinaire die ausgaben auf schänkerlohn, pinder, füllen und anders den empfang übersteigen. Zu deme kan man einen beampten niemalen recht und genau visitiren, weilen dardurch sye ihre ausreden habe, das bey abgehenten mitlen ihre rest im wein oder viech verlag, da es doch vielleicht ihr eigen ist, bestehen thut, wil geschweigen, das sye under denen ksl. weinen die ihrige verkauffen, wie dann bey dem Kräil³²⁹ seeligen befunden, das wann der wein theür angebracht worden,

³²⁴ Belgrád.

³²⁵ Szolnok.

³²⁶ Michael Fischer.

³²⁷ Tassy Ferenc.

³²⁸ Johann Rieschoff.

³²⁹ Johann Karl Greill.

er solchen für den seinigen, wann aber davon kein nuzen, sondern mangl entstanden, für einen ksl. wein gehalten und verraithet, über dieses ist zu gemelten Zolnok dermalen fast kein abgang. In deme nur zwei compagnien und bey 200 heyduckhen aldorten liegen, welche ihre marquetenter versehen, wie dann der Bertodi³³⁰, so die Hungarn commandirt, dessen leüthen bey straf verboten, bey niemand anderen als von seinen weinen zu trinken. Dahero und zumalen dermalen noch kein burger vorhanden, ich dem dortigen dreysziger auf dero gnädige ratification neben den marquetanten auch gegen reichung jährlich 150 f. zu leüthgeben erlaubt, welches gegen dem accis, als zwei mas vom eimer, auf 400 oder 500 eimer belauffen thette, so er gewisslich nit anbringen wird.

Dieses ambt traget nun als dreysigst von viech und salz aufschlag, wie es anjetzo eingerichtet, jährlich von zehn bis 12 000 f. und von tag zu tag ein mehrers, absonderlich da jenseits der Theys³³¹ mehrere sicherheit seyn, und die commercien wieder angehen werden.

Sonsten aber ist in cameralibus daselbst dermalen noch wenig zuthun, weilen die dorfschafft dorthumb sehr ruinirt und das hiesige commissariat alles an sich allein ziehen thut. Künftiges jahr wäre gesonnen aldorten eine landtmühl nächst an der statt, welches ein flus so von Vesprin³³² dorthin in die Theys³³³ flisset, treiben solle, wie dan vorhero eben dergleichen mühl gestanden.

Daselbst ist ebenfahls hinderlassen, wie auch von hieraus öfen und andere materialien dorthin geschickt worden, umb die soldatenquartier zu verbessern, ingleichen auch das brennholz von der Theys hinauf zu verschaffen, wann anderst das feldproviament dessens versprechen nach die nothwendige schiff darzu hergeben wird.

Szegedin³³⁴

[3] Zu Szegedin ist bis dato noch nit viel zuthun gewesen, weilen Lippa, Gyula und Temeswar³³⁵ in des feinds handen gestanden, wiewol anietzo nach eroberten Lippa es sich etwas besser anlasset. Desselben dreysigers³³⁶ proventen dieses jahr sich nur auf 3000 f. erstrecken, dann der aldorthen gewesen und anjetzo zu Lippa sich befindende commendant, herr

³³⁰ Berthóty István.

³³¹ Tiszántúl.

³³² A „Vesprin“-t láthatóan más kéz írta a szövegbe. Valójában Jasprin lenne a helyes településnév, ami minden bizonnyal Jászberényt jelent, ami tényleg Szolnoknál, a Tiszába ömlő Zagyva folyó két partján terül el.

³³³ Tisza.

³³⁴ Szeged.

³³⁵ Lippa, Gyula és Temesvár.

³³⁶ A szegedi harmincados Paul Wibmer volt.

obristleütenant Nemb³³⁷, die cameralia gänzlich gehindert hat. Und weilen aldorten sich die burgerschafft in etwas vermehret, ist das accis auch wirklich eingeführt, dem dreysiger aber das schanken neben der burgerschafft gegen 500 f. bestandgelt angetragen worden, welcher sich aber nur auf 400 f. einlassen wil, dahero eine hochgräfliche exzellenz und gnaden resolution erwarte, ob für das erstmal selbiges umb dieses bestand zu überlassen seyn möchte.

Daselbst ist man der meinung gewesen, das steinsalz von Siebenbürgen³³⁸ auf der Maros³³⁹ herauszuführen, welches aber die vielfällige mühlen, so unterwegs sich befinden, verhindern werden. Herr obristcommissarius baron von Falckenheim³⁴⁰ rathet ein, selbiges auf der Temes³⁴¹ nacher Belgrad zubringen, zu welchen fluss aber es eben auch weith zu land geführt werden müste, so sich alles mit der zeit, da die jenseits der Theys gelegene türkische örther sich ergeben werden, am besten zeigen wird, indessen man, soviel als möglich, gedachtes salzwesen einrichten thut, gestalten über ein jahr her kein verlag bekommen und vermittels dieses proventus alles bauwesen, und anders bestritten habe.

Zu gemelten Szegedin ist ebenfalls wie zu Zolnock die reparirung der soldatenquartier und eindeckhung der kirchengewelber hinderlassen, wie auch von hieraus die materialien überschickt worden. Sonsten ist Szegedin ein schöner orth, mit doppelten rundellen und einer schönen mauer und graben umgeben gewesen, alwo sich unzweifelich wird viel leüth sezen werden.

Lippa

[4] Der orth Lippa ist pro interiim dem Wibmer³⁴² zugelegt, undt dorthin sich zu begeben aufgetragen worden, gestalten er auch daselbsten sich befunden und den vierten theil heüser und weingarten wirklich pro 833 f. verkhaufft, die einkunfften aber sollen des herr general commissarii exzellenz³⁴³ begehren nach aldorthen zu reparirung selbigen orts zurück behalten werden. Wann Groß Wardein³⁴⁴, Temeswar und Gyula fallen, kan ein mehrers verfügt und solches hoch importirlich werk recht eingerichtet werden.

³³⁷ Dietrich Nehem.

³³⁸ Erdély.

³³⁹ Maros.

³⁴⁰ Friedrich Falkenheim.

³⁴¹ Temes.

³⁴² Paul Wibmer.

³⁴³ Antonio Caraffa.

³⁴⁴ Nagyvárád.

Titul³⁴⁵

[5] Zu Titul ist dermalen noch nichts anzufangen, weilen wegen Temeswar aldorten noch keine passage über die Theys, und was von Belgrad heraufkombt, ohne dis auf Szegedin gehen mus, ist vor diesem ein schöner orth, so an einen hohen berg lieget, gewesen, worin eine überaus schöne kirchen gestanden, dermalen aber zur helffte niedergerissen ist.

Baya³⁴⁶

[6] Zu Baya habe vor ungefehr vier monath ein filial dreysigstambt³⁴⁷ angestellt, so diese zeit hero bey 2000 f. ertragen, in andern cameral sachen ist daselbst nichts anzustellen gewesen, weilen der Bertodi neben Zolnok sich auch dieses orths angemast und alles an sich gezogen. Wie er dann gegen mir selbstem vermeldet, er wolle sehen, wer ein mas wein ex parte camerae aldorten ausschänken, oder etwas darvon begehren werde. Item hat er auf dem land verboten dem geringsten zehent erfolgen zulassen, und vermuetlich für sich westwegen einen nutzen geschafft, ingleichen auch sieben schiefmühlen propria autoritate eingehnomen, so er reichlich geniesset, undt nit erfolgen lassen will. Item auf alle weis verhindert, das zu gedachten Baya kein einziger burger sich dato hatt setzen derffen, über dieses die dorfschafftem dortherumb sich sammentlich gegen eine lamentirlich beschwert und beklagt, das dessen heyduken selbige zum öftern überfallen thuen, wie er dann zu Zolnock ebenfalls nach seinen gefallen einige dorfschafften völlig an sich gezogen, und für sein eigen halten thut, welche proceduren ich noch von keinem ksl. generalen will, geschweigen einem hungarischen capitain, vernohmen, dahero e hochgräfliche exzellenz und gnaden unterthenig bitte, dieselbe die gnädige verordnung ergehen lassen wollen, das ihme die restituierung gedachter sieben schiefmühlen bey straf aufgetragen, er mit seinen heyducken von Baya (alwo sie nichts nutz seynd) hinweckgeschafft und dergleichen eigenthätigkeiten, absonderlich aber wegen propria autoritate possidirende güter verboten werde.

Und dieses von denen ämbtern, welche zwischen der Theys und Donau³⁴⁸ gelegen, und dato unter meiner direction seynd, welche dergestalten eingerichtet, das künftighin an seiten der bedienten hoffentlich kein mangel erscheinen werde, disseits der Donau aber seyend gedachte ämbter sehr übel bestellt.

³⁴⁵ Titel.

³⁴⁶ Baja.

³⁴⁷ A bajai harmincados Michael Lusperger volt, kinevezése: MNL OL E 279 1688. 04. 11.

³⁴⁸ Duna.

Össeck³⁴⁹

[7] Wie dann erstlich zu Össeck selbige provisor³⁵⁰ weder rechnung noch rapular geführt, und als ich ihm solches verwiesen, gegen mir vermeldet, das er seine rechnung in memoria hette.

Mohacz³⁵¹

[8] Zu Mohacz aber habe von dem dortigen salzversiberer³⁵² vernehmen müssen, das der praefectus zu Fünfkirchen³⁵³, von Vincenz³⁵⁴, das geld, welches er umb die ihme überschickte 1000 salzküfl gelöst und bey sich gehabt, mit gewalt von ihme weggenommen und gleich darauf mit einigen kriegsofficierern verspült habe.

Diese ambtierung ist mir längstens vorgangen, dahero ich sowol das fünfkirchische praefecturat als auch Össeck und Possega³⁵⁵ lengstens visitiret, wann nit von wochen zu wochen der dorthin resolvirten commission³⁵⁶ erwartet hette. Und weilen sothaner district mir, weys nit aus was ursach, wieder hinweggenommen worden,³⁵⁷ kan mich nit unterstehen, einige remedirung vorzunehmen, sondern thue solches aus obligender unterthäniger schuldigkeit anfügen, damit es nit wie zu Zolnock ausschlage. Vor allem aber dieses erindern, das mit denen hungarischen bedienten wenig oder gar nichts auszurichten, weilen selbige primo zu keiner formlichen und authentischen rechnung zubringen, secundo kein autoritet oder nachdruck haben, gegen denen militaribus etwas zu anthun und die cameralia zu manuteniren, wie dann der commandant zu gedachten Össeck³⁵⁸ ihme, provisorin, im geringsten nichts aestimirt und die cameralia auf alle weis verhindern thut.

Dermalen ist sein provisoris einzige arbeit, den wein auszuschenken, alwo ich wegen besagten weinschänken die disposition gleichwie zu Zolnock

³⁴⁹ Eszék.

³⁵⁰ Eszéki provizorrá és harmincadellenőrré 1688. február 1-jén Nicolaus Kittonichot nevezték ki, míg 1688 májusában harmincadossá és provizorellenőrré Andreas Mayrt: ÖStA FHKA HFU 1688. 01. 02. (Kt. 736. fol. 11–12.) és ÖStA FHKA HFU 1688. 05. 01. (Kt. 741. fol. 46–49.) 1688. november 4-től pedig már Franz Hofer volt az eszéki harmincados: ÖStA FHKA HF Prot. Reg. 1688. (Bd. 976. fol. 626.)

³⁵¹ Mohács.

³⁵² A mohácsi sóértékesítő nevét nem találtam az 1688. évi forrásokban.

³⁵³ Pécs.

³⁵⁴ Christian Vincenz.

³⁵⁵ Pozsega.

³⁵⁶ Itt minden bizonnyal a Tullio Miglio-féle bizottságról van szó.

³⁵⁷ Az Udvari Kamara 1688. szeptember 6-ai rendelete a Csáktornyai Kamarai Adminisztráció illetékességét kiterjesztette az Eszék környéki területre. Oross, *A magyarországi kamarák területi illetékessége*, 618.

³⁵⁸ Ferdinand Gobert Aspremont.

und Szegedin einrathen thätte, zumahlen daselbst weitleüffig vernohmen, das ebenfals unter dem ksl. wein, eigene wein fortgehen müssen. Bey dieser gelegenheit habe ich bey der brücken von Össeck bis Darda³⁵⁹ den augenschein eingehnomen, und befunden, das unnothwendig seye, diejenige brucken, welche die Türken ex mera gloria schnur starks von Össeck bis Darda über den grösten marast mit äichen holz umb viel 1000 f. unkosten geführt haben, wiederumb aufzubauen. Sondern bin der unmasgebigen gehorsamen meinung, weilen ein hartes land, so umb ein halbe stund weiter ist, gefunden worden, worüber dermalen alle marchirende würllich passiren thun, sothanne strassen mit aufwerfung der erden und beederseits machenden graben, gleichwie in Welschland³⁶⁰ zufinden. So dann, wo die Drau³⁶¹ durchdringen, muss mit aufrichtung etlich und 20 kleinen brücken von eins oder zwei joch (wie schon albereit angefangen) verfertiget werden. Welches, wann die materialien von Steuer³⁶² dorthin verschafft und das landvolck durch die ksl. patenten darzu beordert wird, in kurzen zeit mit 2000 f. eine ganze meil wegs von gedachten Osseck bis Darda getraunete zu vollbringen. Immittles sowol vorgedachten provisoris als auch von dortigen proviantverwaltern³⁶³ zuegesprochen, das sie die höchstnothwendigste brucken über die gräben und marast verfertigen lassen, und er, provisor, von dem in handen habenden weingeldern bezahlen solle, dessen er sich aber, weilen gedachter gelder dem herrn Nagy³⁶⁴ zuegehören und er dermalen mit ihm zu commandiren geweigert hat, stehet also bey e. hochgräflicher exzellenz und gnaden gnädigen belieben, ob dieselbe solche meine unmasgebige gehorsame meinung amplexiren, und destwegen die gehörige verordnung ergehen lassen, durch die so offtmalige verenderung und machende disposition wird das werk confundirt, und was zu ihro Mt. nutzen und dienst gereichen solte, unterlassen, e. hochgräflicher exzellenz und gnaden, aber destwegen zuegesprochen. Wie dann eben diese verenderung mich mit dem steinsalz gänzlich stecken thut, weilen von Ofen³⁶⁵ aufwärts alles überführt und kein stein mehr abgeheth, die ämbter aber abwärts nit mehr unter meiner direction seyend, das mit versendung dessen mit selbigen beambten einige anstalt machen könnte. Zu deme wurde ich das salz alhier baar bezahlen, und hernach der

³⁵⁹ Dárda.

³⁶⁰ Itália.

³⁶¹ Dráva.

³⁶² Stájerország.

³⁶³ Eszéki élelmezési igazgatóvá Johann Franz Dornkreilt nevezték ki 1688. április 26-án: ÖStA FHKA HF Prot. Reg. 1688 (Bd. 975. fol. 230.)

³⁶⁴ Nagy György László.

³⁶⁵ Buda.

verlag anderstwohin gezogen werden, wie dann auf solche weis gedachten beamtben nit viel vertrauen wolte.

Belgrad

[9] Was sonstn Belgrad oder Griechisch Weissenburg selbstn anbelangt, ist die statt und schloss ein kleiner ort, und beedes nit halb so gros, als Ofen, die vorstatt aber rings umb dem berg von der Donau bis an die Sau³⁶⁶ sehr gros gewesen, welche aber, weilen die heüser, ausser etlich kaufheüser, so von stein aufgeführt, nur von läim und holz erbauet gewesen, völlig verbrennt. Und hat mir herr commendant graf von Stahrenberg³⁶⁷ von einen vorschlag, welcher nit zu verwerfen wäre, erinderung gethan, das nemlich das schloss und statt, so nur eine attacque auf dem berg in der ebne gegen der statt hat, befestiget, die commercien aber herüber disseits der Sau, alwo beede flüss zusammen kommen und noch dato ein dorf, nahmens Semling³⁶⁸, stehet, verleget werden möchte, wordurch die inwohner disseits der flüsse versichert, die vestung aber vor dem feind sich umb so viel besser defendiren könte, welches meines wenigen erachtens nit den drittentheil, als die befestigung Ofen, gestehen wurde. An stein ist die menge verhanden, von so viel 100 moscheen und sehr grossen freydhöfen, welche durchaus sehr dick mit grossen grabsteinen umbsetzt, so zum fortifications gebau, als kalchbrennern und mauerstein erklöcken thuen. So ist auch aufwerts an gedachter Sau waldung genug, das holz zum kalchbrennen schlagen zu können, also das, wann nur die geldmitl vorhanden, man aldorten in kurzer zeit was nahmhaftes erbauen kan. Dises aber wird vor allen nöthig seyn, das werk nit nur einem, sondern etlichen verstandigen ingeneuren überlegen zu lassen, und ein beständiges conclusum darüber zu verfassen. Zu bestreitung der ausgaben aber eine qualificirte treüe cameral persohn samt einem bau- und schanzschreiber, wie auch etlich übergeher, zu verrechnung der gelder anzustellen, und ihnen ernstlich aufzutragen, das die selbige nit mehr leüth, als die ingeneur vonnöthen haben und zur arbeit anstellen können. Von der miliz begehren, des tags aber öffters visitiren thun, sonstn es eben gleich wie alhier zu Ofen beschehen, einen ausgang nehmen derffte. Dermalen ist man wirklich begriffen, den graben auszuraumen, auch bereits eine contrascarpe gelegt worden, die mauer aber in der strada coopertanur trucken, und wegen ermanglung der mauerer von denen musquetirern etwas schlecht aufgeführt worden. Es seynd mir aber bey meiner zuruckräis zu Pax³⁶⁹ 150

³⁶⁶ Száva.

³⁶⁷ Guido Starhemberg.

³⁶⁸ Zimony.

³⁶⁹ Paks.

maurer und zimmerleüt begegnet, zu deren ankunfft das werk besser beferdert werden kan, wann nur wie vorgemelt, wegen der obsicht baldige verordnung beschehen möchte. So wäre auch vonnöthen, den baumeister Ceresola³⁷⁰ dorthin abzuschicken, wie dann von e. exzellenz und gnaden nur gehorsam erwarten, ob künftig alhier etwas oder nichts gebauet werden solle, auf den letzten fall ich denselben alsobalden hinunder schicken thette.

Gedachter herr graf von Stahrenberg ist denen cameralibus sehr wol geneigt, und zweifelt mir nicht, das er einem beamtten wol an hand gehen werde, herentgegen aber der in der Wasserstatt³⁷¹ befindende commendant, herr obristleütenant Schwarz³⁷², umb so viel mehr zu wider, wie er dann loco camerae von wein und pier, von jeden eimer zwei maß, dann von jeden schief absonderlich ein gewisses abfordern lasst.

[10] So seynd auch noch bey 50 schiefmühlen vorhanden, welche denen Razen zwei stund unterhalb Griechischweissenburg in einen noch schönen dorf überlassen worden. Das land dortherumb abwärts, wie ich mit herrn administratorm Forster³⁷³ gesehen, ist in völligen guten stand, allwo die razische bauern allenthalben anbauen, als ob kein krieg alda wäre, so mich nit wenig verwundert, in deme umb Ofen herumb, alwo wir in ruhestand seyn solten, das land vielmehr je länger, je öeder gemacht wird.

Weilen mit der repartition der winterportionen kein manier gebraucht, ja das ansehen hat, als ob man mit fleis das land, volck verherren und verderben wolte, dann obschon der leüt noch viel vorhanden und sich in dörffern setzen wollen. So thun sie sich dieser unordentlichen exactionen halber fürchten, ja sogar, welche würklich sich niedergelassen, wiederumb von dannen gehen, also das der last nur auf etliche wenige dörfer kommet, und mithin selbige auch zu grund geführt werden. Worzu des hiesigen commissari Renzing³⁷⁴ unbarmherzige proceduren helffen thun, weilen er denen unterthanen ihre wein, so sie zu drei f. verkauffen könten, nur zu 25 g. angeschlagener mit gewalt hinwegnimbt, und durch die robothen zur armee und sonsten hin verführet, und umb drei oder vier faches geld verkauffet. Ob nun aber solcher gewinn zu ksl. diensten angewendet, oder zu sein eigen nutzen verbraucht wird, stehet dahin. Und wurde sich alles zeigen, wann von demselben die zweijährige winterportions rechnung begehrt wurden. Ein gleiches geschiecht ebenfalls mit abnehmung ihres

³⁷⁰ Venerio Ceresola.

³⁷¹ Víziváros, Belgrád része.

³⁷² A személy teljes neve a források alapján jelenleg nem ismert.

³⁷³ Christian Vortster.

³⁷⁴ Franz Heinrich Renzing.

mayerviechs, wie auch sogar kraut, ruben und zwieffel, kalch und anderen.³⁷⁵ Wann mit denen armen leüthen man bishero bell modo verfahren wäre, wurde das meiste land schon albereit besetzt seyn, und 20 oder 30 dörfer das onus ja leichter, als acht oder zehn, ertragen können. Die wirtschaft oder nutzen, so man für ihre ksl. Mt. zu behuef der miliz dardurch zumachen vorgibt, ist auf diese weis mehr schadlich, als nutzlich, oder ich verstehe nit, was man für intentiones damit führen thut.

[11] Letztlichen kan auch anzumelden nit unterlassen, das herr bischof Jany von Syrmia³⁷⁶ das ganze land von Belgrad bis Osseck zum bistumb Syrmia, von Osseck aber bis Pax zu der abbtey Pecsvar³⁷⁷, herrn bischof von Fünfkirchen³⁷⁸ aber den andern district bis gegen Stuelweissenburg³⁷⁹ praetendire, als das auf diese weis, wann es darbey verbleiben solte, die bischöffen und andere geistlichen das ganze Hungarn, ihre ksl. Mt., aber für so viel blut und millionen nichts, als die alte rudera hetten. Dahero mich auf meinen untern 16. Januarii³⁸⁰ dis jahrs in hac materia erstatteten bericht beziehe, und mich e. exzellenz und gnaden unterthenig empfehle.

12.

Karl Gottlieb Aichpichl udvari kamarai tanácsos az Udvari Kamarának (válasz Johann Stephan Werlein válaszára). [Bécs[?]], 1689. február 16. ÖStA FHKA HFU 1689. 02. 16. (Kt. 754. fol. 90–97.)

[1] Aichpichlnek átadták Werlein november 6-ai jelentését megfontolásra és véleményalkotásra. Szerinte Szolnokon jövőre nem kellene malmot építeni, építse meg más, aki cserébe kapjon egy adómentes évet, majd adják neki bérbe. Helyesli a katonaszállások javítását és a Tiszán a tűzifa úsztatását. [2] Szeged. Aichpichl szerint a sóügy rendezésére még nem jött el

³⁷⁵ A hadbiztos Franz Heinrich von Renzing (Rensing) volt. A vele szemben indított vizsgálati anyagokat lásd: ÖStA FHKA HFÜ 1689. 05. 23. A vizsgálati anyagban több település tételes panaszai is szerepelnek: Kecskemét, Gyöngyös, Nagykőrös, Jászberény, Vác, Halas, Izsák, Fülöpszállás, Pat, Cegléd, Kunszentmiklós, Jászárokszállás, Kunszentmárton, Veresegyház, Monostor, Tótfalu, Szada, Gödöllő, Heves, Megyer, Kisoroszi. ÖStA FHKA HFU 1690. 07. 21. (Kt. 773. fol. 232. 1–142.): itt megtalálhatók bizonyos községek – Vác, Tótfalu, Megyer, Kisoroszi, Monostor, Kecskemét, Nagykőrös, Kiskunhalas, Cegléd, Heves, Szada, Gödöllő, Tápíószecső, Szentmártonkáta, Veresegyház, Izsák, Marót, Dömös, Bicske, Tök, Pákozd, Gyöngyös, Jászberény, Kunszentmiklós, Pataj, Fülöpszállás, Aszód, Dömsöd, Ráckeve, Vecse, Solt, Lacháza, Gyöngyöspata, Szeremle, Szimód, Szabadszállás, Kara, Fajsz, Pandur, Makád, Bajna, Sárísáp – panaszai is szerelezve. A terjedelmes kárlistát egyébként Adam Lang ellenőr készítette 1689. december 14-én.

³⁷⁶ Franz Jany szerémi püspök.

³⁷⁷ Pécsvárad.

³⁷⁸ Radonay Mátyás.

³⁷⁹ Székesfehérvár.

³⁸⁰ Werlein 1687. január 16-ai jelentését, amelyben főleg katonai, erődítési és élelmezési ügyekkel foglalkozik, lásd: ÖStA FHKA HFU 1687. 02. 27. (Kt. 721. fol. 311–336.).

az idő. Addig is a sóbeváltás prosperál, a hivatalnokokat számadásaik rendes vezetésére kell felszólítani. [3] Lippa. Werlein helyesen tette, hogy Paul Wibmert küldte ki oda és nem önálló hivatalnokot nevezett ki, úgy-sincs még ott sok tennivaló. Wibmer a házak és a szőlők eladásáról mindig jelentsen, és a vár erődítésére az Udvari Kamara tudta nélkül ne adjon pénzt és eszközöket. [4] Titel. Nincs hozzáfűznivalója. [5] Baja. Berthóty István ügyét már jelezték az Udvari Haditanácsnak, de még nem rendezték a helyzetet. Újra írni kell az Udvari Haditanácsnak, hogy parancsolja meg, Berthóty ne avatkozzon a kamarai ügyekbe, és az általa lefoglalt falvakat és malmokat adja vissza. [6] Eszék. Újra fontosnak tartja megjegyezni, hogy az újszerzeményi területeken minden kincstári hivatalnokot figyelmeztetni kell számadásai rendes vezetésére és azok feletteseiknek történő benyújtására. [7] Mohács. Lehetőség szerint látogatni kell a pécsi körzetet, és a problémákat szükség szerint orvosolni. Nem tanácsos a magyar alkalmazottakat elbocsátani vagy a jövőben nem alkalmazni őket. Szükséges a német hivatalnok mellé egy, a vidéket és a nyelvet jól ismerő alkalmazott. A magyarokat is fel kell szólítani, hogy számadásukat rendben vezessék és nyújtsák be. Az eszéki parancsnok ügyében érdemes az Udvari Haditanácsot megkeresni, de konkrétumok kellenek. A bormérést és a mézszárszéket Aichpichl szerint is bérbe kell adni. A hid áthelyezése ügyében az Udvari Haditanáccsal kell egyeztetni. Közben meg kell parancsolni az eszéki provizornak, hogy a legfontosabb hidakat folyamatosan javíttassa. A Nagy György László-féle hivatalnokokat fel kell szólítani, hogy működjenek együtt Werleinnel a sószállítás terén. A sóügy rendezésében a főbizottság fog eljárni. [8] Belgrád. Az erődítés ügyét az udvarban döntik el, de az Udvari Haditanácsot is értesítsék. A szükséges anyagokat Budáról lehetne odaszállítani; a kamarai ügyekhez megfelelően viszonnyuló Guido Starhemberg parancsnok utasításait kell követni. Schwarz alvezredes kihágásai ügyében az Udvari Haditanácshoz kell fordulni. Buda környékének nehéz helyzetét és a Franz Heinrich Renzing hadbiztos által elkövetett visszaéléseket a Legfőbb Hadbiztosságnak kell megírni. Be kellene kérni Renzing és a többi hadbiztos számadásait a téli porciók felhasználásáról. Aichpichl az ötven hajómalom rácoknak történő adományozását helyben hagyja, de választ vár, hogy azokat eladták-e nekik, vagy csak bérletbe kapták. A püspökök kérelme ügyében is az udvartól várható minden további intézkedés, addig is a Kollonich Lipót-féle bizottság döntése lesz irányadó.

[1] Hochlöbliche ksl. Hoffcamer, e. exzellenz, gunst freundschaft und gnaden, haben unns des ofnerischen cameral inspectors, Herrn Johann

Stephan von Werleins³⁸¹, über den jezigen standt etwelcher durch ihne, von Werlein, jüngsten visitierten acquisten, eingesandte relation von 6. Novembris jüngsthin zu weitherer überlegung, und darüber erstattenden guettachten, sub dato den 16. eiusdem zuedecretieret, und hat er, von Werlein, gehorsamst erindert, das er

Zollnock³⁸²

Primo [...] ³⁸³ und ob zwahr der inspector khünfftiges jahr eine landtmühl zu besagten Zollnock aufzubauen vermainet, so finden doch wür vortrüglicher zu seyn, das selbige zu erbauen, einem andern zu verstaten und einem solchen gewisse frey jahr zu ertheylen, hernachgehents aber in bestandt zu verlassen wehre. Das aber der, von Werlein, denen soldathen zu Zollnok die nothwendige wohnungen zue zurichten und das brennholtz auf der Teyss³⁸⁴ hinauf zu verschaffen, die anstalt gemacht, finden wür gahr wohl beschehen zu seyn.

Szegedin³⁸⁵

[2] Secundo [...] Wür seyndt des darfürhaltens, das dises salzcommercium, auf ein beständiges einzurichten, sich die gelegenheit mit der zeith eraignen würdt. Inzwischen aber würdt die ablösung, sothanen salzes anbefohlenermassen zu prosequieren, und denen beambten, das sye die geföhlen dahin applicieren, auch ihre monath extract richtig einschickhen sollen, anzubefehlen seyn. Übrigens erachten wür auch dis orths wohl beschehen zu seyn, das der inspector, die wohnungen der soldatehn zue zurichten und die kirchen gewölber einzudeckhen, die anstalt gemacht.

Lippa³⁸⁶

[3] Tertio [...] Wür erachten unsers orths, das der inspector gahr wohl gethan, dass er die obsicht über disen orth dem Wimber³⁸⁷ aufgetragen, unndt nicht einen aigen bedienten, da alldorth noch nicht vihl zu thuen ist, angestellt. Was aber die vergebung der häuser und weingärten, wie auch die reparierung des orths anbelanget, würdet der inspection anzubefehlen seyn, das sye derley verkhaufft jederzeith anhero ausführlich be-

³⁸¹ Johann Stephan Werlein.

³⁸² Szolnok.

³⁸³ Mivel Aichpichl kivonatolja, olykor szó szerint megismétli a Werlein által leírtakat, és ezt követően fűzi hozzá saját véleményét, az alábbiakban a Werlein-féle szöveg összefoglalását [...] je-lölve elhagyom, és csak Aichpichl véleményét közlöm.

³⁸⁴ Tisza.

³⁸⁵ Szeged.

³⁸⁶ Lippa.

³⁸⁷ Paul Wibmer.

richten, zur reparierung aber ohne verordnung der ksl. Hoffcamer
kheine mittel erfolgen, und so was erfolget würdt, was darmit reparieret
worden, erinderen solle.

Titul³⁸⁸

[4] Quarto [...]

Baya³⁸⁹

[5] Quinto [...] Nun erinderen wür unns, das dises Berthotty³⁹⁰ excessen
dem ksl. Hoffkriegsrath von der Hoffcammer aus auch schon vorhero re-
monstrieret und die remedierung gesuechet worden, weylen aber hierin-
fahls der effect noch nicht erfolget, und der Berthotty ihme nur immer-
mehr zuemasset. Als vermainten wür, das der besagte ksl. Hoffkriegsrath
nochmahlen mit nachtruckh zu ersuechen wehre, ihne, Berthotty, derley
ungezimbten anmuettung undt eingriffen in die cameralia mit ernst einzu-
stellen, und das er die propria autoritate eingenhobene dörrfer und
mühlen unwaigerlich abtreten und zuruckhlassen solle, anzubefehlen.

Esseckh³⁹¹

[6] Sexto [...] Wür erachten hierinfahls die notturffs zu seyn, alle fiscali-
sche beambte, in denen acquisten nochmahlen, in der schärpffe zu ermah-
nen, das sye ihre rechnungen ordentlich halten und an gehörige orth, wo-
hin sye mit der dependenz angewisen seynt, richtig erstatten sollen.

Mohách³⁹²

[7] Septimo [...] Erachten wür eine notturfft zu seyn, sowohl die fünffkir-
cherische³⁹³ als auch andere dorthherumb situierte cameral württschaff-
ten je ehender, je besser visitieren zu lassen, und nach befundt der sachen
jedes orths die erforderende remedierung vorzuwenden. [...] Wür finden
nicht rathsamb zu seyn, die hungarische bediente zu entlassen, oder aber
auch ins künfftig kheinen auszunehmnen. Indeme doch die notturfft erfor-
dert, das neben einen teütschen beambten auch einer des landtes bekhante
und der sprachen khündtiger bestellet werde. Jedoch werden auch die
hungarische bediente ihre raittungen richtig zu halten und zu erstatten, in
allweg anzuhalten seynt. Den commendanten zu Esseckh³⁹⁴ anbelangent,

³⁸⁸ Titel.

³⁸⁹ Baja.

³⁹⁰ Berthóty István.

³⁹¹ Eszék.

³⁹² Mohács.

³⁹³ Pécs.

³⁹⁴ Ferdinand Gobert Aspremont.

khan zwarh der ksl. Hoffkriegsrath pro remedio ersuechet werden, allein wehren unseres erachtens, die specialia, wie³⁹⁵ er die cameralia verhindernere, zu wissen vonnethen. Das weinschanckhen und fleischhackhen betreffent vermainten wür, das dise gewerb auch zu Esseckh gegen jährlicher besoldtung in bestandt zu geben wehren. [...] Wür wehren hierinfahls der gantz unmassgebigen mainung, das die veränderung der besagten brückhen ohne vernohmbenen ksl. Hoffkriegsrath und eingenhombenen mehreren umbständten nicht woll vorzunehmben, sondern dises auch dem Hoffkriegsrath zu communicieren seyn. Inzwischen aber khan gleichwohl dem provisor zu besagten Esseckh³⁹⁶ anbefohlen werden, das er die notthwendigisten brückhen, von denen bey handten habenden geföhlen, der notturfft nach reparieren lassen solle. [...] Als erachteten wür, das zwarh denen nagyschen³⁹⁷ beampten anzubefehlen wehre, das sye in verführung des stainsalzes mit dem Werlein sich verstehen solten, die beständige einrichtung aber, sothanen salz commercii, würdt durch die haubtcommission am füglichsten zu beobachten seyn.

Belgrad³⁹⁸

[8] Octavo [...] Wür seynd des unvorgreiflichen darfürhaltens, das sovihl die fortificierung Belgrad anbelanget, hierinfahls der entschluss vom hoff zu erwarten, und als das communicato consilio mit dem ksl. Hoffkriegsrath an dieses werckh die handt anzulegen seyn würdt. Unterdessen aber khönen gleichwohl die erforderende materialia, so alldorth, nicht zu bekhomben, von Ofen³⁹⁹ aus, sovihl müglich dahin verschaffet werden, und gleich wie der herr graf von Starhemberg⁴⁰⁰ seiner denen cameralibus erzaigenden wihlfährigkheit halber bey seiner instanz zu rüehmen. Also werden des herrn obristleüthenant Schwärz⁴⁰¹ eingriffe in die cameralia umb derer remedierung zu repraesentieren seyn. Was aber wegen des schlechten standts deren ofnerischen acquisten und unzuverlässlichen proceduren des commissary Renzings⁴⁰² erindert worden, erachten wür, das solches dem herrn generalkriegscommissari⁴⁰³ hinüberzugeben, und er, herr kriegscommissari, zu ersuechen wehre, sowohl von dem Renzing als all anderen commissarien ihre wintterportions rechnungen abzufordern

³⁹⁵ Ezt követően egy befejezetlen mondatrészt olvasható: „... wie und in we er die cameralia...”

³⁹⁶ Az eszéki provizor Nikolaus Kittonich volt.

³⁹⁷ Nagy György László.

³⁹⁸ Belgrád.

³⁹⁹ Buda.

⁴⁰⁰ Guido Starhemberg.

⁴⁰¹ A személy teljes neve a források alapján jelenleg nem ismert.

⁴⁰² Franz Heinrich Renzing.

⁴⁰³ A hadbiztos Antonio Caraffa volt.

und sodan der ksl. Hoffcamer zu communicieren. Die denen Rätzen überlassene 50 schiffmühlen anbelangent, khan bey diser disposition seyn, bewenden haben, allein wais man nicht, ob sye ihnen bestandtweis oder verkhäufflich eingehändiget worden, weylen herr von Werlein hierüber nichts erindert. Was nun schliesslichen der herrn bischöffen ihre praetensionen anbetrifft, würdet hineinfahls das weithere von hoff aus zu gewartten, immittles aber ihnen, herrn bischöffen, ein mehreres nicht, als was in der commission bey des herr cardinaln von Kollonitsch⁴⁰⁴ eminenz geschlossen und ihnen schon intimieret worden, zugestehen seyn. Und dises ist, was, e. exzellenz, gunst freundschaftt und gnaden, wür über anfangs erwehnte relation des herrn von Werleins dienstfreundt und gehorsam erindern sollen.

13.

Tullius Miglio udvari kamarai tanácsos és Johann Dietrich Melmek udvari kamarai titkár a hátrahagyott Udvari Kamarának. Simontornya, 1689. szeptember 26.

ÖStA FHKA HFU 1689. 11. 24. (Kt. 764. fol. 270–347., itt: 286–289, 314.)

[1] Szeptember 1-jén érkezett a bizottság Simontornyára. Itt kapták kézhez a pécsi kamarai tisztviselők levelét a Radonay Mátyás pécsi püspök által elkövetett jogtalanságokról. Úgy döntöttek, hogy Miglio személyesen utazik Pécsre, és megvizsgálja a dolgokat. Szeptember 18-án megérkezett oda, és azt tapasztalta, hogy a leírtak szerint a püspök a tizedet a katolikus, illetve az ariánus templomba vitette. Ezért néhány pécsi egyházi elöljáró jelenlétében a püspököt felszólította a tized visszazállítására és a jogtalanságok befejezésére. A püspök alaptalan vádaskodásba kezdett, mire Miglio az egyházi vezetők egyetértésével kinyitatta az ariánus templomot, és elvitette a tizedgabonát. Megparancsolta, hogyha a katolikus templomból a püspök az éjszaka leple alatt vitené el a tizedet, foglalják le azt, akár erőszakkal is. [2] A püspök saját szavát sem tartja meg, nem csoda, hogy se világi, se egyházi ember nem akar vele együttműködni. A kamarai nyilvántartások szerint 1687-ben és 1688-ban is kapott élelmiszerjuttatást, de sosem annak átvétele, hanem annak árszabása miatt panaszkodott. További vizsgálatoknak kell kimutatni, hogy a püspök a jogosultnál mennyivel több ellátmányt vett fel. Miglio újra figyelmeztette, hogy tartózkodjon az erőszakoskodásoktól, különben a kamarai alkalmazottaknak megparancsolja, hogy erőszakra erőszakkal feleljenek. [3] Gabriel Vecchy tábornok felajánlotta segítségét, amit Miglio elfogadott. A püspök maga elé

⁴⁰⁴ Kollonich Lipót.

hívatta a falvak lakosságát, és előadta nekik a bécsi alárendelt bizottság által kiadott pátenst a katonai túlkapásokról. Elutazása előtt Miglio is maga elé hívatta a falvak képviselőit, és elmondta nekik, hogy az egyedüli uruk őfelsége, aki az Udvari Kamarán vagy a bizottságon keresztül parancsol nekik. A falvak képviselői megértették, és egyetértve kijelentették, hogy a kegyetlen püspök hatalma alól kilépnek. [4] Vecchy tábornok előadta, hogy az Udvari Haditanács parancsa értelmében a bizottság joghatóságát sem polgári, sem büntetőügyi tekintetben nem fogadja el. Vecchy szeretné, ha az Udvari Kamara és az Udvari Haditanács megegyezne a kérdésben úgy, hogy a kamaráé maradna a polgári és a büntetőügyi, valamint a gazdaság, mint más visszafoglalt városban, ugyanakkor a nehézségek miatt ez alól ő felmentést kaphatna. Vecchy be is mutatta a rendelkezés másolatát, és kérte az Udvari Kamara bocsánatát, valamint azt, hogy készítsenek neki parancsot a joghatóság kérdésében. [5] Christoph Dietmayr Schallenberg vizsgálóbiztos parancsa Vecchyre ruházta a polgári és büntetőügyi joghatóságot. Ezt az Udvari Haditanács elfogadta, de gazdasági kérdésekben a kamara támogatására szólította fel. Tavaly és idén is követelte a pécsi lakosoktól a tized kiadását, és a vonakodókat megfenyegette. Johann Stephan Werlein inspektor szerint Szigetvár elfoglalásával ez a joghatóság megszűnt. A várba történő belépéskor a polgárságot fel is eskette. Wilhelm Johann Anton Daun tábornok, kiküldött biztos is a kamara joghatóságát hangsúlyozta, az utasításokban pedig utalt a joghatóság kérdésére. [6] 1689. május 6-án Werlein utasítást adott a pécsi prefektusnak, különösen a Vecchyvel való viszony tárgyában. Daun elmondta, hogy mielőtt Szigetvárról eljött, átadott egy iratot Vecchynek, amelyben neki a polgári és büntetőügyi joghatóságot átadta. Erre Vecchy a pécsi városi tanácsot utasította, hogy július 3-án Szigetváron tegyék le az esküt. Vecchy csodálkozik – írta neki szeptember 23-án Szigetvárról –, hogy a kamara részéről eddig miért nem orvosolták a helyzetet. Ha az Udvari Haditanács utasítaná, akkor ő átadná ezt a joghatóságot. Újra tiltakozott Miglio, és kijelentette, hogy a kérdést orvosolni fogják. [7] Eszékről fura esetet jelentettek: Franz Hofer harmincados a hivatal jövedelmeit nem akarta Nagy György László adminisztrátornak kiadni, hanem a várparancsnoktól kért védelmet a kamara ellen, amit meg is kapott. A Nagy által küldött embert pedig beosztották a helyőrségbe. Hofert is beidézték a bizottság elé, aki eljött, és magával hozta az eszéki várparancsnok levelét. A bizottság arra utasította, hogy hivatali felettesei felé mutasson tiszteletet. Ígérték, hogy a helyszínre mennek, és megvizsgálják az ügyet. Kérik a kamarát, hogy az Udvari Haditanácsnál kezdeményezzék a fenti ügyek orvoslását.

[1] Hochlöbliche ksl. hinterlassene⁴⁰⁵ Hoffcammer, günstig auch gnedige herren, nachdeme die commission den 1. dises alhier ankommen, hat selbte den von denen fünffkircherischen⁴⁰⁶ hoffcammerbedienten unterm 12. dito abgefertigten undt sub A⁴⁰⁷ hiebey kommanden bericht wegen der von dem auch fünffkircherischen herrn bischoff Radanay⁴⁰⁸ noch immerforth continuirenden gewaltthätigkeiten, in entnehmung der einführenden ksl. zehendt dahier schon angetroffen, und für guett befunden, dass ich baron Miglio⁴⁰⁹ (damit nicht auch der noch übrige ksl. zehendrest ad manus muruus unter den herr bischoff komme) mich auf etlich tag vorhero nacher Fünffkirchen begeben, die beschaffenheit der sachen in loco inquirire, unndt disen straffmassig bischoffs violentien dermahlen aus ein endt schaffe. So auch also beschehen, unndt bin den 18. huius in Fünffkirchen ankommen, alwo ich wahrgenommen, dass die, in obberührten bericht enthaltene facta, erindertermassen sich befunden, undt der bischoff diese zehend in die catholisch undt arianische kirchen⁴¹⁰ salvirt habe. Worrauff ich gedachten hern bischoff in beywesenheit einiger fünffkircherischen geistlichkeit vor mich berueffen, ihme diese attentata vorgehalten, ernstlich verwisen, undt schwerlich betrohet, woh er nicht alsogleich der ihro ksl. Mt. entführte zehend restituiren undt küffftighin von der gleichen unfuegnussen abstehen wirdt. Er hat sich aber hierzue auff keine weis bequembesvollen, sondern unterschiedliche ungegründete ausflüchten gesucht, welche ich aber auf mein sovillföltig vergebliches betrohen undt repliciren, leztlich nicht mehr attendirt, sondern die keller undt gewölber wie auch auf guethaissen unserer geistlichkeit die arianische kirchen (wo gemelter bischoff die ksl. zehend depositirt undt verschlossener ge-

⁴⁰⁵ A központi kormányzervek mindig az uralkodó mellett működtek. Amikor a császár, I. Lipót a Német-római Birodalomba utazott – mint 1689–1690-ben, József fia német királlyá koronázásakor – a kancellária, a haditanács, a kamara is úgymond „kettévált” egy „anwesende”, azaz az uralkodó melletti, és egy „hinterlassene”, azaz Bécsben hátrahagyott részre. A két helyen működő, ám mégis egy szerv egymást kiegészítve tevékenykedett úgy, hogy előbbi az uralkodóval való közvetlen kapcsolattartást, míg utóbbi az egyes országokkal és tartományokkal való érintkezést végezte. Lásd: Ember, *Az újkori magyar közigazgatás története*, 64.

⁴⁰⁶ Pécs.

⁴⁰⁷ A mellékletek – kivételesen – hiánytalanul megvannak a jelentés mellett. A: fol. 290–291., 296., B: fol. 197., C: fol. 300., D: fol. 301., E: fol. 302., F: fol. 304., G: fol. 305., H: fol. 306–308., J: fol. 309–310., K: fol. 311–313. Babics András innen dolgozta fel a H jel alatt szereplő utasítást a pécsi városi tanács számára (Babics, *Kamarai igazgatás*, 47–48.).

⁴⁰⁸ Radonay Mátyás.

⁴⁰⁹ Tullio Miglio.

⁴¹⁰ Ez a templom a Malomszeg városrészben a mai Mindenszentek temploma lehet. A török időkben ez volt a keresztények temploma, kezdetben katolikus, majd minden bizonnyal megosztva református és katolikus, 1570 után unitárius és katolikus. A 17. század elején már csak unitárius templom volt, 1610 után pedig a jezsuiták visszatérével ismét unitárius–katolikus lett. 1659. november 1-jén leégett az egész templom. Valószínűleg az unitáriusok kezén maradt 1692-ig, amikor is Radonay Mátyás püspök kitelepítette őket. Köszönöm Varga Szabolcsnak a templom beazonosítását és az arról szóló további információkat.

halten) erbrechen undt fortführen lassen, unndt dabey befohlen, das wan der bischoff die ksl. körner aus denen catholischen kirchen bey der nacht gewöhnlichermassen wegführen lassen wirdt, selbige mit gewaltsamber handt weggenohmen werden sollen.

[2] Zumahlen dieser ungehaltene bischoff so wenig sein wortt, als aigene handtschriftt manuteniret, unndt sich, zusagen, stündlich ohne schamroth überweisen läst, also zwahr das weder geistlich noch weltlicher mit ihme echtwas mehr zuthuen haben will, unndt wie ich aus der cammerofficianten tabella der, den herrn bischoff anno 1687 undt 1688 geraichten, theills auch von ihme selbst hin undt wider entzogenen victualien dermahlen gesehen, er auch auf vorweisen des empfangs halber nicht, wohl aber des angesetzten preis halber sich beschwehret, wirdet er, bischoff, über abzug des ihme ausgeworffenen deputats⁴¹¹ noch etlich 1000, wegen der zuvill überkhommenen effecten restirendt seye, dessen verlässlichkeit aber sich bey künfftig mehrern inquisition zu Fünffkirchen zeigen wirdt. Unterdessen hab ich dem herrn bischoff nochmahlen ernstlich warnen lassen, von dergleichen gewalthättigkeiten, wie bishero, sich so gewis zu enthalten, als widrigens die camerales befehlicht, gewalt mit gewalt zu erwidrigen.

[3] Inmassen ich auch dem herrn general Vecchy⁴¹² umb gehörige assistenzlaistung, so er mir willig zuegesagt, freündtlich ersucht. Unndt weillen ich auch vernohmen, das der herr bischoff alle dorffschafften vor sich berueffen und vermittels der von einer hochlöblichen ksl. subdelegations commission in Wienn ratione der militarischen excessen ausgefertigten patenten⁴¹³ denen einfaltigen bauern weis gemacht, als obwohl gedachte commission ihme zu ihren herrn cum libera disponendi facultate hierdurch vorgestellt hette. Als hab ich vor meiner ruckhrais alle dorffschafften ebenfahls citiren, undt da sie in grosser anzahl erschienen, vortragen lassen, das sie keinen anderen herrn als ihre ksl. Mt. erkennen, dessen befelch

⁴¹¹ A Budai Kamarai Adminisztráció fontos feladata volt az egyházak újratelepítésének támogatása, oly módon, hogy évente egy meghatározott kvóta szerint kisebb-nagyobb összegeket utaltak ki részükre. Egy 1700-ból származó kimutatás szerint éves szinten 9272 forintot és 80 dénárt biztosítottak számukra. Nemcsak az egyes szerzetesrendek (jezsuiták, ferencesek, kapucinusok, karmeliták), hanem a plébánosok is kaptak évente „fizetést”. MNL OL E 286, Vegyes számadások és nyugták, 1700.: „Specification was jährlich von der löblichen ksl. Cameral Administration proventen denen geistlichen pfarhern und seelsorgern in denen neuen acquisten zu ihrer subsistenz abgefollt wird.” (Buda, 1700. május 19.) Több városban a szerzetesrendek a kiutalt pénz mellett bizonyos ellátmányra (túzfifa, élelem) is jogosultak voltak. Érdekesség továbbá, hogy a görögkeleti patriarcha a számára korábban járó tized helyett évente 3000 forintot kapott a Budai Kamarai Adminisztrációtól.

⁴¹² Gabriel Vecchy.

⁴¹³ Utalás a Kollonich Lipót által aláírt és a Magyar Kancellária által kiadott 1689. augusztus 22-ei pátensre, amelyben felszólították a vármegyéket, hogy mutassák be az 1683 óta a hadbiztosok által tőlük beszedett adók és természetbeni járadékok kimutatását. Ezzel kívánta a hadbiztosok vizsgálóbizottságát a bizottság. Vö. Mayer, *Verwaltungsreform in Ungarn*, 64–65.; Kalmár – Varga J., szerk., *Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn*, 54–55.

durch ein ksl. Hoffcammer oder abgeordnete commission allein respectiren undt vollziehen, zu dem endte auch mir in nahmen ihro ksl. Mt. anloben sollen, so sie gleich mit grosser consolation gethan, und nunmehr vergnügt zu seyn vermeldet, das sie nur einmahl aus handen und gewalt des crudeln bischoffs erlediget worden.

[4] Occasione dieser verrichtung aber, hat herr general Vecchy die gelegenheit gesucht, mir mit aller höfflichkeit zu hinterbringen, wie das er, stante des ihme von hochlöblichen ksl. Hoffkriegsrath zugefertigten befelchs, mir bey vornehmender commission keine jurisdiction weder in civili noch criminali verstaten könne. Wüschte nichts mehreres, als das ein hochlöbliche ksl. hoffcammer mit einem auch hochlöblichen ksl. Hoffkriegsrath dises jurisdictions weesen als ausmachen möchten,⁴¹⁴ das die jurisdiction civilis undt criminalis sowohl als anjezo das oeconomicum bey den camerale, wie in anderen neu eroberten plätzen beschicht verbleiben, undt er, herr general Vecchy, der dabey mit unterlauffenten ungelegenheiten entübrigt seyn möchten. Damit er aber zaige, das dis seyn erwehnen wohl gegründet seye, habe er mir von allen in dieser materia an ihme ergangenen befelchen ultronel eine abschrift ertheillen unndt benebens bitten wollen, ihme bey einer hochlöblichen Hoffcammer zu entschuldigen undt dahin zu cooperiren, das ihme wegen obhabender jurisdiction ein expresser cassirungs befelch (ohne deme er von seiner instruction nicht ein haarbraut weichen könnte) zugefertigt werden möchte.

[5] Der erste befelch aber kombt hiebey sub littera B von herr graffen von Schallenberg, als damahls gewesten visitations commissario⁴¹⁵, welcher dem herrn general Vecchy die jurisdiction in civili et criminali cum expressa exclusione Camerae Aulicae (als welche in keinem orth das recht hette, wie aus der beylaag mehrerer zuersehen) überantwortet, unndt selbige auch militari manu zu behaupten anbefohlen. Weliches auch der ksl. Hoffkriegsrath vermög des sub C hiebeygeschlossenen extracts allerdings approbirt, bestattigt undt nur in oeconomicis zu assistiren befohlen hat. Worauff herr general Vecchy gleich vergangenen jahr, wie auch heuer, lauth des sub D hiebey folgenden patents alle undt jede fünffkircherische innwohner zu praestirung der ihro ksl. Mt. gebührenden zehendt durch dermahligen rueff nicht allein ernstlich vermahnet, sondern auch das er, als nota bene judex in civili et criminali die übertretter mit scharffer bestraffung ansehen werde, betrohet. Der herr von Wöhrlein⁴¹⁶ hat zwahr wohl vermaint, bey occupirung der vöstung Sigeth⁴¹⁷ dem herr general

⁴¹⁴ Áthúzva: „solcher gestalten“.

⁴¹⁵ Christoph Dietmayr Schallenberg bizottsági jelentéseit lásd: a 6. és 8. számú dokumentum.

⁴¹⁶ Johann Stephan Werlein.

⁴¹⁷ Szigetvár.

Vecchy seine civil- undt criminalische jurisdiction zu unterbrechen, undt dahero bey ersten eintritt in die vöstung nach ausweis der beylaag E die burgerschafft alsogleich convocirt, und in die aydts pflicht genohmen. Auch dem herr general Daun⁴¹⁸ als ksl. commissario von dieser pro parte camerae beschehenen verrichtung gebührende nachricht gegeben, welcher es auch dabey bewenden lassen, undt noch darzue beede ihre instructions puncten zusamben getragen, wie weit nemblich ein oder anderertheill in jurisdictione zuschreiten habe.

[6] Nach beschehener applanation hat sodan herr von Wöhrlein in conformitet dessen, dem fünffkircherischen praefecturat eine instruction⁴¹⁹, wie selbtes sich gegen dem herr general Vecchy ratione jurisdictionis künfftighin zu verhalten haben wirdt, unterm 6. Martii dises 1689 jahrs zuegefertigt, wovon hiebey der extract F zu sehen, undt geglaubt, das alles abgeredtermassen nunmehr aggiustirt seyn wirdt. Herr general Daun hat auch solange er in Sigeth gewesen, nichts widriges vermerken lassen, sondern, als er zu pferdt gesessen undt von danen abraissen wolle, hat er dem herr general Vecchy eine instruction verpetschirter übergeben, worinen er unter andern puncten dem herr general Vecchy die erkhanthus in civili undt in criminali nach inhalt beykommenden extracts G denuo confirmando zugeaignet hat. Crafft welchen nachgehents herr general Vecchy dem fünffkircherischen stattmagistrat auffgerichten, undt denselben, wie sub littera H zu sehen, instructionirt, auch den 3. Julii 1689 hierüber das gewöhnliche jurament zu Sigeth ablegen lassen, das er sich also (wie er mir von Sigeth unterm 23. dises nacher Fünffkirchen lauth littera J geschriben undt wohl zu lesen ist) nicht genuesamb verwunderen kann, warumben doch die cameral bedienten, denen er alsogleich hiervon per extractum parte gegeben, der ksl. Hoffcammer auf etwa beschehene erinderung solange nicht remedirt haben, dero er doch zu seiner entbürdung diese fastidior jurisdictionen, wan ihme deswegen von einem hochlöblichen ksl. Hoffkriegsrath ein expresser befelch zuekhometen, von herzen gerne vergönnen undt überlassen wolte. Ich habe wider alle wissenheit protestirt, undt versichert, das die unfehlbahre remedirung folgen solle.

[7] Unterdessen kombt widerumb ein newer casus von Oseckh⁴²⁰, alwoh der daselbstige dreysiger, nahmens Hoffer⁴²¹, die zehl- und erfolglassung der eincassirten gelder dem herr Nagy⁴²² nicht verstatten wolte, sondern zu verhüettung eines gewalts undt zu seiner defension die militarische

⁴¹⁸ Wilhelm Johann Anton Daun.

⁴¹⁹ Az F jelű melléklet szerint az utasítást 1689. március 6-án adta ki Werlein Vincenznek. Itt csak egy kivonat szerepel az utasításból (fol. 304.), amelyben az alattvalók védelmére inti a prefektust.

⁴²⁰ Eszék.

⁴²¹ Franz Hofer.

⁴²² Nagy György László.

assistentz contra camerales von dem daselbstigen herr commendanten begehrt undt erhalten, massen die nachgehents vom herr Nagy geschickhte in die wacht gezogen worden. Wür haben auff des herr Nagy erinderung den Hoffer alsogleich hieher citirt, worauff er auch erschienen, undt die sub K hiebeykommende einer hochlöblichen Hoffcammer in dero freyen gefühl administration höchst praejudicirliche schreiben von dem esekhschen herr commendanten⁴²³ mitgebracht. Wür haben aber, dessen ungeacht, ihme, Hoffer, diese abweichung von gehöriger instanz unndt respect verliehrung gegen seinen vorgesezten ober officier pro interim, bis wür ad locum selbst kommen, undt die sach auditis ambabus partibus recht werden nachforschen können, ernstlich verweisen. Immittels aber von der in beeden passibus schwerlich gekhranckhten cameral jurisdiction zeitliche erinderung thuen, undt benebens dienstgehorsam bitten sollen, e. gunst, freundschaft undt gnaden geruchen bey hochlöblichem ksl. Hoffkriegsrath solch schleinige remedirung vorzukheren, womit wür bey unseren in disen orthen negst vornehmenden commissionsverrichtungen durch obige einwürff nicht gehemmet, oder gar, unverrichtersache abzuraisen, gemüessiget werden möchten. Hierüber dienstgehorsam empfohlende.

14.

Tullius Miglio udvari kamarai tanácsos és Johann Dietrich Melmek udvari kamarai titkár a jelenlévő Udvari Kamarának. Pécs, 1689. december 15.

ÖStA FHKA HFU 1689. 11. 24. (Kt. 764. fol. 270–347., itt: 322–329.)

[1] A jelenlévő Udvari Kamara minden bizonnyal értesült a hátrahagyott Udvari Kamarától a Franz Karl Cheverelli ezredes által kért magasabb fizetés és a Gabriel Vecchy tábornok által gyakorolt polgári és büntetőügyi joghatóság ügyében írt bizottsági jelentéseikről. Cheverelli időközben tovább győzködté a bizottságot, és a polgárságot is békén hagyta, de ez az állapot – ismerve jellemét – nem marad így sokáig. Vecchy a joghatóságát nemcsak a várakra akarja kiterjeszteni, hanem a mezővárosokra és a falvakra is. Így az Udvari Kamarának mint földesúrnak a tizedek beszedése, a harmincadok felállítása és a robotmunka kiállítása maradna a joga. Ez sokkal rosszabb helyzetet eredményezne, mint amiben a török hódítás előtti földesurak voltak, mint például a Siklóst birtokló Berényi grófi család. [2] Intézkedést kérnek, hogy Cheverellivel tudassák járandóságait, és Vecchy se terjessze a katonai ügyeknél tovább joghatóságát. Így a polgárok és a jobbágyok is helyben maradnának, mert ők az Udvari

⁴²³ Ferdinand Gobert Aspremont.

Kamara és nem a Vecchy-féle iga alatt akarnak élni. Kétszáz sváb család előreküldte embereit, hogy házakat és telkeket mérjenek ki, ők is kamarai és nem katonai igazgatás alatt akarnak letelepedni. Vecchy magatartása azonban megváltoztathatja döntésüket, és otthon maradnak. [3] Azon fáradoztak, hogy a Vecchy elleni panaszokat kivizsgálják. Mivel Vecchy eddigi tevékenysége elriasztotta az embereket, panaszait csak félve adják elő, nehogy bajuk legyen belőle. Szigetvárról meg akart jelenni néhány polgár a bizottság előtt, de Vecchy megfenyegette őket, és megtiltotta nekik a város elhagyását. A bizottság igyekszik mind az említett polgárok, mind a többiek panaszait begyűjteni. [4] Az alábbi eset okozott feltűnést: egy asszony a férjét meggyilkolta, és a holttestet az egyik városi kútba dobta. A városi tanács ítéletet akart hozni, de Vecchy a mellékelt levelet küldte nekik, és az eljárást maga folytatta le. A város panaszt tett Vecchy eljárása miatt, a bizottság már értesítette az udvart, nemsokára döntés várható, amiről a városi tanácsot is értesítik. A városi lakosok nem mernek beszélni, de a szívükkel sokat panaszkodnak. Az ügyben az a legkáróssabb, hogy a többi várparancsnok – Székesfehérváron, Eszéken, vagy mint Franz Ivanovicz gróf – példát vesz Vecchyről, és hasonló jogtalanságokat követ el. A bizottságnak nincs elég ereje, hogy gátat szabjon nekik, és hogy mindent a megfelelő mederbe tereljen. Mindenképpen kéri ennek a fontos ügynek a megoldását, és remélik, hogy a költséges bizottsági munka mihamarabb véget ér. Maga Miglio is komoly adósságot halmozott fel a kiküldetés ideje alatt. [5] Radonay Mátyás pécsi püspök továbbra is nehezíti a kamarai alkalmazottak működését, szidalmazza őket, a tizedet pedig elveszi. Mindezt annak ellenére teszi, hogy Miglio előző ideutazásakor megígérte, hogy nem avatkozik kamarai ügyekbe, és hogy kivárja, amíg a bizottság Pécsre ér, és együtt átnézik a 114 965 forintra rúgó követeléseit, és tárgyalnak róla. A püspök az éves ellátmánya fejében felvett túl sok élelmiszer ügyében kérte a magasan megállapított beváltási összeg méréséklését. Békülékenysége azonban csak addig tartott, amíg Miglio vissza nem utazott Simontornyára. [6] Tovább folytatódott az erőszakoskodás, az érsek is levelet írt az ügyben. Radonay folytatta az alattvalók javainak erőszakos elvételét annak ellenére, hogy a bizottság már Pécsen volt. Ezért a kamarai ügyekbe való beavatkozás miatt rendre utasították. Válaszul a püspök a bizottság tagjait – mint az egyházi javak bitorlóit – kiátkozta, és kijelentette, hogy több tizedet nem ad át, sőt, mindenhol hátráltatni fogja a bizottsági munkát, az elutazásuk után pedig mindent visszaállít. Meg akarja mutatni, hogy a maga ura, és amit egyszer a császár neki adományozott, azt még a császár sem veheti el tőle. A szolgálival kilovagolt az összes településre, és elmondta a jobbágyoknak, hogy ő az uruk, a kamarai alkalmazottakat pedig kiátkozta. Meggyőzte őket, hogy mindent adjanak neki, a hű alattvalókat megjutalmazza, az ellenállókat pedig példa-

mutatóan megbünteti. [7] Több, a mellékelthez hasonló panaszos levelet küldhetnének, de az alattvalók fenyegetve érzik magukat. Radonay telhetetlen a vagyonszerzésben, zsarnoki módon viszonyul környezetéhez. Van azonban egy személy, aki több görögkeleti kolostort, kálvinista, ariánus és lutheránus prédikátort is megnyert az igaz hitnek, és a lelkek üdvét keresi. Hozzá képest a püspök a maga rablásaival, letartóztatásaival inkább egy zalavári huszár kapitány, mintsem istenfélő, békés lelkigondozó. [8] Radonay Tolna megyei főispáni működésére is rávilágít a mellékelt vizsgálat során tett vallomás. Miglio és Melmek remélik, hogy tudnak még a püspök tevékenységéről ilyen beszámolókat küldeni. Az alattvalókkal el akarta hitetni, hogy a bizottság Keszthelyre fog visszamenni, bár a bizottság egyik tagja sem látta Keszthelyt, és nem is tett abba az irányba egy lépést se. Az elszenvedett sértéseket nem lehet büntetlenül hagyni, különben a pécsi kamarai alkalmazottak ellen még nagyobb lesz az elégedetlenség, mint korábban. [9] Jövőbeni problémaként jelzik, hogy az Udvari Haditanács a simontornyai tizedbehajtási eset óta minden katonai támogatást megvont tőlük. A simontornyai kamarai alkalmazottaknak július 14-én megparancsolták, hogy a tizedet szedjék be. A simontornyai hajdúk és huszárok azonban – hivatkozva Zichy István győri főkapitány-helyettesre – tiltakoztak a tized teljesítése ellen. A bizottság Furdics Miklós fővajda útján szóban és írásban kérte, hogy legalább engedjék összeírni a tizedet, és annak elajándékozásáért folyamodjanak az Udvari Kamarához. Várni akarnak a begyűjtéssel, amíg rendelkezés nem születik az ügyben; a nevezettek fegyverrel a kézben várták a kamarai embereket, és veréssel fenyegették meg őket, ha belépnek egy huszár házába, mire a bizottság a tizedek összeírásához erőszakosan hozzáfogott a székesfehérvári német helyőrség támogatásával, de semmit el nem vett belőle, hanem a begyűjtést a rendelkezés utánra halasztotta. [10] Az Udvari Haditanácsnak elég oka lenne a kamarai alkalmazottak támogatására felszólító parancs visszavonására. A visszafoglalt területeken szigorral és erőszakkal lehet csak kormányozni, különösen nehéz ez a sok, egymást keresztező joghatóság miatt. Katonai támogatás nélkül a kamarai ügyeket nem lehet haszonnal vinni, annak esetenként való igénylése nem praktikus, mert a bizottságnak sokszor kellett azonnali segítség. Vannak olyan esetek, amikor akár több hetet is kell várni az Udvari Haditanács döntésére, ami sok költséget is jelent, és nem is biztos, hogy megérkezik a határozat. [11] Miglio és Melmek azt tanácsolják, hogy az Udvari Haditanács vagy újítsa meg a kapitányoknak szóló parancsot a kamarai alkalmazottak segítéséről, vagy adjanak engedélyt arra, hogy a kamarai érdekek védelmére 20–30 kamarai darabontot alkalmazhassanak. A magyarországi bányavárosokban, a nádori uradalomban, Ozorán, illetve Franz Jany püspöknél Nádasdon is esetleg szüksé-

ges lesz az Udvari Haditanács segítségére, de ebben az ügyben várják a rendelkezést.

[1] Hochlöbliche anwesende ksl. Hoffcammer, günstig auch gnädige herren, e. exzellenz gunst freundschaft unnd gnaden, werden zwiffels ohne von der gleichfahls hochlöblichen in Wienn⁴²⁴ hinterlassenen ksl. Hoffcammer unsere unterm 20. und 26. Septembris negsthin in causa der vom stuellweissenburgischen⁴²⁵ commendanten, herr baron und obristen Chevereulle⁴²⁶, verlangten grössern adjutae und secundo ratione der vom herrn general Vecchy⁴²⁷ manutenirenden civil und criminal jurisdiction, erstatte beede relationes nunmehrö günstig und gnädig erhalten haben. Und weillen nun gemelter herr obrist Chevereulle, umb dermahleinstige favorable determinirung seiner künfftighin beständig zu geniessen verhoffenden adjutae mit unablässlichen schreiben und sollicitiren die commissio behölliget, die burgerschaft aber entzwischen in zimblichen ruhestandt lasset, jedannoch disen friden bey längers anstehender resolution sein herrn obristen bekanten genio nach nicht vill zu trauen ist. Der herr general Vecchy auch die limites seiner jurisdiction nicht allein in denen vöstungen und palanken, sondern auch sogar auf das landt, über die märckht und dorffschafften extendiren will, also zwahr das unter das der ksl. Hoffcammer gestehende also titulirende jus dominii fundi fast nichts, als die einforderung der zehenden, aufrichtung der dreißigist und stöllungen der, jedesmahlen auf befehl der herr commendanten benöthigten robothor zu verstehen kommet, und also eine hochlöbliche Hoffcammer weit deterioris conditionis wehre, als ein jeder in disen landten ante turricam apprehensionem geweste dominus terrestris, welcher sein guett, wie in specie ein graff Bereny⁴²⁸ die herrschafft Siklos⁴²⁹, mit aller grundtherrlichkeit und erkhanthus der sowohl in civili als criminali causa eraigneten recht befählen frey und ungehindert grunzet, possediret und beherrschet hat.

[2] Als haben, e. exzellenz, gunst freundschaft und gnaden, wür hiemit dienstgehorsam bitten sollen, disen beeden passibus ein baltiges ende zu legen, damit herr obristen Chevereulle wisse, was er aigentlich zugeniesen habe, herr general Vecchy aber sich auser des militaris keiner weiteren

⁴²⁴ Bécs.

⁴²⁵ Székesfehérvár.

⁴²⁶ Franz Karl Cheverelli.

⁴²⁷ Gabriel Vecchy.

⁴²⁸ A Berényi család Zsigmond király (1387–1437) idejében, a 14. század végén birtokolta Siklós várát és uradalmát.

⁴²⁹ Siklós.

jurisdiction anmassen, und also beede in terminis habilibus ruhig verbleiben mögen. Hierdurch werden, e. exzellenz, gunst freundschaft und gnaden, die arme burger und bauerschaft in höchst consolirten standt sezen und sie bey haus und hoff erhalten, dan sie allein unter der protection der ksl. Hoffcammer, mit nichten aber unter dem schwehren joch des herrn general Vecchy, verblieben wollen. Massen dan die 200 schwaben (so sich auf den negst künfftigen frühlung herab begeben, und immittels durch ihre abgeschickhte männer die häuser und gründt dahier aussehen lassen, und darauf burger werden wollen) per expressum vorbehalten, das sie nicht unter der militar, sondern cameral protection und gubernio subsistiren wollen, so ihnen auch versprochen worden. Dörffen also in vernehmung eines widrigens und der harten proceduren des herr generalens Vecchy ihren sinn und gedanckhen wohl ändern und zu haus bleiben.

[3] Wür seindt wohl bemühet gewest, die beschwerden wider offtermelten herrn general Vecchy zu erforschen. Es seindt aber die leüth durch sein scharpffes verfahren allzusehr intimidirt, und besorgen sich, das sie nit etwa solang unter sein herr generalens bottmässigkeit nachstehen werden, anstatt der auf ihre vorzubringen habende clagen verrösteten hülff und remedirung ein schwere verantwort- und entgeltung sich auffbürden möchten. Vor kurzer zeit seindt einige burger von Siget⁴³⁰ des willens gewesen, ihre noth der commission zu eröffnen, er hat aber denenselben bey betroheter hoher straff den austritt auser der statt verbothen, also wirdt denen armen untertruckhten der weeg zu ihrer hülff und röttung abgeschnitten. Wür werden jedoch sowohl ihre als mehr anderer gravamina gar balt zusambenbringen.

[4] Es hat sich dieser tagen alhier ein erschröcklicher casus zuegetragen, mit einem weib, so ihren ehegegebenen mann jämmerlich ermordet undt in einen stattischen brunn geworffen. Der statmagistrat hat hierüber, wie billig, die erste erkhanthus haben wollen, der herr general Vecchy aber hat sich darob sehr entrüst und dem statrath beyligende schreiben sub littera A⁴³¹ (so gewis curios abzulesen seindt) herüber geschickht, undt formiret den process nunmehr selbst. Der magistrat hat sich bey uns beschwehret, wür haben aber ihne verbeschaidet, das die sach bereits bey hoff anhängig gemacht worden, und die resolution hierauf negstens erwartet, so dan auch ihre nächere verbeschaidung folgen wirdet. Diese leüth seüffzen und clagen in herzen, dörffen aber mit der sprach nit recht heraus. Welche stumheit sich bey einlaufender favorablen resolution pro camera gar balt haben und wunder sachen produciren wurde, das erhebliste, was bey disen juris-

⁴³⁰ Szigetvár.

⁴³¹ A szövegben idézett mellékletek megtalálhatók az iratköteg mellett. A: fol. 290–291., B: 297., C: 300., D: 301., E: 302–303., F: 304., G: 305., H: 306–308., J: 309–310., K: 311–313.

dictions stritt zu consideriren ist, das sowohl der commendant zu Stullweissenburg als zu Oseckh⁴³² und die weiters hinabfolgende (gestalten der graff Ivanovicz in Slavonien⁴³³ bereits den anfang machet) hieran ein schädliches exempel nehmen, sich dieser praerogatio mittler zeit, gleichfahls impatroniren, und wür nicht cröfften genug haben werden, disen cameralpraejudiciren zu resistiern und die wohl intentionirte einrichtung auf ein beständig, gesicherten fues zu sezen. Dahero dan, e. exzellenz, gunst freundschaft und gnaden, wür diese hochwichtige cameral angelegenheit umb schleinig endliche verbschaidung nochmahlen omni meliori modo dienstgehorsam recommendiren und versichern, das wür uns gewis eüferist befleissen, diese wider verhoffen sich längers verzügerende und ihro Mt. in zimlich hohen cossten lauffende commission mit ersprieslichen nuzen undt guetten bestandt zu baltigen ende zu bringen, mithin auch unsern aigenen privatgeschäften (wo sonderlich mir baron Miglio⁴³⁴ gar vill zuschaden darnider ligt) abwarten zu khönnen.

[5] Unterdessen aber continuiert der hiege herr bischoff⁴³⁵ immerforth die cameralbediente in ihren functionen zu beunruheigen, sie mit schmählichen titulen und schreiben zu injuriren und die zehendt, wie auch andere cameral geföhl, woher immer kann und mag, mit list oder gewalt abzuzweckhen. Er hat zwahr bey mein baron Miglio erstmahliher hieher rais von Simontorna⁴³⁶ versprochen, sich in denen zehenden oder andern cameral intraden in keinerley weis zu vergriffen, sondern sich zu gedulten, bis das die völlige commission von Simontorna hieher kommen, und seine lauth littera B auf 114 965 f. 50 kr. belauffende praetension übersehen und mit ihme ordentlich aggiustiren wirdt. Item hat er auch wider den empfang der in abschlag seines jährlichen deputats vermög abrechnung C erhobenen victualien kein bedenckhen gezaigt, allein umb moderirung des zu hoch gesetzten preis gebetten und in allem ein bessere verständtnus hinfüro zugebrauchen zuegesagt. Es hat aber seine fridtsambkeit more solito nicht länger gewährt, als bis ich ihme aus denen augen und von hier nacher Simontorna gekommen.

[6] Als dan ist widerumb gewalt über gewalt erfolgt und kein cameralist bey ehren gelassen worden, worzue ihne das erzbischöfliche complot schreiben sub D maistens angefeuret, massen er balt hierauf den fünff-

⁴³² Eszék. Az eszéki várparancsnok Ferdinand Gobert Aspremont volt.

⁴³³ Utalás Franz Ivanovich von Schitaro ezredes, Verőce és Pozsega vármegyék főispánja, egyúttal katonai parancsnoka kamarai ügyekbe történő beavatkozására, amire vonatkozóan 1688 folyamán több felszólítást is küldött az Udvari Kamara az Udvari Haditanácsnak. Nem mellesleg Ivanovich 1688. januári „militair Commando” kinevezése értelmében évi 600 forintos fizetésre (*adiuta*) volt jogosult. ŐStA FHKA HFU 1688. 02. 10. (Kt. 738. fol. 100–105.)

⁴³⁴ Tullio Miglio.

⁴³⁵ Radonay Mátyás.

⁴³⁶ Simontornya.

kircherischen provisoren einen spöttlichen brieff ut E zugeschriben, entzwischen aber, woher von denen armen unterthanen was erhaschen können, solches ungescheut, mit betrohungen und gewaltthätig hinweggenommen, und auf diese schändlich und recht rauberische weis (ohngeacht wür dazumahl schon in Fünffkirchen⁴³⁷ angelangt seindt) stetts fortgefahm, also zwahr das wür endlich auf öfftermahliges clagen der betrangten unterthanen und des herrn bischoffens vergebentlichen wahnungen bewogen worden, ihme diese insolente cameral eingriff und untertruckhungen der armen unterthanen mit mehrern ernst zu verweisen. Er hat aber uns clahr zuruckhsagen lassen, das primo, wür alle bey der commission stehende tanquam usurpatores bonorum ecclesiasticorum excommunicirt seindt. Secundo, das er uns nimmermehr einige zehendt zuelassen, sondern überall, wohmöglich, verhindern, tertio, nach unserer abrais von hier alles susque deque verkheren und zaigen wollen, das er und kein anderer grundtherr seye, auch der kayser selbst des, was er ihme einmahl geben, nicht mehr hinweg nehmen könne. Dietum factum, er ist an alle örther selbst in persohn mit etlich seinen bedienten hinaus geritten, die einfaltigen bauern beredt, das er immediate ihr herr seye, und obschon der cameralisten, so nun excommunicirt und verdammet seindt, ihme das seinige entziehen, so werden sie ihme doch alles restituiren müessen, und er wirdet so dan auch seine treugeweste unterthanen gesichert belohnen, die ungehorsambe aber andern zum exempel schwehr bestraffen, die häuser verbrennen und aus seinem bistumb verjagen.

[7] Wür haben zu dessen besserer prob hierbey sub F nur etwelche aussagen der sonsten unter das hieige bistumb gehörigen unterthanen annectiren wollen, und könnten deren mehr in grosser anzahl beybringen, wan diese guette leüth durch seine schwehre betrohungen nicht geschröckht und stumb gemacht wehren worden. Sein interesse ist unersättlich, seine so hoch geprisene conversion der abglaubigen ist tyranisch, und dahero im nichten bestehend, dahingegen ein anderer gewisser (so e. exzellenz am besten bekhannt) mit der güette, glimpff und discretion etliche schismatische griechen clösster, calvinisch, arianisch und lutherische praedicanten zu den wahren catholischen glauben bekhert und nichts als den gewinn der seelen gesucht.⁴³⁸ Er, herr bischoff, aber mit priglen, verarrestiren, berauben und anderen zwangsmittlen mehr einen salavarienser⁴³⁹ husarn haubtmann, als einen gottfürchtenden, fridliebenden seelsorger gezaigt.

⁴³⁷ Pécs.

⁴³⁸ Sajnos nem ismert, hogy kire utalnak itt.

⁴³⁹ Zalavár.

[8] Dessen justiz als obergespann der tollnensischen gespannschafft⁴⁴⁰ erweist mit mehrern, das in praefecturatamt vorgehabte examen und die hierauf sub G an aydts statt hiebeykommende aussag der ohne deme ganz erarmeten unterthanen. Wür verhoffen, allstündlich von einer vertrauten handt noch mehr dergleichen schöne bischöffliche thatten innen zu werden, und solche sodan, e. exzellenz, gunst freundschaftt und gnaden, nachzusenden. Was für straffmässige machinationen aber dieser leichtsinige bischoff in seinem gemüeth und gedanckhen wider die commission führe, und wie leichthin er sich in allgemaine aufruhr entschliessen könne, demonstriert die hiebey geschlossene attestacion H mit dem mehrern inhalt, und damit er seine boshafftige anschlag umb so vill leichter bewerckhstelligen, die unterthanen auch, der beystimmung halber, desto weniger bedenckhen oder abscheuen tragen mögen, hat er disen strach durch ein beyspill facilitiren wollen, und fingirt, als ob der commission dieser affront und zwahr ohngestraftt in Köstell⁴⁴¹ widerfahren wehre, da doch kein mensch von der commission Köstell gesehen, vill weniger einen tritt, in Köstell gesetzt hat. Secundo ist noch weiters zu oberserviren, das hierlandts für den grösten spoth gehalten wirdt, wan jemandt durch den trommenschlag aus der statt vertriben wirdt, woraus die von ihm anzählende verkhleinerung und ringmachung der commission genugsamb abzunehmen ist. Wan nun aber disfahls nicht allein eines jedweder ehe in particulari, sondern villmehr der character, so die commission führet, mithin dero hohe autoritet selbst sehr schimpfflichen gekhränckhet worden, einfolglich ein solche vermessenheit unbestraftt nicht zulassen ist, indeme durch derley connivenz, argumento a majori ad minus, der übermueth, vermessenheit und fortwirige gewaltthätigkeit des herrn bischoffs (so er der commission per pravada zu zaigen nicht scheuet), so dan gegen denen hier verbleibenden cameral bedienten, weitmehrers als vorhin verärgert werden dörfte.

[9] Solchemnach haben, e. exzellenz, gunst, freundschaftt und gnaden, als unsern günstig und gnedigen herren principalen (dero hohe ehr und reputation es an maisten concerniret), wür die gezimmende satisfaction ratione praeteriti, ratione futuri aber, was etwa für ein genugsambes reformierungsmittel, in erforderungsfahl vorzukheren, und er auch zur abrechnung zu vermögen wehre, dero hoch vernünftigen juicio dienstgehorsam anheimstellen sollen, clagende benebens, das uns alle militarische assistenz seith der vorgenommenen simontornischen zehendts execution von dem hinterlassenen ksl. Hoffkriegsrath vermög beylag J benohmmen worden. Damit aber, e. exzellenz, gunst, freundschaftt und gnaden, ratione

⁴⁴⁰ Tolna megye.

⁴⁴¹ Keszthely.

der vom ksl. Hoffkriegsrath so hoch angezogener execution ein gründliche information haben mögen, solle zur gehorsam nachricht dienen, das denen simontornischen cameralbedienten⁴⁴² den 14. Julii negsthin der befelch mitgegeben worden, das sie indifferenter den zehendt für ihre Mt. einfordern sollen, worzue sich aber die simontorner husarn und heyduckhen nicht bequemen wollen, sondern wegen der vom herrn vicegeneralen Zichy⁴⁴³ verbotenen abstattung der zehenden sich hefftig opponirt haben. Die commission hat ihnen durch ihren abgeschickhten oberveydam, Nicolaum Furditts⁴⁴⁴, so mündtlich als schriftlich bedeüten lassen, das sye ihren zehend wenigst sollen beschreiben lassen, und so dan umb die condonation bey einer hochlöblichen ksl. Hofcammer supplicando einkommen. Man wölle, bis die resolution erfolgt, mit der einforderung zuruckhalten, es hat aber dises medium nicht wollen acceptirt werden, sondern sie haben die cameralofficier von der intentionirten conscription armata manu abgehalten, und mit schwehren schlägen betrohet, woh sie in ein husarn haus kommen sollten. Worauf die commission in ansehung des guett gemainten, von denen husarn aber so übel belohnten expedientis zu manutenirung der ksl. Hoffcammer jurisdiction und reputation, mit beystandt der teütschen miliz von Stuellweissenburg die conscription mit gewalt vornehmen, nicht das geringste aber von zehenden würckhlich einführen, sondern bis auf weitem befelch einer hochlöblichen ksl. Hoffcammer in statu quo beruhen lassen.

[10] Ob nun die commission ihren officio recht oder zu vill gethan, und deswegen ein hinterlassener ksl. Hoffkriegsrath ihre, uns mitgegebene assistenz befelch an die herrn commendanten, auff blose üble information des dem camerali e diametro stetts zugegen gehenden herr vicegeneralis und graffens Zichy, allsambentlich zu cassiren und revociren, genugsambe ursach gehabt habe, lassen, e. exzellenz, gunst, freundschaftt und gnaden, wür von selbstem hochvernünftig erachten. Das ist aber gewiss, das man in denen acquisten (woh bis dato fast alles mit einem rigor und gewalt, sonderlich ratione der concurrirenden so villfältigen jurisdictions praetendenten gerichtet werden mues) ohne assistenz der miliz das camerale nimmermehr mit nuzen und der gebühr nach wirdet befördern können, und ist in wahrheit die mainung eines hinterlassenen ksl. Hoffkriegsraths, das man denselben de casu in casum umb die assistenz ersuchen solle, darumben nicht practicirlich, indeme sich viell zuefähl bey solcher commissionen eraignen, woh periculum in mora versiret, und das remedirungs mittel

⁴⁴² 1688 augusztusában nevezték ki Furdics Gergelyt simontornyai provizornak és Csákány Ferencet simontornyai hamrincadosnak. MNL OL E 279 köt. 61. fol. 49. (lajstromkönyvi bejegyzés 1688. augusztus 9.)

⁴⁴³ Ifj. Zichy István.

⁴⁴⁴ Furdics Miklós.

stante pede zusagen, vorgekheart werden mues. Item begeben sich vill casus, die von kein solcher importanz seindt, das eine commission ein, vier, fünf oder sechs wochen des ksl. Hoffkriegsrathes befelch, mit grossen speisen ihro ksl. Mt., in loco verwarten und villeicht dannoch mit erhalten solle. [11] Dahero dan wür zu beförderung ihro ksl. Mt. dienst und interesse höchstnötig zu seyn befinden, das entweder der ksl. Hoffkriegsrath seine vorhin ertheilte assistenz befelch die herrn commendanten erfrische und der commission, wie auch denen in acquisten befindlichen cameralbedienten bey eraigneten notturfft allen vorschub und hülffliche handt laisten lasse, oder widrigenfahls, e. exzellenz, gunst, freundschaft und gnaden, den günstig und gnedig verlaub ertheillen mögen, das wür etwa von 20 bis 30 mann sub nomine der cammertrabanten gegen zehendt und anderen haus freyheiten ohne sonstig weitem entgeldt allein zu manutenirung des cameral interesse und sichern defension der cameral bedienten auf eine zeit constituiren dörfen. Wie nun dises nicht allein in denen ksl. hungarischen Bergstätten⁴⁴⁵, sondern auch vom herrn palatino⁴⁴⁶ zu Ozora⁴⁴⁷ und herrn bischoff Jani⁴⁴⁸ zu Nadasd⁴⁴⁹, auch anderen privatherren actualiter practicirt, und ein ksl. Hoffkriegsrath, in vernehmung dessen, villeicht eheunder zur assistenz sich bequemen wirdt, also haben, e. exzellenz, gunst, freundschaft und gnaden, günstig und gnedige resolution in disen und obigen mehrern puncten wür erwarten und uns anbey dienstgehorsam empfehlen sollen.

15.

Tullius Miglio udvari kamarai tanácsos és Johann Dietrich Melmek udvari kamarai titkár az Udvari Kamarának. Alsólendva, 1690. április 27. ÖStA FHKA HFU 1690. 05. 30. (Kt. 771. fol. 501–510, itt: 502–503, 508–509.)

[1] Miglio és Melmek megkapták a rendelkezést, hogy Franz Hofer eszéki harmincadost ismét vissza kell helyezni hivatalába, és 100 forint fizetést kell neki biztosítani. A rendelkezést végrehajtják, ha Hofer megjelenik a bizottság előtt, vagy ha megtudják, hogy hol tartózkodik. De pár dolgot megfontolandónak tartanak Hofer ügyében: több esetben is félreinformálta az Udvari Kamarát, ezért nem szerencsés, hogy a felmentését hivatalból visszavonják, és még pénzbeli támogatást is kap. [2] Hofer el-

⁴⁴⁵ Alsó-magyarországi bányavárosok.

⁴⁴⁶ Esterházy Pál nádor.

⁴⁴⁷ Ozora.

⁴⁴⁸ Franz Jany szerémi püspök.

⁴⁴⁹ Mecseknádasd.

ismerte az általa küldött levélben, hogy kinevezési okirata szerint egyedül Nagy György László adminisztrátor az ő felettese. Azt is megírta, hogy Nagynak nem nyújtotta be a havi számadásait, mondván, hogy azokat a Budai Kamarai Inspekciónak már megküldte. [3] Hofer szerint Nagynak írt a bizottság, hogy számolja fel a turanovici harmincadot, és addig ne kérjen Hofertől számadást, amíg a bizottság Eszékre nem érkezik. Hofer valótlanságokat állít a Nagyhoz való viszonyáról, mindenfélét kitalál az ügyben, félrevezető információkat ad az Udvari Kamarának, ezért rosszindulatú, engedetlen embernek tartják. Miglio pécsi útja során beidézte Hofert, hogy a közte és az adminisztrátor közti félreértést tisztázza, de nem jelent meg, csak Miglio Simontornyára való visszaérkezése után pár nappal jött oda. Kihallgatták, de a számadásaival kapcsolatos magyarázatát nem fogadták el, és arra intették, hogy hivatali előjárója felé tanúsítson tiszteletet, és ne fizessen ki pénzt az Udvari Kamara, a bizottság vagy az előjárója utalványozása nélkül. Mindent megígért, de semmit nem tartott be: a harmincadjövedelmekből – ellenőrként a provizorátusi pénztárat a provizor tudta nélkül ki sem nyithatta volna – 637 forintot kiadott az eszéki kapitánynak erődítési munkálatokra. [4] Hofer állandóan kifogásokat keresett Nagy előtt működése kapcsán, és amikor Miglionak Pozsegára kellett utaznia különböző kamarai vitás ügyek kivizsgálására, akkor őt is oda-rendelte. Hofer beszámolt helyzetéről, és kifejtette, hogy örülne neki, ha a Nagy által képviselt magyar iga alól megszabadulna és a Budai Kamarai Inspekciónak alá kerülne. Miglio megcáfolta Hofer kijelentéseit, és szeszélyeit is sikerült letörni, mindezt abban a hitben, hogy így engedelmes lesz az előjárójával. Hofer megkérte Migliot, hogy támogassa az Udvari Kamara előtt. Miglio ekkor úgy gondolta, hogy az ügyet megnyugtatóan lezárta. De nem így lett: Nagyt ugyanis Szlavónia összeírására, a tized begyűjtésére és az alárendelt hivatalnokok számadásainak felülvizsgálatára a bizottság Pécsre rendelte. Nagy első útja Eszékre vezetett, és követelte Hofer számadásait, aki először ellenállt. Végül Nagy fenyegetésére félig készen elküldte azokat, de személyesen nem jelent meg, majd a neki véglegesítésre visszaadott számadást nem akarta aláírni, mondván, hogy Nagy többször megfenyegette. Mire Nagy más hivatalnokok szorgalmas munkáját tárta elé példaként. [5] Hofer az összes figyelmeztetés ellenére sem hallgatott a bizottságra. Sőt, bizalmas értesülések szerint kijelentette, hogy inkább lemond a harmincadosi állásról, semhogy Nagy adminisztrátor legyen az előjárója. Ezért a bizottság – követve Nagy javaslatát – a felfüggesztés mellett döntött, ám ezzel Hofer mit sem törődött, és még csak bocsánatot sem kért a hibák miatt, és a felfüggesztés hatályon kívül helyezését sem kérte. A bizottság tudta nélkül Budára utazott, ahol az inspektor előtt is előadta magát, majd az Udvari Kamarának is valótlanságokat állított. Miglio és Melmek kérdései a kialakult helyzetben: egy ilyen engedetlenség

nem büntetendő-e; őfelsége pénzét a felsőbb hatóság tudta és engedélye nélkül lehet-e költeni; a hivatali eljárók jogosultak-e a számadásokat bekérni, azokat felülvizsgálni, a pénztárat szemrevételezni és utalványozni, vagy nem? A bizottság szerint ilyen esetekben a felfüggesztést hivatalból meg kell tenni; és nem érti, hogy Hofer, akit minden pontban engedetlennek találtak, miért részesül kegyben, és miért nem inkább a hivatali eljárója és a bizottság által is javasolt büntetésben.

[1] Hochlöbliche ksl. Hoffcammer, gnädig auch günstige herren, aus e. exzellenz, gunst, freundschaft und gnaden an uns unterm 23. Martii, wie auch den 13. April negsthin, gnädig, auch günstig abgelassenen befehlschreiben haben wür mit mehreren ersehen, wasmassen wür den ksl. dreysziger zu Osseck⁴⁵⁰, herrn Franz Hofer⁴⁵¹, (umbwillen nit sogar erhebliche ursachen der ihme aufgelegten suspension ab officio für dismahl erscheinen wollten) bis auf weitere ausfindigmachung der sachen zu seiner dienstsfunction widerumb anstellen, und beynebends auch eine adjuta von 100 f. assigniren sollen. Wie nun die commission nicht unterlassen wirdt, e. exzellenz, gunst, freundschaft und gnaden, gnädigen, auch günstigen befehl disfahls dienstgehorsam zu vollziehen, und ihme, Hofer, die weitere ambtierung aufzutragen, auch die adjuta anzuweisen, wan anderst er, Hofer, sich bey der commission anmelden, und man wissen wirdt, welcher orthen er sich aufhalte. Also hat man auch exparte commissionis nöthig zu seyn erachtet, das man, e. exzellenz, gunst, freundschaft und gnaden, in antecessum der weiters bevorstehenden hoferischen inquisition dienstgehorsambe information erstatte, wasgestalten man nicht so leichter dingen den Hofer ab officio suspendirt, als er sinistre und inique eine hochlöbliche ksl. Hoffcammer informirt, und dieselbte darauf ihne, Hofer, in audita commissione, zu nicht geringen nachtheill der ihro unter allergnädigster ksl. handunterschrift, ad ratificationem excelsae camerae ertheilten, plenipotenz a suspensione ab officio absolvirt und noch darzue mit einer adjuta begnadet.

[2] Dan primo nimbt man für bekant an, das herr Hofer in seiner eingeraichten specie facti puncto secundo selbsten gestehet, das er vermög des installationsbefehl nur an herrn administratorn Nagy⁴⁵² mit gebührenden respect allein gewissen seye. Secundo bekennet er in gedachter specie facti beym fünften punct, das er dem herrn Nagy (ungeacht er gewust, das

⁴⁵⁰ Eszék.

⁴⁵¹ Franz Hofer.

⁴⁵² Nagy György László.

dem herrn Nagy die direction zwischen dem Draw⁴⁵³ und Saw flus⁴⁵⁴ vermög ksl. Hoffcammer decrets übergeben worden) die abgeforderte monathliche extract nit überraichen wollen, vorwendend, er hette selbige schon der inspection nacher Ofen⁴⁵⁵ eingeschickht.

[3] Tertio allegirt er merafalsa beym sechsten und siebten punct, da er meldet, das er mit einem befelchschreiben an herrn Nagy von der commission expedirt worden, worinnen deme aufferlegt, seines neues drey-sigistambt zu Duranovicz⁴⁵⁶ aufzuheben, und von ihme, Hofer, weder rechnung noch geldt einzufordern, bis die commission selbst nacher Osseckh kommen wurde. Item da er schreibt, das ich, baron Miglio⁴⁵⁷, gesagt haben sollte, herr Nagy hette mit ihme, Hofer, allein nichts vorzunehmen, wo weder von selbigem schreiben noch denen wortten der commission einiger gedanckten eingefahlen, sondern des Hofers pure phantasey ist, und zaigt man hiernachgehents, wie obstinat, hochgetragen und höchst ungehorsamb dieser mensch seye, und wie malitios, auch dahero straffmässig, eine hochlöbliche ksl. Hoffcammer er informirt habe, als ob er von der commission wider herrn administratorm Nagy nit angehört, vill weniger geschuzet werden wollen. Littera A⁴⁵⁸ weiset dahr, das ich, baron Miglio, occasione meiner rais von Simontornia⁴⁵⁹ aus Fünffkirchen⁴⁶⁰ wegen der damahligen radonayschen⁴⁶¹ excessen ihne, Hofer, auch dahin citirt, die zwischen herrn administratorm und ihne entstandene differenzien gebührend beyzulegen. Er ist aber alda nit gleich erschinen, sondern nach meiner zuruckhkunfft auf Simontornia nach etlichen tagen dahin kommen, alwo man ihne zu genüge angehört, seine wegen damahls verwaigeter geldtauszahlung vorgewende entschuldigung gar nicht sufficient erkennt, sondern seine ungebührliche renitenz gegen seinen vorgestellten obern und die ungereimbte, wider die camerales angesuchte militarische assistenz verweisen, und vermahnet, das er seinem von einer hochlöblichen Hoffcammer decretaliter vorgesezten ambtmann schuldige parition und gar keine geldt auslaag ohne vorwissen oder assignation einer hochlöblichen ksl. Hoffcammer, der abgeordneten commission oder wenigst eines oberamtmanns laisten solle. Er hat zwahr hierauf alle besserung versprochen, solche aber im geringsten nicht gehalten, in deme er mit hindan-

⁴⁵³ Dráva.

⁴⁵⁴ Száva.

⁴⁵⁵ Buda.

⁴⁵⁶ Turanovac.

⁴⁵⁷ Tullio Miglio.

⁴⁵⁸ A jelölt melléklet megtalálható az iratban: fol. 504–505.

⁴⁵⁹ Simontornya.

⁴⁶⁰ Pécs.

⁴⁶¹ Radonay Mátyás.

sezung der commission und des oberambtmanns befelch nit allein die dreysigist geföhl, sondern auch die provisoratscassa (mit welcher er doch als provisorats contrascribe ohne vorwissen des provisoris gar nichts zu disponiren gehabt) zum anderten mahl eröffnet, und 637 f. dem herrn commendanten⁴⁶² zur fortification selbst aigenmächtig behündigt, welche befelchs übertretung die commission ihme mit littera B ernstlich verhebt. [4] Er hat gleichwohlen, was ihme sein capricio dictirt, nit unterlassen, sondern verschiedene subjections ausflüchten wider herrn administratorm Nagy gesucht, also das ich, baron Miglio, da ich ohne deme nacher Possega⁴⁶³ abgeraist, zu abhelffung der nicht ohne geringen scandalo zwischen den ober- und unterofficier eraigneten continuirlichen zwistigkeiten und zu verläslichen wissenschafft der osseckhischen dreysigist und provisoratscassa gemüessiget worden, ihne, Hofer, zu mehrmahlig persöhnlichen vernehmung auf Possega zu berueffen. Er hat mir alda seine anligeneit und wider herrn Nagy habende bedenckhen in grosser weitläuffigkeit erzehlt, und vermeint, seiner glückhseeligkeit allein in deme zu bestehen, wan er nur aus dem, also genenten hungarischen und gewaltsamben joch des herrn administratoris Nagy liberirt und der Ofenerischen Cameral Inspection zuegethailt werden möchte. Ich hab ihme aber seine obstacula nicht allein genugsamb widerlegt, sondern auch seinen gefosten capriccio mit heylsamben glimpflichen ermohnungen gänzlich gebrochen zu haben, vermaint. Indeme er, Hofer, seinen vorherigen fähler erkennt, dem herrn Nagy als seinem oberambtmann allen gehorsamb, schuldige ehr und respect zu geben versprochen, und allein gebetten, man möchte die vorhergangene missverständnusen aus gnaden in vergessenheit stellen, und ihme bey einer hochlöblichen ksl. Hoffcammer protegiren und recommendirt halten. Ich hab geglaubt, disen differenzien mit deme ein guettes undt fridsambes endt gelegt zu haben. Es hat sich aber balt hernach das blätl gewendt, da dem herrn administratori Nagy zur vorarbeith und beschleinigung der commissionsverrichtungen die beschreibungen der sclavonischen⁴⁶⁴ acquisten, einbringung der zehend und revidirung der subordinirten amtsrechnungen per decretum zu Fünffkirchen committirt worden, dan, als herr Nagy auf Osseckh, den ersten platz von Fünffkirchen kommen, die raittung von ihme, Hofer, abgefordert, hat des herrn Hofers wider herrn Nagy eingewurzelte widersässigkeit ihre dückhe nicht bergen können, sondern balt diese, balt jene exceptiones ungeacht des ihme in copia communicirten commissionsdecret vorgewendt. Letzlichen aber, auf ernst und trohliches zuesprechen des herrn Nagy seine raittung jedoch

⁴⁶² Ferdinand Gobert Aspremont.

⁴⁶³ Pozsega.

⁴⁶⁴ Szlavónia.

nit gefertigter zuegeschickht, sich aber (wie sonsten einem unterofficier gebührt) bey gedachten herrn Nagy persöhnlich nit eingefunden, noch auch die zur ausfertigung widerumb zuruckhgegebene raittung unterschrieben wollen, mit dem lähren und eydlen verwandt, das er, herr administrator, ihme, Hofer, zu verschidenen mahlen mit grossen mängels ausstellungen und gewaltsamben demonstrationen trohlich gewesen seye. Worauf herr administrator ihne, Hofer, andere raittungs unterworffenen officiren zum exempel und fleissigerer beobachtung des disfähigen commissionsbefehl ab officio suspendirt, undt alsogleich darauf der ksl. commission umb derselbigen genembhaltung bericht ertheilt.

[5] Als nun die commission all ihre mündt- und schriftliche ermahnungen bey disen mit der güette corrigibilen menschen verlohren gesehen, hat sye nicht weniger thuen können, als ihne, Hofer (welcher das viertemahl ungehorsamb befunden worden, und in Osseckh allenthalben vermög gewisser glaubwürdigen relationen sich frey verlauthen lassen, lieber den dreyszigist dienst zu quittiren, als unter dem herrn Nagy zu stehen), mit der schärpffe einsmahlen anzugreifen, und die vom herrn Nagy gar billig vorgekehrte suspension, wie littera C enthaltet, zu approbiren. Er, Hofer, aber hat sich deshalb wenig bekhümmert, vill weniger aus genugsamb erfahner hochtragenheit, seine begangene fähler bey der commission deprecirt und umb relaxirung der suspension gebetten, sondern ohne vorwissen und worttverlihrung der commission von Osseckh nacher Ofen begeben, mit der daselbstigen Cameral Inspection (welcher ohne deme ihne, Hofer, wider herrn Nagy anfänglich zimblich gesteifft, das osseckherischen dreyszigist unter sich zubringen stetts gesucht, und dahero in dieser materia ein mercklich partialen bericht eingeschickht) sich sattsamb unterredt, undt hierauf fast durchgehets falsas informationes einer hochlöblichen ksl. Hoffcammer beygebracht. Nun fragt sich, ob der mehrmahlig verwisene und aus puren capriccio verwürckhte ungehorsamb der unter gegen oberofficiern nit straffmössig? Denen unterofficiern ohne vorwissen der obern ksl. amtsfelder nach aigenen belieben frey auszugeben verlaubt, und denen ober beampten von denen untergebenen die monath extracten, halb und ganzjährige rechnungen zu begehren, zu revidiren, mängel auszustellen, auch die amtsassen öffters visitiren und auszehlen zu lassen zueständig sey, oder nit, ist es recht und erfordert jedes oberamtmanns obligenheit dises? Wie wür glauben und dises bis unzthero bey einer hochlöblichen ksl. Hoffcammer in deren oberamtsleüth instructionen vorgesehen gewesen, auch in denen vorherigen cameral verfahrungen, und sonderlich vermög der lezten in causa der unrichtig oder saumbigen raittungs praestationen, also pro compelle ergangenen ksl. resolution practicirt worden, contra renitentes und contumaces mit der suspension ab officio zu procediren. So finden wür unsers wenigen erachtens nit,

warumben der Hofer, so in allen obigen puncten ungehorsamb und retinent zuetlichmahlen deprehendirt worden, mit gnaden angesehen, und nicht mit der ihme auferlegten suspension ab officio bis zu abgestatteter satisfaction der commission und seinem vorgestellten oberambtmann hette gestrafft bleiben mögen. So wür zu unserer obgleich nunmehr allzuspaten, jedoch nöthig befundenen informations abgebung hiemit unverhalten und uns benebens dienstgehorsam empfehlen sollen.

16.

Johann Stephan Werlein budai kamarai inspektor a Dél-Dunántúlra küldött bizottságnak. (Válasz Nagy György László csáktornyai kamarai adminisztrátor jelentésére). [Buda[?]] 1690. június előtt
ÖStA FHKA HFU 1689. 06. 10. (Kt. 758. fol. 198–275, itt: eredeti: 203–211.; másolat: 214–227.⁴⁶⁵)

[1] Az Udvari Kamara megküldte Werleinnek a Nagy György László adminisztrátor által, az ő hivatali tevékenysége kapcsán 1689. június 22-én írt beadványt. Azért várt a válasszal, mert a rágalmakat a most kiküldött bizottság fogja kivizsgálni, és reméli, hogy majd igazat adnak neki. A vita abból adódott, hogy Szigetvárat visszafoglalás után a Werlein által vezetett inspekció alá csatolták, pedig az egész pécsi körzet akkor már Nagy alá tartozott. Ő nem ajánlotta magát a körzet irányítására, amit Nagy állít, és nem is kereste az ezen területek feletti irányítást. A fizetése sem magas. Vele szemben Nagy pusztán hatalmat akar, mint ahogy azt a maga által használt főinspektori címe is mutatja. Nagy szerint Werlein a dél-dunántúli várakat és uradalmakat sosem vizitálta. Mindenki előtt ismert, hogy amikor Székesfehérvár még török kézen volt, a helyőrség kitérősei miatt Budától negyed órányi járásra sem lehetett biztonságban lenni. A fehérvári és szigeti törökök portyái miatt a vidék pusztaság volt. Simontornyan, Kaposváron és Dombóváron ugyan volt magyar helyőrség, de velük semmit sem lehetett kezdeni. Pécsen és környékén egyre többen telepednek le, alsóbb szintű hivatalokat állítanak fel, ezek a főhatóság elfoglaltsága miatt annak helyetteséhez fordulnak tanácsért, azonban ha neki a körzetében lévő összes falut a Dunán inntől Erdély határáig meg kellene látogatnia, ahhoz egy egész évre lenne szüksége, és ez őfelségének semmi hasznot nem hajtana, csak elvinne rengeteg útiköltséget. [2] A fentiek azt is megválaszolják, hogy Werlein miért nem írt és jelentett a tolnai halászat, Daróczi István, a paksi uradalom ügyében, és más Dunán inneni ügyekben. Ezt a vidéket nemrég foglalták vissza, és egészen a Dráváig egy

⁴⁶⁵ A két példány szövege mindenben megegyezik.

nagy pusztaság. Nagy egyébként jelentett Kollonich Lipót bíborosnak a tolnai halátszat ügyében, és csak 1688. áprilistól szeptemberig volt a terület Werlein igazgatása alatt. Daróczi akkor még csak paksi kapitány volt, és sem ott, sem a környéken nem volt lakosság. A palánkokban hajdúk és huszárok szolgáltak, akik mentességüket a Győri Főkapitányságtól kapták, amit Werleinnek – akárcsak Simontornya és Kaposvár esetében – el kellett tűrnie. Nagy főinspektor maga is megtapasztalhatja, mekkora jövedelmek származnak onnan, hiszen figyelmeztetése ellenére egy hanyag tisztviselőt nevezett ki Paksra. Ez a hivatalnok mindenféle üzletet kötött az említett kapitánnyal, amiért később nyilvános megkövetést is kellett tennie. De a sókereskedésért kapott pénzt is hanyagul elverte. Radonay Mátyás püspök urat pedig sem Werlein, sem a bizottság, de még Nagy sem tudja rendre utasítani. [3] Franz Jany szerémi püspök a pécsváradi apátság bérletét kéri. Werlein személyesen nem tudott odautazni, de a pécsi prefektustól kért jelentést, amit meg is küldött az Udvari Kamarának. Meg kell jegyeznie, hogy az akkori lakosság kisebb volt a mostaninál, és onnan nem is származhatott volna annyi jövedelem, mint most, és minden bizonynyal Jany püspök is fejlesztette a gazdálkodást. Arra a vádra, hogy ő a püspök fogadott fia lenne, nem tud mit mondani. Megkérdézhetik Janyt is erről. (Werlein személyes megjegyzése, hogy neki biztosan nem ártana, ha egy ilyen gazdag püspök fogadott fia lehetne.) [4] Valótlan Nagy azon állítása, hogy Werlein az alattvalókat jogtalan előfogatolással terheli. Mindig a saját lovait használja, kivéve, amikor egy éve Szigetvárra rendelték. Ugyanis Simontornyan figyelmeztették, hogy Szigetvár környékén nem lehet takarmányt kapni a lovaknak, ezért a simontornyai provizornál pénzen vett élelmet nekik. A lakosok pedig saját akaratukból vitték el Szigetvárig. A budai zsidók pár nappal előtte Szigetvárra küldtek néhány hordónyi dohányt. A szállítmány éjszaka érkezett Simontornyára, amikor ő már pihent. A szállítók rábeszélésték az embereit, hogy vigyék tovább a rakományt, ezért felpakolták a dohányt a takarmány mellé, amiről ő nem tudott. A simontornyai számadások jól mutatják, hogy melyikük gazdálkodik rosszul. Werlein semmit sem vett el, Nagy azonban begyűjtötte, amit ő és a húsz-harminc lovasnyi kísérete elfogyasztott. Nagy egy hozzá elszegődött hajdúval összebarátkozott, és bolondnak nevezte magát. Gabriel Kränzer állítólag az ozorai kapitánynak megengedte, hogy egy malmot építsen és élvezze annak hasznát. Werlein nem érti, hogy ezt miért írja Nagy, hiszen az uradalmat el kellett adományozni, azzal majd a következő földesúr fog rendelkezni. Sok malmot kellene építenie a kamarának, hogy a lakosság igényeit kielégítse. A bizottság által is ismert, hogy a Nagy által kinevezettek Werleint minősítik, és a fegyelemben is olyanok, mint a mesterük. Nagy kinevezettjei: Fokra egy iszákost, Paksra egy kicsapongó duhajt, Dombóvárra egy koszos magyar szakácsot, aki még a saját nevét sem

tudja leírni, Siklósra egy sikkasztót nevezett ki, Szekszárdra pedig egy olyat, aki az összes előző tulajdonsággal rendelkezik, végül Simontornyára egy cselszövő került harmincadosnak. [5] Werlein nem tudja, hogy mit akart Nagy az ozorai kapitánnyal, és hogy miért verte vasra. Ha a bizottság odaadná a kapitánynak a malmot, azzal nem követne el felségárulást, Nagy pedig hallgathatna a saját eljárásáról. A korábban a szigetvári blokádhoz szükséges élelem szállítását végző ökrök ügyében Nagynak sokkal inkább öfelsege érdekeit kellett volna szem előtt tartania. Akkoriban, februárban sem tizedet, sem mást nem lehetett begyűjteni. A helyőrségnek nem lehetett tűziját biztosítani, ezért sok házat egyszerűen eltűzeltek. Nagy is ezt tette a szállása mellett lévő nagy házzal. A blokád nagyon nehéz helyzetben volt, és mivel sok ezer forintba került, már-már fel kellett adni. Werlein kifejezetten dicsőségesnek tekintette a vár elfoglalását és az élelem biztosítását. Nagy ezzel szemben tyúkokat, libákat, bányákat adott a katonáknak. Valpón nyolc ökröt neveltetett a szolgálival, és öt mérő gabonát termelt, és ennyi is az általa vitt gazdálkodás tiszta eredménye. A számadásaiban az szerepel, hogy a tyúkokat a rókák, az ökröket a farkasok ragadták el, így öfelsegének nem volt haszna, és ugyanezt írta a kecskével, libákkal és kacsákkal kapcsolatban is. [6] Amit Nagy a pécsi püspöknek visszaadandó 220 akó borról állít, arról Werlein semmit sem tud. Ez talán az a huszonkét hordó lehet, amit Nagy vett el erőszakkal a püspök pincéjéből, és amit az Udvari Kamara felszólítására vissza kellett adnia. Werlein nem érti, hogy ezzel Nagy miért őt vádolja meg. Továbbá Nagy nem írhatja elő neki, hogy egy-egy helyen meddig lehet bizottsági kiküldetésben, mindenhol addig marad, amíg a munkát rendben be nem fejezi, és a jelentést meg nem írja. Jó sok mindent kellene tennie, ha az alárendelt hivatalnokai helyett megcsinálná a számadásokat. Csáktornyán Nagynak kevés dolga van, azt nem lehet a Budai Inspekcióval összehasonlítani, Nagynak szinte csak magára kell figyelnie. Nagy azért nem bízik az eszéki hivatalnokokban, mert azok a kósót saját hasznukra mérték. A sóból Werleinnek nagyobb jövedelme származik, mind Nagynak az összes tyúkból és libából. Legutóbbi szigetvári útján Werlein – a vád ellenére – nem adta ki magát legfelsőbb inspektornak a prefektus előtt. Nem szokása, hogy – mint Nagy – főinspektornak szólíttassa magát, ő a budai inspektor. Visszautasítja, hogy ő sóval, rézzel és mással üzletelne öfelsege kárára. A katonatisztekkel azért tartja a kapcsolatot, hogy öfelsege érdekei érvényesüljenek. Eszék viszonyairól annyit tud elmondani, hogy amikor Nikolaus Kittonich ügyében kiküldték, az ellenszegült, ezért Ferdinand Aspremont várparancsnokkal kellett maga elé hozatnia. [7] Nagy vádja, hogy Werlein nem készít utasításokat. Maga a bizottság írta alá a székesfehérvári harmincados, Werlein által készített instrukcióját, ilyet Nagy körzetében nem találnak. Az Alsó-ausztriai Számvevőség tudja, hogy me-

lyikük nyújt be rendesen számadásokat. Nagy egész életében nem fog olyan szolgálatokat tenni, mint amit Werlein tett az elmúlt húsz évben, amikor passauai kamarai tanácsos volt, és a passauai, illetve a gurki püspökség kamarai ügyeit igazgatta. Werlein nem érti, hogyan írhatta Nagy, hogy segített Kittonichnak a számadások elkészítésében, majd pedig, hogy Kittonich több száz forint kárt okozott, miközben ő segített neki a számadásokban. Ha így volna, akkor Nagy a legkönnyelműbb ember a világon, mivel ezt nem jelentette. Nagy állította fel ezeket a hivatalokat, és nem segített a számadásokban, ezért mindent vizsgálattal kellett kideríteni. A korábbi hivatalnokokat mind Nagy nevezte ki, tőle kapták a hivatal induló készleteit. Pont az ellenkezője történt annak, mint amit Nagy írt: Kittonichra egyszerűen ráhagyták a számadásokat. Maga Nagy a hibás Kittonich rossz gazdálkodásában, mert rábízott pár ezer forintot, de elszámolást nem követelt tőle. Július–augusztus folyamán Kittonich Werlein felügyelete alatt volt, a harmincadot és a provizorátust bízta rá, de akkor, mivel a katonaság nem engedte ezeket a hivatalokat működni, még nem is vesztethetett semmit. Werlein a belgrádi újtjáról visszafelé jelentette is az anomáliákat az Udvari Kamarának, tehát Nagynak ezeket ki kellett volna javítani. Nagyot egy tisztességtelen, igaztalan, könnyelmű embernek tartja. Ezt mutatja a gyakorlat is, senki sem akar vele semmit sem kezdeni. [8] Nagy szerint a bizottság látni fogja a különbséget az ő és Werlein körzete között. Werlein szerint ugyanis Nagy területéről nem érkezett semmi haszon, ő viszont évente 70–80 000 forint hasznót tud elszámolni, és idén is 100 000 forintot remél. Werlein szerint jobb volna Nagyra egy másik hivatal igazgatását bízni; ahelyett, hogy Nagy őt igyekszik lefokozni, inkább Nagyot kellene pár dologban kikérdezni. Végezetül Werlein kéri a bizottságot, hogy fontolják meg az ellene felhozott vádakat, írják meg az igazságot az Udvari Kamarának, és ha vizsgálatra kerül sor, akkor személyesen is adhasson magyarázatokat.

[1] Löbliche ksl. commission, gnädig auch hochgeehrte herren, es hat mir ein hochlöbliche ksl. Hoffcammer noch underm 22. Junii vorigen jahrs das von dem administratorn zu Czakatur⁴⁶⁶, Georgio Ladislao Nagy⁴⁶⁷, wider mich eingegebene memorial⁴⁶⁸ wegen einiger von mir vorgeschützten unwürthschafften und andern umb meine verantwortung zu khommen lassen. Welche ich darumb bis dato verschoben, weillen alles in facto bestehet und der sachen grundt durch niemandt anderen als eine löbliche com-

⁴⁶⁶ Csáktornya.

⁴⁶⁷ Nagy György László.

⁴⁶⁸ Az ügyiratban Nagy György László beadványát dátum nélkül lásd: fol. 199–200, 233–234. Nagy válasza Werlein válaszára ugyancsak megtalálható az ügyiratban: fol. 235–271.

mission durchsuechet, und meine gerechte sach wider eine so vermessen-liche verleümbdung probiert werden khan. Welches aber anders nichts verursacht, als das eine hochlöbliche ksl. Hoffcammer nach eroberung Sigeth⁴⁶⁹ selbigen ohrt der inspection zugelegt, unangesehen er damahls den fünfkürchischen⁴⁷⁰ district noch under seiner direction gehabt hat, welches die dessen memorial inserirte wortt, quod absque camerali decreto ad directionem hujus praefecturatus me temerarie intrusissem, geneugsamb an tag legen, da doch bey mehr hochgedachter ksl. Hoffcammer nit das geringste würdt gefunden werden, das ich einmahl weder umb Sigeth noch andere diese ohrt angehalten, sonderen mir solche jederzeit ultro aufgetragen worden, indeme, wan meine besoldung mit wenigeren verrichtungen verdienen khan, ich vor unnothwendig erachte, mir ein mehrers aufzuladen, wan nit ihrer ksl. Mt. dienst solches hauptsächlich erfordern thuet. Er, Nagy, aber suecht allein durch sothane zuelegung sich gros zu machen, welches aus dessen hiebeykhommenden, aigents von sich gegebenen titul, vermög dessen er sich einen general inspectorn nennet, abzunehmen ist, durch antrib dieser so übermässigen hoffart, er die wider mich eingegebene puncta ehrenrührig weis erdichtet hat. Wie er dan primo ganz unbedachtsamb vorgibt, ich hette dises praefecturat mit seinen zuegehörigen schlössern und herrschafften nit einmahl visitiert, oder die underthanen zum cameral gehorsamb gebracht, weillen ihm und jederman wohl bewusst, das Stuellweissenburg⁴⁷¹ damahlen noch in feündtes handten gewesen, und wegen selbiger Türkhen auslaufen man nit ein viertl stundt von der statt Ofen⁴⁷² hinaus gehen, will geschweigen sich weiter begeben khönnen. Zu deme ist damahlen wegen gedachter stuellweissenburger und sigether auslaufen das ganze entzwischen gelegene landt rui- niert, und nichts, als Simondorn, Caposvar und Tombo⁴⁷³, mit hungari- scher miliz besezt und mit ihnen als damahligen praesidiariis nichts anzu- fangen gewesen. Und gesezt: wan auch umb Fünffkürchen sich ein oder andere dorfschafften nach und nach niedergelassen, so seint die subordi- nierte beambte zu dem ende aufgestellt worden, damit sye, weillen der oberbeambte mehrere verrichtungen hat, dessen vices supplieren und auf erfordernden fahl sich rhats erhollen sollen, und wan ich jedweder dorfschafft in meinem district, welche sich jenseiths der Donau⁴⁷⁴ bis Siben- bürgen⁴⁷⁵ erstreckhet, visitieren müesse, wurde mir ein ganzes jahr nit

⁴⁶⁹ Szigetvár.

⁴⁷⁰ Pécs.

⁴⁷¹ Székesfehérvár.

⁴⁷² Buda.

⁴⁷³ Simontornya, Kaposvár, Dombóvár.

⁴⁷⁴ Duna.

⁴⁷⁵ Erdély.

erklöckhen, und also in meinem ambt ihro ksl. Mt. wenig nuzen schaffen können, will geschweigen, das mehr in lifergelt verzöhren, als gewinnen thette.

[2] Warmit dan auch beantwortet würdt, was er, general inspector, secundo von denen tollnaischen fischwässern⁴⁷⁶ und dem Darochi⁴⁷⁷, wegen des guettes Pax⁴⁷⁸ anführten, indeme aus obangezogenen ursachen, eben so wenig dahin, als in andere disseiths der Donau gelegene ohrt zu khommen gewesen, welche ebenfahls bis an die Trau⁴⁷⁹ dazumahlen ganz öedt gestandten, massen sye dato noch wenig bewohnt seint und erst herbeykhommen. Zu deme hat doch er, Nagy, ihro eminenz herrn cardinaln von Kollonits⁴⁸⁰ wegen der tollnaischen fischerey selbsten nachricht gegeben, und ich solchen district nur eine wenige khurze zeit von fünf monath, als vom April bis anfangs Septembris, da khein fischfang gewesen, under meiner direction gehabt, sondern ist gleich ihme muethmasslich auf eingegebenen ungleichen bericht widerumb zuegelegt worden. So ist auch gedachter Darochy anfänglich zu Pax nur als ein capitaneus gestandten, und weder dorthen noch umb selbige gegent in zeit meiner direction einiger underthan, sondern bey und under ihm in selbiger balancka einige heüduckhen und husarn gewesen, welche ihre protectionales von der generalitat aus gehabt haben, mithin von mir die wenige zeit der fünf monath, wie zu dato zu Simondorn, Caposvar und ander ohrten noch beschicht, erduldet werden müessen. Zumahlen er, general inspector, selbsten erfahren, was aldorthen vor nuzen zu schaffen, indeme er einen liederlichen menschen wider meine wahrnung dorthin nacher gedachter Pax angestellt, welcher nit nur allein mit gemeltem capitain, wie einer löblichen commission von selbsten wohl bekandt, die leichtfertigste händl angefangen und ihme, capitain, deswegen eine öffentliche abbitt thuen müessen, sonderen auch das gelt, so er umb salz empfangen, liederlicherweis anworden. Herrn pischof Radonay⁴⁸¹ aber betreffend, hat sich selbiger bis dato von mir so wenig, als von einer löblichen ksl. commission oder von ihme, Nagy, selbsten bändigen lasse.⁴⁸²

⁴⁷⁶ Tolna város.

⁴⁷⁷ Daróczy István.

⁴⁷⁸ Paks.

⁴⁷⁹ Dráva.

⁴⁸⁰ Kollonics Lipót.

⁴⁸¹ Radonay Mátyás.

⁴⁸² Ekkorra tehető a pécsi püspökkel való tárgyalások lezárása, amely talán megnyugtatta a kedélyeket. Az Udvari Kamara szerződést kötött Radonayval, hogy a pécsi birtokokat öt évre bérbé adja neki. Cserében a püspököt arra kötelezték, hogy a környékbeli várak katonaságának évente 1200 mérő lisztet szállítson. ÓStA FHKa KuR B 105 (1690. 09. 11.)

[3] Tertio, was herrn pischofen Jany von Szymien⁴⁸³ wegen verarendierung der abbtey Pecsvar⁴⁸⁴ anbelanget, habe ich, als welchem diese ohrt erst vor wenig tagen vorhero zuegelegt worden, und unmöglich gefahlen, wegen der stullweissenburgischen Türckhen selbst anhero zu gehen und den augenschein einzunehmen, der ordnung nach von dem praefecto alhier zu Fünffkürchen den von mir gnädig verlangten bericht abgefordert und selbigen bona fide einer hochlöblichen ksl. Hoffcammer überschriben, welcher darüber zu vernehmen, und wan er unrecht gethan, destwegen zu fünden seyn würdt. Dises aber ist von selbst zu erachten, das anfangs selbige dorffschafften nit wie dato bewont gewesen, consequenter auch anfänglich nit gleich sovihl, als anjezo haben ertragen khönnen, und wehre er, herr bischof, vor einen schlechten wüth zuhalten, wan dessen güetter allezeit in eodem statu verbliben und nit jährlich verbössert wurden. Das er aber mein parens adoptivus (er will sagen, das ich für seinen filium adoptivum angenommen) worden seye, wais ich mich im geringsten nichts zu erindern, und würdt er, herr bischof, deswegen auch vernohmen werden khönnen, wiewohlen mir nit schaden khöndte, wan eines so reichen bischofen filius adoptivus werden khundte. Und scheint wohl, das er, Nagy, wenig in die büecher gesehen, indeme er inter patrem adoptantem et filium adoptivum kheinen unterschidt machen khan.

[4] Sovihl aber vierten und fünften puncten anbelanget, thuet er mit unwahrheit anbringen, das ich jemahlen denen underthonen durch einige vorspan die geringste ungelegenheit gemacht habe, indeme jederzeit meine aigene pferdt brauchen thue, ausser als vor einem jahr nacher Sigeth abgeordnet, und ich zu Simondorn gewarnet worden, das bey gedachten Sigeth das fuetter vor die pferdt nit zubekommen seye, von dem provisoratamt aldorth die notturfft umb paares gelt erkhaufft, und die inwohner, weillen es sonsten nit vorthbringen khönnen, mir solches freywillig abgeführt haben. Was aber die vermössentliche bezichtigung, als ob sothane vorspan quaestus causa erpresset, anbelanget, hat es diese bewandtnus, das die juden zu Ofen einiges vässlein mit tobackh etliche tag vor meiner nacher Sigeth für selbige miliz abgeschickht, welcher des nachts, da ich schon in der ruehe und mir davon nichts wissent gewesen, zu Simondorn eingetroffen, und weillen sye kheine fuehr überkommen khönnen, ja, auch mit der müehe werth gewesen, solche hierzue aigens zubestellen, haben sye meine leith überredet, das sye solchen tobakh als denjenigen wagen, wo das fuetter vor die pferdt aufgeladen gewesen, gelegt haben, warvon anderten tags, als in aller fruehe weiter marchierte, nichts gewusst habe. So weisen auch die simondornische rechnungen, ob

⁴⁸³ Franz Jany szerémi püspök.

⁴⁸⁴ Pécsvárad.

ich oder er, Nagy, aldorthen excediert und jemandt dem geringsten uncossten verursacht, indeme von mir nichts, wohl aber von demselben, was er verzöhrt, eingebracht worden, mithin vihlmehr er, welcher mit 20 bis 30 pferdt raiset, die leith molestieren thuet, und ihme eine schlechte ehr, das er damahls mit einem mit mir gehabten heuduckhen, welcher ihme, general inspectorn, gestimbt, bruderschafft gemacht, von welchem er, Nagy, sich einen narren hin, den anderen her titulieren lassen. Das der Kränzer⁴⁸⁵ aber dem capitain zu Ozora⁴⁸⁶ eine mühl daselbst zu bauen und zu genüessen erlaubt hat, sehe ich nit, wie er pecciert haben solle, indeme selbige güetter, doch nit bey der cammer verbleiben, sondern veralieniert werden müessen, und der köffftige grundtherr hernach, darmit nach seinem belieben disponieren würdt, und indessen die arme leith gleichwohlen vor sich die notturfft brodt verschaffen khönnen, und wurde man ex parte camerae vihl zuthuen haben, wan man all dergleichen mihlen bauen sollte, und wan man deme qualis magister talis discipulus nachgehen, und den oberambtman nach denen untergebenen schätzen und taxieren sollte, wurde es sich vihlmehr auf ihne, Nagy, als auf mich ausdeitten lassen. Indeme, wie einer löblichen commission selbsten bekhandt, von ihme zu Fok⁴⁸⁷ ein vollsauffer, zu Pax ein schwürmer, zu Tombo ein schmuziger und verdorbener hungarischen koch, welcher nit einmahl seinen namen recht zu schreiben wais, zu Siklos⁴⁸⁸ einer, welcher mit dem gelt schon öfffters durchgangen, zu Sexard⁴⁸⁹ aber ein anders haubt subiectum, welches mit allen dergleichen vorher beschriebenen qualitäten und tugenten begabt ist, für provisos zu Simondorn aber ein partiten macher für einen dreyssiger angestellt worden,⁴⁹⁰ also das dem vorhero angezogenem spruch nach er sich selbsten zu erkennen gibt, das nemblichen dessen discipulen von ihme wenig gelehret haben müessen, und mithin er selbsten von sich confirmiert – qualis magister talis discipulus.

[5] Was er, Nagy, aber septimo mit dem capitain zu Ozora vorgehabt und warumb er demselben in eysen geschlossen, ist mir nichts wissent, wohl aber dessen mehr dergleichen impertinente actiones jedermäniglich wohl bekhandt, wüsste auch nit die ursach, warumb solches beschehen wehre, villweniger aber, das ich darzue die geringste gelegenheit gegeben hette, und glaube ich, weillen eine löbliche commission ihme, capitaneo, die vorangezogene mühl überlassen, das er khein crimen laesae Mt. begangen habe, khönnte also bösser von solchen seinen unordentlichen pro-

⁴⁸⁵ Gabriel Kränzer.

⁴⁸⁶ Pachkody Miklós ozorai magyar kapitány.

⁴⁸⁷ Siófok.

⁴⁸⁸ Siklós.

⁴⁸⁹ Szekszárd.

⁴⁹⁰ Nem találtam adatot arra vonatkozóan, hogy kik lehettek ezek a „hivatalnokok”.

ceduren stihl schweigen, als sich deren zu dessen mehreren erkhandtnus berüehmen. Was octavo diejenige oxen, welche zu herbeyführung des proviants für die blokada vor Sigeth appliciert worden, anbelanget, hette ich mir eingebildet, das wan er nur wenig verstandt und gedanckhen hat, ihrer ksl. Mt. interesse zu promovieren, er solches vihlmehr ausprobieren, als verachten solle. Indeme es damahlen, im monath Februario, und weder zehent noch anders zuführen gewesen, sonderen mit dem vich gefeyert, und nit einmahl das brennholz für die quarnison verschafft, sondern in ermanglung dessen die heüser eingerissen worden, wie er daselbsten anderen zum exempl negst an seinem quartier ein schönes guettes haus ruiniert und verbrennt hat, herentgegen aber, weillen gedachte blokada in grösser noth und, wie genuegsamb bekhandt, also miserable gestandten, das, ungeachtet selbige sovihl 1000 f. gecostet, zu ihrer ksl. Mt. höchsten schimpf und schaden hette aufgehebt werden müessen. Also das, wan auch etlich 100 und mehr stuckh vich zu grundt gangen wehren, ich solche nit nur allein gar leichtlich verantworttet, sondern mir noch vor eine ehr und glorie geschätzt habe, zu eroberung dises ohrts das proviant, so dergestalten ermanglet, das auch vor meiner ankhonfft vihl erhungert und crepiert seint, verschafft habe, welche oeconomi er, general inspector, nit, sondern nur mit hennen und gänsen, schaf, gaissen und dergleichen gelehrt hat, so vihlmehr einem paurn, als für einen monarchen gehöret, massen eben darumben eine löbliche commission ihme, Nagy, solch seine wüthschafften gar lobwürdig reformiert. Indeme (allein von Walpo⁴⁹¹ zu sagen) daselbst das ganze jahr acht oxen mit denen knechten gehalten, und auf befragen der löblichen commission gleichwohlen eine grosse summa von fünf mezen getraidt angebauth worden, und diese saubere wüthschafft würdt in all sein, des grossen und general inspectoris underhabenden ämbtern zu fünden seyn, der nuzen aber ist in seiner rechnung zu fünden, indeme es also lauttet.

Tot gallina crepuerunt

Tot gallinas, volueres rapaces rapuerunt

Restat pro caesare nihil

Tot oves lupi rapaces devorarunt

Tot oves crepuerunt

Restat pro caesare nihil

Et sic consequenter de capris, anseribus, anatibus et caetera.

[6] Was aber nono er, Nagy, von 220 emer wein, welche vom herr bischoffen zu Fünffkürchen hetten recupediert werden sollen, erindert, ist mir im geringsten nichts wissend, es müessten dan diejenige 22 vas wein seyn, so er ihme, dem bischoffen, mit gewalt aus dem keller gezogen und

⁴⁹¹ Valpó.

auf einer hochlöblichen ksl. Hoffcammer gnädigen bevelch restituieren müessen, westwegen mir im geringsten nichts zukommen, vihlweniger wissen khan, warumb er mich deswegen im geringsten beschuldigen will. So hat er auch decimo mir nichts vorzuschreiben, wie lang ich mich in ein oder anderem ohrt in commissione aufzuhalten habe, genueg ist es, das ich dasjenige, was mir aufgetragen, vollzogen, und darüber meine relation erstattet habe, und müesste ich vihl zuthuen haben, wan ich denen mir undergebenen ambleithen ihre rechnungen machen, und in machung nur ainer solchen rechnung an einem ohrt fünf wochen, wie von ihme, Nagy, vor einem jahr alhier beschehen verbleiben sollte. Er hat zu Czakaturm wenig zu versaumben, dessen amt mit der inspection zu Ofen nit zu vergleichen, volglich derselbe nur auf sich achtung zu geben hat. Das aber undecimo dessen bedienten zu Osseckh⁴⁹² die versilberung des stain salzes nit anverthraut, ist die ursach, weillen dieselbe anfangs den preis, warmit die cammer und der gemainer man bestehen khönnen, nit gehalten, sondern zu ihren aigenen nuzen gestaigert, mithin das ksl. salz mercklich verschlagen haben. Zu welcher versilberung nur solche leith, welchen man verthrauen khan, erfordert werden, und wehre ihme, Nagy, zu wüntschen, das er mit allen seinen bedienten, gleichwie ich mit dieser salzversilberung, welche mehr, als alle seine hennen und gäns oeconomi eintraget, versehen wehre. Das ich duodecimo bey meiner leztern rais nacher Sigeth mich für einen supremum inspectorem gegen dem alhiesigen praefectum ausgegeben haben solle, ist weder mir noch ihme, praefecto, das geringste wissend, bin auch nit gewohnt, mich, gleichwie er, general inspector, sich vihl zu iactireren, und ist mir genueg, das ich inspector über die ofnerischen acquisten seye, und khan man mich, weillen kheinen anderen dieser nahmen bis dato gegeben worden, mir ohne einzigen nachtheil vel infimum, vel supremum inspectorem heissen. Das er aber vorgibt, ich hette mit einkhauffung salz, kupfer und anderen ihr ksl. Mt. unthreu gehandelt, thue ich denselben solang vor jenen leichtfertigen, ehrvergessenen menschen halten, bis er mir eines heller wehrts darthuen würdt. Und ist 13tio sehr lächerlich, das er vermaint, als ob mich nach seinen brutalen humor richten, allenthalben mit dem kopf an die wandt lauffen und mich gegen jedermäniglich verhasst machen sollte. Indeme er anführet, als ob mit denen generalen und anderen kriegsofficiern gemeinschaftt und guette correspondenz habe, warmit ihro ksl. Mt. nit das geringste vergeben, sondern sovihl möglich dero interesse zu manutenieren, die gelegenheit suechen thue, und mir schwär genueg fahlet, wan mich wider meinen willen mit denenselben abwerffen mues. Von Osseckh wais ich nichts anders, als das er sich ganz unsüinig gestelt, das mir die commission wegen des Kito-

⁴⁹² Eszék.

nics⁴⁹³ aufgetragen worden, indeme er sich mit gewalt widersezt, mich zu admittieren und die extract oder specificationem der dorthhin gegebenen effecten zu extradiieren, also das ihme durch den damahligen commendanten, herrn grafen von Aspremont⁴⁹⁴, darzue bringen müessen.

[7] Den 14., 15., 16. et 17. puncten betreffend, als ob kheine instruction machen oder die rechnungen einrichten khönte, lasse die löbliche commission darüber iudicieren, welche des dreysigers zu Stuellweissenburg⁴⁹⁵ von mir aufgesetzte instruction ratificiert und gefertiget, ob sye dergleichen in seinem district fünden werde. Im übrigen aber lasse die ksl. Niederösterreichische Buchhalterey erkennen, ob der Inspection zu Ofen oder der Administration zu Czakatur⁴⁹⁶ rechnungen der ordnung nach am besten eingerichtet seyn. Von ihme, Nagy, aber werde ich gewislich dergleichen nit lehrnen, weillen schon vor 20 jahren, als zu Passau⁴⁹⁷ hoff und cammer rhat gewesen, beede bistumber, Passau und Gurge, cammerdirection gehabt,⁴⁹⁸ hierinfahls solche dienst gethan, wie ihro exzellenz herrn herrn hoffcammerpraesidenten⁴⁹⁹ bekhandt ist, das er sein lebttag nit praestiren würdt. Und wie gehet es auf einander, das er mir in verfertigung des Kitonics rechnung geholffen habe, da er mir nit einmahl die notturfften mit guettem ausfolgen lassen wollen. Noch wunderlicher aber ist, das er im 16. puncten meldet, als ob er die indebitation (waran er doch nit ein jota gearbeithet) machen helffen, und im 17. puncten vorgibt, das ihme, Kitonics, umb vihl 100 f. unrecht gethan hette, hat er nun solche rechnung machen helffen, und gewüsst, das ihme, Kittonichs, unrecht beschechen, so ist er der leichtfertigeste mensch von der weldt, das er es nit erindert hat. Indeme alles in factu bestandten, und ich, weillen kheine rechnung geführt worden, alles mit gewalt durch ein und andere inquisition erpressen müessen, dan die vorherige beambte von ihme gestelt gewesen, und von ihme alle effecti herkhommen, warvon der calculus hat gezogen werden müessen. Und wan er, Nagy, nur ein wenig verstandt gebrauchen und sein verdambten passion aus die seithen sezen wollte, müesse er von selbstn, ihme zuwider, das contrarium sagen, das bey vormaltung sothaner rechnung dem Kittonichs seelig anhaimb gestelt worden, das imfahl er ein oder anderen puncten zu erleütteren wisse, solcher ihme zu guetten khommen sollte, massen eben dises auch meiner relation ein-

⁴⁹³ Nicolaus Kittonich.

⁴⁹⁴ Ferdinand Gobert Aspremont.

⁴⁹⁵ 1689. június 14. óta Lorenz Vanossy volt a székesfehérvári harmincados. Kinevezése: ÖStA FHKA HFU 1689. 06. 14. (Kt. 758. 353–354.)

⁴⁹⁶ Csáktornyai Adminisztráció.

⁴⁹⁷ Passau.

⁴⁹⁸ Itt a passauai és a gurki püspökség kamarai igazgatójáról van szó.

⁴⁹⁹ Az Udvari Kamara elnöke ekkor Wolfgang Andreas Orsini-Rosenberg volt.

verlaibter zu fünden seyn würdt, dan weillen im geringsten kheine beylagen oder documenta verhandten gewesen, ich nothwendig secundum acta et probata habe gehen müessen, wiewohl ich glaube, das wenig oder gar nichts werde ausgestellt werden khönnen. Und wan man mit dem liecht darzue sehen will, so khombt heraus, das er, Nagy, an sein des Kittonichs üblen wüthschafft selbstn schuldig, indeme er ihme umb etlich 1000 f. effecti verthraut und niemahlen einigen extract begehrt hat, sondern nur auf dem alten kayser hinein hausen lassen. Ich habe selben nur zwei monath, als Julio und Augusto, under mir gehabt, und ihme nichts als das dreyssigist und provisoratambt verthraut,⁵⁰⁰ consequenter diese wenige zeit, da die miliz diese ämbter noch nit gestattet, nichts verlihren können, und wurde er noch tüeffer hinein gerunen seyn. Wan ich in meiner heraufrais von Bellgrad⁵⁰¹ nit zugeschaut, und die saubere wüthschafft erfahren, und der hochlöblichen Hoffcammer hinterbracht hette, dahero er, general inspector, disen ihro ksl. Mt. beschehenen schaden von rechtswegen zu erstatten schuldig und darzue anzuhalten ist. Mit einem wortt, der Nagy ist ein solcher ehrabschneiderische, unwahrhaffter, loser man, mit deme im geringsten umbzugehen, ain jedwederer mensch billich bedenckhen tragen solle, wie sich dan schon im werckh bezaigt, das kheiner mehr mit ihm vihl zuthuen haben mag, weillen er alle auf diese weis attackiert und nichts auszumachen wais.

[8] Den 18. puncten anbetreffend, das nemblich eine löbliche commission den unterschidt mein und der seinen direction selbstn vernehmen werde, ist ganz unzweifelich, und gibts der augenschein und die werckh selbstn an tag, indeme er von disem zu administrieren gehalten acquisten, wenig oder gar kheinen nuzen zaigen khan. Ich aber in meinem district des jahrs in die 70 000 bis 80 000 f. verrechne und es an heüer wohl über 100 000 f. ex mera industria zubringen gethraue. Dises lasse ich mir ein general inspectorn seyn, welchem besser, was anders, als dergleichen ambt zu gubernieren, anverthraut werden sollte. Das werckh und nit die wortt müessen den maister loben, gleichwie nun dises mentschen vermessenheit, warmit er eine hochlöbliche ksl. Hoffcammer muethwillig behelliget, mich aber ganz gewissen los, zu denigriern gesuecht, clar erhellet, ja vihlmehr er selbstn in ein und anderen zu culpiren ist.

Also gelangt an eine löbliche ksl. commission mein gehorsamer bitt, dieselbe solch des administratoris zu Czakaturm wider mich ehrnrührigerweis eingegebene unverschambde denigration zu überlegen, und die wahre der

⁵⁰⁰ Nicolaus Kittonich (aki korábban a Magyar Királyi Kancellárián dolgozott) kinevezése Eszékre provizornak: ÖStA FHKA HFU 1688. 01. 02. (Kt. 736. fol. 11.). Andreas Mayr harmincados és provizorellenőr, valamint Kittonich provizor és harmincadellenőr kinevezésének megerősítése: MNL OL E 280 1688. május 1.

⁵⁰¹ Belgrád.

sachen bewandtnus hochgedachter hochlößlicher ksl. Hoffcammer zu überschreiben, oder da ichtwas zweifelhaftiges sich bezaigen, oder sonst ein geringsten etwas wider mich dieser ohrten vorkommen seyn sollte, solches in anwesenheit meiner umb meine erleitterung oder verantwortung zuekhommen zu lassen, belieben wolle. Im übrigen aber wegen der von ihme, Nagy, über mich ausgüessenden schwähren iniurien, mir meine fernere notturfft vorbehaltend, mich gehorsam empfelchen thue.

17.

Karl Gottlieb Aichpichl udvari kamarai tanácsos az Udvari Kamarának. [Bécs[?], 1690. július előtt]
ÖStA FHKA HFU 1690. 12. 04. (Kt. 778. fol. 22–36, itt: 23–28.)

[1] *A Werleinnel folytatott tárgyaláson az inspektor szóban adott elő több pontot, amiben Aichpichl véleményt kér a kamarától. (1) A tized ügyében az utolsó császári parancs úgy hangzott, hogy vegye bérletbe a püspököktől és fordítsa a katonaság élelmezésére. Mindez felettébb hasznos és az ország törvényeivel összhangban van, de azt a látszatot kelti, mintha az újszerzeményi területeken elismerné az egyháziak jogát a tizedre. Az esztergomi érsek, a váci és veszprémi püspök sem akarja elfogadni a bérletet, de a kecskeméti és nagykőrösiek is inkább pénzben váltanák meg. Buda környékén és a Tisza tulsó partján is vannak olyan helyek, ahol nincsenek még egyháziak, és ahol Werlein szerint az egész tized a kamaráé. A kunok a nádor alá tartoznak, és ők sosem adtak a püspöknek semmi tizedet, csak a nádornak. [2] További előadott pontok: (2) A pozsonyi, komáromi és budai vámok, továbbá a kereskedelem jobb megszervezése. (3) A pozsonyi polgárok által szedett kövezetvám a Dunán szállított áruk után. (4) A pozsonyi piaci vámok ügye. (5) A harmincadosoktól és vámosoktól szedendő 1 forint taxa ügye. (6) A katonaság „megrohamozza” a Budára érkező, árukkal megrakott hajókat. (7) A nyitrai káptalan által meg nem tört nyittrai fiókharmincad ügye. (8) A felesleges hadszertári alkalmazottak leépítése. (9) A budai hadszertárnok panasza a tőle elvont három havi fizetés miatt. (10) A Smolkay Miklós megverése miatt elítéltek ügyében való jogi eljárás kérdése. (11) A budai erődítési munkák folytatása. (12) A kamarai inspekció számára a jövőben egy külön szoba építése. (13) A Galgóc mellett talált kincset a nagyszombati páter elvette, és a megtalálót fogdába zárta. (14) Az accisa bevezetése az egész Magyar Királyságban. (15) A budai polgárság panasza a provizor bor- és sörkimérése ellen. (16) A budai polgárság adjon számadást bevételeiről. (17) Hegyvám szabályozása. (18) A budaiak és a környékbeliek tizedmentességének kérdése. (19) A zsidók megtűrése Budán és Pesten. (20) Az inspekció 10 000 forint hiva-*

tali előlegének kérdése sóvásárlásra. (21) Kollonich Lipót bíboros tiltakozása Baja elidegenítése miatt, mert az a kalocsai érsekség birtoka. (22) A budai vízmű már 7000 forintot felemésztett, de még nincs haszna. (23) A budai kamarai alkalmazottak fizetése. [3] (1) A tized ügyében nemrég ment utasítás az inspekciónak: a török tized megfizetésében ne adjanak engedélyt. Az Udvari Kamara elfogadta, hogy az egyháziak által a török időkben élvezett tizedet az inspekciónak bérbe vegye, és a katonaság ellátására fordítsa. Vagy az inspekciónak fizesse ki a falvak által a tized megváltásáért korábban is fizetett összeget, és a tizedet maga hajtsa be, vagy – ahol a püspök már behajtotta a tizedet, ott – tárgyaljon egy bérleti összegről. A bérbeadást az ország törvényei is rögzítik, a püspökök nem lehetnek elégedetlenek, mert a bérlet biztosabb, mint az alattvalóktól remélhető tized. A püspököket a Magyar Kancellária útján vagy őfelsége parancsára utasítsák a bérlet elfogadására. A kunok kiváltságlevelük értelmében adómentesek akarnak lenni, de amíg be nem mutatják azt, addig nem lehet őket a többi alattvalóval más szinten kezelni. Amit a nádornak adnak, az nem is tized, hanem pénzbeli megváltás. A kecskeméti és a nagykőrösi már évekkel ezelőtt kérték, hogy a tizedet pénzben adhassák meg. A kérést elutasította az Udvari Kamara, mert a termények az élelmezés miatt szükségesek. [4] (2) A vámok ügyében a pesti éves vásárok kapcsán kiadandó pátenst fog rendet teremteni. (3–4) A pozsonyi polgárok által követelt vámok nem jogosak, ezért azt a Magyar Kamara bevonásával le kell állítani. (5) A harmincadosoknak nem lehet taxát előírni, de fel kell őket szólítani, hogy tartsák magukat a díjszabásokhoz, és ne a saját kedvük szerint vámoztassanak. (6) Az árukkal megrakott hajók „megrohama” nem helyén való, bár megszüntetésére kevés a remény, írni kell az Udvari Haditanácsnak. (7) A nyitrai fiókharmincad fontos, ezért írni kell a Magyar Kancelláriának, hogy tiltsa el a káptalant a jogtalan beavatkozástól. (8) A székesfehérvári és más, az ellenségtől távolabb fekvő várban dolgozó hadszertári alkalmazottak csökkentése jó ötlet, az ügyben tárgyalni kell az Udvari Haditanáccsal. [5] (9) A budai hadszertári alkalmazottak kapcsán Werlein kijelentette, hogy ezek az emberek minden munkát szorgalmasan elvégeznek, és az elvégzett munkáért hetente fizetnek a munkásoknak. Ezért nem célszerű a végvidéki fizetésnél alkalmazott két havi levonás, annál inkább sem, mivel ezek a kézművesek a maguk fizetését máshol is meg tudják keresni. (10) A Budán áristomba zárt gonosztevők feletti ítélezés ügyében a döntés az Udvari Kamara és az Udvari Haditanács közötti joghatósági vita függvénye. Aichpichl javasolja, hogy a cseh és az osztrák kancellárokat – vagy közülük az egyiket – bízzák meg a hatásköri vita eldöntésével. (11) A budai várerődítéseket, különösen ahol az ítéletidő kárt okozott, folytatni kell. Leonardo Anguisola meghozta Bécsbe a vár rajzait, ezért az ügyben az Udvari Haditanács véleményét kell kikérni. (12) Az

inspekció irodájának épületét az összedőlés fenyegeti, ezért Werlein a saját házában rendezte be az irodát. Aichpichl javasolja, hogy fizessenek ezért Werleinnek egy bizonyos díjat. Egy kamarai házra mindenképp szükség lesz Budán, de várná Werlein jelentését a kamarai alkalmazottak elhelyezése ügyében is, hiszen a polgárságnál erre most nincs lehetőség. (13) A Galgócnál talált kincs ügyében a lipótvári provizor vizsgálódjon és küldjön jelentést. [6] (14) Az accisa bevezetését el kell halasztani, mert a lakosokra nehezednek a porciók, a katonaság ellátásának és átvonulásának terhei is. (15) Aichpichl úgy gondolta, hogy a más végvárakban szokásos július–augusztusi szabad bormérést Budán is be lehetne vezetni. Werlein szerint azonban ez a markotányosok miatt nem lehetséges, ugyanakkor őfelsége már korábban megparancsolta, hogy a várakban dolgozó markotányosok ugyanúgy fizessenek adókat, mint a polgárok. Ez alól csak a tábori markotányosok mentesülnek, a szükséges intézkedést az Udvari Haditanácsnak kellene meghoznia. (16) Nagyon jó ötlet, hogy a budai polgárság számoljon el a beszedett pénzekekről. (17) A hegyvám szabályozása ügyében a bécsi vicedom hivatallal kell kapcsolatba lépni. (18) Az eredeti rendelkezés szerint öt év adómentesség járt a letelepedni szándékozókna, de mostanában Buda és környéke jó állapotba került, ezért szerinte az újonnan érkezők három év mentességet kapjanak. (19) Annak ellenére, hogy őfelsége nem akarja, hogy Pesten és Budán zsidók telepedjenek meg, néhány családot meg lehetne tűrni, mert Werlein szerint általuk néhány dolgot el lehetne intézni. [7] (20) Baja ügyében Kollonichtól további iratokat kell bekérni, hogy dönteni lehessen. (21) Fontos, hogy Budát jó vízzel lássák el, ezért törekedni kell a megépített vízmű megfelelő működtetésére. Werlein szerint erre egyelőre kicsi az esély, ezért a Sváb-hegyről vagy Óbudáról vízvezetéken kellene a vizet Budára vezetni. Erre a Bécsben lévő hollandot és a bányavárosokból egy szakembert kellene ráállítani. (22) A budai alkalmazottak fizetéséről már készült egy jó tervzet, de ehhez őexcellenciája döntése szükséges.

[1] Hochlöbliche ksl. Hofcammer, gnedig und günstige herren, es hat uns herr von Werlein cameral inspector zu Ofen⁵⁰² in jüngst mit ihme beschener zusambentretung verschiedene puncta, worüber er zu beförderung ihrer ksl. Mt. dienst die unlässliche erörderung verlangten, mündlichen vorgetragen, undt zwahr primo die zehendt betreffendt erindert er, wasmassen der letzte an ihme ergangene ksl. befelch vermögte, das er sich des

⁵⁰² Johann Stephan Werlein 1690. július 15-én kapta meg az adminisztrátori címet, így – mivel itt még inspektornak hívja Aichpichl – az említett találkozó és maga a jelentés 1690 júliusa előtt keletkezett. ÖStA FHKA HFU 1690. 07. 15. (Kt. 773. fol. 180–183.)

einnambs der türkhenezhendt gänzlichen endthalten, undt hingegen von denen herren bischöffen den zehendt zu underhaltung der miliz in arendam nemmen solle. Nun seye dise anzühlende arendierung dem ksl. interesse zwahr gar nuzlich undt in denen legibus regni fundirt, es eraigneten sich aber noch dise difficulteten, erstlichen das es das ansehen nemme, als ob man denen herrn geistlichen ihr praetendirtes jus der zehendt auch in denen neüen acquisten hiedurch ratificiern undt confirmiren wolle. Zu disem wägerte sich der erzbischof zu Gran, bischoff zu Waizen und Vesprin⁵⁰³ die arendam anzunehmen, wie dann auch die Kezkemeter und die Kereser⁵⁰⁴ bitteten vor heür noch das geldt, statt des zehendts zu acceptiren, dann befindten sich umb Ofen verschiedene ohrt undt insulen, wie auch was über der Theis⁵⁰⁵ liget, alwo sich bis dato einige geistlichkeit nit angemasset, wovon er den völligen zehendt pro camera einzufexnen vermainten. Hingegen wäre mit denen Cumanern der anstandt, weillen sie zu dem palatinat gehörigen undt dahin ihre schuldigkeit jederzeit abgegeben, denen bischöffen aber niemahls einigen zehendt geraicht haben, ob der zehendt pro camera eingefordert werden solle.

[2] Secundo, das wegen gar zu frequenten mauthforderung zu Prespurg⁵⁰⁶, Comorn⁵⁰⁷, Ofen und derley orth, zu befödierung des commercy bessere ordnung gemacht werden möchte. Tertio forderte die burgerschafft zu Prespurg ganz unbillich von denen wahren, so auf der Donau⁵⁰⁸ vorbey gehen, die pflastermauth.⁵⁰⁹ Item quarto nemmete selbige burgerschafft in denen märkhten die mauth von denen wahren sowohl hinein als heraus. Quinto wäre denen dreyszigern und mauthnern ein gewisse tax von ein f. auszuwerffen, weillen sie gar ungleich eingenommen wirdt. Sexto, das vermittelt werden möchte, das die miliz die mit wahren nacher Ofen kommende schöff nit also gleich antaste undt überfahle. Septimo wäre zu Neütra⁵¹⁰ schon endlichmahl ein filialist angestellt, von dem daselbstigen capitl aber nit gelitten, sondern veriagt worden. Octavo, das die überflüssige zeügsbediente, absonderlich zu Stuhlweissenburg⁵¹¹, deren daselbst zwölf seindt, reduciert werden möchten. Nono, das die zeügswerkmeister

⁵⁰³ Az esztergomi érsek Széchényi György (1685–1695), a váci püspök Dvornikovich Mihály (1689–1705), a veszprémi püspök pedig Széchényi Pál (1687–1710) volt ekkor.

⁵⁰⁴ Kecskemét és Nagykőrös.

⁵⁰⁵ Tisza.

⁵⁰⁶ Pozsony.

⁵⁰⁷ Komárom.

⁵⁰⁸ Duna.

⁵⁰⁹ Ezt a vámot a városok az utak burkolatának igénybevétele alapján, a fuvarok, állatok és egyéb szállítmányok után szedhették.

⁵¹⁰ Nyitra város.

⁵¹¹ Székesfehérvár.

zu Ofen⁵¹² wegen abziehung der drei monath sold sich beschwehrten undt von danen gehen wollen weithers. Decimo bittet herr Werlein umb nachricht, wie er sich wegen iustificirung desjenigen, so den Smolkain mann erschlagen, zu verhalten habe.⁵¹³ Undecimo, dass nothwendig wäre das ofnerische fortifications gebäu, besonderist wo das wetter eingeschlagen, fortzusetzen. Duodecimo, ob nit reflexion gemacht werden möchte, etwas zur nothwendigkeit khönfftigen cammer zu erbauen.

13tio, das der pater superior rubri collegii Tirnaviensis⁵¹⁴ einen grossen schatz, so ein gewissen underthan bey Freystättl⁵¹⁵ gefunden, an sich gezogen undt dem undterthan de facto in arrest endhalte. 14to, ob nit die accissen im ganzen königreich, gleich wie in anderen ohrten, eingericht werden möchten. 15to, dass sich die burgerschafft sehr beschwerte über des provisoris⁵¹⁶ wein- undt bierschankh. 16to, dass die ofnerische burgerschafft gehalten sein solte, über die empfangende gelder rechnung zu thun. 17mo, dass eine bergrechtsordnung eingericht werden möchte. 18vo, wie lang die ofnerische und andere, sich dorth herumb sezende, zehent frey zu halten. 19no, ob die Juden zu den zu Ofen undt Pest⁵¹⁷ gelitten werden sollten. 20mo, dass der inspection erlaubt sein möchte, 10 000 f. zum salzverlag durch die ambt cautiones aufzubringen.⁵¹⁸ 21mo, dass herr cardinal Collo-nitsch⁵¹⁹ protestation eingelegt, Baya nit zu abalieniren, weillen es zu dem erzbistumb Colosa⁵²⁰ gehörig. 22do, dass die wasserkunst zu Ofen schon 7000 f. kost habe, seye aber zu dato noch nit ad effectum kommen, weillen das corpus kein wasser halt. 23tio, dass wegen den cameral bedienten zu Ofen besoldungen ein gewisses resolvirt werden möchte.

[3] Sovill nun primo, den zehent anbelangt, ist weniger nit, dass jüngst an die Ofnerische Cameral Inspection der befelch ergangen, dass sye sich umb denen armen undterthanen ein sublevanem zu geben, des einnambs des tür-kischen zehents, dass ist desjenigen, welchen die undterthanen denen Tür-khen endtweder in natura oder in geldt endtrichten miessen, endthalten solen. Hingegen ist von einer löblichen Hoffcammer guth befunden worden,

⁵¹² Itt talán Franz Buchingen hadszertámról van szó.

⁵¹³ A több szempontból is botrányos ügy főszereplője Smolkay Miklósné Sinka Ilona pesti nő volt, aki bérgyilkost fogadott a férje megöletésére. Erről és a joghatóság ügyéről ír: Bónis, *Buda és Pest bírósági gyakorlata*. 17., 35., 92., 138.

⁵¹⁴ A szóban forgó személy egy jezsuita, az 1648-ban alapított és 1761-ig jezsuiták által vezetett nagyszombati generális szeminárium elöljárója, régense (a növendékek vörös reverendája miatt nevezték collegium rubrorumnak). 1690-ben Pethő István (1639–1707) töltötte be a tiszteket. Hálásan köszönöm Fazekas Istvánnak a személy beazonosítását.

⁵¹⁵ Galgóc.

⁵¹⁶ Johann Leonhard Herdegen.

⁵¹⁷ Pest.

⁵¹⁸ A szövegben ez a pont át lett húzva.

⁵¹⁹ Kollonich Lipót.

⁵²⁰ Kalocsa, kalocsai érsekség.

denjenigen zehendt, so die geistliche tempore turcarum genossen, worzue sie ennoch das völlige jus haben, zu underhaltung der miliz von ihnen in arendam zu nemmen, undt endtweders eben das quantum in geldt, welches sonst die dorfschafften denen herrn bischoffen statt des zehendts erlegen sollten, ihnen von der inspection ausbezallen undt hingegen den zehendt in natura von denen dorfschafften einbringen zu lassen, oder aber, wo die herr bischoffen den zehendt in natura abgenommen, gegen übernehmung solchen zehendts mit ihnen auf ein gewisses quantum arendatium zu tractiren, dessen sie sich umb so villweniger waigern können, als sie es secundum leges regni schuldig seindt, undt sye ja das quantum arendatium vill richtiger undt mit weniger miehewaltung von der cammer aus als von denen underthanen zu hoffen haben. Danenhero ihnen, herr bischoffen, entweders durch die Hungarische Hoffcanzley oder durch ksl. befelch nachtruklichen zu insinuiren wäre, das sie dieser zu ihrer Mt. dienst undt nuzen des königreichs anzichlenden arendirung ohnwägerlich statt thun sollen. Es ist also aber diese arendirung blos auf dem zehendt, welchen die herrn bischöffen schon vorhin tempore turcarum einzuföxen befugt gewest, undt keines wegs aldahin zu verstehen, ob wollte man thuen hierdurch in denen neüen acquisten ein mehreres jus, als die allergnädigste ksl. verwilligung mit sich bringet (das nemblichen ihnen, herrn bischöffen, in sothanen neüen acquisten entweders der helffte des sonst ihro Mt. jure regio in totum gebührenden zehendts oder anstatt deren 1200 f. in geldt geraicht werden sollen⁵²¹) einräumen. An den übrigen ohrten aber, wo sich zu dato die geistlichkeit nicht angemasset, wirdt der völlige zehendt pro camera einzuziehen sein, undt werden die Cumaner, welche vigore suorum privilegiorum befreyet sein wollen, sothane ihre privilegia zu produciren haben, sonst sehen wür nit, worumben sye besser, als andere underthanen, gehalten werden sollten, zumahlen was sye dem palatinat geben, khein zehendt, sondern ein tribut ist. Die Kezkemeter undt Köreser aber haben zwahr schon vor einem jahr gebetten, das man das geldt vor ihren schuldigen zehendt acceptiren möchte, gleich wie aber sye selbigesmahl mit ihren gesuech abgewisen worden, weillen man befunden, dass die frücht in natura zu proviandtirung nötigg, also wäre denen noch zu inhaeriren.

[4] Secundo, wegen entrichtung der mautgebühr wirdt das occasione der aufrichtenden zweyer jahr märckht zu Pest emanirende patent ordnung setzen, das aber tertio die burgerschafft zu Presspurg von denen an der Donau hinabführenden wahren die pflastermauth. Wie dann auch quarto sowohl in der aus- als einfuehr der waahren die ganze mauth abfordere, ist der

⁵²¹ A püspököknek a tizedért cserében járó 1200 forinttal kapcsolatban már korábban történtek intézkedések. Vö. MNL OL E 286 1689. Nr. 9.: Johann Stephan Werlein és Adam Lang utasítása a tized beszédésére Franciscus Gregorich kaposvári provizor és harmincados részére, Székesfehérvár, 1689. július 7.

billigkeit nit gemess, undt dahero zu sehen, wie solches mit hilff der Hungarischen Cammer abzustellen. Quinto kann denen dreyssigern kheine tax vorgeschrieben werden, sondern haben sie sich hierinfahls ihres vectigals zu halten, jedoch wäre ihnen zu iniungiren, undt deshalb der Presspurger Cammer sowohl als der Ofnerischen Inspection zue zuschreiben, dass ihre underhabende dreyssiger sich solches vectigals halten undt kheines wegs die waahren nach eigenen belieben taxiren sollen. Sexto, die anfahlung der hinabkhommenden schöffen ist zwahr so unbillich, als schödlich, dessen abstellung aber wirdt schwerlich zu hoffen sein, doch nochmahlen dem kriegsrath zu recommendiren. Septimo, der filialist zu Neütra⁵²² ist allweg zu manuteniren, dahero an die Hungarische Hoffcanzley die gehörige notturft disfahls abzugeben wäre, das dem capitl derley gewalttätige eingriff inhibirt werden möchten. Octavo, die reducierung der zeügsbedienten zu Stuellweissenburg undt in anderen acquisiten undt vöstungen, sonderlich herwärts, wo keine feindtsgefahrl ist, gerai chete zu erspahrung der überfliessigen besoldungen, weswegen die sach an dem ksl. Hoffkriegsrath zu recommendiren wäre.

[5] Was aber nono die zeügsmaister zu Ofen, anbetrifft hat uns herr Werlein dahin informiert, dass diese leüth genug zu thun hätten, undt sich zu aller vorfallenden arbeith, worzue man sonst a parte leüth haben undt bezallen muß (wie es zu Neüheusl⁵²³ undt anderer ohrten beschehen), sich willig undt fleissig gebrauchen lassen, weillen dann diese handwerchsleüth nach der wochen pflegen bezahlt zu werden. Als wirdt sich der abzug der zwey monath, wie in denen gränizbezahlungen sonst üblich, nicht wohl practiciren lassen, in besonderer beobachtung, dass diese handwerchsleüth, wann sie willig, das ihrige gar wohl verdienen können, undt vermeinten wür solchemnach, das ihnen ihr wochendlicher sold richtig undt ohne abzug zuraichen wäre. Decimo, die justificierung des zu Ofen verarrestiren malificanten dependirt von der endtschaidung des zwischen der löblichen Hoffcammer undt dem ksl. Hoffkriegsratt schwebenden jurisdictions stritt, undt wäre unser dienstgehorsambe undt unvorgreifliche mainung, es möchte ihre ksl. Mt. allerunderthänigst gebetten werden, beeden herrn hoffcanzlern, dem böhmischen undt österreichischen⁵²⁴, oder wenigst einen aus ihnen gnedigst aufzutragen, das sye mit der cammer undt dem kriegsratt zusambenträtten, von beeden ihr vermeindlich habendes jus anhören undt zu beylegung der sach sich interponieren, oder darüber ein guttachten ad decidendum erstattet werden

⁵²² A nyitrai fiókharmincad ügye többször is elkökerül az 1690. és 1691. évi iratokban, de a harmincados nevét nem találtam.

⁵²³ Érsekújvár.

⁵²⁴ A cseh kancellár Franz Ulrich Kinsky, az osztrák udvari kancellár pedig Theodor Heinrich Strattmann volt.

möchte. Undecimo, die fortsetzung des ofnerischen fortifications gebäu beforderist an dem ohrt, wo das wetter eingeschlagen, halten wür selbst hochnothwendig, undt weillen dann der ksl. ingenieur Anguisola⁵²⁵ schon vor eine geraumme zeith den riss des daselbstigen fortifications werckh mit sich herauff gebracht, als wären des Hoffkriegsraths gedankhen, was an nothwendigsten zu verfertigen, hierüber zu erhollen. Nicht weniger duodecimo hat herr Werlein vermeldet, dass das haus, alwo der inspection canzley gewest, demnegsten ruin antrohe, deswegen er, herr Werlein, benöthiget werde ein orth in seinem haus der canzley einzuraumen. Dannhero wür erachten, das underdessen die canzley in dessen behausung gegen raichung eines gewissen züns verbleiben könnte. Jedoch wäre in allweg zu reflectiren, dass bey khönfftig stabilirung der cammer undt anderer stöllen alda zu Ofen ein bequemer ohrt zum cammerhaus zugerichtet, undt wie die hinabkommenden bedienten undtbracht möchten, zumahlen dem vernemmen nach bey der burgerschafft kheine gelegenheit zum quartier verhandten, weswegen herr Werlein mit bericht undt guttachten, was vor orth zu accomodierung der stöllen verhanden, zu vernemmen wäre. 13tio, wegen des gefundenen schatzes zu Freystäd Khan dem provisor zu Leopoldstatt⁵²⁶ anbefohlen werden, dass er in diser sach fundamentaliter inquiriren undt verlässliche nachricht einsenden solle, wie ihme herr Werlein disfahls schon das mehrere wirdt an die handt geben.

[6] 14to, die bezallung der accisen in dem ganzen königreich wirdt bey jezigen zeüthen, alwo der undttherthan ohne dem mit denen wüntterportionen verpflegung der miliz durchmarchen undt dergleichen belästiget ist, nicht wohl zu incaminieren sein, sondern köndte unsers erachtens selbte in eo statu, wie sie anjezo practicirt wirdt, noch gelassen werden. 15to haben wür zwar vermaint, ob nit der weinschankh zu Ofen auf die zwey monath, Julium undt Augustum, wie es anderwertige ueblich, eingereicht werden köndte. Es berichtet aber herr Werlein, dass es sich wegen der marquetanter nit practiciren lisse, in deme aber ihre Mt. vorhin schon allergnädigst resolvirt, das die marquetanter die in denen vöstungen verharrenden gebührenden accis, táz undt ungeltdt sowohl als die burger bezahlen sollen. Als wäre deme zu inhaeriren undt sich kheineswegs in dieser intention durch sie praestiren zu lassen, zumahlen die befreyung nur auf die marquetanter, so in veldt subsistiren angescheinst, weswegen die gehörige notturfft an dem löblichen Hoffkriegsrhatt abzugeben wäre. 16to, dass die burgerschafft zu Ofen über die empfangende gelder rechnung erstatte, ist ganz billich, und deswegen dem herrn Werlein das behörige mitzugeben, in gleichen wirdt auch 17mo, die einrichtung einer bergrechtsordnung der

⁵²⁵ Leonardo Anguisola.

⁵²⁶ Franz Paris Staudacher.

Cameral Inspection incumbiren, undt sich deswegen bey dem Vicedom-
ambt zu informiren haben. 18vo haben wür uns zwahr wohl zu endtsinnen,
dass anfänglich die intention gewest, die in denen acquisten sich nider-
lassende burgerschafft auf fünf jahr von dem zehendt undt anderen gaben
zu befreyen. Weillen aber der district umb Ofen schon in zimblichen guet-
ten standt, als vermeindten wür genug zu sein, wan die anjezo hinabkhom-
mende drey jahren von der zeith, als sich einer hat ansässig gemacht, zu
geniessen hätte. 19no, so vill uns wissendt, ist ihrer ksl. Mt. gnedigster
will nicht, dass sich einige judenschafft zu Ofen oder Pest stabiliren solle,
jedoch köndte under der handt ein oder andere familia daselbst gelitten
werden, weillen herr Werlein berichtet, dass mit besserer gelegenheit
durch sie etwas zu überkommen oder zu verhandlen seye.

[7] 20, wegen Baya⁵²⁷ wirdt dem herrn cardinal Collonitsch obligen weit-
here documenta beyzubringen, weswegen er zu requiriren sein wirdt, damit
man sich so dann in der sach weithers endtschlissen khöne. 21, was die was-
serkunst anbelanget, ist wohl nothwendig, dass die statt Ofen mit guettem
wasser versehen werde, dahero, so vill möglich, dahin zu sehen, dass die
erbaute wasserkunst zur perfection möge gebracht werden. Wann aber sye
dem angezühlten effect, wie herr Werlein schlechte hoffnung gibt, nit errai-
chen sollte, so vermeindten wür zum besten zu sein, dass das wasser von
dem negst übergelegenen Schwabenberg⁵²⁸ undt Alt Ofen⁵²⁹, alwo das was-
ser gar guth sein solle, per aqua ductus hieüber nacher Ofen geführt wurde,
worzue der alhiesige Niederländer nebst einem verständigen aus Bergstät-
ten⁵³⁰ employrt werden köndte. 22, wie die cameral bediente zu Ofen zu
besolden wären, ist vorhin schon ein interims endtwurff gemacht worden,
wobey es unsers erachtens, annoch sein verbleiben haben köndte. Beruckht
jedoch alles bey e. exzellenz, gunst undt freundschaft weitheren gnedigen
endtschluss. Uns dienstgehorsamb empfehendt.

⁵²⁷ Baja.

⁵²⁸ Sváb-hegy.

⁵²⁹ Óbuda.

⁵³⁰ Nem ismert, hogy ki lehet ez a bécsi németalföldi mester, akire Aichpichl utalt.

Levéltári források

MNL OL *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Budapest*

Magyar Királyi Kancellária
A 57 Libri Regii

Magyar Kamara Archivuma
E 136 Diversae Instructiones

Szepesi Kamarai Levéltár
E 266 Commissio Breuneriana

Budai Kamarai Adminisztráció
E 279 Expeditionen
E 280 Hofbefehle
E 281 Berichte und Schreiben

Budai Kamarai Adminisztráció Számvevősége
E 286 Buchhalterey Acten

ÖStA *Österreichisches Staatsarchiv, Bécs*

AVA Allgemeines Verwaltungsarchiv
RAA Reichsadelsakten

FHKA Finanz- und Hofkammerarchiv
HFÖ Hofffinanz Österreich
HFU Hofffinanz Ungarn
HF Prot. Hofffinanz Protokolle
KuR Kontrakte und Reverse

KA Kriegsarchiv
HKR Exp. Prot. Hofkriegsrat Expedit Protokolle
HKR Reg. Prot. Hofkriegsrat Registratur Protokolle

Felhasznált szakirodalom

- Babics András, *Kamarai igazgatás Pécs városában 1686–1703*, Pécs, 1937.
- Bagi Zoltán Péter, Császári-királyi hadi berendezkedési terv 1595-ből, *Komárom-Esztergom Megyei Levéltár Évkönyvei* 19. (2010), 53–78.
- Baranyai Béla, Hogyan történt az 1687/88. évi 1–4. törvénycikk szerinti törvényszöveg becikkelyezése, *A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* 3 (1933), 65–104.
- Bérenger, Jean – Kecskeméti Károly, *Országgyűlés és parlament Magyarországon, 1608–1918*, Budapest, 2008.
- Bogdán István, *Magyarországi hossz- és földmértékek, 1601–1874*, (Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV, Levéltártan és történeti forrástudományok, 6) Budapest, 1990.
- Bogdán István, *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*, (Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV, Levéltártan és történeti forrástudományok, 7) Budapest, 1991.
- Bónis György, *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után, 1686–1708*, Budapest, 1962.
- Bariska István – Haraszti György – Varga J. János, szerk., *Buda expugnata 1686, Europa et Hungaria 1683–1718: A török kiűzésének európai levéltári forrásai II*, Budapest, 1986.
- Czigány István, *Reform vagy kudarc: Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom hadrendjébe, 1600–1700*, (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Milleneumi Könyvtára, 4) Budapest, 2004.
- Dümmerth Dezső, *Pest város társadalma 1686–1696*, Budapest, 1968.
- Ember Győző, *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*, (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, III, Hatóság- és hivattörténet, 1) Budapest, 1946.
- Fallenbüchl Zoltán, A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században, *Levéltári Közlemények* 38/2 (1967), 193–236.
- Fazekas István, *A reform útján: A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*, (Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai: Források, feldolgozások, 20) Győr, 2014.
- Géra Eleonóra, *Házasság Budán: Családtörténetek a török kiűzése után újjászülető (fő)városból 1686–1726*, (Magyar Történelmi emlékek, Értekezések, Magyar Családtörténetek: Tanulmányok, 3) Budapest, 2019.
- Géra Eleonóra, *Kőhalomból (fő)város: Buda város hétköznapjai a 18. század elején*, Budapest, 2014.
- Géra Eleonóra, Pillanatképek az ostrom utáni Budáról: török hadifoglyok, kincskeresők, szerencsevadászok, *Fons* 23/2 (2016), 147–206.
- Gözszy Zoltán, *Szigetvár története a 18. században*, Szigetvár, 2012.

- Gözszy Zoltán – Varga Szabolcs – Vértesi Lázár, szerk., *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon: Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740)*, (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis, 7) Pécs, 2009.
- H. Németh István, Városspolitika új utakon: az abszolutista jellegű városspolitika jellemzői a Magyar Királyságban a 17–18. század fordulóján, *Urbs: Magyar Várostörténeti Évkönyv* 7 (2012) 283–308.
- H. Pálffy Ilona, A kamarai igazgatás bevezetése a töröktől visszafoglalt területeken, in Bakács István János et al, szerk., *Emlékkönyv Domanovszky Sándor születésének hatvanadik évfordulójára*, Budapest, 1937, 474–487.
- Hengerer, Mark, Herz der Hofkammer – haupt buch über das universum: Die kaiserliche Hofbuchhaltung zwischen Transaktionsdokumentation und Staatsgestaltung (16. bis 18. Jahrhundert), in Fouquet, Gerhard, Hg., *Hofwirtschaft: Ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, 10. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen; Gottorf/Schleswig, 23–26. September 2006, (Residenzforschung, 21) Ostfildern, 2008, 191–240.
- Hermann István, *A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században, 1700–1777*, (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai, 37, A veszprémi egyházmegye múltjából, 28) Veszprém, 2015.
- Hochedlinger, Michael: Onus militare: Zum Problem der Kriegsfinanzierung in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie 1500–1750, in Peter Rauscher, Hg., *Kriegführung und Staatsfinanzen: Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740*, (Geschichte in der Epoche Karls V., 11) Münster, 2010, 81–136.
- Holl, Brigitte, *Hofkammerpräsident Gundaker Thomas Graf Starhemberg und die österreichische Finanzpolitik der Barockzeit (1703–1715)*, (Archiv für österreichische Geschichte, 132) Wien, 1976.
- Iványi Emma, A „Magyar Einrichtungswerk”, in Praznovszky Mihály – Bagyinszky Istvánné, szerk., *Gazdaság és mentalitás Magyarországon a török kiűzésének idején: Szécsény, 1985. december 3–4.*, (Discussiones Neogradensis, 4) Salgótarján, 1987, 159–180.
- Iványi Emma, Esterházy Pál nádor és a magyar rendek tervezete az ország új rendezésével kapcsolatban, *Levéltári Közlemények* 42/1 (1971), 137–161.
- Iványi Emma, *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége 1681–1713*, (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, III, Hatóság- és hivataltörténet, 10) Budapest, 1991.
- Kalmár, János – Varga J., János, Hg., *Einrichtungswerk des Königreich Ungarn (1688–1690)*, (Forschungen zur Geschichte und Kultur des Östlichen Mitteleuropa, 39) Stuttgart, 2010.
- Kárffy Ödön, Herdegen János Bernát budai provisor utasítása 1687-ből. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 12/3–4 (1905), 305–306.
- Kenyeres István, A Magyar és a Szepesi Kamara bevételei és kiadásai a 17. században, *Fons* 24/3 (2017) 3–67.

- Kollmer, Gert, *Die Familie Palm: Soziale Mobilität in ständischer Gesellschaft*, (Beiträge zur südwestdeutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Veröffentlichungen des Wirtschaftsarchivs Baden-Württemberg, 1) Ostelfildern, 1983.
- Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen, *Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvénycikkek*, Budapest, 1896.
- Kovács Béla, *Agria recuperata: A töröktől visszafoglalt Eger újjáépítésének első évei*, (A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai, 13) Eger, 2006.
- Körbl, Hansdieter, *Die Familie Bartholotti – Kaufleute, Beamte und Adelige: Eine Familiengeschichte aus dem frühneuzeitlichen Wien*, *Wiener Geschichtsblätter* 68 (2013) 317–344.
- Körbl, Hansdieter, *Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident: Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I.*, (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 54) Wien, 2009.
- Maksay Ferenc, szerk.: *Urbáriumok. XVI–XVII. század*, (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II, Forráskiadványok, 7) Budapest, 1959.
- Mayer, Theodor, *Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit*, 2. Auflage, Hrsg. von Josef Falkenstein – Heinz Stoob, Bearbeitet von Adalbert Toth, Sigmaringen, 1980.
- Mažuran, Ive, *Izveštaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698, i 1702. godine*, (Grada za historiju Osijeka i Slavonije, Knjiga, 7) Osijek, 1989.
- Mihalik Béla Vilmos, *Papok, polgárok, konvertiták: Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699)*, (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések) Budapest, 2017.
- Mihalik Béla Vilmos, Rácok, hajdúk, újkeresztények Egerben (1687–1699), in Kántor Balázs – Mihalik Béla Vilmos – Zarnóczki Áron, szerk., *Tanulmányok Badacsonyból II.: A Fiatal Levéltárosok Egyesületének konferenciái, Badacsonytomaj, 2011. július 13–15. és 2012. július 11–13.*, Budapest, 2014, 53–61.
- Nagy Lajos, A Császári Udvari Kamara pécsi prefektúrájához tartozó terület 1687-ben, *Baranyai Helytörténetírás: A Baranya Megyei Levéltár évkönyve* (1978[1979]) 15–55.
- Nagy Lajos – Szita László, szerk., *Budától – Belgrádig: Válogatott dokumentumrészletek az 1686–1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez, A nagyharasnyai csata 300. évfordulójának emlékére*, Pécs, 1987.
- Oross András, *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*, (Fons könyvek, 4) Budapest, 2013.
- Oross András, A magyarországi kamarák területi illetékessége a 17–18. század fordulóján, in Kádár Zsófia – Lakatos Bálint – Zarnóczki Áron, szerk., *Archivariorum historicorumque magistra: Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*, Budapest, 2013, 611–628.
- Oross András, Johann David Palm jelentése a Budai Kamarai Adminisztrációról és Buda város viszonyairól (1694), *Fons* 23/2 (2016) 207–259.

- Pálffy Géza, A szakitások és kiegyezések évszázada: A Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban, *Történelmi Szemle* 57/1 (2015) 51–65.
- Pálffy Géza, Horvátország és Szlavónia a XVI–XVII. századi Magyar Királyságban, *Fons* 9/1–3 (2002) 107–121.
- Petrovich Ede, Pécs utcái és házai 1687-ben, *Baranyai Helytörténetírás: A Baranya Megyei Levéltár évkönyve* (1969) 193–218.
- Pickl, Othmar, Der Beitrag der Steiermark zu den Siegen im Türkenkrieg 1684 bis 1688: Zur Logistik der Operationen an Drau und Save, in Othmar Pickl, Hg., *800 Jahre Steiermark und Österreich: Der Beitrag der Steiermark zu Österreichs Größe*, (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 35.) Graz, 1992, 295–342.
- R. Várkonyi Ágnes, *Magyarország visszafoglalása 1683–1699*, Budapest, 1987.
- Schoen Arnold, Prati kamarai építészmező Budán, *Művészettörténeti Értesítő* 29 (1960), 29–35.
- Schramek László, *Az állandó hadsereg eltartásának kérdései a 18. század első felében Pest megye példáján keresztül*, (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához, 7) Budapest, 2011.
- Simon Katalin, Az 1723-as budai tűzvész, *Fons* 18/4 (2011), 457–554.
- Simon Katalin, *Buda II. kötet (1686–1848)*, (Magyar várostörténeti atlasz, 5) Budapest, 2017.
- Sinkovics István, Esterházy Pál és az erdélyiek kereskedelmi társasága, *A Klebelsberg Kunó Történetkutató Intézer Évkönyve* 7 (1937), 178–219.
- Soós István, ford., A pozsonyi rendi bizottság tervezete: Az ún. „Magyar Einrichtungswerk“, in Pál János, szerk., *A Magyar Királyság berendezésének műve*, (Századok füzetek, 1) Budapest, 1991, 51–67.
- Sugár István, *Az egeri vár története*, Budapest, 2002.
- Sugár István, *Lehanyaglik a török félhold*, Budapest, 1983.
- Szakály Ferenc, *Hungaria eliberata: Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól, 1683–1718*, Budapest, 1986.
- Szita László, szerk., *A törökök kiűzése a Körös–Maros közéről, 1686–1695: Gyula város és a vár török alóli felszabadulásának 300. évfordulójára*, (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból, 19) Gyula, 1995.
- Szita László, Dokumentumok a kanizsai blokád és a vár kapitulációjának történetéről 1688–1690, *Somogy Megye Múltjából: Levéltári évkönyv* 25 (1994) 51–124.
- Szita László, Újabb adatok a kanizsai blokádharc és kapituláció történetéhez, 1688–1690, in Molnár András, szerk., *Hadtörténelmi tanulmányok*, (Zalai Gyűjtemény, 36/2) Zalaegerszeg, 1995, 53–77.
- Szita László – Seewann, Gerhard, *A karlócai béke és Európa: Dokumentumok a karlócai béke történetéhez 1698–1699*, Pécs, 1999.
- Szücs Jenő, *A Szepesi Kamarai Levéltár 1567–1813*, (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai I, Levéltári leltárak, kincstári levéltárak, 7) Budapest, 1990.

- Tafferner, Anton, *Quellen zur Donauschwäbischen Geschichte, 5 Bde*, München, 1974–1995.
- Tóth Hajnalka, *A Kanizsával szembeni végvidék Gyöngyösi Nagy Ferenc levelezése tükrében 1683 és 1690 között*, Szeged, 2013.
- Tóth Tamás, *A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása Patachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784)*, (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai, 8) Budapest–Kalocsa, 2014.
- Varga J. János, *A fogyó félhold árnyékában*, Budapest, 1986.
- Varga J. János, Berendezési tervek Magyarországon a török kiűzésének időszakában: Az „Einrichtungswerk”, *Századok* 125/5–6 (1991), 449–488.
- Varga J. János, Inszurrekció, kvártély, porció. (Megyei teherviselés a felszabadító háború időszakában), in Praznovszky Mihály – Bagyinszky Istvánné, szerk., *Gazdaság és mentalitás Magyarországon a török kiűzésének idején: Szécsény, 1985. december 3–4.*, (Discussiones Neogradiensis, 4) Salgótarján, 1987, 125–133.
- Zachar József, *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683–1792*, Budapest, 2004.

Kronológia 1686–1690

Hadi, politikai és gazdasági események a korszakból¹

1686. szeptember 2.	Buda elfoglalása
1686. szeptember 23.	Simontornya elfoglalása
1686. október 22.	Pécs elfoglalása
1686. október 23.	Szeged elfoglalása
1686. október 30.	Siklós elfoglalása
1686. november 5.	A Budai Kamarai Inspekció hivatali utasítása, Johann Stephan Werlein lett a kamarai inspektor
1686. november 12.	Kaposvár elfoglalása
1687. július 20.	Eszék sikertelen ostroma
1687. augusztus 12.	Nagyharsányi csata
1687. szeptember 29.	Eszék elfoglalása
1687. október–december	Eszék és a szerémségi várak elfoglalása
1687. október 27.	Balázsfalvi szerződés
1687. május – 1688. január	A pozsonyi országgyűlés, I. József magyar királlyá koronázása, a Habsburgok örökös királyságának kimondása, az Aranybulla ellenállási záradékának eltollése
1687. december 17.	Eger elfoglalása
1688. január 17.	Munkács kapitulációja
1688. április 9.	Esterházy Pál nádor berendezkedési tervezete
1688. április 23.	Minden újszerzeményi területet Johann Stephan Werlein alá rendelnek
1688. május 19.	Székesfehérvár elfoglalása
1688. május	Antonio Caraffa kinevezése legfőbb hadbiztossá
1688. június 20.	Lippa elfoglalása
1688. július 29.	Kollonich Lipót győri püspök utasítást kap az <i>Einrichtungswerk</i> -albizottság összehívására, 1689. november 15-ig nyolcvan ülésen tárgyalták a Magyar Királyság helyzetét
1688. szeptember 6.	Belgrád elfoglalása
1688. szeptember 6.	A Csáktornyai Kamarai Adminisztráció illetékességének kiterjesztése Eszékre és környékére

¹ Az események pontos idejét a Bariska – Haraszti – Varga J., *Buda expugnata* 1040–1047. oldalai, valamint saját kutatásaim alapján adtam meg.

1688. szeptember 13. Esterházy Pál nádor elnökletével megkezdte működését a rendi bizottság, tíz nap múlva elkészült a magyar rendek *Einrichtungswerkje*
1688. szeptember 24. Francia támadás a Rajna mentén, a kétfrontos háború kezdete
1688. december 9. I. Lipót rendelete a magyarországi birtokok tárgyában: fegyverváltság lefizetése és a birtokjog írásos formában történő igazolása, az Újszerzeményi Bizottság felállítása
1689. február 13. Szigetvár elfoglalása
1689. május 23. A Csáktornyai Kamarai Adminisztráció kapta meg a Dráva és a Száva közötti terület igazgatását
1689. június 1. Franz von Haizenberg kinevezése belgrádi kamarai adminisztrátorrá
1689. augusztus 22. Kollonich Lipót utasításai a Magyar Kancelláriához az ország benépesítése, a vármegyék által 1683 óta a hadbiztosoknak fizetett adók kimutatása és a birtokok tulajdonjoga tárgyában
1689. július 29. Győzelem Grabovacnál
1689. szeptember 24. Győzelem Niš alatt
1690. április 13. Kanizsa elfoglalása
1690. július 15. Johann Stephan Werlein elnyerte az adminisztrátori címet
1690. augusztus 8. Egert és vidékét átcsatolták a Budai Kamarai Adminisztráció alá
1690. augusztus 11. I. Lipót újabb rendelete a magyarországi birtokokról: az Udvari Kamara alá rendelte a visszafoglalt területeken lévő birtokokat és uradalmakat
1690. augusztus 21. A zernyesti csata, Thököly Imre kiűzése Erdélyből
1690. szeptember 9. Niš elvesztése
1690. október 8. Belgrád elvesztése

Mértékegységek, pénzek

Előfordulási alakok	Magyar neve, értéke(i)	Szakirodalmi hivatkozás ¹
centen, centner	mázsa a bécsi mázsa 56 kg, középértéke 54–61 kg között mozog	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 454–458.
claffter, klafter	öl a bécsi öl 1,89648 m, középértéke 1,6–1,8 m	Bogdán, <i>Magyarországi hossz- és földmértékek</i> , 172–186.
eimer, eme, eymer	akó a bécsi akó 58 l, a pozsonyi akó 53,7 l	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 132–155.
joch	hold a közölt forrásokban hossz-mértékként szerepel (lásd: <i>Forrásközlés</i> , 11. [2] és [6])	Bogdán, <i>Magyarországi hossz- és földmértékek</i> , nem ismeri hossz-mértékként
kieffelsalz	kúp sóhordó eszköz, nagyságára nincs adat	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 411.
kila oder cubulus	baranyai kila 124 l = 93 kg búza, gyakori szélsőértékek: 62 l = 46 kg és 124 l = 93 kg búza	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 294–299.
kibl, kübl, kübel	köböl gyakori szélsőértékek: 62 l = 46 kg és 124 l = 93 kg búza, híg űrmértékként: 6–17 l erős területi különbségekkel	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 218–235., 302–323.
ll, libra	font a bécsi font 0,56 kg, középértéke 0,46–0,56 kg	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 442–448.
mas	pint a bécsi pint 1,41 l; a budai 1,83 l; a pozsonyi 1,67 l; középértéke 1,41–2,78 l	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 244–258.
meil	mérföld a magyar mérföld 15 144 m, a német mérföld 6320 m	Bogdán, <i>Magyarországi hossz- és földmértékek</i> , 161–170.

¹ A hivatkozott kötetekből a 17. század végi, 18. század eleji adatokat adtam meg.

mezen	mérő a bécsi mérő 45 l = 34 kg, a pesti: 82–93 l, a pozsonyi: 53 l	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 328–348.
osmak par	lásd: viertl két darab egynemű valami	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 475.
ruth	rúd mérnöki rúd: 5,05 m, középértéke: 4,5–5,5 m	Bogdán, <i>Magyarországi hossz- és földmértékek</i> , 206–209.
sack	zsák változó értékek, liszt: 78 kg, búza: 74 kg	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 428.
schritt	lépés kb. 63 cm	Bogdán, <i>Magyarországi hossz- és földmértékek</i> , 156–159.
schuch, werk	láb mérnökláb: 18,96 cm	Bogdán, <i>Magyarországi hossz- és földmértékek</i> , 148–154.
startin, stertin	stertinyák általában 537 l, középértéke 402–654 l	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 260–261.
steinsalz	kősó bizonytalan nagyságú darabok, általában 37,8 kg	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 482.
trevent vas	drevenka, lásd: mezen hordó változó mérték, középértéket nem lehet megállapítani; a gyöngyösi boroshordó 151 l, a sopróni boroshordó 105 l	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 178–187.
viertl	véka középértéke 20–29 l, pozsonyi véka: 31 l búza	Bogdán, <i>Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek</i> , 360–367.
ducat	dukát (d.)	
thaler	tallér (tl.)	
gulden	forint (f.)	
groschen	garas (g.)	
kreutzer	krajcár (kr.)	

Személynévmutató*

- Aichpichl, Karl Gottlieb udvari kamarai tanácsos (1681–1704) [Aichpühl] 11, 14, 15, 20, 23, 29, 33, 343, 44, 49, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 104, 118, 134, 140, 146, 147, 148, 149, 160, 161, 162, 198, 199, 200, 206
- Anguisola, Leonardo hadmérnök 199, 205
- Areyzaga Juan Juame Areyzaga lipótvári várparancsnok (1684–1694) [Areyzaga] 104, 144
- Aspremont, Ferdinand Gobert eszéki várparancsnok (1687–1690) 78, 156, 163, 171, 176, 184, 188, 196
- Babics András* 14, 167
- Babics János pécsváradi apát (1682–1687) [Babitsch, Babitch, Babbitz] 40, 43, 49, 50, 51, 52, 53
- Baden, Hermann von örgróf, az Udvari Haditanács elnöke (1681–1691) 56
- Baden, Ludwig Wilhelm örgróf, a török elleni háború egyik jelentős hadvezére, győri főkapitány (1691–1707) [Prince Louis] 74, 77
- Bagi Zoltán* 24
- Balko, Johann érsekújvári harmincados (1687–1704) 106, 143
- Balogh Miklós váci püspök (1685–1689) 130
- Baranyai Béla* 9
- Bareith bécsi posztókereskedő 95, 127
- Beck, Leopold budai várparancsnok (1686–1689) [Beckh] 88, 110, 113, 141
- Bercsényi Miklós bányavárosi végvidéki főkapitány-helyettes (1667–1687), főkapitány (1688–1693) [Berzeni] 98, 133
- Bérenger, Jean* 9
- Berényi család 171, 174
- Bernardi bécsi birodalmi ágens 87, 107
- Berthóty István 1685-től szolnoki magyar kapitány [Bertodi, Berthotty, Bertodi, Berdothi, Werdody] 29, 45, 47, 98, 99, 133, 149, 150, 153, 155, 161, 163
- Bogdán István* 35,
- Bónis György* 111, 202
- Brandeis, Jacob Andreas, udvari kamarai tanácsos (1683–1702) 55
- Breüner, Siegfried Christoph udvari kamarai tanácsos 1666 óta udvari kamarai tanácsos, 1685–1694 között az Udvari Kamara alelnöke, 1694–1698 között elnöke 10, 11, 15, 21, 22, 33, 34, 82, 83, 84, 118
- Buccellini, Friedrich Julius udvari alkan-cellár (1682–1693) 10, 11
- Buchingen, Franz Bernhard budai hadszertárnok (1687–1709) [Buchinger] 91, 113, 116, 117, 202
- Buonvisi, Francesco bíboros, bécsi nunciusz [Bonvisius] 83, 86
- Buttler, Johann ezredes, egri várparancsnok (1688–1701) 86
- Campion, Johann esztergomi postamester 92, 101, 118, 119, 139
- Canduzi, Anton, a Belső-Ausztriai Kamarai élelmezési igazgatója 63
- Caraffa, Antonio, a legfőbb hadbiztosság vezetője (1688–1693) 9, 29, 65, 67, 68, 69, 72, 73, 85, 149, 154, 164
- Caraffa, Ferdinand Karl udvari kamarai tanácsos (1690–1718) 15
- Ceresola, Venerio, hadi és polgári építőmérnök [Cerosola] 88, 90, 97, 109, 115, 131, 151, 159
- Cheverelli, Franz Karl Ludwig székesfehérvári várparancsnok (1688–1690)

* Az egyes személyeknél csak a legfontosabb, a források keletkezésének időpontjában betöltött pozícióját jelzem. Az adatok többsége az Udvari Kamara és az Udvari Haditanács 1687–1690. évi segédkönyveiből származik, továbbá az Udvari Fizetőhivatal számadáskönyveiből. Utóbbi adatai online is elérhetők: <https://www.oesta.gv.at/benutzung/forschungshinweise/haus-hof-und-staatsarchiv.html>. A tábornoki rangfokozatot elérő katonatisztek beazonosításánál a bécsi Kriegsarchiv online elérhető segédlete állt rendelkezésre: <https://www.oesta.gv.at/benutzung/forschungshinweise/hinweise-fur-forschungsarbeit-in-den-bestaenden-des-oesterreichischen-staatsarchivs.html> (A letöltések időpontja 2021. június).

- [Kheverely, Chevereuille] 102, 141, 171, 174
- Czozin, Johann Volkard, udvari kamarai tanácsos (1681–1696) 55, 56
- Cudneck, Paul egri tüzér (1688) 69
- Czigány István* 16
- Csákány Ferenc simontornyai harmincados (1688) 179
- Cseperke Máté szegedi főbíró az 1680-as években [Zhebergi] 98, 133
- Dalmady Sándor a jászok és kunok alkapitánya [Dalmaty, Talmatin] 97, 111, 129, 131
- Daróczi István paksi kapitány és földesúr [Darochi, Darochy] 186, 187, 191
- Daun, Wilhelm Johann Anton, 1683: altábornagy 166, 170
- de Roa esztergomi várparancsnok 1688 [Rue] 92, 119, 148
- Dietrichstein, Ferdinand, főudvarmester (1683–1698) 10, 56
- Dietrichstein, Gundaker titkos tanácsos (1675–1690) 56
- Domokos Jakab egri harmincados 1687, városbíró, postamester [Domonkos] 66, 69
- Dornkreil, Franz eszéki élelmezési igazgató 157
- Dorsch, Christoph 1681–1698 között az Udvari Haditanács kancelláriájának igazgatója, a hadügyi kormány szerv egyik „keleti–délkeleti” szakértője 11
- Döschinger, Michael esztergomi élelmezési igazgató (1685–1694) 100, 101, 138, 139
- Dötlbach Johann Valentin érsekújvári élelmezési igazgató (1686–1688) 143
- Draskovich János, vezérőrnagy [Graf Draskowiz de Trakostian] 41, 43, 49, 50, 51, 53
- Dümmersh Dezső* 120
- Dünwald, Johann Konrad Heinrich 1685: lovassági tábornok, 1688: altábornagy [Dünebaldt] 56, 59
- Dvornikovich Mihály váci püspök (1689–1705) 201
- Ebeczky Imre lévai kapitány (1685–1687), lévai alkapitány (1688–1691) 67, 72
- Ember Győző* 125, 167
- Erdődy Kristóf a Magyar Kamara elnöke (1684–1704) [Erdődy] 88, 110
- Esterházy Pál a Magyar Királyság nádora (1681–1713) [Palatinus Hungariae] 11, 56, 88, 110, 120, 128, 129, 180
- Falkenheim, Friedrich hadi főbiztos 149, 154
- Fallenbüchl Zoltán* 22, 69
- Fazekas István* 27, 202
- Fejérváry Ferenc kikeresztelkedett egykori török lakos Székesfehérváron [Fervary] 98, 132
- Fenesty György egri püspök (1686–1699) [Bischof zu Erlau] 70, 110
- Ferdinánd, III. német-római császár és magyar király (1637–1657) 122
- Fingermann, Leopold, Eger parancsnoka (1688. január–április) 86
- Fischer, Michael felső-magyarországi kamarai adminisztrátor (1684–1698) 15, 22, 65, 66, 67, 68, 82, 84, 87, 88, 96, 104, 106, 108, 127, 145, 149, 152
- Frangepán család 23, 40
- Furdics Gergely simontornyai provizor és harmincados (1688–1696) 179
- Furdics Miklós simontornyai fővajda (1688) [Furditts] 173, 179
- Gatterburg, Maximilian Ernst, udvari kamarai tanácsos (1685–1688) 55
- Geckhe élelmezési biztos 92, 119
- Géra Eleonóra* 22, 28, 34, 37, 114, 121, 130
- Gerimb, Hans egri tüzér (1688) 69
- Gonzaga Eleonóra III. Ferdinánd harmadik felesége (1630–1686) 122
- Gössinger, Johann Ludwig tábori hajózási és hídépítési hivatal vezetője 95, 96, 126, 127
- Gózszy Zoltán* 27, 28
- Gregorich, Franciscus kaposvári provizor (1689) 203
- Greill, Johann Karl von Greifenthal szolnoki és szegedi kamarai prefektus (1687–1688) [Greil, Kräil] 34, 44, 45, 46, 68, 87, 98, 99, 105, 106, 132, 133, 134, 147, 149, 152
- H. Németh István* 28
- H. Pálffy Ilona* 22, 34
- Hadzsi bég [Hazibeeg] 102, 140
- Härtl [Hartl], Johann Leonhard komáromi élelmezési igazgató 58, 64

- Hartmayer, Leonhard a Budai Kamarai
Inspekciónak titkára [Hardtmayr] 96, 106,
128, 147
Hengerer, Mark 17
- Herberstein, Ferdinand Ernst titkos tanácsos 55
- Herdegen, Johann Leonhard lipótvári erődítési építési számvevő és provizor (1684–1687), budai provizor (1687–1692) 34, 36, 106, 107, 122, 202
Hermann István 27
- Hochburg, Johann Franz magyaróvári uradalom adminisztrátora (1683–1693) 104, 145
- Hochburg, Johann Nikolas győri élelmezési igazgató (1679–1693) 142
Hochedlinger, Michael 17
- Hochenwarter, Michael budai harmincados (1687–1697) 36, 106
- Hofer, Franz eszéki harmincados (1687–1690) [Hoffer] 31, 156, 166, 170, 171, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186
- Hoffkirchen, Karl Ludwig, házi és táborigyőztes főhadiszertárnok (1683–1692) 56, 92, 99, 117, 135
- Hoffmann, Johann Georg 1685–1692 között alsó-ausztriai kormánytanácsos, illetve 1690 után magyar kancelláriai tanácsos 11
Holl, Brigitte 17
- Holtzmeier, grazi élelmezési biztos 76, 82
- Holzer, Elias táborigyőztes élelmezési biztos (1687–1688) [Holczer] 37, 38, 58, 63, 76, 82
- Homonnai család 67, 71
- Ince, XI. pápa (1676–1689) 86
- Ivanovicz, Franz von Schitaro ezredes, Verőce és Pozsega vármegyék főispánja, egyúttal katonai parancsnoka gróf 172, 176
Iványi Emma 11, 120, 129
- Jany, Franz Ferdinand szerémi püspök (1678–1702) [Jani, Jany, Bischof von Syrmien] 99, 100, 136, 152, 160, 173, 180, 187, 192
- Jobst, Johann Wilhelm a Budai Kamarai Inspekciónak számvevője (1687–1690) 106
- József, I. német-római császár és magyar király (1705–1711) 167
- Jörger, Christian Andreas székesfehérvári parancsnok (1688–1691) 136
- Jörger, Johann Quintin titkos tanácsos (1681–1699) 56
- Jungmayer, Johann budai építési írnok (1687–1698) 106
Kalmár János 14, 111, 168
Kármay Ödön 122
- Kayser, Johann Arnold pesti polgár 112
Kecskeméti Károly 9
Kenyeres István 17
- Kessler, Johann Ernst hadbiztos [Köbler, Kesler] 74, 75, 77, 78
- Kinsky, Franz Ulrich cseh kancellár 10, 11, 56, 204
- Kittonich, Nikolaus eszéki provizor (1688–1689) [Kitonics, Kittonichs] 106, 148, 156, 164, 188, 189, 196, 197
- Knipper, Johann Valentin pesti polgár 111
- Knopsdorf, Georg Christoph budai sóértékesítő (1687–1691) [Knopsdorff, Knobsdorf] 106, 126
- Koháry család 67, 83
- Koháry István bányavárosi főkapitányhelyettes (1687–1695) [Kohary] 72, 85
- Koháry János magyar arisztokrata [Kohary] 72, 85
- Kolbacher, Matthias Lambert a Budai Kamarai Inspekciónak irodistája (1687–1690), budai harmincadellenőr (1690–1698) [Kalenbacher] 96, 106, 128
Kollmer, Gert 25
- Kollonich Lipót győri püspök (1685–1695) [Kollonitsch, Kollonits, Collo-nitsch] 10, 11, 23, 24, 161, 165, 168, 187, 191, 199, 200, 202, 206
- Korompay Péter nyitrai püspök 1686–1690, egyúttal magyar kancellár [Neutraer Bischoff] 133
Kovács Béla 68
- Ködl, Hans egerszegi hadiszertárnok 31
- Körber, Johann Philipp egri élelmezési igazgató 1687 után 69, 84
Körbl, Hansdieter 20, 25, 34 35
- Kränzer, Gabriel a Budai Kamarai Adminisztráció kancellistája 94, 96, 106, 122, 128, 148, 187, 193
- Krapf, Franz Joseph az Udvari Haditanács titkára (1685–1693) 10, 11, 76, 81
- Kroth, Anton egri tüzér (1688) 69

- La Vigne, Nicolas Marcel hadmérnök [Lavigni] 90, 91, 115, 116
- Lang, Adam a Budai Kamarai Inspekciónak ellenőre, majd pénztárosa (1687–1692) 87, 94, 96, 97, 106, 124, 130, 147, 160, 203
- Lang, Hans Georg egri tüzér 69
- Lendvay, Georg pesti polgár 111
- Leslie, Jakob, 1683: altábornagy [Lesle] 57, 58, 60, 63
- Lindner, Johann Virgil salzburgi építőmester 114
- Lipót I. német-római császár és magyar király (1657–1705) 10, 11, 24, 40, 51, 147, 167
- Lotaringiai Károly a magyarországi hadsereg főparancsnoka (1683–1688) [Herzog zu Lothringen] 40, 41, 43, 93, 120
- Lusperger, Michael bajai harmincados (1688–1696) 155
- Maksay Ferenc* 49
- Malvezzi, Alfons őrnagy érsekújvári várparancsnok (1687–1700) 103, 142
- Mansfeld, Franz Maximilian titkos tanácsos (1683–1692) 56
- Maschwander, Johann a csáktornyai szabad század kapitánya (1687) 50
- Mayer, Theodor* 14, 68, 169
- Mayeren, Jakob Theobald az Udvari Kamara titkára (1672–1693), udvari kamarai tanácsos (1681–1693) [Mayer, Mayr] 21, 23, 34, 44, 55, 56, 76, 81, 118
- Mayr, Andreas eszéki harmincados (1688) [Mayer] 106, 148, 156, 197
- Mažuran, Ive* 15
- Melmek, Johann Dietrich az Udvari Kamara titkára (1681–1699) 22, 165, 171, 173, 180, 181
- Miglio, Tullius udvari kamarai tanácsos (1687–1704) 21, 33, 34, 44, 49, 55, 118, 156, 165, 166, 167, 171, 172, 173, 176, 180, 181, 183, 184
- Mihalik Béla* 27, 69
- Mollard, Ferdinand Ernst udvari kamarai tanácsos (1688–1704) 56
- Mosspecker, Johann budai ágyúöntő (1686) 117
- Nagy György László csáktornyai kamarai adminisztrátor (1686–1694) [Nagi] 23, 24, 31, 37, 38, 39, 49, 50, 51, 58, 59, 65, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 99, 100, 104, 135, 137, 145, 150, 157, 161, 164, 166, 170, 171, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198
- Nagy Lajos* 16, 39, 43
- Nehem, Dietrich alezredes, szegedi és lipcai várparancsnok (1688) [Nemb] 149, 154
- Olipez, Andrea jezsuita előjáró Budán 97, 130
- Oppenheimer család 21, 25
- Oross András* 11, 17, 18, 25, 144, 156
- Orsini-Rosenberg, Wolfgang Andreas az Udvari Kamara elnöke (1683–1692) 10, 11, 55, 56, 196
- Österreicher futár 92, 118
- Paar, Karl Joseph császári legfőbb udvari postamester (1678–1725) 92, 118, 119, 147
- Pachkody Miklós ozorai magyar kapitány (1689) 193
- Pálffy Géza* 27, 60
- Pálffy János Károly 1683: altábornagy, 1687: lovassági tábornok [Palvi] 88, 110
- Palm család 25
- Pethő István nagyszombati jezsuita előjáró 202
- Petrovich Ede* 50
- Pickl, Othmar* 60, 63, 82
- Polland őrnagy 57, 61
- Potschka, Levin felső-magyarországi élelmezési főbiztos (1688–1703) 94, 122
- Proberger, Johann Jakob pesti sörfőző polgár [Bruhberger] 93, 111, 120
- Pruckhner, Leopold Martin egri hadser-tárnok (1688) 69
- Prunner, Georg a Budai Kamarai Inspekciónak erdőmestere (1687–1693) 106
- Püringer, Georg budai harmincados (1698–1706) 125
- R. Várkonyi Ágnes* 16
- Radonay Mátyás zalavári apát (1674–1703) és pécsi püspök (1687–1703) [Radanny, Radany, Bischof von Fünfkirchen, Radanay] 29, 40, 42, 49, 50, 51, 52, 54, 134, 160, 165, 167,

- 168, 172, 173, 176, 178, 183, 187,
191, 192
- Ragályi András, szendrői kapitány (1684–
1687) [Ragali] 67, 72
- Rath, Georg szegedi élelmezési igazgató
(1687–1691) 98, 133
- Reitter, Johann Georg tábori élelmezési
igazgató [Reither] 94, 122
- Renzing, Franz Heinrich hadbiztos [Ren-
sing, Renzig] 31, 151, 159, 160, 161,
164
- Rez, Ferdinand Öttrich 1667–1693 között
dolgozott az Udvari Kamara kancellá-
riáján, mint írnok [Otterich Rez] 37,
40
- Rieschoff, Johann szolnoki hídvámos
(1687) 149, 152
- Rubin, Christian veszprémi hadszertárnok
(1688) 99, 135
- Rummerskirchen, Johann Dietrich udvari
kamarai titkár (1678–1704) 55
- Salgari, Peter budai postamester (1687–
1688) [Salgar] 92, 118, 147
- Sbarra, Philipp Renato itáliai báró, magyar
kamarai tanácsos (1689–1692) [Sbara]
93, 121
- Scalvignioni, Hieronimus udvari kamarai
tanácsos (1686–1704) 55
- Schad, Johann Adam Xaver a magyaróvári
uradalom adminisztrátora (1695–
1707) 145
- Schäffler, Georg Ludwig őrnagy 144
- Schallenberg, Christoph Dietmayr vezér-
őrnagy 23, 56, 57, 58, 59, 63, 64, 74,
75, 76, 100, 137, 166, 169
- Schlick, Franz Joseph udvari kamarai ta-
nácsos (1686–1692) 55
- Schoen Arnold* 114
- Schramek László* 16
- Schwär, Johann esztergomi harmincados
(1688–1704) [Schwer] 102, 106, 107,
139
- Schwarz alezredes 151, 159, 161, 164
- Schwegler, Henricus Christophorus török
tolmács (1687) 66
- Schweiger, Franz Adam a tábori hadi
pénztár tisztviselője 58, 64
- Seewann, Gerhard* 16
- Semsey László magyar nemes, felső-ma-
gyarországi végvidéki katonatiszt
[Schemsay] 67, 72, 98, 133
- Simon Katalin* 21, 113, 114, 115
- Sinigen, Johann Michael orvos, pesti pol-
gár 112
- Sinkovics István* 128
- Sinzenndorf, Georg Ludwig az Udvari Ka-
mara elnöke (1658–1680) 20
- Smolkay Miklós pesti polgár [Smolkain]
198
- Smolkay Miklósné Sinka Ilona pesti pol-
gárné 202
- Somerfeldt alezredes 45, 47
- Soós István* 11
- Stainmüller, Johann Michael érsekújvári
élelmezési igazgató (1688–1704)
[Stainmiller] 143, 148
- Starhemberg, Ernst Rüdiger bécsi város-
parancsnok (1682–1692) 10, 56
- Starhemberg, Guido belgrádi várparancs-
nok (1688–1693) [Stahrenberg] 151,
158, 159, 161, 164
- Staudacher, Franz Paris lipótvári provizor
(1687–1695) 205
- Steinbihl, Tobias egri tüzér 69
- Stellingwehrt, a Fürstenberg gyalogezred
századosa 45, 47
- Stocherer, Lorenz budai vámszemlésez
(1687–1709) 34, 37
- Stocker, Lorenz budai orvos 37
- Stollhofer, Ferdinand budai sáncírnok
(1687), a budai provizorátus ellenőre
(1689) [Stohlhoffer, Stollhofer] 94, 97,
106, 124, 131
- Strasser ezredes 97, 131
- Strattmann, Theodor Heinrich osztrák ud-
vari kancellár (1683–1693) 10, 11, 56,
204
- Suchler, Hans egri tüzér 69
- Sugár István* 16, 68
- Széchenyi György esztergomi érsek
(1685–1695) [Erzbischoff] 11, 109,
201
- Széchényei Pál veszprémi püspök (1687–
1710) 201
- Szelepcsényi György esztergomi érsek
(1666–1685) 138
- Szita László* 16
- Szuhay család 46, 49
- Szücs Jenő* 21
- Tafferner, Anton* 15, 22

- Tassy Ferenc szolnoki harmincados (1687–1699) [Tassi] 44, 46, 47, 98, 106, 132, 148, 152
- Thököly Imre Felső-Magyarország fejedelme (1682–1685) [Tököli] 45, 48
- Thurn, Karl Maximilian udvari tanácsos [Traun] 11, 55
- Thüngen, Johann Karl főstrázsamester, 1688: altábornagy [Tüngen, Tingen] 43, 52, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 65
- Tóth Hajnalka* 31
- Tóth Tamás* 27
- Tott Matthias pesti magyar polgár (1688) 112
- Vanossy, Lorenz székesfehérvári harmincados (1689–1703) 105, 196
- Varga J. János* 9, 10, 11, 14, 16, 111, 168
- Varga Szabolcs* 27, 167
- Vatay István érsekújvári plébános (1688) 148
- Vecchy, Gabriel Szigetvár várparancsnoka (1689–1695) [Vecchio, Vechi, Vechy, Vecchy] 37, 38, 39, 76, 81, 82, 99, 100, 135, 136, 137, 148, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175
- Vécsey Sándor ajnácskői várkapitány (1687–1703) [Viczey] 67, 72
- Vértesi Lázár* 27
- Viechter, Johann Andreas, udvari kamarai tanácsos (1688–1701) 55
- Vincenz, Christian pécsi prefektus (1687–1690) [Vincens] 37, 38, 40, 41, 49, 50, 51, 74, 75, 76, 78, 79, 81, 99, 100, 106, 134, 137, 148, 150, 156, 170
- Vorster, Christian, tábori élelmezési hivatali igazgató (1684–1703) [Vorsster, Forster] 13, 94, 101, 123, 138, 151, 159
- Waldstein, Max Adam birodalmi tanácsos (1669–1703) [Waldstain] 56
- Watula, Jakob budai harmincadellenőr (1687–1689) 106, 147
- Weginger, Johann Ferdinand pécsi harmincados (1687–1690) [Weniger] 34, 36, 79, 106
- Weissenwolf, Christoph titkos tanácsos (1681–1689) 56
- Welsperg alezredes 102, 141
- Weniger, Urban egri harmincados (1688–1690) 69
- Werlein, Johann Stephan budai kamarai inspektor (1686–1691), 1690. július 15-től adminisztrátor [Wöhrlein] 22, 29, 33, 34, 36, 41, 87, 88, 90, 92, 94, 95, 96, 98, 101, 104, 106, 107, 108, 117, 123, 124, 126, 128, 132, 139, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 169, 170, 186, 187, 188, 189, 198, 200, 202, 203, 205, 206
- Wibmer, Paul, szegedi harmincados (1687–1690) 34, 98, 106, 132, 149, 153, 154, 161, 162
- Wilffersheim, Johann Nikolaus tábori élelmezési biztos, [Wilffersheimb] 92, 94, 119, 123, 147
- Zachar József* 16
- Zichy István, ifj. győri magyar főkapitány-helyettes (1688–1699) 88, 102, 109, 140, 148, 173, 179
- Zier, Matthias szegedi kamarai prefektus (1689–1691) 134
- Zrínyi család 23, 52, 54
- Zsigmond magyar király (1387–1437) 174

Helynévmutató

- Adriai-tenger 40
Alsólendva [Also Lindva], ma: Lendava,
SLO 180
Alsó-Magyarország 18, 66, 70, 128
Alsó-magyarországi bányavárosok
[Bergstätten] 66, 70, 174, 180, 200,
206
Árva megye [Arva] 96, 127
Árva, vár ma: Oravský Podzámok, SK 144
Aszód, ma: Aszód, H 160
Atyina [Votschin], ma: Voćin, HR 57, 60,
61
Ausztria, Alsó- [Niederösterreich] 12, 21
Ausztria, Belső- [Innerösterreich] 12, 82
Baja [Weya, Beya, Baya], ma: Baja, H 92,
117, 119, 150, 155, 161, 163, 199,
200, 206
Bajna, ma: Bajna, H 160
Bajorország [Bayrn] 120
Bakonya, ma: Bakonya, H 40, 42, 51, 53
Balaton [Palathon] 75, 79
Balkán 9, 24
Baranya megye 39, 43
Bécs [Wien, Wienn], ma: Wien, A 9, 10,
11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 25, 27, 33,
35, 37, 43, 44, 45, 49, 51, 56, 63, 82,
86, 87, 89, 93, 94, 95, 97, 107, 121,
125, 127, 131, 136, 148, 149, 160,
161, 166, 167, 168, 174, 198, 199,
200, 206
Bécsújhely [Winnerischen neustadt], ma:
Wiener Neustadt, A 95, 124
Bélapátfalva [Abbatiae Bel, Triumphon-
tium], ma: Bélapátfalva, H 67, 71
Belgrád [Belgrad, Grichischweissenburg,
Griechischweissenburg, Griechisch
Weissenburg, Bellgrad], ma: Beograd,
SRB 9, 16, 24, 37, 45, 48, 149, 150,
151, 152, 154, 155, 158, 159, 160,
161, 164, 189, 197
Belgrád – külváros [Vorstatt] 158
Belgrád – Víziváros [Wasserstatt] 151,
159
Bicske, ma: Bicske, H 160
Bijela Stijena [Belastena, Bellastena], ma:
Bijela Stijena, HR 56, 57, 59, 60, 61,
62
Borsod megye 66, 70
Božjakovina, ma: Božjakovina, HR 23
Buda [Offen, Ofen], ma: Budapest, H 9,
20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 33, 34,
35, 36, 37, 40, 41, 44, 45, 46, 48, 49,
66, 70, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94,
95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
104, 105, 106, 107, 108, 109, 110,
111, 112, 113, 114, 116, 117, 118,
119, 120, 121, 122, 123, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 130, 131, 132,
133, 134, 135, 136, 137, 138, 139,
140, 141, 142, 144, 145, 146, 147,
148, 149, 151, 157, 158, 159, 161,
164, 168, 181, 183, 185, 186, 186,
187, 188, 190, 192, 195, 198, 199,
200, 201, 202, 204, 205, 206
Buda – Felsőváros, azaz a mai Vár, illetve
Várnegyed [Oberen Statt, Oberstatt]
34, 36, 89, 90, 91, 92, 94, 109, 110,
112, 113, 114, 120, 123
Buda – Gellérthegy 114
Buda – Rácváros [Räzenstatt] 89, 112
Buda – Sváb-hegy [Schwabenbe rg] 200,
206
Buda – Víziváros [Wasserstadt] 89, 90,
91, 92, 106, 110, 112, 114, 115, 120
Cegléd, ma: Cegléd, H 160
Csáktornya [Zakatum, Tschakatum, Za-
kethurn, Csaktum, Ziathurn, Czaka-
tum], ma: Čakovec, HR 23, 39, 40, 41,
49, 50, 52, 54, 55, 75, 78, 79, 145,
186, 188, 189, 195, 196, 197
Csepel-sziget [Räzen Insul] 93, 121
Cserépvár [Cserép, Czerep], ma: Cserép-
vára lja, H 67, 71, 83, 85
Csernek [Zernek], Cernik, HR 56, 57, 58,
59, 60, 61, 62, 63
Csongrád [Czongrad], ma: Csongrád, H
46, 49
Dárda [Darda], ma: Darda, HR 150, 157
Debrecen [Debrezin], ma: Debrecen, H
45, 49
Dobra Kuca [Dobra Kutscha], ma: Dobra
Kuća, HR 57, 61
Dombóvár [Dombo, Dampo, Tombo], ma:
Dobóvár, H 74, 77, 100, 137, 186,
187, 190, 193
Dömös, ma: Dömös, H 160

- Dömsöd [Temschik], ma: Dömsöd, H 104, 145, 160
- Dráva [Trawe, Drau, Draw, Trau] 9, 15, 18, 24, 29, 40, 42, 74, 77, 150, 157, 183, 186, 191
- Duna [Donau, Tonau] 9, 15, 30, 41, 44, 66, 70, 87, 90, 92, 94, 95, 108, 114, 118, 122, 123, 125, 148, 150, 151, 155, 158, 186, 190, 198, 201, 203
- Dunántúl, Dél- [jenseiths der Donau] 9, 18, 31, 151, 186
- Dunapataj, ma: Dunapataj, H 160
- Dunavecse, ma: Dunavecse, H 160
- Eger [Erlau], ma: Eger, H 15, 22, 29, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 95, 106, 110, 125, 148
- Egerszeg ld. Zalaegerszeg
- Erdély [Sibenburgien, Siebenbürgen] 13, 24, 30, 35, 96, 127, 128, 149, 154, 186, 190
- Érsekújvár [Neuheusel, Neuheusel, Neuheusel], ma: Nové Zámky, SK 21, 22, 34, 87, 95, 97, 103, 104, 106, 125, 131, 142, 143, 144, 148, 204
- Eszék [Ossegkh, Össegkh, Essekh, Oseckh, Oseck, Esseckh, Össeck, Oseck, Oseckh, Eseck], ma: Osijek, HR 9, 23, 31, 58, 63, 64, 65, 74, 75, 76, 78, 87, 91, 92, 100, 105, 106, 117, 118, 119, 137, 147, 148, 150, 152, 156, 157, 160, 161, 163, 164, 166, 170, 172, 176, 180, 181, 182, 185, 188, 195, 197
- Esztergom [Gran, Grän], ma: Esztergom, H 11, 29, 33, 35, 87, 88, 91, 92, 95, 97, 100, 101, 103, 106, 107, 108, 109, 117, 118, 119, 125, 131, 138, 139, 142, 144, 148, 198, 201
- Esztergom – Tamás-hegy [Thomasberg] 138
- Esztergom – Víziváros [Wasserstatt] 101, 138
- Fajsz, ma: Fajsz, H 160
- Felső-Magyarország [Inferiores Hungariae, Oberhungarn] 9, 15, 21, 22, 33, 35, 65, 66, 70
- Fülöpszállás, ma: Fülöpszállás, H 160
- Galgóc [Freystättl], ma: Hlohovec, SK 198, 200, 202, 205
- Gödöllő, ma: Gödöllő, H 160
- Gömör megye 66, 70
- Grác [Grätz, Grätz], ma: Graz, A 63, 76, 82, 118, 147
- Gradiška [Gradisca], ma: Nova Gradiška, HR 57, 60, 62
- Gurk [Gurgge], ma: Gurk, A 22, 189, 196
- Gyöngyös [Gengesch, Gyöngies], ma: Gyöngyös, H 46, 49, 66, 69, 71, 132, 148, 160
- Gyöngyöspata, ma: Gyöngyöspata, H 160
- Győr [Raab], ma: Győr, H 23, 88, 92, 102, 108, 109, 118, 119, 140, 142, 173, 187
- Gyula [Giula], ma: Gyula, H 45, 48, 149, 153, 154
- Habsburg Monarchia 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 144
- Hainburg, ma: Hainburg, A 95, 124
- Hajdúvárosok [7 Heydukhen Stätt] 98, 134
- Hatvan [Hatwan], ma: Hatvan, H 98, 133
- Havasalföld 9, 13
- Heves, ma: Heves, H 160
- Heves megye 66, 70
- Hont megye [Comitatus Kis & Nagy Hontiensis] 66, 70
- Horvát Királyság 23
- Ilava, ma: Ilava, SK 11
- Isztambul ld. Konstantinápoly
- Itália [Welschland] 25, 93, 121, 150, 157
- Izsák, ma: Izsák, H 160
- Jacoba, a hely beazonosítása bizonytalan 64
- Jászárokszállás, ma: Jászárokszállás, H 160
- Jászberény [Vesprin, Jasprin], ma: Jászberény, H 149, 153, 160
- Kalocsa [Colloza, Colosa], ma: Kalocsa, H 92, 119, 199, 202
- Kamingrád [Camingrad, Caningrad], ma: Kamenski Vučjak, HR 56, 59, 61
- Kanizsa ld. Nagykanizsa
- Kányavár, ma: Kányavár, H 31
- Kaposvár [Kaposwar, Kapuswar, Capuswar, Caspavor, Caposuivar, Capasvar, Caposvar], ma: Kaposvár, H 38, 42, 50, 52, 58, 65, 74, 77, 81, 100, 137, 186, 187, 190, 203
- Kara, a hely beazonosítása bizonytalan 160
- Karlobago [Insul Carl Bagh], ma: Karlobag, HR 38, 40

- Kassa [Caschau], ma: Košice, SK 65, 68, 69, 128
- Kecske­mét [Keschkem­et, Kezkemet], ma: Kecske­mét, H 104, 145, 148, 160, 198, 199, 201, 203
- Keszthely [Köstell], ma: Keszthely, H 173, 178
- Kiskunhalas, ma: Kiskunhalas, H 160
- Kiskunlacháza, ma: Kiskunlacháza, H 160
- Kisoroszi, ma: Kisoroszi, H 160
- Kolozsvár [Clausenburg], ma: Cluj, RO 96, 127
- Komárom [Comorn, Comorn], ma: Komárno, SK 64, 88, 92, 93, 94, 102, 108, 119, 121, 124, 140, 198, 201
- Konstantinápoly [Constantinopel], ma: Isztambul, TR 9, 37
- Körös [Keres] 99, 134
- Körös megye 60
- Kővágószőlős [Sülös], ma: Kővágószőlős, H 40, 42, 51, 53
- Közép-Szolnok megye 66, 70
- Kunszentmárton, ma: Kunszentmárton, H 160
- Kunszentmiklós, ma: Kunszentmiklós, H 160
- Külső-Szolnok megye 66, 70
- Lacháza ld. Kiskunlacháza
- Lauda, ma: Lauda-Königshofen, D 22
- Laxenburg, ma: Laxenburg, A 118, 147
- Légrád, ma: Legrad, HR 52, 54
- Lengyelország [Pohlen] 33, 34, 96
- Léva, ma: Levice, SK 69
- Likava, ma: Likavka, SK 88, 110
- Lipótvár [Leopoldstatt], ma: Leopoldov, SK 144, 200, 205
- Lippa, ma: Lipova, SK 149, 153, 154, 161, 162
- Magyar Királyság, Magyarország [Hun­garn, Königreich Ungarn] 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 35, 56, 68, 73, 83, 85, 95, 108, 111, 118, 126, 128, 144, 151, 160
- Magyaróvár [Altenburg], ma: Mosonma­gyaróvár, H 104, 145
- Makád, ma: Makád, H 160
- Máramaros [Mormorsk, Marmarosch] 30, 35, 45, 49, 96, 127
- Maros folyó [Marosch] 30, 35, 96, 99, 127, 149, 154
- Marót, ma: Pilismarót, H 160
- Mecseknádasd [Nadast, Nadasd], ma: Mecseknádasd, H 100, 137, 173, 180
- Megyer, ma: Pócsmegyer, H 160
- Miskolc [Miskolcz], ma: Miskolc, H 66, 69, 70, 148
- Mocsonok [Moschenek], ma: Močenok, SK 103, 144
- Mohács [Mohatsch, Mohaz, Mohacz, Mohách], ma: Mohács, H 9, 40, 41, 43, 44, 92, 100, 119, 136, 150, 156, 161, 163
- Monostor, ma: Pusztamonostor, H 160
- Moson megye 145
- Muraköz [Insul Tschakaturm, Insel] 23, 38, 39, 41, 54, 65, 74, 75, 76, 78, 79, 80
- Nagybörzsöny [Pilsen], ma: Nagybörzsöny, H 101, 138
- Nagyharsány, ma: Nagyharsány, H 9
- Nagykanizsa [Canisa], ma: Nagykanizsa, H 9, 24
- Nagykőrös [Keres, Köres], ma: Nagykö­rös, H 104, 145, 160, 198, 199, 201, 203
- Nagymaros [Marosch], ma: Nagymaros, H 94, 122
- Nagyszombat [Tyrnavia], ma: Trnava, SK 198, 202
- Nagyvárad [Groß Wardein], ma: Oradea, RO 149, 154
- Nógrád [Novigrad], ma: Nógrád, H 98, 133
- Nógrád megye [Comitatus Novigradiensis] 66, 70
- Nürnberg, ma: Nürnberg, D 95, 125
- Nyitra [Neutra, Neütra], ma: Nitra, SK 98, 103, 133, 144, 198, 199, 201, 204
- Nyitra folyó 103, 143
- Óbuda [Alt-Ofen, Alt Ofen], ma: Óbuda, Budapest városrésze, H 90, 102, 114, 140, 148, 200, 206
- Oszmán Birodalom (Törökország) [Türckhey] 15, 24, 33, 35, 45, 48
- Ozora, ma: Ozora, H 173, 180, 187, 188, 193
- Pákozd, ma: Pákozd, H 160
- Pakrac [Pakarz], ma: Pakrac, HR 56, 57, 58, 59, 61, 63
- Paks [Baxa, Pax], ma: Paks, H 100, 137, 151, 152, 158, 160, 186, 187, 191, 193
- Palota ld. Várpalota

- Pandur, ma: Bajaszentiván, H 160
Passau, ma: Passau, D 22, 189, 196
Pataj ld. Dunapataj
Pécs [Fünffkirchen, Fünffkirchen, Fünfkirchen, Fünfkirchen, 5kirchen, Fünffkirchen, Fünffhürchen], ma: Pécs, H 14, 28, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 64, 65, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 87, 99, 105, 106, 135, 136, 148, 150, 152, 156, 161, 163, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 177, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 194
Pécs – Malomszeg városrész 167
Pécsvár [Betschwar, Pecsvarad, Wetschwar, Pecsvar, Pecsvar], ma: Pécsvár, H 40, 43, 49, 50, 51, 53, 99, 136, 152, 160, 187, 192
Pellérd [Pellerd], ma: Pellérd, H 40, 42
Pest [Pest], ma: Budapest, H 34, 36, 89, 92, 93, 96, 101, 103, 111, 112, 120, 128, 139, 142, 146, 147, 198, 199, 200, 202, 203, 206
Pest-Pilis és Solt megye [Comitatus Pest, Pilis & Soldensis, Pester Gespanschaft] 16, 66, 70, 104, 145
Pilisvörösvár [Wirischwar], ma: Pilisvörösvár, H 97, 131
Pozsega [Posega, Possega, Bossega], ma: Požega, HR 49, 50, 51, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 75, 77, 79, 150, 156, 181, 184
Pozsega megye 176
Pozsony [Pressburg, Prespur, Presspur], ma: Bratislava, SK 9, 23, 88, 92, 109, 110, 119, 148, 198, 199, 201, 203
Ráckeve, ma: Ráckeve, H 160
Rétfalu [Refalu], ma: Retfala, Eszék része, HR 75, 79
Salzburg, ma: Salzburg, A 22, 90, 114
Sárisáp, ma: Sárisáp, H 160
Sáros megye [Comitatus Sarosiensis] 66, 70
Sárvár, ma: Sárvár, H 69
Sásd [Sássd], ma: Sásd, H 41, 43
Siklós [Siclos, Sicklos, Siklos], ma: Siklós, H 37, 38, 39, 40, 41, 42, 50, 52, 54, 74, 76, 77, 81, 82, 91, 100, 117, 137, 171, 174, 188, 193
Simontornya [Simonthoren, Simontornia, Simonturnia, Symontorn, Simontorna, Simondorn], ma: Simontornya, H 81, 92, 100, 119, 137, 165, 172, 173, 176, 179, 181, 183, 187, 190, 191, 192, 193
Siófok [Fok], ma: Siófok, H 187, 193
Sirac [Siraz], ma: Szircs, Sirač, HR 56, 57, 58, 59, 61
Sirok [Syrok], ma: Sirok, H 67, 71
Solt, ma: Solt, H 160
Stájerország [Steür, Steyr] 150, 157
Stutschaniza, a hely beazonosítása bizonytalan 57, 61
Szabadszállás, ma: Szabadszállás, H 160
Szada, ma: Szada, H 160
Szarvaskő [Sarvaskő, Szarvaskeő], ma: Szarvaskő, H 67, 71, 83, 85
Száva folyó [Sau, Saw] 9, 15, 24, 57, 58, 60, 63, 74, 77, 151, 158, 183
Szeged [Segedin, Mezőszeged, Mező Szeged], ma: Szeged, H 30, 34, 44, 46, 68, 87, 91, 92, 95, 96, 98, 99, 104, 105, 106, 117, 119, 125, 127, 132, 133, 134, 145, 148, 149, 150, 153, 154, 155, 157, 160, 162
Székesfehérvár [Stuelweissenburg, Stuehlweissenburg, Stuhlweissenburg, Stuellweissenburg, Stullweissenburg], ma: Székesfehérvár, H 9, 24, 87, 88, 92, 93, 94, 96, 98, 102, 103, 105, 106, 108, 118, 119, 122, 123, 132, 136, 140, 142, 148, 152, 160, 172, 173, 174, 176, 186, 190, 192, 196, 199, 201, 203, 204
Székesfehérvár – előváros [Vorstatt] 140
Szekszárd [Sexard], ma: Szekszárd, H 188, 193
Szenc [Warthberg], ma: Senec, SK 95, 125
Szentendrei-sziget [Insel St. Andree] 102, 140
Szentmártonkáta, ma: Szentmártonkáta, H 160
Szeremle, ma: Szeremle, H 160
Szerémség [Syrmia, Syrmien] 99, 136, 152, 160, 187, 192
Szigetvár [Zigeth, Sigeth, Siget], ma: Szigetvár, H 9, 24, 30, 74, 75, 77, 80, 166, 169, 172, 175, 186, 187, 188, 190, 192, 194, 195
Szilécia [Schlesien] 28, 33, 35

Helynévmutató

- Szimód, a hely beazonosítása bizonytalan
160
- Sziszek [Sissegek], ma: Sisak, HR 58, 64
- Szlavónia [Walachey, Sclavonien] 18, 57,
60, 63, 176, 181, 184
- Szolnok [Zolnok, Zolnock, Zollnock,
Zollnok], ma: Szolnok, H 29, 30, 34,
35, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 68, 87, 92,
95, 98, 99, 104, 105, 106, 119, 125,
132, 133, 134, 145, 148, 149, 150,
152, 153, 155, 156, 160, 162
- Tápiószecső, ma: Tápiószecső, H 160
- Temes folyó 149, 154
- Temesvár [Temeswar], ma: Timișoara,
RO 149, 150, 153, 155
- Tettye patak 39
- Tisza folyó [Teys, Theyss, Teyss] 35, 45,
48, 66, 70, 148, 149, 150, 153, 155,
160, 162, 198, 201
- Tiszántúl [jenseits der Theys, über der
Theis] 149, 153
- Titel [Titul], ma: Titel, SRB 149, 155,
161, 163
- Tokaj [Tokay, Tokhay], ma: Tokaj, H 45,
48, 96, 127
- Tolna [Tollna], ma: Tolna, H 100, 137,
186, 187, 191
- Tolna megye [Tollnensichen
Gespannschafft] 173, 178
- Torna megye 66, 70
- Tótfalu, ma: Tahitótfalu, H 160
- Tök, ma: Tök, H 160
- Törökország [Türckhey] ld. Oszmán Biro-
dalom
- Trencsén vár, ma: Trencín, SK 144
- Tschakaturnd. Csáktornya
- Turanovac [Duranovicz], ma: Turanovac,
HR 181, 183
- Vác [Waitzen, Waizen], ma: Vác, H 34,
36, 87, 95, 97, 107, 125, 126, 130,
160, 198, 201
- Vág folyó [Waag] 87, 108
- Valpó [Walpo], ma: Valpovo, HR 188,
194
- Vár, Várnegyed lásd Buda
- Várpalota [Palota, Pallota], ma: Várpalota,
H 93, 102, 103, 121, 140, 142
- Vecse ld. Dunavecse
- Velika [Gravila Velicka], ma: Velika, HR
58, 60, 63
- Veresegyház, ma: Veresegyház, H 160
- Verőce [Verovitiza, Verovitz, Verov-
witiza], ma: Virovitica, HR 56, 57, 59,
60, 61, 92, 118, 147
- Verőce megye 176
- Veszprém [Vesprin, Wesprin], ma: Vesz-
prém, H 75, 79, 99, 135, 136, 198, 201
- Visegrád [Vicegrad], ma: Visegrád, H 87,
97, 102, 108, 140, 148
- Voćin ld. Atyina
- Vörösvár ld. Pilisvörösvár
- Wien ld. Bécs
- Zakaturnd. Csáktornya
- Zagyva folyó 153
- Zalaegerszeg, ma: Zalaegerszeg, H 31
- Zalavár [Salawar, Salavar], ma: Zalavár,
H 40, 42, 173, 177
- Zemplén megye [Comitatus Zemplinien-
sis] 66, 70
- Zenta [Senti], ma: Senta, SRB 98, 134
- Zimony [Semling], ma: Zemun, Belgrád
része, SRB 151, 158
- Zólyom megye [Comitatus Zoliensis] 22,
66, 70

Tárgymutató*

- ablak 10/10
accisa 10/8, 10/17, 10/27, 10/28, 10/28,
10/29, 10/32, 10/34, 11/2, 11/3, 17/2,
17/6
ács 2/2, 10/19, 10/29, 11/9
ácslegény 10/19
ácsmunka 10/12
adminisztrátor 2/2, 5/1, 10/33, 11/10, 15/2,
15/3, 15/4, 15/4, 16/1, 16/7, 16/8
adó (Steuer) 10/6
adó (Tatz) 17/6
adó, adózás (Tax) 10/6, 10/8, 10/32, 16/4,
17/2, 17/4
adó, fej- (Kopfsteuer) 3/4, 5a/1
adó, hadi- (Kontribution) 1/2, 4/3, 10/32,
10/34
adó, iparra kivetett 10/6
adó, járadék (Tribut) 1/2, 7/7, 8/1, 9/6,
17/3
adomány 3/4, 5a/1, 5a/2, 10/27, 10/28
adományozás, állásé 1/5
adósság 9/6, 10/3, 10/26
agyag 10/27, 11/9
ágyú 6/2, 6/3, 6/4, 6/5, 10/10, 10/14
ágyúgolyó 10/14
ágyúöntő 10/10, 10/14
ágyútalp 10/14
ajándék 9/3, 17/6
ajándék, kamarának 1/2, 10/8
ajándékozás 9/4
akta 10/23
alamizsna 10/26
alhivatalnok 10/3
alispán 10/5
alkalmazás (Anstellung) 1/4, 9/2, 10/2,
10/27, 10/28, 11/2, 11/6, 12/3, 16/2,
16/4, 17/2
alkalmazás (Bestellung) 4/4, 5/2, 5a/2,
10/1, 14/1
alkalmazott (Bediente) 10/2, 10/16, 10/17,
10/17, 10/23, 10/33, 11/8, 12/3, 12/7,
13/1, 16/6, 17/5
alkalmazott, hadszertári 7/3, 10/14, 17/2,
17/4
alkalmazott, kamarai 8/2, 8/3, 8/6, 9/3,
10/1, 10/23, 10/27, 11/9, 13/2, 13/6,
14/5, 14/6, 14/8, 14/9, 14/11, 17/2,
17/7,
alkalmazott, raktári 7/3
állattenyésztés 10/17
allódium 10/31
Alsó-ausztriai Sóhivatal 1/3
Alsó-ausztriai Számvevőség 1/1, 10/18,
16/7
altábornagy 14/9, 14/10
anyag 10/19, 11/2, 12/8
anyag, építési 2/2, 10/10, 10/12, 10/26
apát, pécsváradi 3/4, 5/1, 5a/1, 5a/2, 5a/5,
10/28, 11/11, 16/3
apát, zalavári 3/3
ár 6/6, 8/4, 9/4, 9/9, 10/8, 13/2, 14/5, 16/6
arány 9/5, 10/24
aranyszóttos 10/21
aratás 2/2, 3/1, 3/2
ariánus 14/7
áristom 10/27, 14/7, 17/5
árok 6/2, 7/14, 10/13, 11/3, 11/8, 11/9
árok, vizes 6/2
árpa 10/17, 10/28
árszabás 7/2, 10/21, 10/27, 17/4
áru 17/2, 17/4
árufelügyelő (vízi) 10/18
asszony 14/4
átadás 9/1, 9/8, 10/15
átalány 10/17
átkelő (Pass) 1/3, 10/21, 11/5
átkelő (Überfuhr) 10/21, 10/32
átvonulás 10/24
átvonulás, menetelés (Marsch) 10/5,
10/32, 10/34, 11/8, 17/6
bárány (Lamm) 10/17, 10/29
bársony 10/21
basa 4/3
bástya 10/13
beavatkozás 5/1, 5a/2, 5a/5
becslés 10/5, 10/32, 11/8, 16/4
befedés 10/14, 11/3
beiktatás 15/2
béke 10/34

* A tárgymutatóban a szavak mellett a forrásszövegek száma és az azon belüli szakasz száma szerepel.

Tárgymutató

- bencés 10/31
beosztás 6/1
berendezkedés 1/1, 8/1, 8/5, 9/1, 9/3, 10/1,
10/8, 10/15, 10/18, 11/2, 11/3, 11/4,
11/6, 12/2, 12/7, 14/4, 16/7, 17/2, 17/6
bérlet 1/4, 9/3, 10/17, 10/28, 10/29, 11/3,
12/1, 12/7, 12/8, 14/4, 16/3, 17/1, 17/3
beszállásolás 1/2, 10/7
betegség 8/3, 8/5, 10/26, 13/7
beváltás 4/3, 10/22, 12/2
bevásárlás 11/2, 16/6
bevétel, jövedelem (Einkunft) 3/2, 4/3,
5a/2, 10/27, 10/28, 10/32, 10/34, 11/4
bevétel, jövedelem (Geföhl) 4/1, 4/2, 4/3,
10/3, 10/21, 10/27, 10/32, 12/2, 12/7,
13/7, 15/3
bevezetés 13/1
bíboros 9/14
bíró 10/32
birtok 4/4, 6/2, 9/14, 10/5, 10/26, 10/28,
10/34, 11/6, 16/2, 16/3, 16/4, 17/3
birtok, egyházi 9/14
bítorló 14/6
bizonytalanság 10/24
bizottság 1/1, 3/2, 7/1, 8/5, 9/1, 10/1, 10/7,
10/23, 10/27, 10/33, 11/8, 12/8, 13/1,
13/3, 13/4, 14/1, 14/3, 14/4, 14/5,
14/8, 14/9, 14/10, 14/11, 15/1, 15/3,
15/4, 15/5, 16/1, 16/2, 16/4, 16/5,
16/6, 16/6, 16/7, 16/8
biztonság 10/5, 10/13, 10/34, 11/2
biztos 11/3, 11/10, 13/5
biztosíték 1/4, 10/14
biztosság 6/1, 10/24, 10/26, 11/2
blokád 7/6, 10/15, 16/5
bocsánat 15/3, 16/2
bognár 10/14
boltozat 10/12, 10/26, 10/29, 13/1
bomba 10/14
bor 2/2, 2/4, 3/2, 3/5, 4/1, 4/1, 4/2, 5/2,
6/6, 8/2, 8/3, 8/6, 10/8, 10/9, 10/17,
10/19, 10/26, 10/27, 10/27, 10/28,
10/28, 10/29, 11/2, 11/6, 11/6, 11/8,
11/9, 11/10, 16/6,
borjú 10/17
borpénz 11/8
bortermelés 10/26
botrány 15/4
bulla, pápai 9/14
büntetés 10/17, 136/5, 14/3, 14/6
büntetőügy 10/8
búza 10/17
céh 10/8
cím 16/1
cölöpsor 6/3, 10/13, 10/14, 10/29
csalás 10/17
cselszövő 16/4
csempészet 8/3, 10/21
csépelés 3/1
csirke 8/3
cső 10/12, 10/27
csökkenés 17/2, 17/4
dicsőség 16/5
díj 10/28
díjazás 10/26, 14/7
disznó 10/17
dobütés 14/8
dohány 16/4
dokumentum 5a/2, 7/8, 17/7
drabant 5a/3
drabant, kamarai 14/11
drágaság 3/2, 8/2
ecet 10/29
égés 10/32
égetés 3/5, 16/5
egyháziak 1/2, 3/3, 5/1, 5a/2, 5a/5, 5a/6,
6/1, 7/11, 9/1, 9/14, 10/3, 10/5, 10/6,
10/29, 10/31, 10/34, 11/11, 13/1, 13/2,
14/6, 17/1, 17/3
éhhálál 16/5
eke 3/2, 3/5
eladás 2/3, 4/4, 8/3, 9/9, 10/6, 10/21,
10/29, 11/2, 12/3, 12/8
elégtétel 14/9
élelmezés ügye 6/5, 8/4, 10/2, 10/27,
10/28, 10/29, 17/3
élelmezési biztos 2/2
Élelmezési Főhivatal 1/3
élelmezési ház 10/10, 10/26, 10/29, 10/32
élelmezési hivatal 6/6, 10/22, 10/27
élelmezési igazgató 10/4
élelmezési igazgató 4/1, 8/6, 9/3, 10/16,
10/17, 10/27, 10/31, 10/32, 11/8
élelmiszer (Lebensmittel) 2/1, 3/1, 8/2, 8/6
élelmiszer (Proviand) 5a/5, 7/7, 10/10,
10/16, 10/33, 16/5
élelmiszer (Victualien) 3/2, 4/2, 4/3, 10/9,
10/31, 13/2, 14/5
elengedés (adóé, járadéké) 4/3, 10/6,
10/26, 10/31
élésház, tetőszerkezete 10/10
elfoglalás 10/6, 10/17, 13/5, 16/1, 16/5

- elidegenedés 10/22
elidegenítés 16/4
elismervény 14/8
eljárás 14/4
eljátszás 8/3, 11/8
ellátás 5a/3, 5a/5, 8/2, 8/3, 10/14
ellenállás 15/3
ellenlejtő 10/13, 11/9
ellenőr, harmincad- 10/2, 10/3, 10/4,
10/14, 10/17, 10/17, 10/20, 10/21,
10/23, 10/26, 10/27, 15/3
előfogat 8/1, 10/24, 16/4
előterjesztés 5/2, 10/15
első fok (bíróság) 10/8
elszámolás 9/3, 10/14, 10/22
engedetlenség 15/5
építési anyagok igazgatója 1/5
építési hivatal 10/19
építési írnok 10/2, 10/7, 10/19, 11/9
építési kerülő 1/5
építési számvevő 10/28
építési udvar 10/10
építkezés, építésügy 1/5, 10/6, 10/7, 10/28,
10/32, 10/32, 11/3, 11/8, 11/9, 12/1,
16/4, 17/2,
építkezés, polgári 10/20, 10/29
építőmester 10/6, 10/12, 10/13, 10/26,
11/9
épület 10/10, 10/19, 10/22
erdő 3/5
erdőhivatal 10/14, 10/18
erdőmester 10/2, 10/14, 10/18
erdőség 10/18, 10/26, 10/30, 10/31, 11/9
erdőszolga 10/18
erődítés 1/5, 4/2, 5a/6, 10/13, 10/16,
10/18, 10/19, 10/20, 10/29, 10/32,
11/9, 12/8, 15/3, 17/2, 17/5
erőszak 8/1, 10/28, 11/8, 13/1, 13/2, 13/3,
13/7, 14/5, 14/6, 14/10, 15/4, 16/6,
16/7, 17/4
érsek, esztergomi 10/5, 10/29, 10/32, 14/6,
16/2, 17/1
érték 8/4, 10/1
értékesítés 10/18, 10/32, 16/6
eskü 2/3, 3/2, 7/2, 8/3, 10/17, 13/5, 13/6,
14/8
eső 10/14
evangélikus 10/32, 14/7
ezred, Deák- 10/31
ezred, felső-rajnai 6/3
ezred, Fürstenberg- 4/2
ezred, Heister- 5a/3, 6/3, 6/4
ezred, Holstein- 6/4
ezred, Noirquerme- 6/4
ezred, Tüngen- 10/28
fa 3/3
fa, bükk- 10/18
fa, építési 10/18, 10/31, 10/32
fa, sütéshez 10/10
fa, tölgy- 10/18, 11/8
fa, tűzi- 4/2, 10/18, 10/29, 10/31, 10/32,
11/20, 12/1, 16/5
faanyag 2/2, 7/11, 10/14, 10/18, 10/29,
10/32, 11/9
faépitmény 2/2, 2/3, 4/2, 10/29
fakerülő 10/18
fal 6/2, 6/3, 10/10, 10/12, 10/13, 11/3,
11/9
fals információ 15/1, 15/5
falszoros 6/2
fantázia 15/3
farkas 16/5
favágás 10/31, 11/9
fedett út 6/3
felár 10/21, 11/2
felelősség 16/1
felfolyamodás 10/8
félharmadik 10/21
feljegyzés 8/2, 10/22, 11/7
félreértés 6/6
felségsértés 16/5
feltétel 7/11
felügyelő 11/2
felügyelőség, inspekción 1/3, 4/3, 10/1,
10/8, 10/14, 10/17, 10/18, 10/19,
10/22, 10/23, 10/25, 10/26, 10/27,
10/28, 10/30, 10/31, 10/32, 10/33,
12/3, 15/2, 15/4, 15/5, 16/1, 16/6,
16/7, 17/2, 17/3, 17/4, 17/6
fenyegetés 14/7
ferencesek 9/1, 10/26, 10/31, 10/32
fészker 10/14
figyelmeztetés 15/4, 15/5, 16/2
fizetés 7/8, 9/3, 10/4, 10/17, 10/18, 10/19,
10/23, 10/26, 10/27, 10/28, 16/1, 17/2,
17/4, 17/5, 17/6, 17/7
fizetés, végvidéki 17/5
főbizottság 12/7
fogadás 10/19, 10/27, 11/2, 13/2
fogadott szülő 16/3
foglaló 10/17
főhadbiztos 11/4, 12/8

Tárgymutató

- főhadiszertárnok 10/10, 10/14
főispán 14/8
főkamaragróf 10/23
föld 3/1, 6/3, 11/8
földesúr 3/3, 14/1, 14/6, 14/11, 16/4
földesúri jog 14/1
földművelés 7/12, 7/17, 10/26, 10/27,
10/31
folyó 6/6, 11/3, 11/9
fővajda 14/9
függőség 4/1
fürdő 7/5, 9/3, 10/11, 10/17, 10/29
futár 10/15
fuvarozás 10/9, 10/19, 10/22, 10/27,
10/33, 16/4
fuvarozási díj 10/18
gabona 2/2, 2/3, 3/1, 3/2, 3/3, 4/3, 6/5, 8/2,
8/4, 8/6, 10/10, 10/17, 10/26, 16/5
gabona (mag) 3/1, 3/3, 10/17, 13/1
gát 10/32
gazda 7/3, 10/29, 16/3
gazdálkodás 1/1, 3/2, 3/4, 3/5, 5/1, 5a/2,
6/6, 9/1, 9/3, 10/3, 10/17, 10/17,
10/26, 10/27, 10/28, 10/28, 10/29,
10/29, 10/30, 10/31, 10/31, 10/32,
10/32, 10/34, 11/10, 12/7, 16/5, 16/7
gazdálkodás, rossz 16/1
gazdaság 3/1, 3/2, 3/2, 7/1, 8/1, 13/4, 13/5,
16/5
gonosztevők 17/5
görögök 14/7
gyalogság 6/1, 6/3, 6/4
gyilkosság 14/4
gyógyszerész 10/29
gyümölcs 3/3
háború 4/3, 10/5, 11/10
hadbiztos 12/8, 10/24, 10/28
hadi események 8/1
hadi kiadások 5a/5, 5a/6
hadijog 1/2
hadsereg 3/1, 4/1, 6/1, 10/10, 10/14, 11/10
hadszertár 10/14, 10/32
hadszertári eszközök 10/14, 10/29
hadszertári írnok 10/26
hadszertári mester 17/5
hadszertárnok 10/28
hagyma 11/10
hajdina 10/28
hajdú 3/3, 4/2, 5a/1, 5a/3, 7/8, 7/17, 8/2,
9/11, 10/27, 10/29, 11/2, 11/6, 14/9,
16/2, 16/4
hajó 10/8, 10/21, 11/2, 11/9, 17/2, 17/4
hajó, ételmezési 8/2
hajómester, tábori 10/21
hajós 10/22
hajóút 10/32
hal 10/27, 10/28
haladék 2/3
halál 10/27
halász 10/17
halászat 10/17, 10/28, 16/2
háló, halász- 10/17
harmincad, fiók- 4/4, 10/2, 10/21, 10/27,
11/6, 17/2, 17/4
harmincad, harmincados 1/5, 4/1, 4/2, 4/3,
4/4, 7/2, 8/4, 9/2, 4/4, 9/2, 10/1, 10/2,
10/4, 10/21, 10/22, 10/26, 10/27,
10/28, 10/29, 10/31, 10/32, 10/34,
11/2, 11/3, 13/7, 14/1, 15/1, 15/3,
15/4, 15/5, 16/4, 16/7, 17/2, 17/4
hársfa 10/18
haszon (Nutzen) 2/3, 10/26, 10/28, 10/28,
10/29, 10/29, 10/32, 11/2, 11/6, 11/10,
14/4, 14/10, 16/1, 16/2, 16/5, 16/8,
17/3
haszon, saját 8/5, 10/31, 10/32, 16/6
határ 7/13
hátrány 16/6
ház 1/2, 1/4, 2/3, 2/4, 3/4, 4/2, 5/1, 5a/1,
5a/4, 5a/6, 7/2, 7/5, 7/11, 8/2, 8/4, 9/4,
9/5, 9/8, 9/9, 10/3, 10/6, 10/8, 10/9,
10/12, 10/13, 10/26, 10/27, 10/28,
10/31, 10/32, 11/4, 11/9, 12/3, 14/2,
14/2, 14/6, 14/11, 16/5, 17/5
házzámozás 9/10
hegy 6/2, 6/3, 6/3, 6/5, 10/11, 11/5, 11/9
hegység 6/1, 6/3, 6/4
hegyvám szabályzat 17/2, 17/6
helyiség 2/4
helyiség, hivatali 10/21
helyőrség (Besatzung) 5a/5, 6/2, 6/3, 6/4,
8/6
helyőrség (Garnison) 4/2, 5/1, 7/3, 9/12,
10/7, 10/7, 10/8, 10/16, 10/17, 10/18,
10/29, 10/31, 10/34, 16/5
hiány a számadásban 15/4, 15/5
hiba 15/4, 15/5
híd 4/2, 11/2, 11/8, 12/7
híd, repülő- 10/17, 10/32
hídmaster 10/21
hídvámos 11/2
hintó 3/3

- hírszerzés 6/2
hitel 4/1
hivatalnok 10/4, 10/14, 10/17, 11/2, 11/8,
12/2, 12/6, 16/1, 16/7
hódolat 7/7
homok 10/32
hordó 2/2, 3/2, 3/5, 5/2, 6/6, 10/27, 16/4
horvát 2/3
humor 16/6
hús 6/6, 10/9, 10/27, 10/28, 10/29, 10/32
hús, marha- 10/1
húsvágás 4/2, 11/2, 12/7
huszár 4/2, 4/4, 7/17, 8/2, 8/3, 8/4, 9/11,
10/17, 10/29, 14/9, 16/2
huszárcapitány 14/7
hűtlenség 10/3
huzatás 7/12
időjárás 10/10, 10/13, 10/31, 17/2, 17/5
iga 15/4
igavonó állat 3/5
igazságszolgáltatás 10/8, 17/2, 17/5
igaztalanság 16/4, 16/7
illeték, díj 4/2, 8/4, 14/10, 17/4, 17/6
ingóságok 7/16
ingyenmunka 4/2, 8/1, 10/24
inkvizíció 7/10, 8/1, 15/1, 16/7
inspektor 8/4, 10/2, 10/3, 10/4, 10/5, 10/7,
10/9, 10/12, 10/14, 10/16, 10/17,
10/19, 10/23, 10/20, 12/1, 12/2, 12/3,
16/4, 16/5, 16/6, 16/7, 16/8, 17/1
irányítás 16/1, 16/2, 16/8
iratkezelés 10/23
írnok 10/27
iroda 10/23
iroda, hivatali szoba 17/5
irodai alkalmazott 10/2, 10/23
irodai szolgálat 10/17
istálló 10/10, 10/11, 10/14, 10/32, 17/5
istálló, hadszertáré 10/10
italmérés, kocsmá (Ausschank) 3/3, 10/17,
11/2, 11/3, 11/6, 11/8, 17/2
italmérés, kocsmá (bor) 7/3, 8/2, 9/3, 9/12,
10/11, 10/27, 10/28, 12/7, 17/2, 17/6
italmérés, kocsmá (Leithgeben) 2/2, 2/4,
4/2, 4/2, 4/3, 8/2, 8/4, 8/6, 8/6, 10/8,
10/14, 10/17, 10/17, 10/28, 10/29,
10/31, 10/32, 11/2
italmérés, kocsmá (Schenkhaus) 7/13,
10/8
jászok 7/10
javítás 4/1, 10/7, 10/26, 10/29, 10/31,
11/2, 11/3, 11/4, 12/3, 12/7
jegyző 7/2
jelentés 3/1, 3/2, 5/2, 6/1, 9/1, 9/8, 11/1,
11/11, 13/1, 15/4, 15/5, 16/3, 16/6,
16/7, 17/6
jezsuiták 7/1, 7/11, 9/1, 10/26, 10/31
jobbágy 2/1, 3/2, 3/5, 6/3, 6/5, 7/14, 7/17,
8/2, 8/3, 8/4, 8/4, 8/6, 10/9, 10/28,
10/31, 10/34, 11/10, 14/2, 14/6, 16/5,
joghatóság 4/1, 7/13, 13/4, 13/5, 13/6,
13/7, 14/2, 14/4, 14/9, 14/10, 17/5
joghatóság, büntetőügyi 13/4, 13/5, 13/6,
14/1
joghatóság, polgári 13/4, 13/5, 13/6, 14/1
jogtalanság 16/8
jövedelem, bevétel 4/1
jövedelem, haszon (Proventus) 5/1, 5a/2,
7/16, 11/3
jövedelem, kamarai 14/5
juh (Schaf) 16/5
juhtenyésztés 10/17
jutányosság 8/4, 10/9, 10/21, 10/22
kacsa 16/5
kádár 3/2, 11/2
kamarai ház 10/12, 17/5
kamarai ügy 1/1, 5a/2, 8/1, 8/5, 8/4, 10/1,
10/24, 10/27, 10/31, 11/2, 11/3, 11/6,
11/8, 11/9, 12/5, 12/7, 12/8, 13/2,
13/4, 13/7, 14/4, 14/10, 15/3
kamat 17/5
kancellár, cseh 17/5
kantár 7/14
kapcsolattartás 12/8
kapitány 7/11, 9/8, 10/15, 10/28, 11/6,
16/2, 16/4, 16/5
káposzta 11/10
káptalan, egri 7/6, 7/9, 9/7
káptalan, esztergomi 10/29
káptalan, nyitrai 17/2, 17/4
káptalan, pozsonyi 10/6, 10/7
kapu 6/2, 8/4, 10/10, 10/13
kapuk zárása 10/8
kapuőr 10/14
karmelita 10/31
kárkozás 10/3, 10/17
kasza 10/21
katolikus 1/4, 9/4, 9/12, 14/7
katolikus templom 13/1

Tárgymutató

- katona 2/2, 2/3, 4/2, 6/6, 8/2, 8/6, 10/6,
10/8, 10/18, 10/24, 10/26, 10/27,
10/28, 10/29, 10/32
katonai ügyek 8/1, 8/2, 8/3, 8/5, 11/8, 14/2
katonaság 4/4, 5a/1, 5a/6, 7/12, 7/13, 7/17,
8/2, 10/7, 10/31, 10/34, 11/9, 11/10,
16/1, 16/4, 16/7, 17/1, 17/2, 17/3, 17/6
katonaság ellátása 10/34
katonaság, német 5a/3, 14/9
kaució 17/2
kecske 16/5
keleti kereskedő társaság 1/5
kemence 10/10, 10/18, 11/2
kemence, sütő- 2/2, 10/10, 10/29, 10/31
kemence, tégláégető 10/8, 10/18, 10/28,
10/29, 10/32
kén 10/28
kenyér 2/1, 3/1, 6/5, 10/9, 10/16, 10/18,
10/19, 10/29, 10/31, 10/32, 16/4,
kerék 2/3, 2/4
kerék, malom 10/11
kereskedelem (Handel, Commercien) 4/2,
6/6, 7/5, 8/4, 10/1, 10/17, 10/21, 10/22,
10/27, 10/28, 10/32, 10/34, 11/2, 11/9,
12/2, 12/7, 17/2
kereskedelem kőszóval 10/34
kereskedő (Handelsmann, Kaufmann) 1/5,
4/4, 7/5, 7/15, 8/1, 8/2, 8/3, 10/6
keresztény 10/26
kert 7/11
kerti munka 10/28
kerülő 11/9
készpénz 4/4, 11/8
kezes 10/22
kézigránát 10/14
kézműves 2/3, 7/5, 7/13, 7/15, 9/12, 10/6,
10/29, 10/31, 17/5
kiadás 10/27, 11/2, 11/9
kihágás 2/2, 4/2, 4/4, 10/24, 10/27, 10/28,
10/29, 10/32, 11/10, 12/5, 13/3, 15/3
kikötési jog 10/21
kilépés, városból 14/3
kimérési díj 11/2
kimutatás 7/16, 9/11, 10/14, 10/15, 16/6
kimutatás, havi 10/4, 10/17, 12/2
kimutatás, heti 10/22
kincs 10/25, 17/2
kiosztás 10/5, 10/7, 10/8, 10/29, 10/31
királyi cédula 10/21, 10/27
kitakarítás 10/32
kivágás 10/1, 10/29, 10/32
kiváltság 4/4, 5a/1, 5a/2, 7/14, 9/13, 10/5,
10/8, 10/27, 17/3
kivonat, kimutatás 1/3, 10/16, 10/22,
10/27, 15/2, 15/5, 16/6, 16/7
kő 10/6, 10/18, 11/9
kölcsön 10/8
kollégium (egyházi) 7/11, 9/1, 10/26,
10/31
kolostor 9/1, 10/31, 14/7
költség 16/4
komiszkenyér 10/26
kőműves 2/2, 10/29, 11/9
kőműveslegény 10/19, 10/26
kőművesmunka 10/13
könnyítés 17/3
konvoj 6/1, 6/4, 6/5, 8/6
konyhakert 10/26
könyv, nyilvántartó 10/23, 16/3
körfal 7/14
kősó 1/3, 4/3, 10/12, 10/21, 10/22, 10/27,
10/28, 10/29, 11/3, 11/8, 12/7, 16/6
kőszikla 6/5
koszorú 10/13
kötelezettség 7/7
kötőrő 10/18, 10/31
kovács 10/10
követelés 9/7, 10/28, 12/8, 14/5
kövezetvám 17/2, 17/4
közlegény 5a/3
kulcs 11/2
kunok 7/10, 10/17, 17/1, 17/3
kunok bírása 10/24, 10/26
kunyhó 10/18
kúpsó 1/3, 4/3, 10/12, 10/22, 10/32, 11/8
kút 14/4
kváderkő 9/10
láda 10/27
lakás 2/4, 7/5, 9/9, 10/14
lakatos 10/10, 10/14
latin nyelv 11/2
léc 10/7
legelő 10/17
legény 10/14
leírás (birtoké) 5/1, 8/1, 10/5, 10/7, 10/17,
10/30, 10/32, 15/4,
lelkész 14/7
leltár 7/16
lerakat 4/3, 10/21, 11/8
levelezés 10/14, 10/22, 10/32, 16/6
liba 16/5, 16/6
liszt 6/1, 6/5, 10/16, 10/28

- lisztkamra 10/10
ló 4/2, 6/1, 6/2, 6/3, 6/3, 6/4, 6/5, 8/1, 8/3,
8/6, 10/15, 10/27, 13/6, 16/4
lőpor 9/11, 10/10, 10/14, 10/28
lőporkészítő 2/4, 5/2, 10/28
lőportorony 10/10, 10/14
lovaglás 10/15
lovak kerülő 1/5, 10/21, 10/27
lovasság 6/1, 6/3, 6/4, 6/5, 8/6
lövég 10/14
lövés 6/3
mag 8/4
magyar 2/3, 10/31, 11/2, 11/8, 12/7, 15/4,
16/1
Magyar Kamara 4/1, 5a/2, 10/21, 17/4
Magyar Kamara elnöke 10/7
Magyar Kancellária 5a/1, 10/27, 17/3,
17/4
major 7/12, 10/17, 10/21, 10/29, 10/32
malom 2/3, 8/4, 10/11, 10/17, 10/26,
10/27, 10/28, 10/29, 10/29, 10/31,
10/32, 11/2, 11/3, 12/5, 16/4, 16/5
malom, hajó- 10/17, 10/27, 11/6, 11/10,
12/8
malom, lőpor- 2/4, 5/2, 9/10, 10/11, 10/28,
10/32
malom, száraz- 11/2, 12/1
marha, jószág 2/1, 2/2, 2/3, 3/2, 3/2, 3/5,
4/2, 4/3, 4/4, 6/1, 6/3, 6/6, 7/12, 8/3,
10/17, 10/21, 10/24, 10/28, 10/32,
11/2, 16/5
marhaeladás 10/1
marhahajtás 10/21
markotányos 2/2, 10/17, 10/27, 10/29,
11/2, 17/6
mecset 7/1, 7/11, 7/15, 9/9, 11/9
megegyezés 7/1
megerősítés 7/11, 17/1
meggyújtás 3/5
mellvéd 6/3
menlevél 10/21
menlevél, szabad 10/12
mentesítés 17/6
mérleg 6/6
mérnök 10/19, 11/9, 17/5
mérték 6/6, 10/8, 10/28
mesterpénz 10/26
mész 10/18, 10/28, 10/31, 10/32, 11/10
mészárszék 4/2, 4/3, 7/13, 9/3, 9/12, 10/8,
10/17
mészégetés 11/9
mészírnok 10/18
minoriták 7/1, 7/11, 9/1
mocsár 10/31, 11/8
molesztálás 16/4
molnár 2/3
műhely 10/14
munició 7/16, 9/11, 10/10, 10/14, 10/33
munkaóra 10/14
munkás 10/16, 10/20
muskétás 6/3, 6/4, 11/9
nádor 10/7, 10/17, 14/11, 17/1, 17/3
napidíj 10/19
nemesség 4/4, 7/14, 10/32
német 1/4, 2/3, 10/7, 10/27, 10/29, 10/29,
10/31, 10/32, 11/2, 12/7
nyári időszak 10/14
nyereség 6/6, 8/5
nyílás (váron lött) 6/3, 10/10, 10/13, 10/29
nyilvántartás 7/7
őfelsége érdeke 3/2, 4/1, 5a/1, 9/1, 14/11,
16/5, 17/1
őfelsége haszna 2/4, 8/3, 8/6, 10/33, 11/8
őfelsége kára 8/1, 10/14, 10/27, 16/5,
16/6, 16/7
őfelsége szolgálata 2/4, 4/1, 5a/1, 9/1,
10/1, 10/3, 10/14, 10/29, 10/33, 11/8,
11/10, 14/11, 16/1, 17/1, 17/3
ökör, marha 5/2, 8/2, 10/17, 10/21, 10/21,
10/27, 10/27, 10/28, 10/28, 10/29,
16/5
öntőműhely 10/10, 10/14
őrház 10/31
örlés 10/32
örökös 10/27
örség 4/2, 6/3, 7/8
örszoba 10/31
összeírás 14/9
öszöndíj 7/17
Osztrák Kancellária 10/15
osztrák udvari kancellár 17/5
özvegy 10/27
padka 6/3
padló 10/7
palánk 6/2, 6/3, 6/4, 14/1, 16/2
pálosok 10/31
pápa 9/14, 10/13
pápai pénz 10/19
parancs 4/2, 5a/1, 6/2, 6/5, 7/1, 8/2, 8/4,
10/1, 10/15, 10/21, 10/27, 10/32, 13/1,
13/4, 13/5, 13/6, 14/1, 14/9, 15/1,
15/3, 15/4, 16/6, 17/1, 17/3, 17/3

- parancsnok 2/4, 4/2, 4/4, 5a/1, 5a/4, 7/13,
8/2, 8/3, 8/4, 8/6, 9/12, 10/5, 10/7,
10/8, 10/9, 10/10, 10/12, 10/13, 10/19,
10/21, 10/25, 10/27, 10/29, 10/31,
10/32, 11/3, 11/8, 11/9, 12/7, 13/7,
14/1, 14/4, 14/10, 14/11, 15/3, 16/6,
- parancsnokoló tisztt 10/32
- parancsnokság 16/2
- paritás 4/1, 15/3
- pátens 3/4, 10/5, 10/8, 10/17, 10/21,
10/31, 10/32, 11/8, 13/3, 13/5
- pátens, tized 10/32
- péklegény 10/29, 10/31
- pékség 10/31
- pénz 3/3, 5a/5, 6/5, 8/1, 8/2, 8/3, 8/4,
10/13, 10/14, 10/16, 10/17, 10/27,
10/28, 10/29, 10/32, 11/8, 11/8, 11/10,
13/7, 15/3, 16/2, 16/4, 17/1, 17/2,
17/3, 17/3
- pénzeszköz 11/9
- pénzhiány 4/4
- pénzrontás 17/6
- pénztár 8/2, 10/4, 11/2, 15/3, 15/4, 15/5,
- pénzváltás 10/22
- pince 2/4, 4/1, 10/10, 10/11, 10/14, 10/17,
10/17, 13/1, 16/6
- plébániatemplom 10/31
- plébános 10/8, 10/32
- poggyász 10/7
- polgár 8/4, 9/5, 10/7, 10/8, 10/17, 10/26,
10/28, 10/32, 10/34, 11/2, 11/6, 14/2,
14/3, 17/6
- polgári építkezés 10/1
- polgárjog 10/6
- polgárság 2/3, 10/7, 10/9, 10/13, 10/14,
10/17, 10/29, 10/32, 11/3, 14/1, 17/2,
17/4, 17/5, 17/6,
- por 3/1
- porció 10/24, 10/32
- posta 3/1
- postai mentesség 10/14
- postakocsi 10/15
- postamester 10/15
- postatovábbító 10/29
- postaügy 10/15
- posztó 10/21, 10/32
- posztókereskedő 10/22
- prédikátor 10/32, 14/7
- prefektus 2/1, 4/1, 5a/1, 5a/4, 5a/5, 10/2,
10/27, 10/28, 11/8, 13/6, 14/8, 16/1,
16/3, 16/6
- préposthelyettes 10/31
- provizor 10/2, 10/4, 10/17, 10/26, 10/29,
11/7, 11/8, 12/7, 14/6, 16/4, 17/2
- provizorátusi jövedelmek 10/34
- provizori hivatal 9/3, 10/1, 10/17, 10/26,
15/3, 15/4, 16/4, 16/7
- puskaműves 5a/3, 10/14
- püspök általában 10/5, 11/11, 12/8, 17/1,
17/3
- püspök helyettese 10/26
- püspök, egri 7/6, 9/7, 10/7
- püspök, nyitrai 10/27, 10/32
- püspök, pécsi 3/3, 5/1, 5a/1, 5a/2, 5a/4,
5a/5, 8/5, 10/28, 11/11, 13/1, 13/2,
13/3, 14/5, 14/7, 14/8, 16/2, 16/6,
- püspök, szerémi 10/28, 11/11, 16/3
- püspök, váci 10/26, 17/1
- püspök, veszprémi 17/1
- rabló 7/8, 14/6, 14/7
- rácok 7/15, 9/9, 10/9, 10/27, 11/10, 12/8
- raktár 2/2, 7/12, 10/10, 10/16
- református 10/32, 14/7
- regáliák 1/2, 2/4, 8/6, 10/17
- regisztrátor 10/23
- rendelkezés (Dispositio) 11/2, 11/8, 12/8
- rendelkezés (Resolutio) 3/1, 5a/2, 10/1,
10/15, 10/22, 10/28, 11/3, 14/1, 14/4,
14/11, 15/5
- rendelkezés (Verordnung) 10/1, 10/15,
11/6, 11/8, 11/9, 12/3
- rendszer 7/5
- répa 11/10
- repartíció (adófelosztás) 11/10
- réz 16/6
- robotmunka 3/4, 4/2, 4/2, 5a/1, 8/1, 10/28,
10/30, 10/32, 10/33, 11/10, 14/1
- rőf 10/8, 10/27
- rombolás 3/5, 4/2, 7/8, 9/11, 10/32, 16/5,
17/5
- rondella 6/3, 10/10, 10/13, 11/3
- saját gazdálkodás 4/2, 14/4
- sajtkészítés 10/17
- salétrom 5/2, 10/28, 10/32
- salétromkészítő 5/2
- sánc 6/3
- sáncírnok 10/2, 10/20, 10/26, 11/9
- sáncolás 6/4
- segély (subsídium) 2/2
- segély, fizetés (Adjuta) 14/1, 15/1
- selyemáruk 10/21
- selyemhernyó 10/17

- sírkő 11/9
szimatikus 14/7
só 4/2, 10/27, 11/2, 12/2, 12/7, 16/2, 16/6
só, lengyel 10/22
sóértékesítés 1/3
sóértékesítő 10/2, 10/22, 11/8
sóház 10/12
sókereskedés 10/1
sókereskedő 1/3
sólerakat 17/2
sör 10/17, 11/9
sörfőző 7/12, 10/10, 10/17, 10/26, 10/32
sóügy 10/22, 11/3
sózás 10/28
spórolás 5a/3, 5a/5, 17/4
Stájerországi Kamara (Graz) 6/1, 6/5
stóla 10/8
súly 10/8, 10/27
sütőház 10/10, 10/16, 10/29
svábok 14/2
szabad század 5a/3, 5a/4, 5a/5, 10/32
szabados 4/1
szállás 10/7, 10/26, 16/5, 17/5
szállás, katonai 2/2
szállás, katonai 10/31, 11/2, 11/3, 12/1, 12/2
szállás, katonai, kaszárnya 10/7, 10/29
szállásmester 10/7
szállítás 8/4, 10/16, 10/31, 10/32
szállítás, szárazföldi 4/3
szállítási pénz 6/6, 10/26, 16/1
szalma 6/3, 6/4
szalonna 4/2, 8/2
számadás (Raitung) 7/16, 10/19, 10/23, 10/27, 10/29, 11/2, 12/7, 15/4
számadás (Rechnung) 6/5, 10/4, 10/22, 10/28, 11/7, 11/8, 11/10, 12/6, 12/8, 14/5, 14/9, 15/3, 15/4, 15/5, 16/4, 16/5, 16/6, 16/7, 16/8, 17/2, 17/6
számítás 16/7
számvevőségi tiszt 10/23
szántóföld 7/6, 8/2, 9/5, 10/5, 10/17, 10/26, 10/28, 10/31, 17/6
szárnyas 4/3
szarvas 10/28
szarvmű 10/13
század 10/8, 11/2
század, felső-rajnai 6/2, 6/3
század, Metternich- 6/2
szekér 3/2, 3/5, 4/2, 6/1, 6/3, 6/5, 8/2, 8/4, 10/9, 10/14, 10/18, 10/27, 10/27, 10/29, 10/31, 10/32, 16/4
szekérmester 10/29
székhely 9/1
szellőző 10/14
szeminárium, papi 7/11, 9/1
szemle 16/1
szemlész 10/21
szén 10/14, 10/18
széna 4/2, 6/3, 6/4
Szepesi Kamara (Kassai Adminisztráció) 4/1, 4/3, 7/2, 7/16, 9/1, 10/22, 10/27, szerszám 10/10, 10/14
szertár 10/10
szeszély 15/4, 15/5
sziget 10/5
szláv nyelv 1/5
szoba 10/10, 10/11
szoba, sütő- 10/10
szolga 10/27, 16/5
szolgabíró 10/5, 10/26, 10/33
szolgálat 6/6, 10/6, 10/27
szőlő 1/4, 7/6, 9/5, 10/5, 10/17, 10/26, 10/28, 10/29, 10/31, 11/4, 12/3, szőlőhegy 2/2, 2/3, 7/5
szőlőtőke 3/1, 3/5
szüret 7/6
tábori ételmezési adminisztrátor 10/18
tábori ételmezési hivatal 11/2
tábori ételmezési igazgató 10/2, 10/16, 10/17, 10/18, 10/28, 10/29
tábori ételmezési raktár 10/10, 10/16
tábori ételmezési ügy 10/16
tábori hajón lévő pékség 10/16
takarmány 16/4
takarmány 6/1, 6/3, 6/4, 6/5, 16/4
talaj 10/10, 10/14
tallér, török 10/21, 10/32
támogatás 10/25
támogatás, katonai 13/7, 14/9, 14/10, 14/11, 15/3
támogatás, pénzbeli 10/28, 13/2, 14/5
tanácsújítás 10/8
tégla 10/6, 10/29, 10/32
téglaégetés 10/32
tehén 10/17, 10/27
teher, polgári 1/4, 10/26
telek 1/2, 1/4, 5a/4, 7/5, 9/5, 10/5, 10/6, 10/8, 10/26, 10/26, 10/29, 10/31, 14/2
telekkönyv 1/4, 9/5, 10/6

- település 7/5
 téli időszak 10/14, 10/31
 téli porció 11/10, 12/8, 17/6
 temető 10/8, 11/9
 templom 7/11, 7/15, 9/9, 11/5
 templom, ariánus 13/1
 templom, tetőszerkezete 10/10, 10/12
 templomi helyiség 11/3, 12/2
 térkép 10/5
 tervezet 10/6, 10/7, 10/27, 17/7
 tervrajz 6/3, 6/4, 10/13, 17/5
 tetőfedés 10/29
 tetőszerkezet 10/10, 10/14, 10/31, 10/32
 tiszt 5a/3, 5a/5, 6/3, 6/5, 6/6, 8/1, 8/4,
 10/7, 10/28, 10/31, 11/8, 15/4, 15/5,
 16/6
 tiszt, étellemezési 6/6, 8/6
 tisztaság 10/9
 tisztület 15/4
 tisztesség 16/4, 16/5
 titkár 10/23
 tized 1/2, 3/2, 3/3, 3/4, 4/3, 5a/1, 8/1, 8/2,
 8/3, 8/6, 10/5, 10/17, 10/26, 10/27,
 10/28, 10/28, 10/29, 10/32, 10/32,
 10/34, 11/6, 13/1, 13/5, 14/1, 14/5,
 14/9, 14/11, 15/4, 16/5, 17/1, 17/1,
 17/2, 17/3, 17/6
 tized, bor- 10/17, 10/29, 10/31, 10/32
 tized, gabona- 10/32
 tized, török 17/1, 17/3
 tizedes 4/2
 tizedhivatal 10/17
 tolmács 4/2
 tönköly 5/2, 10/28
 torlasz 6/3
 törmelék, sitt 10/9, 10/13
 török előtti időszak 14/1
 török idők, a hódoltság ideje 1/2, 4/1, 4/4,
 5/2, 5a/2, 5a/5, 10/5, 10/17, 10/26,
 10/27, 10/28, 10/29, 10/32, 17/3
 török löpor 10/28
 török, kikeresztelkedett 7/11, 9/9
 törökök 2/2, 2/3, 3/1, 6/3, 7/11, 8/6, 9/8,
 10/26, 11/3, 16/1, 16/3
 törökök, kivonulása 7/1, 10/26
 torony 6/2, 10/13
 törvény 17/1, 17/3
 törzstiszt kar 5a/3
 tutaj 8/2, 10/19, 10/32
 tűz 10/10
 tűzérek előjárója 10/28
 tűzértség 10/14
 tűzvédelmi szabályzat 10/9
 tyúk 16/5, 16/6
 udvar, császári 1/2, 4/4, 7/11, 9/7, 9/8,
 10/5, 10/8, 12/8, 14/4
 udvarbíró 7/16
 Udvari Haditanács 2/4, 3/4, 4/2, 4/4, 5/1,
 5a/1, 5a/2, 5a/3, 5a/4, 6/2, 6/5, 6/6,
 8/3, 8/5, 9/11, 10/27, 10/28, 12/5,
 12/7, 12/7, 12/8, 13/4, 13/5, 13/6,
 13/7, 14/9, 14/10, 14/11, 17/4, 17/5,
 17/6
 Udvari Kamara 3/2, 5a/1, 5a/2, 5a/3, 5a/4,
 5a/5, 6/6, 8/2, 8/3, 8/5, 8/6, 10/1, 10/2,
 10/4, 10/13, 10/14, 10/15, 10/17,
 10/21, 10/26, 10/27, 10/28, 10/28,
 12/3, 12/5, 12/8, 13/3, 13/4, 13/5,
 13/6, 13/7, 14/1, 14/2, 14/4, 14/9,
 15/1, 15/2, 15/3, 15/4, 15/5, 16/1,
 16/3, 16/4, 16/6, 16/7, 16/7, 16/8,
 17/3, 17/5
 uradalom 10/5, 10/26, 10/30, 14/1, 16/1
 urbárium 7/8, 7/9, 7/14
 út 6/1, 6/2, 6/3, 10/31, 10/32
 út, vízi 1/3, 4/3
 utalványozás 3/4, 6/6, 15/3
 utasítás 10/5
 utasítás, instrukció 1/1, 1/4, 7/2, 8/5, 9/2,
 10/1, 10/17, 10/18, 10/21, 10/27, 13/4,
 13/5, 13/6, 13/6, 15/5, 16/7,
 utazás 4/2, 6/1, 6/2, 6/3, 16/6
 utca 10/24
 ütlegelés 14/9
 üzlet 10/16
 vadászati lehetőség 10/30
 vágási díj 10/18
 vágóhíd 10/28
 vagyon 10/3
 vaj 8/2
 vallás 7/15
 vállomás 14/7, 14/8
 vám 1/5, 4/4, 8/4, 10/9, 10/21, 10/22,
 10/32, 17/2, 17/4
 vám pénztárosa 10/2
 vám, híd- 10/21
 vám, török 10/22
 vámfelügyelő 10/21
 vámjövedelem 10/9
 vámentesség 4/4, 10/21
 vámos 10/27, 17/2
 vámszemlélsz 1/5

- vámisztviselő 10/21
vár, erőd (Festung) 4/1, 5a/3, 5a/5, 6/1,
7/8, 9/1, 9/8, 10/5, 10/6, 10/21, 10/27,
10/32, 11/9, 13/5, 14/1, 17/4, 17/6
vár, erődített kastély (Schloss) 3/4, 5a/1,
6/2, 6/3, 6/4, 6/5, 7/4, 7/6, 7/8, 7/13,
9/11, 9/12, 10/10, 10/13, 10/25, 10/26,
10/29, 11/9, 16/1
várfal 10/13
vármegye 4/2, 7/7, 10/5, 10/8, 10/9, 10/24,
10/31, 10/32, 10/33, 14/8
városház 10/31
városi rendszabás 10/8
városi tanács, magisztrátus 10/7, 10/8,
10/9, 10/31, 13/6, 14/4
várrom 6/3
vas 16/5
vásár 8/4, 10/32, 14/1, 17/2
vásár, éves 7/2, 10/8, 10/27, 10/31, 10/32
vásár, heti 4/2, 7/2, 10/8, 10/27, 10/31,
10/32
vásárfelügyelő 4/2
védelem 10/5, 10/32, 14/2, 16/2
védlevél 10/5
végrehajtás 14/9
végvári katonaság 16/1
vendégház, fogadó 2/4, 4/2, 10/11, 10/26,
10/29
verekedés 14/7
verem 8/6
vetés 7/6, 10/28
vevő 9/4
vezető 10/9
viasz 10/26
vicedom 10/17, 17/6
világi személyek 1/2, 5/1, 5a/2, 6/1, 9/7,
10/3, 10/5, 10/34, 13/2
visszaszolgáltatás 11/6, 13/1, 14/6, 16/6
víz 10/12, 10/13, 10/15, 10/18, 17/7, 10/9,
17/2
vízellátás 17/7
vízemelő szerkezet, török 10/12
vízhordás 6/3, 10/9
vízmű 10/12, 17/2, 17/7
vizsgálat 10/2
völgy 6/3
zab 6/4, 6/5, 8/2, 8/4, 10/16, 10/28
zászlós 6/2
zúzó 2/4, 10/28
zsarnok 14/7
zsidók 10/9, 16/4, 17/2, 17/6
zsidó 10/31
zsír 8/2

Reports of Court Chamber councillors on the Hungarian Neoacquistica 1687–1690

In the Battle of Mohács on August 29, 1526, the army of the King of Hungary and Bohemia, Louis II. (1516–1526), suffered a heavy defeat at the hands of the army of Sultan Suleiman (1520–1566). In the next decades, large parts of the lands of the St. Stephen's Crown including the capital Ofen (Buda) were conquered (1541) and incorporated into the Ottoman Empire. As a result of this expansion of Turkish rule, until the end of the 17th century the space of the medieval Hungarian kingdom formed the stage on which the Ottoman and Habsburg empires, Islam and Latin Christianity, confronted each other: The Habsburgs, as heirs to the Hungarian crown, were able to claim a semi-circular territory stretching from the Croatian Adriatic across western Hungary to the borders of Poland-Lithuania and Transylvania. In addition to the Turkish-administered central Hungarian region, the principality of Transylvania in the east of the old Hungarian kingdom, whose princes, as vassals of the sultan, recognized the suzerainty of the Ottoman Empire, was able to preserve its internal autonomy. Turkish rule shaped the life of the population in Hungary for at least 6–7 generations and the constant war situation between the two great powers was part of everyday life on the border. A turnaround came with the military successes of Emperor Leopold I (1657–1705) and his allies following the „Turkish siege” of Vienna in 1683, which culminated in the conquest of Buda (Ofen) in 1686. In the following year, the Hungarian estates renounced their right of resistance and opposition as well as their right to vote and recognized the hereditary kingship of the Habsburgs in the male line. Despite further military successes of the emperor, such as the conquest of Belgrade in 1688, the „Great Turkish War” could not be ended until 1699 with the Peace of Sremski Karlovci (Karlowitz), which brought the emperor considerable territorial gains with almost all of historic Hungary including Transylvania and parts of Croatia and Slavonia.

The central source for understanding the situation in Hungary after the reconquest (i. e. after 1686) is the so-called *Einrichtungswerk*. The *Einrichtungswerk* of the Kingdom of Hungary from 1688 to 1690, prepared by a commission headed by the Archbishop of Kalocsa, the Bishop of Raab (Győr) and the former President of the Hungarian Chamber (1672–1684), Cardinal Leopold von Kollonitsch, was a response to the challenges faced by the Habsburg government in Hungary. The draft dealt with the most important tasks facing the country, which were divided under the headings „Iustitiarium”, „Ecclesiasticum”, „Politicum”, „Militare” and „Camerale”, i. e. according to the state administrative tasks of the time. The question of how life should develop after the expulsion of the Ottomans now inevitably arose. In the past 150 years, everyday life in Hungary (but also in the entire Habsburg Monarchy) was dominated by the defence of the Ottomans. The social, economic, military, legal and administrative conditions could be developed or modernized only partially. The present edition of sources focuses on the economic affairs of the newly conquered territories (*Hungarian Neoacquistica*), which were managed by the Viennese Court Chamber (*Wiener Hofkammer*) and

its officials. In the country, however, the territorial chambers subordinated to the Court Chamber and the officials appointed by the Court Chamber (such as provisors, prefects, and the toll-keepers responsible for the administration of foreign trade, called *Dreissigers*) carried out economic affairs.

The activity of the cameral officials was constantly controlled by the authorities. They received appropriate directives and instructions, but in fact the officials often worked according to their own interests. In order to get a grip on these irregularities, the Viennese Court Chamber repeatedly sent out Court Chamber councillors who carried out on-site inspections and investigations on behalf of the Court Chamber. The resulting reports of the Court Chamber councils on the Hungarian Neoacquistica are preserved in the Austrian State Archives, in the Finance and Court Chamber Archives in Vienna. They are at the same time a mirror of the manifold activities of the cameral officials in the Neoacquistica towns. These reports are such valuable sources because during the investigation the Court Chamber councillors not only had contact with the officials, but also talked to the representatives of the inhabitants living there. In this way, it was possible to gain a fairly accurate impression of life and of the complaints of the population. Moreover, a comparison of the different perspectives of officials and citizens does provide a fairly realistic picture of conditions on the ground. The volume contains a larger number (17 documents) of these reports by court chamber councillors on the Hungarian Neoacquistica.

From the sources it appears that in the Hungarian Neoacquistica cities the power was often distributed on three pillars. Besides the cameral officials and the citizens, the military should not be forgotten. In many towns, a permanent garrison of 200 to 1,000 soldiers was stationed. These garrisons, primarily of course the respective commander himself, were a significant power factor. It is obvious that the personality of the commander and his temperament affected the everyday life of the population. The fortification work in each fortress and town was often imposed on the townspeople. The citizens were also responsible for fetching firewood. More serious, however, was the fact that the soldiers were quartered in the houses of the citizens for lack of municipal barracks. Therefore, it is not surprising that already in the above-mentioned furnishing work it was emphasized how harmful this circumstance was for the population. It was not without reason that the court chamber councillor Tullius Miglio and the secretary Johann Dietrich Melmek pointed out what harmful effects the military jurisdiction of Gabriel Vecchy, the commander in Pécs (Fünfkirchen), had for the population. In addition, many Hungarian noble war officers laid a claim to a newly conquered dominion at the same time.

The case studies presented here represent only a sample of the broad spectrum of administrative activities in which the cameral officials appearing in the reports had contact with the population. They oversaw administering the seized dominions in the Neoacquistica territories conquered from the Ottomans. They were responsible for the toll, wine tavern, brewery and meat bank affairs. Their expertise was of great importance in the leasing of these smaller revenues. In doing so, they were responsible for almost all issues arising in their area of jurisdiction. The constant contact of the court chamber councils and the cameral officials with the

population, with other officials or with the Hungarian landlords often led to confrontations. Since in the Neoacquistica towns the landlord was the chamber, these disputes were often investigated by court chamber councils. The reports of these councils thus provide an insight into the everyday life of the citizens and show how the authorities perceived the population in the conquered territories of the Kingdom of Hungary.

In this edition of sources, besides the towns of Buda and Eger, the area of South Transdanubia plays a central role. Buda is important not only because of its function as the capital of the Kingdom of Hungary, but also because there were several centres of power in the city. The citizenship was only one of them, but by far not the most important. Until it was elevated to the status of a royal free city in 1703, the Court Chamber acted as the landlord. The town was also the seat of the „Kameraladministration in Ofen”, which is why many officials lived there with their families. Since the Turkish threat was still real at the beginning of the 18th century, the town served as a central and strategically important fortress. Hundreds of soldiers were stationed here, and their commanders had a very great influence on everyday life.

The events in South Transdanubia were strongly influenced by the claims of the clergy on several revenues and several dominions. The bishop of Pécs or the bishop of Syrmia always wanted to have more villages under their power so that they could increase their revenues. The always changing territorial jurisdiction between the Cameral Inspectorate in Buda and the Cameral Administration in Čakovec formed the ground for the constant conflict between the heads of the two authorities. In this case, personal dislike very much influenced the tone of the reports.

Berichte von Hofkammerräten über die ungarischen Neoacquistica 1687–1690

In der Schlacht von Mohács am 29. August 1526 erlitt das Heer des Königs von Ungarn und Böhmen, Ludwig II. (1516–1526), durch die Armee Sultan Suleimans (1520–1566) eine schwere Niederlage. In den nächsten Jahrzehnten wurden weite Teile der Länder der Stephanskrone inklusive der Hauptstadt Ofen (Buda) erobert (1541) und in das Osmanische Reich eingegliedert. Als Folge dieser Expansion der türkischen Herrschaft bildete der Raum des mittelalterlichen ungarischen Königreichs bis zum Ende des 17. Jahrhunderts die Bühne, auf der sich die Reiche der Osmanen und der Habsburger, Islam und lateinische Christenheit, gegenüberstanden: Die Habsburger als Erben der ungarischen Krone konnten ein halbkreisförmiges Gebiet behaupten, das von der kroatischen Adria über Westungarn bis an die Grenzen zu Polen-Litauen und Siebenbürgen reichte. Neben dem türkisch verwalteten zentralungarischen Raum konnte das Fürstentum Siebenbürgen im Osten des alten ungarischen Königreichs, dessen Fürsten als Vasallen des Sultans die Oberhoheit des Osmanischen Reichs anerkannten, seine innere Autonomie bewahren. Die türkische Herrschaft prägte das Leben der Bevölkerung in Ungarn mindestens 6-7 Generationen lang und die ständige Kriegssituation zwischen den zwei Großmächten gehörte zum alltäglichen Leben an der Grenze. Einen Umschwung brachten die an die „Türkenbelagerung“ Wiens von 1683 anschließenden militärischen Erfolge des Kaisers Leopold I. (1657–1705) und seiner Verbündeten, die 1686 in der Eroberung Ofens mündeten. Im Folgejahr verzichteten die ungarischen Stände auf ihr Widerstands- und Widerspruchsrecht sowie auf ihr Wahlrecht und erkannten die erbliche Königswürde der Habsburger im Mannesstamm an. Trotz weiterer militärischer Erfolge des Kaisers, wie der Eroberung Belgrads 1688, konnte der „Große Türkenkrieg“ erst 1699 mit dem Frieden von Karlowitz (Sremski Karlovci), der dem Kaiser mit fast dem gesamten historischen Ungarn inklusive Siebenbürgens und Teilen Kroatiens und Slawoniens erhebliche Gebietsgewinne brachte, beendet werden.

Die zentrale Quelle zum Verständnis der Situation in Ungarn nach der Rückeroberung (also nach 1686) ist das sog. Einrichtungswerk. Das Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn aus den Jahren 1688 bis 1690, das von einer Kommission unter der Leitung des Erzbischofs von Kalocsa, des Bischofs von Raab (Győr) und des ehemaligen Präsidenten der Ungarischen Kammer (1672–1684), Kardinal Leopold von Kollonitsch, ausgearbeitet wurde, war eine Antwort auf die Herausforderungen, vor denen die habsburgische Regierung in Ungarn stand. Der Entwurf behandelt die wichtigsten dem Land bevorstehenden Aufgaben, die unter den Überschriften „Iustitiarium“, „Ecclesiasticum“, „Politicum“, „Militare“ und „Camerale“, d. h. nach den damaligen staatlichen Verwaltungsaufgaben gegliedert wurden. Die Frage, wie sich das Leben nach der Vertreibung der Osmanen entwickeln sollte, kam nun zwangsweise auf. In den vergangenen anderthalb Jahrhunderten war das alltägliche Leben in Ungarn (aber auch in der ganzen Habsburgermonarchie) von der Verteidigung der Osmanen geprägt. Die gesellschaftlichen, wirtschaftlichen, militärischen, rechtlichen und verwaltungsmäßigen

Verhältnisse konnten nur teilweise entwickelt bzw. modernisiert werden. Im Zentrum der vorliegenden Quellenedition stehen die von der Wiener Hofkammer und von ihren Beamten geführten Wirtschaftsangelegenheiten der neu eroberten Gebiete (ungarische Neoacquistica). Im Land tätigten aber die der Hofkammer unterworfenen territorialen Kammern und die von der Hofkammer ernannten Beamten (wie Provisoren, Präfekten und die für die Administration des Außenhandels zuständigen Mautnern, Dreissigern genannt).

Die Tätigkeit der Kameralbeamten wurde von der Obrigkeit ständig kontrolliert. Sie erhielten entsprechende Weisungen und Instruktionen, doch tatsächlich arbeiteten die Beamten oft nach ihren eigenen Interessen. Um diese Unregelmäßigkeiten in den Griff zu bekommen, wurden vonseiten der Wiener Hofkammer immer wieder Hofkammerräte ausgesandt, die im Auftrag der Hofkammer vor Ort Überprüfungen vornahmen und Untersuchungen durchführten. Die daraus resultierenden Berichte der Hofkammerräte über die ungarischen neoacquistischen Gebiete sind im Österreichischen Staatsarchiv, im Finanz- und Hofkammerarchiv in Wien aufbewahrt. Sie sind zugleich ein Spiegel der vielfältigen Tätigkeit der Kameralbeamten in den neoacquistischen Städten. Diese Berichte sind deshalb so wertvolle Quellen, weil die Hofkammerräte während der Untersuchung nicht nur Kontakt zu den Beamten hatten, sondern auch mit den Repräsentanten der dort lebenden Inwohnern sprachen. Damit konnte auf diesem Weg ein recht genauer Eindruck über das Leben und über die Beschwerden der Bevölkerung gewonnen werden. Zudem ergibt sich aus einem Vergleich der unterschiedlichen Perspektiven von Beamten und Bürgern doch ein recht realistisches Bild der Verhältnisse vor Ort. Im Band befinden sich eine größere Anzahl (17 Dokumente) dieser Berichte von Hofkammerräten über die ungarischen Neoacquistica.

Aus den Quellen geht es hervor, dass in den ungarischen Neoacquistica-Städten die Macht oft auf drei Säulen verteilt war. Neben den Kameralbeamten und den Bürgern darf das Militär nicht vergessen werden. In vielen Städten war eine ständige Besatzung mit 200 bis 1.000 Soldaten stationiert. Diese Garnisonen, vornehmlich natürlich der jeweilige Kommandant selbst, waren ein bedeutsamer Machtfaktor. Dabei liegt es nahe, dass die Persönlichkeit des Kommandanten und sein Temperament auf das alltägliche Leben der Bevölkerung einwirkte. Die Festungsarbeiten in den einzelnen Festungen und Städten wurden oft den Bürgern der Stadt auferlegt. Auch das Herbeischaffen des Brennholzes war Aufgabe der Bürger. Schwerwiegender hingegen war die Tatsache, dass die Soldaten aus Mangel an städtischen Kasernen, in die Häuser der Bürger einquartiert wurden. Deshalb ist es wenig verwunderlich, dass schon im oben benannten Einrichtungswerk betont wurde, wie schädlich dieser Umstand für die Bevölkerung war. Nicht umsonst legten der Hofkammerrat Tullius Miglio und der Sekretär Johann Dietrich Melmek dar, welche schädlichen Auswirkungen die Militärjurisdiktion von Gabriel Vecchy, dem Kommandanten in Fünfkirchen, für die Bevölkerung hatte. Dazu kam noch, dass viele ungarische adelige Kriegsoffiziere gleichzeitig einen Anspruch auf einer neu eroberten Herrschaft legten.

Die dargelegten Fallbeispiele stellen nur einen Ausschnitt aus dem breiten Spektrum der Verwaltung dar, in denen die in den Berichten vorkommenden Kameralbeamten mit der Bevölkerung in Kontakt getreten waren. Ihnen oblag es,

die zugefallenen Herrschaften in den von den Osmanen eroberten Neoacquisticegebieten zu verwalten. Sie waren für die Maut-, Weinschank-, Bierbrauerei- und Fleischbankangelegenheiten zuständig. Ihre Fachkenntnis war bei der Verpachtung dieser kleineren Einkünfte von großer Bedeutung. Dabei waren sie für fast alle in ihrem Zuständigkeitsgebiet anfallenden Fragen zuständig.

Der ständige Kontakt der Hofkammerräte und der Kameralbeamten zu der Bevölkerung, zu anderen Beamten bzw. zu den ungarischen Grundherren führte häufig zu Konfrontationen. Da in den neoacquistischen Städten der Grundherr die Kammer war, wurden diese Streitigkeiten oft von Hofkammerräten untersucht. Die Berichte dieser Räte ermöglichen also einen Einblick in das alltägliche Leben der Bürger und zeigen, wie die Obrigkeit die Bevölkerung in den eroberten Gebieten des Königreichs Ungarn wahrgenommen hatte.

In dieser Quellenedition spielen neben den Städten Ofen und Erlau, das Gebiet Südtransdanubien eine zentrale Rolle. Ofen ist nicht nur wegen seiner Funktion als Hauptstadt des Königreiches Ungarn von großer Bedeutung, sondern auch deswegen, weil es in der Stadt mehrere Machtzentren gab. Die Bürgerschaft bildete dabei nur eines, aber bei Weitem nicht das wichtigste. Bis zur Erhebung zur Königlichen Freistadt 1703 fungierte die Hofkammer als Grundherr. Die Stadt war auch Sitz der „Kameraladministration in Ofen“, weshalb dort viele Kameralbeamte mit ihren Familien lebten. Da die Türkengefahr Anfang des 18. Jahrhunderts noch real war, diente die Stadt als eine zentrale und strategisch wichtige Festung. Hier waren Hunderte von Soldaten stationiert, deren Kommandant einen sehr großen Einfluss auf das alltägliche Leben hatte.

Stark beeinflusst wurden die Ereignisse in Südtransdanubien von den Ansprüchen der Geistlichkeit auf mehreren Einkünften und mehreren Herrschaften. Der Bischof von Fünfkirchen oder der Bischof von Syrmien wollten immer mehr Dörfer unter ihrer Macht haben, damit sie ihren Einkünften erhöhen können. Der immer wechselnde territoriale Zuständigkeitsbereich zwischen der Kameralinspektion in Ofen und der Kameraladministration in Chakaturm bildeten den Boden für den ständigen Konflikt der Leitern der zwei Behörden. In diesem Fall beeinflusste die persönliche Abneigung sehr stark den Ton der Berichte.